D
103
T47
v.3

289 (90)

Lærebog i Verdenshistorien

til Brug for

de lærde Skoler

af

S. B. Thrige og V. A. Bloch.

3

Tredje Del.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1885.

D
103
T47
v.3

UNIVERSITY OF TORONTO
SEP 29 1974
LIBRARY

Mindre Lærebog

i

Danmarks, Norges og Sveriges Historie

til Brug for de lærde Skoler,

af

S. B. Thrige.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1885.

Forord.

Der er fra flere Sider ytret Ønske om, at jeg vilde udgive en noget forkortet Lærebog i Danmarks, Norges og Sveriges Historie, da man har fundet den hidtil brugte større Bog altfor vanskelig. Min ærede Forlægger er beredvillig gaaet ind paa at lade denne forkortede Udgave udkomme, medens der endnu er et Restoplag af den større Bog i Behold, saa at Lærere kunne have Valget mellem begge. I øvrigt ville Forandringerne ikke blive større, end at begge Bøger kunne bruges ved Siden af hinanden.

Haderslev Læreres Skole i Kjøbenhavn
i November 1884.

S. B. Thrige.

Første Afsnit.

Oldtiden.

§ 1. Oldtidslevninger og Folkestammer.

Skriftlige Efterretninger føre os ikke langt tilbage i vor Oldtids Historie; men nogen Kundskab om de fjærneste Tider hente vi fra vore Oldtidslevninger. Efter disses forskjellige Arter inddeles den nordiske Oldtid i 3 Tidsrum: Stenalderen, Broncealderen og Jærnalderen. Stenalderen omfatter ukjendte Aartusinder, der ligge forud for al evropæisk Historie, men har efterladt mærkelige Levninger i mange Lande, navnlig ogsaa i Danmark og Sydsverige. Rundt omkring paa vore Kyster og Smaaøer findes der saaledes utallige Redskaber af Sten, især Flint, og Ben, ofte i de saakaldte Kjøkkenmøddinger, som bestaa af Østers- og Muslingeskaller, Fiskeknokler, spaltede Dyreben, Potteskaar, Kul o. s. v. og aabenbart ere Affaldsdynger fra de ældste Indbyggeres Maaltider. Men de anseligste Mindesmærker fra Stenalderen ere de saakaldte Jættestuer og Stendysser, store med Omhu opførte Gravkamre, i hvilke Ligene nedlagdes ubrændte tillige med Redskaber af Sten og Ben, Ravsmykker og Lerkar. Danmark og Sydsverige beboedes altsaa i Stenalderen af raa Stammer, som levede af

Jagt og Fiskeri og ikke kjendte Brugen af Metaller. Deres eneste Husdyr var Hunden. Da Landenes Indre var opfyldt af umaadelige Fyrreskove og Moradser, boede de især paa Kyster og Smaaøer. — I Skandinaviens nordlige Egne findes kun ubetydelige Levninger fra Stenalderen, der tyde paa mere omvankende Folk.

Imidlertid havde der i Asien udviklet sig en højere Kultur med prægtige Vaaben, Redskaber og Smykker af Bronce ($\frac{9}{10}$ Kobber, $\frac{1}{10}$ Tin) og Guld. Efterhaanden udbredte denne Kultur sig igjennem Syd- og Mellem-Evropa til Norden, og Broncealderen begyndte. De Folk, der i dette Tidsrum beboede Skandinavien, trængte fra Kysterne længere ind i Landet og naaede noget videre mod Nord end Stenalderens Folk. De begyndte at rydde Skovene, i hvilke Egen nu afløste Fyrren, og at drive Agerdyrkning, ja endog Industri: de fleste Broncesager, der findes i de nordiske Lande, ere forarbejdede i disse. De brændte sædvanlig Ligene og nedlagde Levningerne i Urner i en Jordhøj tillige med Vaaben og Smykker. Vort Fædreland med dets Nabolande udmærker sig i dette Tidsrum fremfor de fleste andre Lande ved smagfulde Former og Prydelser. Broncealderen holdt sig ogsaa hos os, længe efter at Folkene ved Middelhavet havde begyndt at bruge Jærn og tillige med dette Sølv, Glas og Skrift.

I Broncealderen var Nordens Forbindelse med de mere kultiverede Folkeslag ved Middelhavet endnu kun meget svag. Vel besøgte Phønicierne tidlig de nordiske Kyster, især for at hente Rav; men de beholdt deres Kundskaber for sig selv. Den ældste Rejsende, som meddelte Efterretninger om Norden, var Grækeren Pytheas fra Massalia (Marseille) paa Alexander den Stores Tid. Han omtaler et nordligt Land, Thule, fortæller, at Nordboerne tærskede deres Korn i store Huse og lavede en Drik af Honning, og nævner Guttonerne, d. e. Goterne, som boende nær ved Ravkysten.

Omtrent fra Kristi Fødsels Tid spores endelig en stærk Paavirkning af den fremtrængende romerske Kultur, og Jærnalderen begynder. Ved Siden af Bronce og Guld fremtræder nu Jærn og Sølv; der indførtes romerske Vaaben, Redskaber og Smykker, og man begyndte i Norden selv at efterligne disse. Samtidig fremtræder ogsaa først Brugen af Hesten og af de ældste nordiske Skrifttegn eller Runer. Prægtige Levninger fra Jærnalderens ældre Tid ere især fundne i et Par sønderjyske Moser i Forbindelse med romerske Kejsermønter fra de første Aarhundreder efter Kr.

Romerske Forfattere fra samme Tid give ogsaa forskjellige Efterretninger om Norden, hvilke dog lide af en stor geografisk Usikkerhed. Flere af dem nævne den store Ø Scandinavia eller Scandia i den codanske Bugt og den cimbriske Halvø, som sædvanlig antages for den jyske; derfor anføres Cimbrerne gjærne blandt Danmarks ældste Beboere. Men de mærkeligste Efterretninger findes hos Tacitus (c. 100 eft. Kr.), der i sin Skildring af Germanien ogsaa indbefatter Norden. Han omtaler bl. a. Svionerne, d. e. Svearne, som et mægtigt Folk paa Østersøens nordlige Kyster, og beskriver Gudinden Nerthus's (Herthas) Dyrkelse paa en Ø i Oceanet, som man har antaget saavel for Sælland som for forskjellige andre Øer.

De forskjellige skandinaviske Stammer havde nu indtaget deres Bopæle. Nordmændene udbredte sig over Norges Dale og Kyster; Svearne fra Upland over det øvrige Svearike (Svithjod); de adskiltes ved store Skovstrækninger fra Gøterne i Götarike. Det fjerde Folk var endelig Danerne i Danmark (med Skaane og Halland).

Danmarks ældgamle Sydgrænse mod Tyskland er Ejderen; dog boede der allerede i Oldtiden et Folk af tysk Stamme, Friserne, Nord for denne Flod. Deres Land, Nordfrisland, var fordum langt større end nu. Derimod have Beboerne af Angel (Angelboerne) altid været en dansk Stamme. Nogle af disse Angelboer kunne maaske ligesom andre Jyder have deltaget i den angelsachsiske Udvandring til Britannien (i det 5te Aarh.); men Hovedmassen af Englands Erobrere bestod dog vist nok af de Syd for Ejderen boende Sachsere og andre nordtyske Stammer, blandt hvilke nogle kaldtes Angler.

Ligesom med denne Udvandring forholder det sig med flere andre, som det har været Skik at lade udgaa fra Norden. Naar det saaledes fortælles, at de sydlige (Øst for Tyskerne boende) Goter, som spillede Hovedrollen i den store Folkevandring, oprindelig vare sejlede ud paa 3 Skibe fra Øen Scandia, da er det sande deri det, at skandinaviske Høvdinger med deres Hærfølger have deltaget i Folkevandringen.

§ 2. Sagnhistorie.

Gamle Sagn og Sange om Nordens Konger og Helte vandrede i Aarhundreder fra Mund til Mund, indtil man endelig i det 12te Aarh. begyndte at nedskrive dem. Vore Hovedkilder, Saxo og Islænderne, have saaledes meddelt os en Blanding af Historie og Digtning, som ikke kan skilles ad. Sagnet kjender ingen Tidsregning, og man kan derfor ikke undre sig over, at deres Kongerækker aldeles ikke stemme med hinanden. Saxo begynder den danske Kongerække med Brødrene Dan og Angul, Islænderne derimod med Skjold, efter hvem de følgende danske Konger kaldtes Skjoldunger. Skjold er en Søn af Odin, Nordboernes højeste Gud, der af de senere kristelige Forfattere blev opfattet som en til Norden indvandret Høvding. Med Fortællingen om denne Indvandring begynder Ynglinge-Saga, som danner Indledningen til Snorre Sturlesøns berømte norske Historie. Ifølge denne herskede Odin oprindelig over Aserne i Asgaard ved Don; med meget Folk drog han derfra gjennem Garderige (Mellemrusland) og Sachsland til Fyn, hvor han tog Bolig i Odense, og derfra til Svearike, hvor han bosatte sig i Sigtuna. Efter Odins Død tilfaldt Herredømmet over Svearne Njord og derpaa dennes Søn Frey. Denne tog Sæde i Upsala og opførte der et stort Hov (Tempel). Han kaldes ogsaa Yngve, hvorefter de følgende Sveakonger fik Navnet Ynglinger.

Blandt Skjolds Efterkommere nævnes Frode, kaldet Fredfrode, som boede i Lejre (Ledre). Under ham herskede der en almindelig Fred og Uskyldighedstilstand i Norden (Frodefreden); det er det sædvanlige Sagn om en Guldalder, som senere antoges at falde sammen med Kristi Fødsel. — Blandt de følgende Konger mærkes Vermund, hvis Søn Uffe den Spage kæmpede med Sachserne paa en Ø i Ejderen. — Efter nogle Beretninger skal Danmark første Gang være samlet af Dan Mykillati, d. e. den Storladne, den Stolte. Denne siges at være en Efterkommer af Asa-Hejmdal, hvem under Navnet Rig Stændernes Oprindelse tillægges i Rigsmaal, et af de i den ældre Edda samlede Oldkvad. Deri skildres først Trællen, mørk af Hud, hæslig og plump, sysselsat med de ringeste Arbejder, dernæst Karlen, den frie Bonde (Boende), rødmosset og stærk, dygtig til Agerdyrkning og Haandværker, endelig Jarlen, smuk og kraftig, omgivet af Pragt, sysselsat med Vaabenfærd og kyndig i Runer. Jarlens Søn er den unge Kon, Konung. Dette Navn skal Dan først have antaget i Steden for den ældre Benævnelse, Drotten. Dan forordnede, at han efter sin Død skulde begraves i en Høj i fuld Rustning tillige med sin Hest og meget Gods. Dermed begyndte Høj-Alderen i Danmark; men i Sverige og Norge varede Brændalderen endnu i lang Tid.

Blandt de følgende Lejrekonger nævnes Brødrene Ro eller Roar og Helge, som synes at have levet c. 500 eft. Kr. Roar var mild og fredelig og skal have anlagt Roskilde, medens Helge tilbragte sit Liv paa Vikingetog. Navnet Viking afledes af Vig; thi Søkrigerne tog gjærne deres Stade i Vigene, dels for at beskytte deres Land, dels for at overfalde forbisejlende Handelsskibe. Men ofte sværmede de ogsaa vidt omkring paa Havet, kæmpede med andre Vikinger og øvede Strandhug paa Kysterne. Nordboerne drev imidlertid ogsaa allerede paa denne Tid betydelig Handel, især paa Østersøen, og talrige Oldsager vidne om deres levende Forbindelse med det østromerske Rige over Rusland.

Helges Søn var den berømte Rolf Krake, den store og gode Konge, hvis Minde længe æredes i hele Norden. Ved hans Hird i Lejre samlede de ypperste nordiske Kæmper sig; fremfor alle nævnes Nordmanden Bødvar Bjarke, Sællænderen Hjalte og Vøgg eller Viggo foruden de 12 Berserker, d. e. vilde Krigere, som vare iførte Bjørneskindskjortler i Steden for Brynjer. Rolf udførte mange Heltegjerninger; men især fortæller Sagnet om hans Forhold til Sveakongen Adils, som var gift med hans Moder Yrsa. Tilsidst omkom han ved Forræderi af sin Søster Skuld og hendes Mand, Underkongen Hjartvar. Alle Rolfs Mænd faldt med ham, kun Vøgg overlevede Blodbadet for at hævne sin Konge ved Hjartvars Drab. Rolfs og hans Kæmpers sidste Strid blev besunget i det gamle Bjarkemaal.

Den sidste Sveakonge af Ynglinge-Ætten var Ingjald Ildraade. Han bukkede under for en Konge af Skjoldungestammen i Skaane, Ivar Vidfadme, som gjorde sig til Herre over Sverige og mange andre Lande. Ivars Dattersøn er (hos Islænderne, men ikke hos Saxo) Harald Hildetand, der var en stor Krigshelt og en udkaaren Yndling af Odin, som lærte ham at stille sin Hær i den saakaldte Svinefylking. Da han var bleven saa gammel, at han hverken kunde gaa eller se, ønskede han at ende sit Liv i et stort Slag, for at fare til Valhal med et herligt Følge af Kæmper. Han opfordrede derfor sin Frænde, Sveakongen Ring (hos Islænderne Sigurd Ring), til at møde ham paa Rigernes Grænse, og der stod saaledes det vidunderlige Braavallaslag, hvori de ypperste Kæmper og flere Skjoldmøer deltog. En gammel Sang om dette Slag, som endnu Saxo kjendte, tillagdes Stærkodder, der selv havde været en af Hovedmændene i Kampen. Denne Nordens Herakles træder i det hele frem paa de forskjelligste Steder og Tider og er med overalt, hvor der øves Stordaad. At en saadan Helt tillige er Skjald, viser den Anseelse, i hvilken Digtekunsten stod hos Nordboerne.

§ 3. **Norden, især Danmark, i Berøring med Syden og Vesten** (777—940).

I Aaret 777 flygtede den sachsiske Høvding Videkind til den danske Konge Sigfred, og henved 800 viste nordiske Vikinger sig første Gang paa Englands Kyster. Med disse Begivenheder begynde de frankiske og angelsachsiske Krønikers samtidige Beretninger om Nordboerne, som fra nu af danne et paalideligt Grundlag for disses Historie. Krønikerne skjelne i Almindelighed ikke mellem de forskjellige nordiske Folkeslag, men kalde dem under ét Normanner. Hovedgrunden til Udvandringerne var den stærkt tiltagende Befolkning i de endnu kun lidet opdyrkede nordiske Lande. Blandt disse var det Danmark, som stod i nærmest Forbindelse med Frankerne og Angelsachserne og i det hele spillede den mest fremragende Rolle i Vikingetiden. Det for hele Norden fælles Sprog kaldes derfor ogsaa sædvanlig dansk Tunge. Iøvrigt valgte de forskjellige skandinaviske Folk hvert sin Hovedretning for deres Søtog. Svearne og Gøterne holdt sig til den gamle Østervej og satte sig fast i Garderige: dette Lands herskende Stamme, Russerne (i Navnets oprindelige Betydning) vare oprindelig Skandinaver og smeltede først senere sammen med deres slaviske Undersaatter. Den ældre

Handelsforbindelse med Konstantinopel blev nu udvidet til de fjærnere arabiske Lande, og Øen Gotland blev især et vigtigt Middelpunkt for Handelen med Østen. — Nordmændene vendte sig især mod Skotland og de der omkring liggende Øer og satte sig snart fast paa disse, ikke blot paa Færøerne, Hjaltland (Shetland) og Ørkenøerne, der fik en aldeles norsk Befolkning, men ogsaa paa Sydérøerne (Hebriderne og Man) og i Irland, hvor de stiftede flere Kongeriger. — Danerne endelig fulgte Nordsøens Kyster og kom saaledes til England og Frankrig. Deres Søtog mod det frankiske Rige stod i Forbindelse med det fjendtlige Forhold, der var opstaaet mellem deres Konger og de frankiske Kejsere.

Karl den Store havde nemlig ved Sachsernes Undertvingelse udbredt sin Magt til Ejderen, men fandt her en kraftig Modstander i Danekongen Godfred (Saxos Gøtrik), Sigfreds Efterfølger. Denne anlagde til Beskyttelse af Danmarks Sydgrænse en Vold og Grav, Kovirke eller Kograven, fra Sliens sydvestlige Bugt til de sumpige Egne mod Vest; Syd derfor var Landet lige til Ejderen øde og fuldt af store Skove. Dernæst gjorde Godfred heldige Søtog baade mod Kejserens Forbundsfæller, de slaviske Obotriter i Meklenburg og det østlige Holsten, og mod hans frisiske Lande ved Nordsøen. Men denne Danmarks første tapre Forkæmper mod den fra Tyskland truende Magt faldt for en Snigmorders Haand (810), og hans Brodersøn og Efterfølger Hemming sluttede Aaret efter Fred med Kejseren. Ejderen vedblev at være Rigernes Grænse.

Hemming døde snart, og der udbrød derpaa Tronstridigheder mellem Godfreds Slægt og nogle Brødre, som nedstammede fra en tidligere Konge*). Det sidste

---

*) Karl den Stores Ven og Historieskriver, Einhard, som er Hovedkilden til vor Kundskab om denne Tid, kalder denne Konge Harald. Det kunde maaske være Harald Hildetand.

Parti sejrede i et stort Slag, og Brødrene blev Konger; den ene af dem hed Harald og kaldes i senere Krøniker Harald Klak. De maatte imidlertid snart igjen vige for Godfreds Sønner, hvorefter Harald flygtede til Kejser Ludvig den Fromme, Karl den Stores Søn og Efterfølger. Denne greb Lejligheden til at indblande sig i Danmarks Anliggender, og en tysk Hær hærjede for første Gang i Jylland, medens Godfreds Sønner holdt sig paa en nærliggende Ø (815).

Dengang blev Harald ikke gjenindsat; men senere fandt Godfreds Sønner sig i at give ham Del i Regeringen. Kejseren kunde nu tænke paa at skaffe Kristendommen Indgang i Danmark, og Ærkebiskop Ebbo af Reims drog derhen for at virke paa Harald. Efter at denne i nogle Aar havde prøvet, om hans gamle Guder eller Kristus hjalp ham bedst, besluttede han til sidst at lade sig døbe og sejlede i denne Hensigt med sin Familie og et stort Følge fra Jylland til Rhinens Udløb og op ad denne Flod til Ingelheim ved Mainz, hvor Kejseren holdt Hof. Efter at han her havde modtaget Daaben (826), vendte han tilbage til Danmark, og med ham fulgte Nordens Apostel, Munken Ansgar. Denne unge Mand var fra Klosteret Corvey i Nordfrankrig forflyttet til det nye eller sachsiske Corvey i Vestfalen, hvor han var Forstander for Klosterskolen. Fuld af glødende Iver for Troen paatog han sig det vanskelige Kald. Men Harald, som ved sin Forbindelse med Frankerne havde vakt sine Landsmænds Uvilje, blev snart igjen forjaget af Godfreds Søn Haarik og opholdt sig siden i et Len, som Kejseren havde skjænket ham i Tyskland. Ansgar havde imidlertid virket for Kristendommen saa vel i Danmark som i Tyskland, hvorhen han fulgte Harald. Men snart paatog han sig igjen et større Hverv: Kejseren havde erfaret, at man i Sverige skulde være gunstig stemt mod Kristendommen, og opfordrede Ansgar til at drage derhen. Efter store Farer og Besværligheder naaede han til Upland, og her i selve det svenske Hedenskabs Midtpunkt gav Kongen (Bjørn) ham Tilladelse til at forkynde Kristi Lære. Da han kom tilbage fra denne Rejse blev han udnævnt til Ærkebiskop i Hamburg. Det nye Ærkebispedømme skulde omfatte hele Norden; men indtil videre var det halvt kristelige Nordalbingien (Holsten) dets eneste Virkekreds.

Paa denne Tid begyndte de Danske med forøget Kraft at angribe det frankiske Rige, som blev sønderrevet af indre Stridigheder og snart opløstes i flere Dele. Vikingerne gik langt op ad Floderne, f. Ex. til Paris, og satte sig fast paa flere Punkter af Nederlandenes og Frankrigs Kyster. Som Fører paa Toget mod Paris nævnes Regner, maaske den i Sagnet berømte Regner Lodbrok. Paa samme Tid (845) gik Kong Haarik op ad Elben med en stor Flaade og ødelagde Hamburg. Ansgar maatte derefter i flere Aar flakke omkring i Nordtyskland, indtil endelig Bispedømmet Bremen blev forenet med det hjælpeløse Ærkebispedømme som et Rygstød, hvorfra det med større Kraft kunde forfølge sin Opgave, den nordiske Mission. Bremen blev fra nu af de hamburgske Ærkebispers sædvanlige Sæde, og de kaldtes siden ofte Ærkebisper af Bremen.

Haarik, som nu var Enekonge i Danmark, havde hidtil vist sig som en Fjende af Frankerne; men Ansgar mæglede Fred mellem ham og den tyske Konge (Ludvig den Tyske) og forstod at vinde hans Gunst. Saaledes blev Danmark endelig aabnet for Kristendommen, og c. 850 opførtes den første danske Kirke i Handelsstaden Hedeby eller Slesvig, blandt hvis Kjøbmænd der allerede var mange Kristne. Snart efter drog Ansgar for anden Gang til Sverige. Kong Haarik anbefalede ham til den svenske Konge (Olaf) med de Ord, at han aldrig havde kjendt nogen mere retskaffen og paalidelig Mand. Han fandt da ogsaa en god Modtagelse, ikke blot hos Kongen, men ogsaa hos Almuen, som paa to forskjellige

Folketing tillod Kristendommens Forkyndelse. Saaledes fortælles det i Ansgars Levned, der i Almindelighed tilskrives hans Discipel Rembert, og der tilføjes, at enhver offentlig Sag hos Svenskerne mere blev afgjort ved Folkets Vilje end ved Kongens Magt*).

Da Ansgar kom tilbage til Danmark fra sin anden svenske Missionsrejse, var Kong Haarik den ældre falden i et Slag, og Folket havde valgt Haarik den unge til Konge. Denne tillod Opbyggelsen af den anden danske Kirke i Ribe. Men ikke længe efter døde Ansgar i Bremen (865), og Rembert blev hans Efterfølger som Ærkebiskop. Han levede i Erindringen om sin store Mester og søgte at virke i hans Aand; men de følgende Ærkebisper forsømte deres store Opgave og holdt sig rolig hjemme i Bremen. Atter erfare vi intet om vore Forfædre undtagen deres Kampe og Erobringer i Tyskland, Frankrig og England, hvilke Landes Krøniker gjenlyde af Jammer over deres forfærdelige Tapperhed. Der nævnes flere danske Konger; men tildels have disse vistnok blot været Søkonger, som samlede krigslystne Skarer omkring sig og ofte erhvervede sig Riger i fremmede Lande. Blandt disse Søkonger nævnes flere Sønner af Regner Lodbrok, som Bjørn Jærnside, Ingvar og Ubbe. De to sidste satte sig fast i England, hvor snart hele Northumberland og Østangel blev erobrede og besatte med danske Nybygder. Noget senere blev ligeledes Normandiet erobret af danske Vikinger under Anførsel af Rollo**) (c. 900). De Nordboer, som fik fast Bolig i kristne Lande, antog der meget snart Kristendommen;

---

*) De to Folketing vare rimeligvis Svearnes og Gøternes, og disse to Stammer have da allerede dengang været forenede under én Konge.

**) Islænderne have vist nok med Urette gjort Rollo til en fordreven norsk Jarlesøn, Ganger-Rolf.

men Normannerne i Normandiet betragtede sig dog endnu længe som Nybyggere fra Danmark og fik Hjælp derfra.

C. 900 blev Gorm den Gamle Konge i Danmark*). Han skal have været fjendtlig stemt mod Kristendommen, medens derimod hans Dronning, Tyre Danebod (d. e. den, der bøder paa de Danske), viste den Yndest. Tyre synes i Gorms høje Alder at have styret Landet i Forbindelse med sine Sønner, Knud Danaast, d. e. de Danskes Lyst, og Harald Blaatand. Hende tilskrives Opførelsen af Dannevirke, en større og længere Vold, der opførtes bag ved Kovirke. Efter Sagnet deltog Danske fra alle Provinser i Opførelsen af den mægtige Vold.

Ved Jellinge hæve sig to store Gravhøje, og ved dem findes to Runestene, af hvilke den ene fortæller, at „Kong Harald lod gjøre denne Høj efter sin Fader Gorm og sin Moder Tyre“; den anden, at „Kong Gorm gjorde denne Høj over sin Kone Tyre Danmarksbod“. Herefter synes altsaa Gorm at have overlevet Tyre, skjønt Sagnet fortæller det modsatte. Ogsaa Knud Danaast omkom paa et Vikingetog før Faderens Død, og Harald Blaatand fulgte saaledes Gorm som Eneherre over Danmark (c. 940).

§ 4. Norge til ca. 950.

Medens de ved Havet mere forenede end adskilte danske Lande tidlig udgjorde ét Rige, som vel undertiden var delt imellem flere Konger, men dog betragtedes som en Helhed, og Upsalakongerne fra Sverige udbredte deres Magt over Gøtarike, var Norge med sine adskilte

---

*) Hans Herkomst angives forskjelligt: Islænderne aflede den fra Regner Lodbrok, blandt hvis Sønner de nævne Sigurd Snogøje som Konge i Sælland og Skaane; hans Søn Hardeknud er saa Gorms Fader.

Dale længe delt i en Mængde Fylker, i Spidsen for hvilke der stod flere Høvdinger, de saa kaldte Herser, og sædvanligvis ogsaa en Konge. Nogle Dele af det sydlige Norge have maaske ogsaa undertiden tilhørt Erobrere fra de andre skandinaviske Lande. Men den første norske Konge, som erhvervede sig nogen betydeligere Magt, var Halfdan Svarte (c. 850), hvis Herkomst afledtes fra de fra Sverige indvandrede Ynglinger. Halfdan samlede Fylkerne omkring Kristianiafjord (Vigen) og de Nord derfor liggende indre Egne (Oplandene) under sit Herredømme og forbandt dem til en Tingforening, der holdt sine Møder paa Ejdsvold og fulgte Ejdsiva-Loven. Han var en meget folkekjær Konge, og da han druknede ved at kjøre over Isen paa Randsfjorden, maatte hans Lig deles i 4 Parter, for at ethvert af hans Riges Hovedlandskaber kunde faa sin Del at begrave.

Hans Søn Harald Haarfagre, som i en Alder af 10 Aar fulgte ham paa Tronen, fattede tidlig den Plan at underkaste sig hele Norge. Han aflagde det Løfte, ej at klippe eller kæmme sit Haar, før end dette var fuldført, og i Løbet af 10 Aar lykkedes det ham virkelig at undertvinge alle norske Smaakonger. Det sidste og haardeste Slag stod i Hafrsfjord (ved Stavanger) 872. Da Harald saaledes havde forenet hele Norge lige fra Gøtaelven til det skatskyldige Finmarken under sit Herredømme, forandrede han fuldstændig Landets Forfatning. Han ophævede nemlig den gamle Odelsret, ifølge hvilken Bøndergaardene vare frie arvelige Familiegodser, og tilegnede sig selv al Ejendom, saa at Bønderne, naar de beholdt deres Fædrenegaarde, maatte betale ham Skat. I hvert Fylke satte han en Jarl til Befalingsmand og lønnede ham med en Tredjedel af de kongelige Indtægter. Under hver Jarl stod igjen flere Herser, som nu blev Kongens Lendermænd og forlenedes med kongelige Gaarde. De mægtigste Jarler vare Hakon

Jarl paa Lade i Trondhjem eller Trøndelagen (Egnen omkring Trondhjemsfjord), som ansaas for den fornemste Del af Landet, og Ragnvald Jarl paa Møre (Kystlandskaberne Sydvest for Trondhjem). Den sidste var den, som efter Norges Erobring klippede Kongens Haar og gav ham Tilnavnet Haarfagre.

Haralds nye Indretninger vare utaalelige for mange af de stolte Mænd, der hidtil havde siddet saa godt som uafhængige paa deres Gaarde og havde været vante til at øve Vikingefærd mod andre Dele af Landet. Store Skarer forlod derfor Norge: nogle bebyggede Jemteland og Herjedalen (Øst for Kjølen); men især vandrede mange ud til de allerede tidligere af Nordmænd besatte Øer i Vesterhavet, hvorfra de igjen hærjede paa Norge. Harald gjorde derfor et Tog mod disse Øer, erobrede Hjaltland, Ørkenøerne og Syderøerne og indsatte Jarler over dem. Da Udvandrerne saaledes heller ikke her havde kunnet bevare deres Uafhængighed, tyede mange baade fra Øerne og fra Norge til det fjærne Island. Dette var hidtil kun besøgt af irske Munke og kort før af enkelte Nordboer; men først nu blev det bebygget. Den mærkelige Landnamabog, som giver de fuldstændigste Efterretninger om hele Øens Bebyggelse, nævner som de første Nybyggere eller Landnamsmænd Fostbrødrene Ingolf og Lejf. Den sidste omkom snart; men Ingolf grundede den ældste Gaard paa Island Reykjavik (874). I Begyndelsen tog Landnamsmændenene store Strækninger i Besiddelse og indrettede sig der med deres Fæstere og Trælle som hjemme i Frihedstiden. Senere overlod de mindre Dele af det Landskab, de havde besat, til andre Nybyggere, men vedblev at være Høvdinger over hele Landskabet. Høvdingens Myndighed knyttede sig til et Hov, ved hvilket han var Gode, og kaldes derefter Godord. I Begyndelsen var Island saaledes delt imellem henved 40 uafhængige Høvdinger; men senere sluttede de sig sammen til en Tingforening (c. 930), og derefter samlede Folk fra hele Øen sig hvert Aar paa Altinget, hvor der var opført Træhytter til deres Ophold. Her blev alle Retstrætter og almindelige Anliggender afgjorte af en Lagret, hvis Formand, Lovsigemanden, maatte fremsige Loven. Den afsondrede Ø bevarede gammel nordisk Skik og Sprog i større Renhed end nogen anden Egn, og paa den anden Side stod Islænderne ved deres Vikingetog og Rejser i levende Forbindelse med andre Lande. Saaledes samledes der paa Island tidlig Sagn og Sange fra hele Norden, og efterhaanden udviklede Sagafortællingen og Skjaldekunsten sig her til saa stor en Højde, at de blev Islændernes særegne Fag, hvorfra de næsten fortrængte de øvrige Nordboer. Islandske Skjalde drog omkring i alle nordiske Lande og vandt rige Gaver ved at besynge Konger og Høvdinger.

Ved de mange Udvandringer steg Harald Haarfagres Magt endnu højere, da en Mængde Gaarde, som havde tilhørt de Udvandrede, blev kongelig Ejendom. Imidlertid var ogsaa Haralds Familie bleven meget talrig: han havde allerede mange Koner og Børn, da han bejlede til den danske Prinsesse Ragnhild, en Datter af Haarik den unge. For at vinde hende maatte han forskyde sine andre Koner og bestemte siden hendes Søn Erik til sin Efterfølger; men ogsaa de andre Sønner fik Kongenavn og store Forleninger. Da Harald blev 80 Aar gammel, overlod han Magten til Erik (930), og 3 Aar efter døde han.

Erik, der som grum og tapper Viking fik Tilnavnet Blodøxe, ryddede, især efter sin onde og underfundige Hustru Gunhilds Tilskyndelse, dels allerede i Faderens Live, dels efter hans Død, flere af sine Brødre afVejen. Men imidlertid var Harald Haarfagres yngste Søn, Hakon Adelstensfostre, voxet op i England ved Kong Athelstans Hof, og da han nu kom tilbage til Norge og blev fremstillet for Trønderne af Sigurd Ladejarl, Hakon Jarls Søn og Efterfølger, troede Folket i ham at se Kong Harald, som var bleven ung igjen, og da han lovede at tilbagegive Bønderne deres Odelsret, blev han strax udraabt til Konge (935). Erik, som ingensteds fandt nogen Støtte imod ham, drog til Northumberland, hvor han fik Forleninger af den engelske Konge.

Hakon Adelstensfostre styrede Riget med saa stor Klogskab og Mildhed, at Folket kaldte ham den Gode. Han forenede det vestlige Norge under Gulatingsloven og Trondhjem med flere nordlige Landskaber under Frostetingsloven. Dernæst sørgede han for Landeværnet ved at inddele Kystegnene i Skibreder, som hvert skulde udrede et Skib, og ved at oprejse Bavner paa de højeste Fjælde, som skulde antændes, naar en Fjende nærmede sig. Det hidtil uafhængige Jemteland gav sig frivilligt under hans Herredømme. Hakon, som var døbt i England, søgte ogsaa at indføre Kristendommen i Norge; men Trønderne brændte hans Kirker, dræbte de fra England indkaldte Præster og tvang Kongen til at deltage i deres Offerfester. Han maatte saaledes opgive sit Forsøg.

§ 5. De nordiske Riger i den sidste Halvdel af det 10de Aarhundrede.

Imellem Danmarks og Norges Enekonger opstod der snart et fjendtligt Forhold. Danske Vikinger plyndrede i Vigen, og Hakon Adelstensfostre hærjede til Gjengjæld paa Danmarks Kyster. Gunhild og hendes Sønner fandt derfor efter Erik Blodøxes Død en venlig Modtagelse hos Harald Blaatand, som endog knæsatte en af dem, Harald, siden kaldet Graafel, hvorved han gjorde ham til sin Fostersøn. Gunhilds Sønner gjorde nu fra Danmark idelige Anfald paa Norge, og til sidst lykkedes det dem ved et pludseligt Overfald at fælde Hakon Adelstensfostre paa Stordøen (c. 960). Hakon skal selv for sin Del have overdraget Riget til Harald Graafel og hans Brødre. Disse fik ogsaa Magten i hele Landet efter at have ryddet Sigurd Jarl paa Lade af Vejen og fordrevet hans Søn Hakon. Denne drog til Danmark og blev vel modtaget af Harald Blaatand; thi Danekongen var misfornøjet med sin Fostersøn, der nu opførte sig som uafhængig Konge, skjønt han fra først af havde erkjendt ham for sin Overherre. Harald Graafel og hans Brødre vare Kristne og nedbrød Hovene, hvorved de opbragte Folket imod sig.

Paa denne Tid vendte Knud Danaast's Søn Harald tilbage fra sine Vikingetog, paa hvilke han havde erhvervet sig saa store Rigdomme, at han kaldtes Guldharald. Han bad nu Harald Blaatand om Halvparten af Danmark som sin Fædrenearv; men efter den snedige Hakon Jarls Raad blev det besluttet, at han i Steden derfor skulde have Norge. Danekongen indbød derpaa Harald Graafel til at komme ned til Danmark; men da han indfandt sig, blev han overfaldet og dræbt af Guldharald ved Indløbet til Limfjorden (976). Derpaa drog Hakon Jarl mod Guldharald, der ligeledes blev fældet. Harald Blaatand udbød nu Leding over hele sit Rige og drog med en talrig Flaade til Norge; med ham fulgte Hakon Jarl og mange andre fordrevne Nordmænd. Norge blev let erobret; Gunhild og de to Sønner, hun endnu havde tilovers, flygtede til Ørkenøerne, og Hakon blev Danekongens Jarl i det Nordenfjældske. Det Søndenfjældske beholdt Harald Blaatand selv.

Under Harald Blaatands lange Regering blev Danmark et halvt kristeligt Land. Den nidkjære Adeldag, som i hele denne Tid var Ærkebiskop i Bremen, indsatte 3 Biskopper i Slesvig, Ribe og Aarhus; senere byggedes der Kirker i Odense og Roskilde, og ansete danske Mænd optraadte blandt Kristendommens Forkyndere; men mest bekjendt er den tyske Præst Poppo, som omvendte Kongen og mange af hans Folk ved at bære gloende Jærn (Jærnbyrd) og efter et senere Sagn skal have døbt dem i Helligbæk mellem Flensborg og Slesvig. Men ved Siden af Kristendommen vilde nu de tyske Kejsere Otto den 1ste og 2den ogsaa gjøre deres verdslige Højhed gjældende i Danmark, og derved opstod der et fjendtligt Forhold mellem dem og Harald Blaatand. Otto den 2den rykkede (974) ind i Jylland og indtog Danevirke. Hakon Jarl, som dengang endnu opholdt sig ved Kong Haralds Hird, deltog i Danevirkes Forsvar og modtog derefter Daaben. Men efter at han var vendt tilbage til Norge, viste han sig som en ivrig Hedning. Et samtidigt Skjaldekvad priser ham, fordi han „gjenopbyggede Gudernes Helligdomme, saa Krigerne atter vendte sig til Blot (Offer)“. Det varede heller ikke længe, før end han løsrev sig fra Danekongens Overherredømme.

Om Slutningen af Harald Blaatands Regering ere Efterretningerne meget usikre. Kongens egen Søn Svend Tveskjæg gjorde Opstand imod ham; som dennes mægtigste Støtte og den sidste kraftige Forkæmper for Fædrenes Tro og gammel nordisk Skik fremtræder i Sagnet den fynske Høvding Palnatoke, der skal have været Svends Fosterfader. Svend blev snart nødt til at forlade Danmark og drog som Vikingehøvding til England, hvor saaledes efter lang Tids Afbrydelse de Danskes Angreb igjen begyndte (980). Palnatoke skal derimod have gjort sig til Herre over Jomsborg, en Fæstning ved Oderens Munding, som Harald Blaatand havde anlagt for at have et fast Punkt i Vendernes Land. Jomsborgs Besætning dannede et mærkeligt Samfund af Krigere, de saakaldte Jomsvikinger, hvis strænge Love tilskrives Palnatoke.

Senere blev Sigvalde Jarl, en Søn af den skaanske Jarl Strut-Harald, Høvding i Jomsborg. Kort efter gjorde Jomsvikingerne efter Harald Blaatands Opfordring et Tog mod Hakon Jarl; ifølge Sagnet var det ved et Gravøl over Strut-Harald, at Sigvalde lovede at drage til Norge og dræbe eller forjage Hakon. Det kom til et Slag i Hjørungavaag (paa Møre), hvor Bue den Digre fra Bornholm, Palnatokes Sønnesøn Vagn Aagessøn og andre Helte kæmpede med udmærket Tapperhed mod Nordmændenes Overmagt; men Sigvalde og hans Broder Torkil den Høje flygtede under Slaget med over Halvdelen af Skibene, og Hakon Jarl sejrede.

Kort efter udbrød der et nyt Oprør i Danmark, Svend kom tilbage fra England, og den gamle Kong Harald faldt i et Slag mod sin Søn, efter Sagnet ramt af Palnatokes Pil (c. 985). Han blev begravet i den nylig opførte Kirke i Roskilde. Svend Tveskjæg blev strax efter fanget af den snedige Sigvalde Jarl og maatte betale en stor Sum i Løsepenge, der tilvejebragtes ved Sammenskud af danske Mænd og Kvinder, samt opgive det danske Overherredømme over Jomsborg og de omliggende vendiske Egne. — Svend Tveskjæg fortsatte som Danekonge sine Vikingetog mod England, hvor han forbandt sig med en norsk Søkonge Olaf Tryggvessøn, en Efterkommer af Harald Haarfagre. Olaf var som Barn kommen til Holmgaard (Novgorod) i Garderige og havde siden udført mange Heltegjerninger i forskjellige Lande. Han var bleven døbt i England; men dette hindrede ham ikke i at øve Vikingefærd. De forenede Høvdingers Angreb blev saa farligt, at den engelske Konge Ethelred den Raadvilde greb til det fortvivlede Middel at tilkjøbe sig Fred for Penge (c. 990). Det var første Gang, at Englænderne betalte den saakaldte Danegeld; men faa Aar efter tvang et nyt Angreb Ethelred til igjen at betale en stor Sum. Olaf sluttede derpaa en særskilt Fred og begav sig hjem til Norge for at vinde sit Fædrenerige.

Hakon Jarl havde nemlig gjort sig forhadt ved sin Grusomhed og Vellyst, og da Olaf kom til Trondhjem, var der allerede udbrudt Opstand blandt Bønderne. Hakon maatte flygte til sin Frille Tora, som skjulte ham i en Svinesti; men her blev han myrdet af sin Træl Kark (c. 995). Olaf blev derpaa tagen til Konge af Trønderne, og hele Norge underkastede sig hans Herredømme. Han søgte nu strax at indføre Kristendommen og anvendte dertil de voldsomste Midler. De, der modsatte sig, bleve dræbte, lemlæstede eller forviste; Hovet i Lade blev ødelagt, og tilsidst maatte ogsaa Trøndernes Høvdinger lade sig døbe. Ikke langt fra Lade anlagde Olaf Staden Nidaros (Nidelvens Munding), som senere efter Landskabet fik Navnet Trondhjem. Fra Norge udbredtes Kristendommen ogsaa snart til Island, hvor den efter nogen Modstand i Aaret 1000 blev antaget paa Altinget. Fra Island var imidlertid Grønland blevet opdaget og bebygget af Erik den Røde (c. 985), og dennes Søn Lejf bragte c. 1000 ogsaa Kristendommen derhen. Den samme Lejf opdagede flere Lande paa Nordamerikas Østkyst og tilbragte en Vinter i Vinland (det nuværende Ny-England).

Kort før end Olaf Tryggvessøn blev Konge i Norge, var den svenske Konge Erik Sejrsæl død, og hans Søn Olaf Skotkonge var bleven hans Efterfølger. Olaf Skotkonges Moder, Sigrid Storraade, som var bleven forskudt af Erik Sejrsæl, havde store Ejendomme i Sverige, og mange Fyrster bejlede til hendes Haand. Blandt disse var Olaf Tryggvessøn; men da hun ikke vilde lade sig døbe, fornærmede Olaf hende haardelig, og hun ægtede derpaa Svend Tveskjæg. Olaf Tryggvessøn ægtede derimod Svends Søster Tyre, efter Sagnet imod Danekongens Vilje.

En Følge af alle disse Forhold var et Forbund mod Olaf Tryggvessøn mellem Svend Tveskjæg, Olaf Skotkonge og Hakon Jarls Søn Erik Jarl, som stod i Spidsen for mange fordrevne Nordmænd. Da nu Olaf Tryggvessøn gjorde et Tog til Venden, samlede de forbundne Fyrster en Flaade og lagde sig ved Svolder imellem Rygen og Pommern for at angribe ham ved hans Tilbagekomst.

Efter det norske Sagn var den største Del af Olafs Flaade allerede sejlet hjem, og han havde kun 11 Langskibe tilbage, da Forræderen Sigvalde førte ham lige mod Fjendernes Overmagt. Uden at tænke paa Flugt lod han sine Skibe fæste sammen, og Kampen begyndte. Nordmændene havde den Fordel, at deres Skibe vare højere end de fjendtlige, især Olafs eget Drageskib, Ormen den lange, som med sit forgyldte Dragehoved ragede frem foran de andre. Norges ypperste Helte udgjorde dets Besætning, blandt dem den 18aarige Ejnar Tambeskjælver, der især var berømt som Bueskytte. Da Erik Jarls Angreb begyndte at blive farligt, rettede Ejnar sit Skud imod ham; men en af Eriks Mænd ramte hans Bue, saa at den brast. „Hvad var det, som brast?“ spurgte Olaf. „Norges Rige af din Haand,“ svarede Ejnar. Imidlertid vare de andre norske Skibe ryddede, og tilsidst entrede Erik Jarl Ormen. Efter en haard Kamp sprang Olaf Tryggvessøn overbord og kom aldrig mere til Syne; men Ejnar og de andre, som ligeledes sprang overbord, blev tagne op og bragte til Erik Jarl, der skjænkede dem Livet. Ogsaa Dronning Tyre blev ført til Jarlen, som modtog hende med stor Ærbødighed; men hun vilde ikke overleve Olaf og hungrede sig ihjel (c. 1000).

Norge blev derpaa delt imellem Sejrherrerne; men Erik Jarl og hans Broder Svend fik Landets Styrelse. I Steden for Olaf Tryggvessøns stærke Kongemagt og strænge Opretholdelse af Kristendommen traadte nu i Norge almindelig Selvraadighed og Religionsfrihed, og mange, som tvungne havde antaget den nye Lære, faldt igjen tilbage til Hedenskabet. Jarlerne vandt almindelig Yndest ved deres Mildhed og knyttede bl. a. Ejnar Tambeskjælver nøje til sig ved at give ham deres Søster og store Forleninger i Trøndelagen.

Andet Afsnit.

Middelalderen.

§ 1. De nordiske Riger i den første Halvdel af det 11te Aarhundrede.

Efter Olaf Tryggvessøns Fald herskede der indre Fred i Norden, hvis Fyrster vare forbundne ved Slægtskab og Venskab. De vare alle Kristne, men øvede ingen Tvang mod Hedningerne. Kristendommen fremmedes især ved den livlige Forbindelse med England, hvis dansktalende Indbyggere fremfor alle vare skikkede til at omvende deres hedenske Stammebrødre. Men paa samme Tid viste den nordiske Vikingeaand sig endnu i sin fulde Kraft ved store Tog til England. Da Kong Ethelred paa den grusomste Maade havde ladet en Mængde Danske myrde (1002), begyndte Angrebene fra Norden med fornyet Voldsomhed. De i Blødagtighed og Fordærvelse nedsunkne Angelsachsere kunde hverken gjøre nogen kraftig Modstand mod Svend Tveskjæg eller mod andre Skarer, som især bestod af Jomsvikinger og anførtes bl. a. af Torkild den Høje og den norske Prins Olaf den Digre, en Efterkommer af Harald Haarfagre. De sidste traadte imidlertid tilsidst i Ethelreds Tjeneste og dannede en staaende Hær af lejede Tropper, Tinglid eller Tingmannalid, som skulde forsvare England mod deres Landsmænd. Men i Aaret 1013 landede Svend Tveskjæg efter flere Aars Mellemrum igjen med en saa stor Magt, at snart hele England maatte underkaste sig hans Herredømme. Ethelred flygtede til Normandiet, hvis Hertug var hans Svoger; men kort efter døde Svend Tveskjæg (1014).

Han efterlod to Sønner. Den ene, Harald, var bleven tilbage i Danmark og blev der taget til Konge; den anden, Knud, en Yngling paa omtrent 16 Aar, var i England og blev der hyldet af den danske Hær og de i den nordøstlige Del af Landet bosatte Danske; men Sachserne i Syd-England indkaldte igjen Ethelred. Knud maatte vige og begav sig til Danmark for at hente Hjælp, og derhen kom snart ogsaa Torkil den Høje; thi vel havde Ethelred søgt at sikre sig hans og de andre Tingmænds Bistand ved en betydelig Pengesum; men Angelsachserne havde begyndt at rejse sig imod dem. Understøttet af Torkil og Erik Jarl landede Knud derpaa med en prægtig Flaade i England, hvor han strax havde stor Fremgang. Efter Ethelreds Død forsvarede vel hans Søn Edmund Jærnside sit Fædrenerige med stor Tapperhed, men maatte dog snart overlade Knud den nordlige Del af Landet og døde kort efter (1016). Knud blev derefter hyldet som Englands Enekonge og ægtede Ethelreds Enke Emma, den normanniske Hertugs Søster. Snart efter blev han ogsaa Konge i Danmark ved sin Broder Haralds Død (1018); men han opholdt sig for det meste i England*). Fra dette Land kom nu mange Gejstlige til Danmark, og de Danske begyndte at faa Del i den højere Kultur, der allerede længe havde hersket i England. Mange af de tapreste og fornemste Danske tog Tjeneste iblandt Tingmændene, som Knud beholdt og forøgede, og denne Livvagt af nordiske Krigere, som udmærkede sig ved sine pragtfulde og kostbare Vaaben, fik flere Forrettigheder, bl. a. den, at de kom til at staa under en egen dansk Lov, Vederlagsretten, efter hvilken de selv dømte paa Husting eller Huskarlestævner. Denne Lov gjaldt i lang Tid derefter som Hirdlov i Danmark.

---

*) Om hans Regering i dette Land se 2den Del S. 38—39.

Knud regerede sine Riger med saa stor Kraft og Dygtighed, at han med Rette kaldes den Store, og udbredte sit Herredømme saa vidt, at han med ligesaa god Grund fik Tilnavnet: den Mægtige (den Rige). I Norge var det danske og svenske Overherredømme dog i Begyndelsen gaaet til Grunde; thi da Erik Jarl var draget til England, kom Olaf den Digre til Norge og bemægtigede sig hele Landet. Olaf Skotkonge truede vel med Krig; men paa det store aarlige Ting i Upsala fremtraadte den højt ansete gamle Torgny, Lagmand i Upland*), og bød ham i Bøndernes Navn at holde Fred, hvis han vilde beholde Livet. Sveakongen maatte give efter, og der opstod derefter et venskabeligt Forhold mellem de to Naboriger, især efter at Olaf Skotkonge havde taget sin Søn Anund Jakob til Medregent (c.1020). Ikke længe efter døde Olaf Skotkonge.

Olaf den Digre, efter sin Død kaldet den Hellige, søgte af al Magt at udrydde Hedenskabet i Norge og vakte sig desuden mange Fjender ved den Strænghed, hvormed han traadte op imod Høvdingernes Selvraadighed. Hans Forhold til Knud den Store var naturligvis fjendtligt, og i dennes Fraværelse faldt han tillige med Anund Jakob ind i Danmark og hærjede paa Sællands og Skaanes Kyster. Knud ilede til Hjælp fra England, men led et Nederlag ved Helgeaa. Nordmændene og Svenskerne drog derpaa hjem, og Knud gjorde kort Tid efter en Pilegrimsrejse til Rom, paa hvilken han traf sammen med den tyske Kejser (Konrad den anden), som ved denne Lejlighed opgav enhver Paastand paa Land Nord for Ejderen (1027). Efter at være kommen hjem opfordrede Knud først forgjæves Olaf til at erkjende hans Overherredømme og sejlede derpaa med en stor Flaade til Norge, hvor mange Høvdinger allerede ved Gaver og Løfter vare vundne for ham. Olaf blev derfor forladt næsten af alle og maatte flygte over Sverige til Gardenrige, medens Knud blev hyldet som Norges Konge. Ikke længe efter vendte Olaf igjen tilbage, samlede Tropper i Sverige og rykkede ind i Trøndelagen. Ved Stiklestad stødte han sammen med den langt større Hær, som de norske Høvdinger havde opbudt imod ham. Disses Feltraab var: „Frem, frem Bondemænd!“, medens Olafs Folk raabte: „Frem, frem Kristmænd, Korsmænd, Kongsmænd!“ Det var klart Solskin, men pludselig blev Solen formørket. Olaf var trængt frem til Bøndernes Hovedbanner, hvor de mest ansete Høvdinger, Kalf Arnessøn og Tore Hund, stod; men der blev han fældet af Tore Hund, og Bønderne sejrede (1030).

---

*) I Spidsen for hvert svensk Landskab stod en Lagmand, som forkyndte dets Lov og var Bøndernes Ordfører; men Lagmanden i Upland var den mægtigste af alle.

Knud havde indsat Ulf Jarl, som var gift med hans Søster Estrid, til Statholder i Danmark, og hos denne opdroges hans eneste Søn med Emma, Hardeknud, der var bestemt til Faderens Efterfølger. Ulf Jarl benyttede sig nu af Folkets Misfornøjelse med Knuds stadige Fraværelse og fik paa Viborg Ting Barnet Hardeknud udraabt til Konge. Men kort efter kom Knud til Danmark og lod efter en Strid ved Skakbrættet Ulf dræbe i Domkirken i Roskilde. Som Bøde skjænkede han to Herreder til Estrid, der senere gav dem til Domkirken.

I Norge havde Knud efter Slaget ved Stiklestad sat sin ældste Søn Svend, en Dreng paa 14 Aar, til Underkonge. I hans Navn regerede hans Moder, Englænderinden Alfifa og hendes Raadgivere, og disse udstedte strænge Love, som vakte stor Misfornøjelse. Nordmændene begyndte at fortryde hvad de havde gjort imod Kong Olaf, og mange sagde nu, at han var en hellig Mand. For denne Mening optraadte fremfor alle den mægtige Ejnar Tambeskjælver, som var fortrydelig over, at han ikke var bleven Norges Jarl. Især ved hans Indflydelse blev det sat igjennem, at Olafs Lig, som var blevet hemmelig begravet af en Bonde, blev gravet op igjen og højtidelig bisat i en Kirke i Nidaros. Der troede man nu at se mange Jærtegn, og Sanct Olaf blev snart anerkjendt som Norges Skytshelgen.

Olaf den hellige havde efterladt en eneste Søn, Magnus, som blev opdraget i Garderige; ham hentede nu Ejnar Tambeskjælver og Kalf Arnessøn til Norge, og Helgenens 11aarige Søn blev her hyldet som Konge, medens Svend Alfifassøn maatte flygte til Danmark. Knud den Store døde kort efter i England (1035), og Svend overlevede ham ikke længe. Knuds anden Søn med Alfifa, Harald Harefod (den Letfodede), blev Konge i England, Hardeknud i Danmark. Den sidste udbød nu Leding mod Norge; men Høvdingerne, som i begge Lande havde Magten i de unge Kongers Navn, sluttede Fred paa Rigernes Grænse, ved Udløbet af Gøta-Elven. Ja, det skal endog være blevet bestemt, at, hvis en af dem døde uden Sønner, skulde den anden arve hans Rige.

Ved Harald Harefods Død (1040) blev Hardeknud Konge i England og forenede for sidste Gang dette Rige med Danmark; men som Knud den Stores andre Sønner døde han ung (1042), ramt af et Slag ved et Bryllup i London. Med Hardeknud uddøde Gorm den Gamles mandlige Æt, og Danmarks Overvægt i Norden hørte op. Det havde udtømt sin Kraft paa Englands Erobring, og Kristendommens Sejr havde svækket den gamle Kæmpeaand. Saaledes ophørte ikke blot det danske Herredømme i England, hvor Hardeknuds Halvbroder Edvard Bekjenderen, en Søn af Ethelred og Emma, blev Konge; men Danmark selv kom endog under den norske Konge.

Denne havde vel, da han blev voxen, begyndt at hævne sig paa sin Faders Fjender, og Kalf Arnessøn havde saaledes maattet forlade Norge; men efter sine Venners Forestillinger havde han fornyet sit Løfte om at lade alle nyde Fred og blev derefter saa almindelig elsket, at han blev kaldet Magnus den Gode. Men i Danmark var man ikke vant til fremmed Herredømme, og der udbrød snart en Opstand under Ulf Jarls Søn Svend Estridssøn, som blev udraabt til Konge. Han kunde imidlertid ikke holde sig mod Magnus, men maatte flygte til Sverige, hvor han fandt Tilhold hos Anund Jakob og sandsynligvis ogsaa selv havde Besiddelser efter sin Moder Estrid, som var en Datter af Sigrid Storraade. Fra Sverige kom Svend flere Gange tilbage til Danmark, men bukkede stedse under for Magnus. Denne kæmpede med samme Tapperhed mod Danmarks Fjender, indtog og ødelagde det efter Knud den Stores Død forfaldne Jomsborg og slog en stor vendisk Hær, som var falden ind i Sønderjylland, paa Lyrskovs Hede.

Men den sejrrige unge Helt fik snart en Medbejler i sin Faders Halvbroder Harald, senere kaldet Harald Haardraade. Denne havde 15 Aar gammel kæmpet for Olaf den Hellige ved Stiklestad og siden været Høvding for nordiske Krigere, først i Garderige, siden i en Række af Aar i Konstantinopel eller Myklegaard, som Nordboerne kaldte denne store og prægtige Stad. Thi saa vel de russiske Fyrster, der selv vare af nordisk Æt, som især de græske Kejsere søgte deres bedste Støtte mod ydre og indre Fjender i en saadan udvalgt Skare af Nordboer, de saakaldte Væringer. Efter at have udført mange Heltegjerninger rundt om paa Middelhavets Kyster og samlet store Skatte vendte han nu tilbage til Norden og forlangte Del i Norges Rige. Da dette blev afslaaet, forbandt han sig med Svend Estridssøn; men det kom dog snart til Forlig mellem ham og Magnus, som gav ham Del i Riget imod at faa Halvdelen af hans Skatte.

Magnus den Gode og Harald Haardraade regerede nu i Fællesskab over Norge, men forligtes kun daarlig. Da imidlertid Svend Estridssøn igjen kom tilbage til Danmark, drog de i Forening imod ham. Paa dette Tog døde Magnus (1047) efter at have erklæret, at han efterlod Harald hele Norge, men Svend Danmark. Harald vilde imidlertid ogsaa bemægtige sig Danmark; men efter Ejnar Tambeskjælvers Opfordring drog den største Del af den norske Hær hjem for at bringe Magnus's Lig til Nidaros, og Harald maatte saaledes ogsaa vende tilbage til Norge. Herved fik Svend Estridssøn Tid til at sikre sig Herredømmet, og skjønt Harald siden næsten hver Sommer gjorde Plyndringstog til Danmark, blev Svend dog aldrig mere forjaget fra sit Rige. Paa et af sine første Tog ødelagde Harald Hedeby, men blev paa Hjemvejen indhentet i Kattegattet af en overlegen dansk Flaade og undkom kun ved først at kaste Bytte over Bord og siden Fanger, som Svend opholdt sig ved at redde. Paa et senere Tog blev Harald indespærret i Limfjorden, men reddede sig efter Fortællingen ved at lade sine Skibe trække over den smalle Tange mellem Fjorden og Vesterhavet, som derefter fik Navnet Haraldsejd. Aaret efter (1062) drog han til Danmark med en langt større Styrke og lagde sig med sin Flaade i Mundingen af Nisaa (i Halland). Da kom Svend med hele den danske Flaade, og det største Slag i denne Krig begyndte. Efter at der var kæmpet hele Natten igjennem, entrede Harald tilsidst Svends Skib og gik frem paa det, idet han hug med begge Hænder. Svend maatte kaste sig i en Baad og tog sin Tilflugt til en norsk Høvding (Hakon Ivarssøn), som tidligere havde staaet i hans Tjeneste, og ved dennes Hjælp lykkedes det ham ogsaa at undslippe. Efter Slaget ved Nisaa drog Harald igjen hjem, og 2 Aar efter kom Kongerne sammen paa Rigsgrænsen og sluttede Fred paa det Vilkaar, at alt skulde blive som før (1064).

§ 2. Danmark fra Midten af det 11te Aarhundrede til de 3 nordiske Rigers Forening.

Svend Estridssøn var, som vi have set, i de første 17 Aar af sin Regering optaget af Forsvarskampen mod Harald Haardraade. Ikke længe efter at denne Krig var endt, blev han opfordret til at gjenoprette Danevældet i England. Efter Edvard Bekjenderens Død (1066) besteg nemlig Svends Fætter Harald Godvinssøn den engelske Trone; men hans Broder Toste søgte at styrte ham og henvendte sig til forskjellige Fyrster med Bøn om Hjælp imod Løfte om Herredømmet over England, bl. a. ogsaa til Svend. Paa denne Forbindelse vilde Danekongen ikke indlade sig; men da Vilhelm Erobreren kort efter blev Herre i England, bragte dennes Undertrykkelser de Danske i Nothumberland til at rejse sig, og disses Indbydelse afviste Svend ikke. En betydelig Flaade under Anførsel af hans Broder Asbjørn Jarl landede i Northumberland og havde i Begyndelsen nogen Fremgang; men Vilhelm Erobreren skal have bestukket Asbjørn, og Flaaden vendte efter et Aars Forløb tilbage til Danmark (1070). Nogle Aar efter landede atter en dansk Flaade i England; men den udrettede endnu mindre end den forrige.

Som Kriger var Svend Estridssøn saaledes ikke heldig; men ved sin personlige Tapperhed, Skjønhed, Venlighed og Veltalenhed havde han dog gjort sig elsket af sit Folk. Mest Betydning fik hans Regering ved hans Iver for Kristendommens Befæstelse. Foruden de ældre Bispedømmer stiftedes der flere nye, og saaledes grundlagdes den senere bestaaende Inddeling i 8 Stifter: Slesvig, Ribe, Aarhus, Viborg, Vendsyssel, Odense, Roskilde og Lund. De sidste hedenske Landskaber i Danmark, Bleking og Bornholm, blev omvendte, og smaa Trækirker opførtes i Hundredevis, medens de første store Stenkirker begyndte at rejse sig i Roskilde og Lund. Gejstlighedens Magt hævede sig stærkt og traadte allerede op mod Kongen selv. Da denne saaledes forsyndede sig imod Kirkens Love ved at ægte Anund Jakobs Enke, der paa flere Maader var beslægtet med ham, nødte den myndige bremiske Ærkebiskop Adalbert ham til at forskyde hende. Og da Svend engang i Vrede havde ladet nogle af sine Mænd dræbe i Domkirken i Roskilde, forbød den ham iøvrigt hengivne Biskop Vilhelm ham Adgangen til denne, indtil han havde gjort Kirkebod.

Svend Estridssøn var en for sin Tid ualmindelig oplyst Mand og har meddelt mange Efterretninger om Norden til Kanniken Adam fra Bremen, som besøgte ham og bevarede hans Meddelelser i sine Skrifter. Adam beskriver Jylland som meget ufrugtbart, Øerne og Skaane derimod som frugtbare og rige; dog laa den nordlige Del af Sælland endnu øde og var rimeligvis helt bedækket med Skov. Slesvig drev vigtig Handel paa Østersøen, Ribe paa Nordsøen; Roskilde omtales som den største By i Sælland og de Danskes Kongesæde, Odense som en stor By; foruden de øvrige ovenfor omtalte Bispesæder nævnes af andre Stæder Aalborg og Helsingborg.

Ved sin Død (1076) efterlod Svend Estridssøn mange Sønner, af hvilke 5 efter hinanden blev Danekonger. Den ældste Søn Harald var en mild og fredsommelig Mand, som deraf fik Tilnavnet Hejn, d. e. en blød Sten; den næstældste Knud var derimod kraftig og stridbar og havde allerede udmærket sig ved sine Søtog imod de hedenske Folk ved Østersøen. Imellem disse to delte Folkets Stemmer sig, da der efter Svends Død blev holdt Valgting paa Isøre ved Indløbet til Isefjorden; men Harald sejrede, især ved Hjælp af sin Svigerfader, den mægtige Asbjørn Jarl. Harald Hejns Regering blev senere betragtet som den gode gamle Tid, da den ældre Retstilstand havde hersket, inden kraftige Konger søgte at skjelne bestemtere mellem Ret og Uret. Man har saaledes tillagt ham den gamle Lov, at den Anklagede kunde rense sig ved Ed, som blev bekræftet af Mededsmænd.

Efter Harald Hejns Død (c. 1080) besteg Knud, senere kaldet den Hellige, Tronen og viste sig strax som en myndig Hersker. Da han, efter at være valgt paa det almindelige Folketing, efter Skik og Brug rejste omkring i Landet for at lade sig hylde i de enkelte Landskaber, vilde Bønderne i Halland og Skaane ikke yde de Ægter, som han forlangte af dem. Men Knud truede dem da til Gjengjæld med at udelukke dem fra Brugen af de kongelige Ejendomme. Til disse regnedes Vande, Skove og i det hele alle udyrkede Steder. Da Bønderne nu ikke kunde være tjente med at miste Sildefiskeriet i Øresund og Græsningen for deres Svin i de store Skove, faldt de snart til Føje*). I det hele traadte Knud op med en hidtil ukjendt Strænghed, som efterhaanden vakte en almindelig Forbitrelse imod ham. Opfyldt af en brændende Iver for Kristendommen vilde han med ét gjøre dennes Fordringer gjældende og udrydde alle de Levninger af hedenske Sæder, som endnu gjennemtrængte Folkets Liv. Det var gammel nordisk Skik at betragte Forbrydelser som en privat Sag imellem Forbryderen og den Forurettede eller dennes Slægt; kunde disse ikke tilfredsstilles ved Bøder, indtraadte Blodhævn. Men Knud betragtede det som Kongens Pligt, at straffe enhver Forbrydelse uden Persons Anseelse, og agtede ikke de gjældende Vedtægter, naar de forekom ham ukristelige eller altfor lemfældige. Han forbød saaledes strængt at drive Sørøveri. Da hans Lensmand paa Bornholm, den vilde Viking Blod-Egil, overtraadte dette Bud, berøvede Knud ham Styrelsen af Kongsgaardene; men Egil vedblev ikke desto mindre paa sin egen Gaard at føre en fyrstelig Pragt og holdt fuldt saa mange Folk som før. Da hændtes det, at et stort Kjøbmandsskib fra Norge sporløst forsvandt i Østersøen. Efter den norske Konges Opfordring undersøgte Knud Sagen, og Egil maatte tilstaa, at han havde plyndret og brændt Skibet og myrdet Besætningen. Hans mange fornemme Frænder vilde give Bøder for ham; men Knud svarede: „Ej skal det spørges, at jeg saaledes forhaaner min Gud, at jeg for Gunst og Gave skulde dømme uretfærdigt. Om han kun havde myrdet ét Menneske, fortjente han jo Døden; men nu har han myrdet mange og siden levet af det stjaalne Gods.“ Blod-Egil blev derpaa hængt og hans Bande tilintetgjort.

---

*) Saaledes fortæller Knytlinga Saga, som giver den udførligste Fremstilling af Knud den Helliges Historie.

Knud søgte ogsaa at befordre Trællenes Frigivelse; men Trældommen holdt sig dog endnu længe efter hans Tid. I alle sine Bestræbelser for at fremme Kulturen og en ny Tingenes Orden i Danmark fandt han kun Bistand hos Gejstligheden, og denne Stand søgte han da ogsaa paa enhver Maade at hæve til større Magt og Anseelse. Han arbejdede ivrigt paa at faa indført Tiende til Biskopper og Præster, men mødte heri megen Modstand. Biskopperne fik Plads iblandt Landets fornemste Mænd og Ret til at dømme i gejstlige Sager, som saaledes unddroges fra den almindelige Rettergang. De store nye Domkirker i Roskilde og Lund blev indviede, og den ved disse tjenstgjørende Gejstlighed (Domkapitlet eller

Kannikerne) fik store Indtægter og Rettigheder. Ogsaa personlig viste Knud en stor Ærbødighed mod Kirken og dens Bud: han fastede strængt, skriftede jævnlig for sine Hofkapellaner, ja lod sig endog piske af dem.

Men den fromme Konge var tillige en kamplysten Kriger. Han hævdede ikke blot Danmarks Magt paa Østersøen saa godt, at ingen hedensk Sørøver vovede at nærme sig dets Kyster; men han besluttede ogsaa at gjøre et nyt Forsøg paa at erobre England, hvortil han saa meget mere følte sig opfordret, som han i sin Ungdom havde deltaget i de to uheldige Tog mod Vilhelm Erobreren og med Harme havde set deres Udfald. Efter at have faaet Løfte om Hjælp saa vel af sin Svoger, den norske Konge Olaf Kyrre, som af sin Svigerfader, Grev Robert af Flandern, udbød han Leding over hele Danmark. Henved 1000 Skibe samledes i Limfjorden, men maatte vente paa Knud, som blev opholdt i Hedeby. Ledingsmændene, som maatte underholde sig selv, blev misfornøjede, og nogle af Høvdingerne, som vare fjendtlig sindede mod Kongen, pustede til Ilden. Knud havde især Mistanke til sin Broder Oluf, som han derfor sendte i Lænker til Flandern. Men herved opflammedes Misfornøjelsen endnu stærkere, og da Kongen endelig kom til Limfjorden, havde hele den danske Hær opløst sig, og kun de norske Hjælpetropper vare blevne tilbage. Knud sendte disse hjem med megen Tak for deres Troskab og rejste derpaa omkring paa Tinge for at anklage de bortrømte Ledingsmænd. Bønderne maatte tilstaa deres Brøde og overlade Dommen til Kongen. Denne paalagde dem svære Bøder, men kundgjorde tillige, at han vilde eftergive dem disse, naar de vilde forpligte sig til for Fremtiden at give Tiende til Gejstligheden. Bøderne vare saa trykkende, at mange aldeles vilde forarmes ved at udrede dem; men Folket fandt sig dog hellere heri end i at paalægge sig selv og deres Efterkommere en bestandig Skat. Af Harme herover lod Knud Bøderne inddrive med største Strænghed, og hans Skattekrævere forøgede dem endog ved Bedrageri og Uretfærdighed.

Imidlertid rejste Kongen paa Gjæsteri gjennem Landet; men da han kom Nord for Limfjorden, brød Folkets Forbitrelse ud i aaben Opstand. Det var de kraftige Vendelboer, som først rejste sig; men Oprøret udbredte sig snart videre, og Knud maatte flygte til Sønderjylland og derfra til Fyn. Ogsaa her strømmede imidlertid Bønderne sammen til Odense, hvor Kongen opholdt sig. Da de nærmede sig Kongsgaarden, begav han sig fra denne til den nærliggende St. Albani Kirke, hvor han kastede sig ned for Alteret og bad til Gud, medens hans tro Hirdmænd under Anførsel af hans Brødre Benedikt og Erik forsvarede Indgangen mod de fremtrængende Bønder. Efter en heftig Kamp brød disse ind i Kirken, og samtidig kastede de Spyd og Stene ind ad Vinduerne. Saaledes dræbtes Knud for Alteret (1086). Den saarede Benedikt blev bagefter myrdet; Erik var undkommen*).

Til Knuds Efterfølger besluttede Folket at vælge Oluf, som var den næste i Alder af Svend Estridssøns Sønner, og af hvem man ikke behøvede at frygte Hævn over Broderens Drab. For at faa ham ud af Fangenskabet i Flandern, lod hans yngste Broder Niels sig lægge i Lænker i hans Sted, indtil man kunde tilvejebringe de Løsepenge, som Grev Robert forlangte for ham. Oluf lovede at holde de gamle Love fra Kong Haralds Tid, men hans 9aarige Regering blev en sørgelig Tid for Danmark; thi forfærdelig Misvæxt og Hungersnød plagede Landet. Man saa heri Himlens Straf for

---

*) Knuds Enke Edele begav sig til Flandern med sin lille Søn Karl. Denne, som senere blev Greve af Flandern, havde i Karakter som i Skæbne en mærkelig Lighed med sin Fader.

Mordet paa Kong Knud, og Rygter om dennes Hellighed begyndte at udbrede sig. Tilsidst optog Gejstligheden hans Ben af Graven i St. Albani Trækirke og bisatte dem med stor Højtidelighed i den nye Stenkirke, hvis Opførelse han selv havde begyndt, og som siden kom til at bære hans Navn. Samme Aar døde Oluf, kaldet Hunger, „ubegrædt af de Danske“*) (1095).

Den fjerde Broder, Erik Ejegod, som havde været Kong Knuds trofaste Ven, men under Oluf Hunger havde opholdt sig i Sverige og Rusland eller paa Søtog mod de hedenske Folk ved Østersøen, kom nu tilbage og blev valgt til Konge. Strax derpaa ophørte Landeplagen, og der indtraadte den største Overflødighed. Erik Ejegod lignede mest af alle Brødrene sin Fader og var ret en Konge efter Folkets Hjærte. Han var smuk, høj og stærk, en tapper Kriger og retfærdig Dommer, vennesæl og gavmild, veltalende og kundskabsrig. De hedenske Vender, som i den ulykkelige Tid under Oluf Hunger havde begyndt at drive Sørøveri i de danske Farvande, blev alvorlig tugtede, og Rygen blev skatskyldigt til Danmark. Allerede før Eriks Tilbagekomst var iøvrigt et Tog til Vendland blevet fremkaldt af den mægtige sællandske Høvding Skjalm Hvide, hvis Broder var bleven overfalden og dræbt af vendiske Sørøvere paa Overfarten fra Sælland til Falster. Skjalm drog da omkring paa Tinge for at kræve Blodhævn, og denne blev ogsaa udført med frygtelig Grusomhed.

Erik Ejegod lignede sin Fader i Fejl som i Dyder og førte ikke som Knud den Hellige et strængt kristeligt Liv. Imidlertid var ogsaa han en ivrig Ven af Kirken, og denne fik ved ham ligesom sin Fuldendelse i Danmark, idet Landet fik sit eget Ærkebispedømme og sin egen Skytshelgen. Allerede Svend Estridsssøn havde ønsket at gjøre den danske Kirke uafhængig af Ærkebiskoppen i Bremen, og Erik, som var kommen i et fjendtligt Forhold til denne, optog hans Plan. Han rejste selv som Pilegrim til Rom, hvor Paven saa vel bevilgede denne som hans anden Begjæring, at hans Broder Knud maatte blive anerkjendt som Helgen. Knud blev derefter under Navn af Canutus indskreven i Helgenernes Liste, og hans Ben blev skrinlagte, d. v. s. nedlagte i et kostbart Skrin, som blev opstillet paa Højalteret i hans Kirke. Til at udføre Tjenesten ved den nye Helligdom indkaldtes der Munke fra England, og saaledes stiftedes St. Knuds Kloster i Odense. Knud den Hellige blev fremdeles taget til Beskytter af et anset Gilde i Odense og snart af flere Gilder i forskjellige Stæder. Gilderne vare sluttede Samfund, som havde egne Love (Gildeskraaer) og forbandt religiøse Ceremonier med selskabelige Sammenkomster og Forpligtelse til gjensidig Beskyttelse.

---

*) (Knytlinga Saga).

Ærkebispedømmets Oprettelse oplevede Erik Ejegod derimod ikke. Efter Saxos Fortælling var han engang ved Taflet bragt i et saadant Raseri ved en Spillemands forunderlige Toner, at han dræbte 4 af sine Hirdmænd. Som Bod for denne Misgjerning gjorde han det Løfte at rejse til den hellige Grav. Da han kundgjorde dette paa Viborg Ting, søgte Jyderne ved Bønner og Forestillinger at holde deres elskede Konge tilbage; ja de lovede endog at give Tredjeparten af deres Formue til de Fattige for at løse ham fra hans Løfte; men Erik erklærede, at han ikke paa èn Gang vilde gjøre sig selv til Meneder og forarme sit Folk. Hans Vej gik over Rusland til Konstantinopel, hvor Kejser Alexius viste ham stor Ære; men paa Rejsen derfra til Palæstina døde han paa Cypern (1103). Hans Hustru Bodild drog videre og døde paa Oliebjærget udenfor Jerusalem.

Erik Ejegod efterlod 3 Sønner: Harald Kesja (d. e. Spyd), Erik Emun (d. e. den Mindeværdige) og Knud Lavard (d. e. Herre). Harald var voxen, de to andre

Børn; men kun Knud var en Søn af Dronning Bodild. Ved sin Afrejse havde Kong Erik overdraget Rigets Styrelse til Harald Kesja, og ved hans Side havde han som Raadgiver stillet Biskop Asger i Lund, en med Dronning Bodild beslægtet Mand af fornem dansk Æt. Under denne Mellemregering ankom den pavelige Legat, som skulde indrette det nye Ærkebispedømme. Lund blev dettes Sæde, og Asger blev den første af Tyskland uafhængige Ærkebiskop over de 3 nordiske Riger (1104). Samme Aar kom Budskabet om Erik Ejegods Død til Danmark. Harald Kesja havde imidlertid gjort sig forhadt ved sin Voldsomhed og Ryggesløshed, og da Børn ikke kom i Betragtning, blev Svend Estridssøns yngste Søn kaaret til Konge.

Niels (Nikolaus) var en godmodig, jævn og tarvelig Mand, men uden Kraft og Evne til at styre et Rige. Selvraadighed greb mere og mere om sig, og Harald Kesja drev endog aabenbart Røveri fra sit befæstede Slot, Haraldsborg ved Roskilde. Ogsaa udad til sank Danmarks Anseelse: Herredømmet over Rygen gik igjen tabt, og Nielses Søstersøn, den obotritiske Konge Henrik, begyndte Krig mod sin Morbroder, af hvem han forgjæves havde fordret sin Mødrenearv. Sønderjylland led meget ved hans Angreb, og vendiske Sørøvere begyndte igjen at drive deres Uvæsen i de danske Farvande. Mere end Kongen selv virkede Dronningen, Margrete Fredkulla, til Rigets Forsvar: hun forøgede Danevirke med en ny Vold, som dækkede Overgangen over Slien. Men en stor Forandring indtraadte, da Knud Lavard kom i Spidsen for Danmarks Forsvarsvæsen. Kund var i sin Barndom opfostret af Skjalm Hvide og havde senere opholdt sig hos Hertug Lothar i Sachsen. Nu blev han Hertug d. v. s. Feltherre eller Landeværnsmand i Danmark, og da Sønderjylland mest trængte til Forsvar, tog han sin Bolig i Slesvig. Knud vandt snart stor Ære saa vel ved at skaffe indvortes Fred som ved at forsvare Riget til Lands og Vands. Efter at han havde ført Krigen over i Obotriternes Land, sluttede den aldrende Henrik Fred og traadte derefter i et venskabeligt Forhold til sin langt yngre Fætter. Efter Henriks Død gik hans Efterkommere til Grunde i indre Stridigheder, og Knud blev derefter af Lothar, som imidlertid var bleven tysk Kejser, kronet som Obotriternes Konge. Knud Lavard indtog saaledes en mægtig Stilling paa Grænsen af Danmark og Tyskland og fordunklede sin karrige Farbroder Niels ved sin Gavmildhed og Pragt.

Nielses Søn Magnus den Stærke vandt imidlertid en lignende Stilling mod Nord. Hans Moder, Margrete Fredkulla, var nemlig en svensk Prinsesse, og ved hendes Indflydelse blev han valgt til Konge af Vestgøterne. Men han frygtede for, at den ældre og mere ansete Knud Lavard ved hans Faders Død skulde blive Danekonge, og var derfor opfyldt af Had og Misundelse mod denne. Tilsidst sammensvor Magnus sig med flere andre om at rydde ham af Vejen: Knud blev indbudt til at holde Jul i Roskilde hos Kongen, og efter at han her var gjort tryg ved Venlighed, lokkede Magnus ham til et Møde i Haraldssted Skov ved Ringsted, hvor han blev myrdet af de Sammensvorne (7 Januar 1131). En sørgelig Tid, opfyldt af Borgerkrige og Tronstridigheder mellem Erik Ejegods og Nielses Efterkommere, fulgte efter denne Niddingsdaad, og det blev først lyst igjen i i Danmark, da Knud Lavards Søn blev Konge. Denne blev født 7 Dage efter sin Faders Mord og fik af sin Moder, den russiske Prinsesse Ingeborg, Navnet Valdemar (Vladimir).

Den ædle Knud Lavards Mord vakte almindelig Sorg og Forbitrelse. Under hans Broder Erik Emun rejste Sællænderne og Skaaningerne et Oprør mod Niels og Magnus, og Borgerkrig hjemsøgte Landet i flere Aar. I Begyndelsen var Erik uheldig og maatte til sidst flygte til Norge. Dog kom han snart igjen tilbage og vandt en fast Støtte i Skaane, hvor Ærkebiskop Asger erklærede sig for ham. Kong Niels opbød imidlertid Leding over hele det øvrige Rige og landede anden Pinsedag 1134 med en stor Hær ved Fodevig (i Nærheden af Skanør); men da Eriks Rytteri rykkede frem, opløste den største Del af Ledingstropperne sig i vild Flugt, og Erik Emun vandt en afgjørende Sejr. Magnus Nielssøn faldt efter at have kæmpet som en Løve, med ham 5 Biskopper og 60 Præster. Niels undkom og begav sig derefter til Slesvig. Men Borgerne i denne Stad dannede et Gilde, i hvilket Knud Lavard havde været Oldermand, og da den gamle Konge kom indenfor deres Porte, strømmede Gildebrødrene sammen og dræbte ham tillige med hans Hirdmænd.

Erik Emun blev nu anerkjendt som Konge i hele Landet og kuede enhver Modstand med blodig Strænghed. Da hans Broder Harald Kesja ogsaa lod sig udraabe til Konge, lod han ikke blot denne dræbe, men udryddede tillige hans Slægt. Da Erik saaledes havde befæstet sit Herredømme, søgte han ogsaa at gjenoprette Danmarks ydre Anseelse og tugte Venderne, som efter Knud Lavards Død igjen havde begyndt deres gamle Plyndringstog. Han førte en stor Hær, deriblandt for første Gang Ryttere, over Havet og tvang Rygen til Underkastelse; men aldrig saa snart vare de Danske dragne hjem, før det igjen løsrev sig. Til sidst blev Erik Emun dræbt paa Tinge af den jyske Herremand Sorteplov, hvis Fader han havde ladet nedhugge, fordi han vovede at tale imod ham. Efter fuldført Gjerning gik Sorteplov uhindret hjem og blev først flere Aar efter dræbt af Eriks Søn Svend. Samme Aar som Erik Emun (1137) døde Ærkebiskop Asger og blev fulgt af sin Brodersøn Eskil.

Alle Svend Estridssøns Sønnesønner vare nu døde, og Valget faldt derfor paa Erik Ejegods Dattersøn, Erik

Lam eller den Spage, en godmodig og tapper, men svag og enfoldig Mand. Kampen mod Venderne førte han saa slet, at de endog overfaldt ham selv i Store Bælt og nødte ham til at opgive Skib og Gods. Erik Lam døde i en Munkekutte i St. Knuds Kloster i Odense, som han, der selv var en Fynbo, fortrinsvis yndede († 1147).

Erik Emuns Søn, Svend, og Magnus Nielssøns Søn, Knud, optraadte nu som Medbejlere til den danske Trone og fornyede deres Fædres Strid. Svend blev kaaret til Konge i Sælland og Skaane, de samme Landskaber, som tidligere havde sluttet sig til hans Fader, medens Knud blev valgt af Jyderne, som havde holdt med Niels og Magnus. Dog havde Svend ogsaa i Jylland en Støtte i den vigtige Stad Slesvig, hvor han satte sin unge Fætter Valdemar, Knud Lavards Søn, til Hertug. Efter flere Kampe maatte Knud flygte fra Danmark og begav sig til den tyske Konge, Frederik Barbarossa, som netop var kommen paa Tronen (1152). Denne greb med Begjærlighed Lejligheden til at udstrække sit Overherredømme over Danmark og indbød ogsaa Svend til sit Hof. Da han indfandt sig tillige med Hertug Valdemar, maatte han erkjende Frederik for sin Lensherre og tilstaa Knud Len i Danmark.

Svend Erikssøn var saaledes vel Konge over hele Landet, men under meget vanskelige Forhold, som han ikke forstod at beherske. De vendiske Sørøveres Dristighed var stegen til en hidtil ukjendt Højde, og det fordum paa Havet mægtige Danmark var blevet et næsten værgeløst Bytte for deres talrige Skibe. Store Strækninger af Landet laa helt øde, Laaland betalte endog Venderne en aarlig Skat. Den kraftigste Modstand fandt de hos et Broderskab, som dannede sig i Roskilde med Veteman i Spidsen og snart udbredte sig over hele Sælland: de tapre Roskilde Brødre nøjedes ikke med at forsvare Landet, men krydsede bestandig mod Sørøverne og erobrede mange af deres Skibe. En Konge, som ikke kunde forsvare sit Rige, mistede naturligvis efterhaanden sin Anseelse; desuden kunde Folket ikke lide hans Tilbøjelighed til tysk Skik og Dragt, og slette Raadgivere forførte ham ofte til haarde og vilkaarlige Handlinger. Imidlertid havde hans to fyrstelige Lensmænd nærmet sig mere og mere til hinanden: Valdemar havde glemt den gamle Blodskyld, der skilte ham fra Magnus Nielssøns Slægt, og forlovet sig med Knud Magnussøns Halvsøster, Sofie. Deres Forhold til Svend blev mere og mere fjendtligt, og tilsidst lod de sig hylde paa Viborg Ting som Danmarks Konger. Da de derpaa gjorde Landgang i Sælland, samlede Svend sin Styrke omkring Roskilde, som han havde befæstet med Volde og Grave; men da Skaaningerne under Ærkebiskop Eskil forlod ham, opgav han sin Sag og flygtede ud af Riget (1154).

Knud og Valdemar regerede nu i Fællesskab over Danmark; men Magnus's svage Søn traadte mere og mere i Skygge for den kraftige og folkekjære Søn af Knud Lavard. Svend søgte imidlertid Hjælp i Udlandet og fandt den tilsidst hos den sachsiske Hertug, Henrik Løve, og de af ham afhængige obotritiske Vender. Vendiske Skibe bragte ham til Fyn, hvor Valdemar mødtes med ham og lovede at overlade ham en Del af Riget. Ved den derefter afsluttede højtidelige Overenskomst fik Valdemar Jylland, Svend Skaane med Halland, Bleking og Bornholm, Knud Sælland med de øvrige Øer. Danmarks 3 Hovedlandskaber, som fra gammel Tid af hvert havde sine Retsvedtægter og sit Landsting, havde saaledes nu ogsaa faaet hver sin Konge*); men de 3 Kongeriger bestod heldigvis kun i 3 Dage. Svend pønsede nemlig strax paa Svig og søgte ved en Sammenkomst i Roskilde at rydde sine Medkonger af Vejen. Det var om Aftenen efter Maaltidet, da disse endnu sad sammen ved Bægeret, at hans Drabanter brød ind i Salen. Knud blev myrdet; men den kæmpestærke Valdemar slukkede Lysene og trængte, skjønt saaret, gjennem Fjendernes Klynge. Derefter lykkedes det ham at undkomme til Jylland, hvor en talrig Hær snart samlede sig om ham. Kort efter landede ogsaa Svend i Jylland, og det kom til Slag paa Grade Hede. Inden Slaget begyndte, red en Skjald gjennem Valdemars Hær og opflammede den til Hævn ved at synge en Vise om Svends Forræderi. Det varede heller ikke længe, før end dennes Tropper bukkede under; han selv flygtede, men blev indhentet og dræbt af en Bonde (1157). Senere Forfattere have givet ham Navnet Svend Grade.

---

*) Det bør dog mærkes, at Fyn ikke hørte til det sællandske, men til det jyske Lovomraade.

Valdemar den 1ste, senere kaldet den Store, blev nu anerkjendt som Enekonge af Rigets mægtigste Mænd. For første Gang træde Herrestanden og Kirken frem med en saadan selvstændig Betydning: i Forbund med Kongedømmet hæve de sig nu over den gamle Bondefrihed. Denne havde til sidst vist sig fordærvelig for Rigets Enhed og Kraft, idet Almuen tænkte mere paa Landskabernes Selvstændighed end paa deres Forbindelse. Kun udmærkede Konger kunde gjøre Enheden gjældende ved at samle Folket til fælles Foretagender; men i de højere Stænder dannede der sig nu varigere Sammenknytningsled. Nu først begyndte ogsaa de i de sydligere Lande gjennemførte kirkelige Regler at trænge igjennem i Danmark. Kort efter Valdemars Tronbestigelse vakte et Bispevalg voldsomme Uroligheder i Roskilde, idet saavel Gejstligheden som forskjellige Partier i Borgerskabet vilde gjøre deres Indflydelse gjældende, ved hvilken Lejlighed de mange i Staden bosatte Tyskere blev dræbte eller forjagede. Valdemar bestemte da, at hverken Kongen eller Folket skulde have Ret til at blande sig i Bispevalget, og overlod det efter Kirkens Lov til Domkapitlets frie Afgjørelse. Taknemlige valgte Kannikerne Kongens Ven og Fosterbroder Absalon til Biskop.

Absalon var af Skjalm Hvides berømte Slægt*), som havde sine fleste Ejendomme i Egnen omkring Sorø. Lige kraftig paa Legeme og Sjæl havde han uddannet sig til den højeste Vaabendygtighed, men var tillige vendt tilbage fra Skolerne i Paris som en velstuderet Klerk. Udmærket som Helt, Statsmand og Gejstlig blev han gjennem en Menneskealder Sjælen i alle de Foretagender, der hævede Danmark fra Fornedrelse og Elendighed til Glans og Velvære. Hovedopgaven var Vendernes Bekæmpelse, og de Danske, som kun deltog lidet i Togene til det hellige Land, fik i denne deres hjemlige Korstog. I Begyndelsen kostede det imidlertid Kongen og Absalon Umage nok at vække den gamle Kamplyst og Sømandsaand hos Folket.

I Begyndelsen af sin Regering ansaa Valdemar det ogsaa for nødvendigt at erkjende Frederik Barbarossa for sin Lensherre; men efterhaanden hævede Danmark sig til større Kraft og Selvstændighed. Valdemar søgte nu at sikre Sydgrænsen ved at befæste det gamle Danevirke med Mure og Taarne og udførte endelig sin Hovedbedrift, Rygens Erobring (1169). Den danske Hær indesluttede Tempelborgen Arkona, som laa paa en høj Klint og var utilgængelig fra de 3 Sider. Paa den fjerde Side var den befæstet med en Vold, over hvilken der hævede sig et Trætaarn. Det lykkedes en dansk Yng-

---

*)

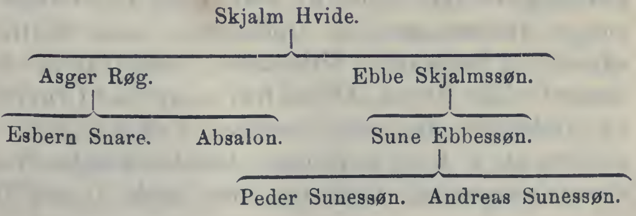

ling paa Spyd at klatre op ad Volden og stikke Ild paa Taarnet. Da Ilden udbredte sig, og den danske Hær i det samme rykkede frem til Storm, overgav Rygboerne sig og lovede at betale Skat og lade sig døbe. Næste Morgen (paa St. Vitus's Dag, d. 15de Juni) drog de danske Krigere ind i Borgen, sønderhuggede Afguden Svantevits store Træbillede og opbrændte hans Tempel, det mest ansete i hele Venden, hvortil der strømmede Gaver sammen fra alle Kanter. Den rygiske Fyrste blev dansk Vasal, og Øen blev lagt under Roskilde Bispestol. Imidlertid var Kampen med Venderne ikke dermed til Ende: fra Pommern udgik endnu de gamle Røvertog, og det blev derfor bestemt, at en Fjerdedel af den danske Flaade hele Sommeren igjennem skulde holde Søen. Fra den Tid af udførte Absalon, hans Broder Esbern Snare og andre Høvdinger den ene Heltegjerning efter den anden: Julin og andre pommerske Stæder blev ødelagte, og Danmark fik snart Fred for Venderne, men Venderne ikke for de Danske. Absalon, der, som Saxo siger, var lige saa meget Viking som Præst, færdedes idelig paa Søen og holdt Udkig med Sørøverne fra sin Borg, Havn, som han havde anlagt paa en Holm mellem Sælland og Amager.

Imedens Danmark saaledes gik frem i Magt, hævede det sig ogsaa stærkt i Kultur og Velstand. Dertil bidrog bl. a. de mange Klostere, der paa denne Tid stiftedes rundt omkring i Landet, især af Cisterciensernes Orden. Disse Munke sysselsatte sig især med Haand- og Markarbejde, og da de fleste af dem indkaldtes fra Frankrig, medbragte de fra dette mere kultiverede Land mange Indretninger og Opfindelser, som hidtil vare ukjendte i Danmark. Ærkebiskop Eskil var en Ven af denne Ordens Hoved, Abbed Bernhard af Clairvaux, og omfattede den med særegen Forkjærlighed. Han stiftede bl. a. Esrom Kloster, hvorfra Absalon hentede Cisterciensermunke til Sorø. Her havde Skjalm Hvides

Sønner grundlagt et lille Kloster, og Absalons Fader var død i dette; nu hævede det sig snart til et rigt Abbedi. Af andre Stiftelser fra denne Tid mærkes St. Hans Hospitals Brødres (Johanniternes) Kloster Antvorskov ved Slagelse og Børglum Kloster i Vendsyssel, som blev Biskoppernes Domkapitel og Sæde. Rundt om i Landet afløstes nu ogsaa de smaa Trækirker af mere anselige Stenbygninger.

I Aaret 1170 blev der holdt en stor Fest i Ringsted, hvor Ærkebiskoppen skrinlagde Kongens Fader, der var bleven anerkjendt som Helgen af Paven, og kronede hans 7aarige Søn Knud, som allerede tidligere var hyldet af de Store. Ringsted Kloster, som gjemte den hellige Knud Hertugs Ben, blev fra den Tid af et anset Abbedi. Men Valdemars Bestræbelser efter at ophæve den gamle Valgfrihed havde vakt Misfornøjelse, saa at der blev stiftet flere Sammensværgelser mod Kongen. Da to Dattersønner af Eskil vare grebne heri, nedlagde den gamle Ærkebiskop dybt nedbøjet sit Embede og begav sig til Clairvaux, hvor han endnu levede flere Aar som Munk. Ifølge en ham af Paven tilstaaet Ret havde han udnævnt Absalon til sin Eftermand; men denne vægrede sig bestemt ved at forlade Roskilde Bispestol. Der følte han sig hjemme blandt sine tro Sællændere, som han saa ofte havde ført til Sejr og Ære, der havde han sin Slægt og sine Arvegodser, sit Familiekloster Sorø og sin Borg Havn. Men Paven befalede ham at overtage Ærkestiftet og tillod ham tillige at beholde Styrelsen af Sællands Bispestol.

Ikke uden Grund havde Absalon været betænkelig ved at tiltræde sin nye Stilling. Skaaningerne betragtede ham som en Fremmed og saa med Forbitrelse sællandske Herremænd, som hans Broder Esbern og hans Fætter Sune Ebbessøn, overtage Styrelsen af Ærkestiftets store Ejendomme. Bønderne, som blev plagede med tunge Byrder, rejste sig snart imod dem og plyndrede

Ærkebiskoppens Ladegaarde. Forgjæves søgte Absalon og Kongen at stille dem tilfreds; de vedtog, at de ikke mere vilde svare Bispetiende, og at Præsterne skulde have Lov til at gifte sig. (Det c. 100 Aar tidligere af Paven forordnede Cølibat var nemlig endnu en Gjenstand for Strid i Danmark, og Absalon virkede ivrigt for at gjennemføre det). Tilsidst gik Kongen med Sællands væbnede Magt over til Skaane og slog de Gjenstridige ved Dysie Bro. Aaret efter døde Valdemar den Store i Vordingborg (1182). Hans Lig førtes til Ringsted Kirke, som blev Familiebegravelse for Knud Lavards Efterkommere. Hvor det kom frem, fulgte Bønderne med og bar under Taarer deres elskede Konge til Graven. Absalon sang Sjælemessen over sin Ven; men den stærke Helt kunde næppe bringe den til Ende for Graad.

Knud Valdemarssøn, som senere er bleven kaldet Knud den 6te, var ved sin Faders Død endnu ikke 20 Aar gammel; men den kæmpehøje Herre*) var allerede fra sin tidligste Ungdom af sat og alvorlig som en ældre Mand. Han var den første danske Kongesøn, som allerede i Faderens Levetid var hyldet og kronet som Konge, men lod sig dog efter gammel Skik hylde af Adelen paa Landstingene. I Skaane udbrød Opstanden paa ny; men da Absalon kom med sine Sællændere, faldt den skaanske Almue til Føje og underkastede sig Kirkelovens Bestemmelser. De højere Stænder havde nu faaet Overhaanden over Bønderne. Gejstligheden havde allerede store Forrettigheder og fik bestandig større Ejendomme ved Kongers og Privatmænds fromme Gaver: Biskopperne, især de to mægtigste og rigeste, Ærkebiskoppen og Biskoppen af Roskilde, kunde omgive sig med Krigsfolk og holde et glimrende Hof. Mindre adskilt fra det øvrige Folk var endnu Adelen.

---

*) Hans Skelet i Ringsted Kirke er næsten et Kvarter længere end den høje Valdemar den 1stes.

Der havde altid været Høvdinger, som ragede frem over Almuen; men en talrigere Adel havde udviklet sig af Tingmændene eller, som de nu kaldtes, Vederlagsmændene, der i Fredstid for største Delen opholdt sig paa deres Ejendomme. Deres Lov, Vederlagsretten, fornyedes med nogle Forandringer af Kong Knud og Absalon og blev opskreven. Medens den krigerske Aand hos Almuen havde tabt sig, dannede de en egen Krigerstand, som tjente til Hest. Kongen, som dels fra gammel Tid af havde store Jordegodser og dels efter Borgerkrigene og Vendernes Ødelæggelse var kommen i Besiddelse af en Mængde inddragne Ejendomme og herreløse Landstrækninger, uddelte Len til nogle af dem, som fik en Kongsgaard til Bolig og Brug. Vederlagsmændene eller Herremændene (d. v. s. Herrens Mænd), som de snart sædvanlig kaldtes, vare fritagne for de almindelige Byrder og Afgifter til Krigen, men udgjorde ikke nogen afsluttet Stand; tvært imod kunde enhver blive optaget iblandt dem. Deres Ejendomme vare endnu meget spredte, og kun enkelte af de allermægtigste kunde allerede bygge sig befæstede Borge, som Esbern Snare, der anlagde Kallundborg.

Saa længe Adelen havde denne Skikkelse, var den en kraftig Støtte for Kongen, og denne træder nu op med en ganske anden Følelse af uafhængig Magt end tidligere. Absalon kunde nu ret gjøre sin kraftige, nationale Politik gjældende; den unge Konge fulgte ham ganske. Da saaledes Kejser Frederik Barbarossa opfordrede ham til at indfinde sig ved det kejserlige Hof, som hans Fader havde gjort, undskyldte han sig først høflig; men da Kejseren truede med at forlene en anden med Danmark, bad Knud ham dog først at se, om nogen vilde tage imod det Len. Derefter sendte Frederik Barbarossa Greven af Orlamünde, som var gift med Knuds ældste Søster, til Danmark, hvor Kongen modtog ham i Overværelse af Absalon, Esbern Snare og Sune

Ebbessøn. Greven opfordrede disse til at raade den unge Konge fra at sætte sig op imod den mægtige Kejser; men Absalon svarede, at Kong Knud besad det danske Rige ligesaa uafhængigt som Kejser Frederik det tyske. Et saadant Svar maatte i høj Grad fortørne Kejseren, der gjorde Fordring paa at anerkjendes som hele den romersk-katholske Kristenheds verdslige Overhoved. Han havde nylig gjort sin Magt gjældende i Nordtyskland ved at fordrive sin ulydige Vasal, Henrik Løve, og havde ved denne Lejlighed udnævnt den pommerske Fyrste Bugislav til Hertug. Denne fulgte med Fornøjelse hans Opfordring til at angribe Danmark og udrustede, understøttet af sine Naboer, en stor Flaade for at erobre Rygen; men den rygiske Fyrste, Jaromar, sendte Bud til Sælland og meldte det til Absalon. Ufortøvet opbød denne alle Vaabendygtige og Fartøjer fra Sælland og Smaaøerne, og efter at nogle faa Skibe fra Fyn og Skaane vare stødte til, ilede han til Rygen. Bugislav, som ikke anede hans Ankomst, sejlede anden Pinsedag 1184 i sorgløs Tryghed frem i det smalle Farvand mellem Rygen og Fastlandet. Den danske Flaade nærmede sig fra den anden Side, men blev skjult af en tyk Taage. Endelig hævede denne sig, og da Venderne pludselig saa Absalons Banner og hørte den danske Slagsang, blev de betagne af en saadan Rædsel, at de kun tænkte paa Flugt. Men Absalon forfulgte dem, og af 500 Skibe undkom kun 35. De Danske vandt saaledes en let og afgjørende Sejr, som med ét Slag kronede mange Aars Anstrængelser. Frederik Barbarossa, som netop i denne Pinse udfoldede hele sin kejserlige Herlighed paa den store Rigsdag i Mainz, modtog med Harme det uventede Budskab; men fjærnt i Myklagaard glædede Væringerne sig ved Efterretningen om deres Landsmænds Sejr.

Kong Knud og Absalon tøvede ikke med at høste Sejrens Frugter, og deres Angreb paa Pommern nødte snart Hertug Bugislav til at hylde den danske Konge som sin Lensherre. Derefter maatte ogsaa de obotritiske Fyrster i Meklenburg underkaste sig Danmarks Herredømme, og Knud kunde nu kalde sig „de Danskes og Slavernes Konge“. Absalon havde fuldendt sit Værk: forhen opløst ved indre Stridigheder, afhængigt af Tyskland og udplyndret af Venderne, var Danmark nu enigt, uafhængigt og mægtigt. Den gamle Helt kunde nedlægge sit Sværd og trække sig tilbage til et roligere Liv; endog af sin gejstlige Virksomhed overdrog han en Del til sin Slægtning Peder Sunessøn, som blev udnævnt til Biskop i Roskilde. Det tredje Korstog til det hellige Land havde paa den Tid bortkaldt Danmarks Fjende, den gamle Kejser Frederik Barbarossa. Ogsaa fra Norden drog mindre Skarer til Palæstina; men de Danske fortsatte dog tillige deres hjemlige Kamp i Korsets Tjeneste ved Tog til Estland og Finland. Mange Ester blev døbte; men saa snart de Danske igjen vare borte, faldt de fra Kristendommen, og Togenes vigtigste Følge var Vedligeholdelsen af Flaaden og den krigerske Aand. Thi i øvrigt havde Danmark nu i nogle Aar Fred, og den indre Velstand og Kultur hævede sig overordentlig. En samtidig Forfatter (Arnold fra Lübeck) skildrer Tilstanden saaledes: „De Danske have nu ved langt Samliv med Tyskerne tilegnet sig deres Skikke og rette sig i Klædning og Rustning efter de andre Nationer: medens de før som et Søfolk gik i Skipperklæder, bære de nu ikke blot Skarlagen og Pelsværk, men endog Purpur og kosteligt Linned. Thi de have nok af Rigdom formedelst det skaanske Fiskeri, hvortil Kjøbmænd fra alle omliggende Lande komme sammen, som bringe dem Guld og Sølv og alle Slags Kostbarheder for de Sild, som Gud skjænker dem for intet. Dernæst yder deres græsrige Land en Mængde ypperlige Heste, og ved Øvelse i ridderlige Kunster vinde de Prisen i Kamp saa vel til Hest som til Søs. Men ogsaa i de ædle Videnskaber have de gjort ikke ringe Fremskridt, eftersom Landets

Adelsmænd sende deres Sønner til Paris ikke blot for at uddannes til Klerke, men ogsaa for at oplæres i verdslige Ting. Der lære de Landets Sprog og Literatur at kjende og have faaet en stor Styrke saa vel i de frie Kunster som i Theologien.“ Den her omtalte livlige Forbindelse med Paris, som dengang var Lærdommens Hovedsæde, fremkaldte en ivrig Sysselsættelse med det latinske Sprog, og i dette skrev paa denne Tid saa vel Saxo Grammaticus sin udførlige og fortræffelige Danmarks Historie som Svend Aagessøn sin kortere Krønike, begge efter Absalons Opfordring*)

Da Absalon trak sig tilbage, traadte Kongens Broder Valdemar frem som de Danskes Fører. Knud selv synes at have været svagelig; men Valdemar havde arvet sin Faders Kraft og hans friske, livsglade Væsen. Han var født i det Aar, da Rygen blev erobret, og var opfostret under sejrrige Kampe. Da han var bleven voxen og slaaet til Ridder, blev han Hertug i Jylland, d. v. s. Hærfører paa Sydgrænsen og Statholder i den største Del af Sønderjylland. Men hidtil havde Styrelsen i disse Egne været overdraget til Biskop Valdemar af Slesvig, en Frillesøn af Knud Magnussøn, som var født efter Faderens Mord, men var bleven behandlet som en Fostersøn af Valdemar den Store. Denne ærgjerrige Mand kunde nu ikke finde sig i at træde tilbage for sin unge Navne og begyndte at nære fjendtlige Planer mod Kongehuset. Han forbandt sig med flere tyske Fyrster, som Grev Adolf den 3dje af Holsten,**) og drog pludselig til Kong Sverre i Norge, som var fjendtlig stemt imod Danmark, fordi hans Modstandere stadig der havde fundet Understøttelse. Med norsk Hjælp kom Biskop Valdemar til Sønderjylland, hvor han antog Kongenavn, men lod sig lokke til en Sammenkomst med Kong Knud. Ved denne blev han greben og lagt i Bolt og Jærn; mange Aar derefter sad han som Fange paa Søborg Slot i Nordsælland. Grev Adolf var imidlertid falden ind i Danmark, men maatte nu kjøbe sig Fred. Da imidlertid denne urolige Kriger flere Gange brød Freden, endte det til sidst med, at Hertug Valdemar faldt ind i Holsten og erobrede hele Landet (1201); Grev Adolf selv blev fanget og ført til Søborg. I Tyskland var der dengang Strid om Kejserværdigheden mellem Frederik Barbarossas Søn Filip og Henrik Løves Søn Otto den 4de, og den sidste søgte at vinde Knud for sig. Deres Forbindelse besegledes ved et Giftermaal imellem Kejser Ottos Broder, Vilhelm af Lüneburg, og den danske Konges yngste Søster. Kort efter døde Kong Knud (1202); Absalon var allerede død Aaret før i sit kjære Sorø-Kloster.

---

*) Ikke blot Saxo og Svend Aagessøn, men ogsaa den islandske Knytlinga Saga slutte med Vendlands Erobring, og der indtræder derefter en sørgelig Mangel paa udførligere Fremstillinger af Danmarks Historie.

**) De holstenske Grever (af Huset Schauenburg) havde udbredt deres Magt over Obotriterne i Vagrien (det østlige Holsten).

Da Knud var død barnløs, kunde der ingen Tvivl være om, hvo der skulde blive hans Efterfølger. Valdemar Valdemarssøn, som allerede havde fortjent sit senere Tilnavn Sejr, udraabtes strax til Konge af Rigets Høvdinger, og efter at være kronet af den nye Ærkebiskop, den lærde og hæderlige Andreas Sunessøn, rejste han rundt i sit Rige. I Lübeck, den største og rigeste af alle hans Stæder, modtog han de undertvungne Landes Hylding som Slavernes Konge og Nordalbingiens Herre. Kun Fæstningen Lauenburg trodsede endnu hans Magt; men til sidst overgav den sig, imod at Grev Adolf blev frigivet. Denne frasagde sig da alle sine Lande Nord for Elben og levede siden i sit lille Stammegrevskab Schauenburg; men Kong Valdemars Søstersøn, den unge Grev Albert af Orlamünde, blev Danmarks tro Lensmand i Nordalbingien. Nogle Aar efter løslodes endelig ogsaa Biskop Valdemar, især ifølge gjentagne Forestillinger fra den mægtige Pave Innocens den 3dje, med hvem, ligesom i det hele med Gejstligheden, Valdemar Sejr stod i et meget venskabeligt Forhold. Biskop Valdemar havde lovet ikke at nærme sig sit Fædreland eller foretage noget imod det; men ikke desto mindre lod han sig vælge til Ærkebiskop i Bremen og var utrættelig i at ophidse de nordtyske Fyrster mod den danske Konge. Men denne gik sejrrig ud af Kampen, og Biskop Valdemar, som var sat i Band af Paven, blev fordreven fra Bremen og maatte gaa i Kloster. Thi vel traadte ogsaa Otto den 4de, da han var bleven Enekejser, op mod Danmark; men han fik snart igjen en Modkejser i Frederik Barbarossas Sønnesøn, Frederik den 2den, og denne sluttede en Overenskomst med Valdemar Sejr, hvorved han formelig afstod alle de erobrede tyske og slaviske Lande til Danmark (1214). Snart efter bukkede Otto aldeles under for Frederik.

Imidlertid havde Valdemar Sejr ogsaa gjort sin Indflydelse gjældende i Norge og blandet sig i de indre Kampe i Sverige; men det af Bisp Peder Sunessøn og hans Brødre anførte Tog til det sidste Land var faldet uheldigt ud. Derimod lykkedes det Valdemar at udbrede sit Herredømme til Østersøens fjærneste Kyster. Efter at han allerede tidligere havde gjort Tog til Øsel og Preussen, foretog han 1219 sit berømte Korstog til Estland. Da han landede med sin store Hær i Nærheden af Reval, bad Esterne om Fred, og mange blev døbte; men paa St. Vitus's Dag (d. 15de Juni) stormede de pludselig om Aftenen løs paa den danske Lejr. De uforberedte Danske kom først i Forvirring; men efter at Fyrst Vitslav af Rygen, Jaromars tapre Søn, havde standset Fjenderne, samlede de sig snart og vandt den første Sejr under Danebrog, der efter Sagnet faldt ned fra Himlen, medens den fromme Ærkebiskop Andreas nedkaldte Sejren ved sine vedholdende Bønner. En Del af Estland blev nu underkastet Danmarks Herredømme, og da Kongen drog hjem, blev Ærkebiskop Andreas i længere Tid tilbage i Landet for at ordne dets Forhold. Staden Reval blev grundlagt, og det der oprettede Bispedømme blev lagt under Lunds Ærkestift.

Valdemar Sejr havde først i 7 Aar været gift med den bøhmiske Prinsesse Dagmar, som vandt alle Hjærter ved sin Fromhed og Mildhed og er bleven besunget i nogle af vore skjønneste Kæmpeviser; dernæst var han ligeledes i 7 Aar gift med den dejlige, men stolte og af Folket ilde lidte portugisiske Prinsesse Berengaria eller Bengerd. I Dagmars Søn, Valdemar den Unge, der allerede som Barn var udvalgt til Konge og kronet, saa de Danske med Glæde deres tilkommende Hersker. Kongemagten var stegen med Rigets Magt, og denne syntes stor nok til at modstaa enhver Nabos Angreb. Men den glimrende Bygning, som var opført ved mange Aars Sejre, omstyrtedes dog ved en eneste ulykkelig Begivenhed, og Nordevropas mægtigste Fyrste bukkede under for en af sine ringeste Vasaller.

Medens den største Del af Meklenburg stod under obotritiske Fyrster, regerede der i Schwerin to Brødre af sachsisk Slægt, Greverne Gunzelin og Henrik, som kun uvillig havde underkastet sig Valdemars Magt. Grev Gunzelins eneste Datter var imidlertid bleven gift med Valdemars uægte Søn, Grev Nikolaus af Halland, som døde tidlig, men efterlod en Søn af samme Navn. Medens Grev Henrik nu var paa et Korstog i det hellige Land, døde Gunzelin, og Valdemar lod en Del af Grevskabet Schwerin tage i Besiddelse som den umyndige Nikolaus's Mødrenearv. Grev Henrik maatte finde sig deri, men pønsede paa Hævn. Det var i Foraaret 1223, at Valdemar Sejr med sin Søn, den 14aarige Valdemar den Unge, var paa Jagt paa Lyø. Her overfaldt Grev Henrik dem om Natten og førte dem til et fast Slot paa hin Side Elben. Det viste sig nu, i hvor høj en Grad

Danmarks Magt var knyttet til Valdemars Personlighed: da han var borte, var den pludselig lammet. Den ypperste Mand i Riget næst Kongen, Ærkebiskop Andreas, var netop i Færd med at nedlægge sit Embede paa Grund af en ulægelig Sygdom, og ingen anden havde Anseelse nok til at samle alle Kræfter til et rask Foretagende. Man nøjedes med at klage til Paven, og denne udstedte ogsaa den ene Skrivelse efter den anden til Kejseren og de tyske Fyrster; men hans Formaninger og Trusler blev uden Virkeing. De nordtyske Fyrster ilede med at benytte sig af Omstændighederne. Først kom den gamle Biskop Valdemar tørstende efter Hævn igjen frem af sit Kloster; men ham drev Grev Albert let tilbage. Farligere blev det Angreb, som den unge Grev Adolf den 4de af Schauenburg gjorde paa det hans Fader fratagne Holsten. Grev Albert mødte ham og hans Forbundsfæller ved Mølln, men blev overvunden og tagen til Fange. Hermed ophørte Danmarks Herredømme Syd for Ejderen, og Grev Henrik kunde nu føre sine Fanger til Schwerin. Snart efter aabnedes der Underhandlinger om deres Befrielse, og endelig kom det til et Forlig, hvorefter Kong Valdemar skulde løslades imod at betale en meget stor Sum Penge og afstaa alle tyske og slaviske Lande undtagen Rygen.

Kort før Jul 1225 kom Valdemar Sejr hjem til Danmark, og næste Foraar løslodes den unge Konge imod Udbetaling af en Del af Løsesummen. For Opfyldelsen af Forligets øvrige Bestemmelser var der stillet Gisler, blandt dem Bengerds 3 Sønner; men ikke desto mindre besluttede Valdemar nu at bryde Overenskomsten. Efter at Paven havde løst ham fra „den af Forrædere aftvungne Ed", brød han ind i Holsten og blev igjen hyldet af Ditmarskerne. Men Nordtysklands Magt samlede sig nu imod ham; kun hans Søstersøn Otto af Lüneburg var hans trofaste Forbundsfælle. Det afgjørende Slag stod ved Bornhøved (1227). Sejren var længe tvivlsom, men syntes at hælde til Valdemars Side: da lovede Grev Adolf ganske at indvie sig til Kirkens Tjeneste, og i det samme faldt Ditmarskerne, der dannede Bagtroppen af den danske Hær, pludselig denne i Ryggen. Saaledes sejrede Tyskerne. En Mængde af de bedste danske Mænd dækkede Valpladsen med deres Lig; Valdemar selv mistede et Øje og undgik kun med Nød og næppe igjen at blive fanget. Han opgav nu Kampen, og Ejderen blev igjen Danmarks Grænse. Grev Adolf blev Herre i Holsten; men Lübeck blev en fri Rigsstad, og Ditmarskerne dannede en Bondefristat under Ærkebispen af Bremens Overherredømme. Fyrsten af Rygen vedblev at være dansk Vasal. De 3 unge Prinser med de øvrige Gisler løslodes senere mod en Sum Penge, som dog var betydelig mindre end den oprindelig bestemte.

Aaret efter at Bengerds Sønner vare komne tilbage fra Fangenskabet, døde Valdemar den Unge, ramt af et Vaadeskud paa Jagten i Refsnæs Skov (1231). Men den gamle Konge levede endnu i 10 Aar og anvendte nu sin usvækkede Aandskraft paa at ordne Rigets indre Forhold. Ved hans Side stod især den endnu ældre, men ligesaa aandsfriske, lærde Biskop Gunner af Viborg. Stor i Fred som i Krig blev Valdemar Sejr nu til Valdemar Lovfører. Allerede c. 1200 vare de i Skaane, Halland og Bleking gjældende Retsvedtægter blevne nedskrevne i den skaanske Lov; derefter nedskreves de sællandske Love, og endelig sluttede Valdemar sin Regering med Udarbejdelsen af den jyske Lov, som blev vedtaget paa et almindeligt Rigsting eller Danehof i Vordingborg (1241). Af disse Love og den samtidige saa kaldte Valdemar den 2dens Jordbog kan man danne sig et Begreb om Landets indre Tilstand paa denne Tid. (Folkemængden havde naaet en Højde, som senere igjen stærkt aftog og først i dette Aarhundrede er bleven oversteget.) Kun en ringe Del af den boede i Kjøbstederne, som endnu alle vare smaa, men dog allerede begyndte at adskille sig fra Landdistrikterne ved egne Retsvedtægter og Byting. Paa Bytingene ligesom paa Herreds- og Landstingene dømte enten hele Tingmændenes Forsamling eller dertil udvalgte Nævninger; en kongelig Foged havde Forsædet, men ingen Del i den dømmende Myndighed. Kjøbstedlovene vare langt strængere end Landskabslovene, ifølge hvilke de fleste Forbrydelser kunde afsones ved Bøder, og Statsmagten kun greb meget lidet ind i den enkeltes Frihed. — De fra Oldtiden stammende Landsbyer (Adelbyer) beboedes af Selvejere (Adelbønder), som dyrkede Bymarken i Fællesskab; men idet de rigere Grundejere efterhaanden havde opdyrket øde Jorder, var der opstaaet en ringere Slags Landsbyer, de saakaldte Torper, som mest beboedes af Fæstere (Landboer). Disse betalte Grundejeren en Afgift (Landgilde) og maatte tildels ogsaa tjene ham med Arbejde (Hoveri). Det sidste var endnu mere Tilfældet med Gaardsæderne (Husmænd), som dyrkede smaa Jordlodder i Nærheden af Hovedgaarden. Hele den sidste Klasse og en stor Del af Landboerne vare fremgaaede af den gamle Trællestand, som nu efterhaanden forsvandt ved Kristendommens Indvirkning. I Steden for Trældommen traadte et mildere Afhængighedsforhold til den forrige Herre, det saakaldte Vornedskab, En Del af Landboerne vare imidlertid Folk af fribaaren Herkomst, som ingen Selvejendom havde, eller Selvejere, som Tidernes Tryk bragte til at stille sig under en mægtigere Grundejers, bl. a. ofte under Kirkens Beskyttelse.

Paa Valdemar Sejrs Tid var ogsaa Ledingsvæsenet blevet ordnet paa en anden Maade end tidligere. I Oldtiden stillede enhver Bondefamilie en Stridsmand til Hæren, ligesom den havde sin udelelige Grundejendom (Bol). Efter Kristendommens Indførelse begyndte man at udstykke Bolene, en Forandring, som i høj Grad bidrog til at standse Vikingetogene og forøge Landets Befolkning. Men hvert Bol vedblev at stille sin Stridsmand, saa at den Krigsstyrke, som før hvilede paa én Familie, nu fordeltes paa flere. Imidlertid blev Bolenes Værdi efterhaanden meget forskjellig, og der indførtes derfor en ny Fordelingsmaade (rimeligvis i Begyndelsen af Valdemar Sejrs Regjering). Landet inddeltes nu som før i et vist Antal Skipen eller Distrikter, som hvert skulde udruste et Skib, og disse igjen i Havne, som hver stillede en Stridsmand; men Havnene faldt ikke længere sammen med Bolene. Skibenes Antal var tidligere over, nu under 1000, fordi de Ledingspligtiges Tal var formindsket ved Herremændenes Forrettigheder. Middeltallet for hvert Skibs Mandskab kan anslaas til 30. Anføreren for et Skib og det dertil hørende Mandskab kaldtes Styrismand.

Faa Dage efter Vedtagelsen af den jyske Lov døde Kong Valdemar Sejr i Vordingborg (1241). Hans ældste Søn med Bengerd, Erik, siden kaldet Plovpenning, som kort efter Valdemar den Unges Død var udvalgt til Konge og kronet, fulgte ham paa Tronen. Men ogsaa de andre Prinser havde faaet betydelige Forleninger. Af Bengerds Sønner havde Abel faaet Hertugdømmet i Jylland, Kristoffer Laaland og Falster, og Valdemars ovenfor nævnte Sønnesøn Nikolaus var bleven Greve af Nørre-Halland. Kong Erik var ved sin Faders Død 25 Aar gammel: han var en smuk, beleven Mand, som i Paris havde vundet den Tids finere Dannelse; men han var ogsaa letsindig, egenraadig og ødsel. Begjærlig efter at gjenoprette Danmarks tabte Glans, tænkte han strax paa at erobre Holsten. Grev Adolf den 4de havde opfyldt sit Løfte fra Bornhøved og var gaaet i Kloster; hans to Sønner vare endnu ganske unge, og Hertug Abel, som var gift med hans Datter, havde været deres Formynder. Da Erik nu fordrede Lenshjælp af Abel, nægtede han denne, og Brødrene stod saaledes strax fjendtlige mod hinanden. Dengang blev der vel sluttet Fred; men senere traadte ikke blot Abel, men ogsaa de andre Brødre op imod Kongen og vægrede sig ved at opfylde deres Lenspligter. Efter lang Tids indre Fred ødelagdes Danmark igjen af sørgelige Borgerkrige, og mange Stæder gik op i Luer. Samtidig begyndte de Stridigheder mellem

Kronen og Gejstligheden, som fra nu af i en Række af Aar vare en af Hovedaarsagerne til Rigets Opløsning. Kirken søgte i denne Periode at stille sig over Staten og stræbte mere og mere efter at unddrage alt det Jordegods, som tilhørte Bispestolene, Kirkerne og Klostrene, aldeles fra den verdslige Myndighed, saa at dets Bønder alene skulde svare Afgifter til deres gejstlige Foresatte. Paa den anden Side traadte Kongen og andre mægtige Mænd i denne urolige Tid ogsaa ofte Kirken for nær og krænkede de den tilstaaede Rettigheder. Men Striden var tillige for en Del en Familietrætte mellem den regerende Linje af Kongehuset og Skjalm Hvides mægtige Slægt, i hvilken de fornemste gejstlige Embeder i Skaane og Sælland næsten gik i Arv. Forbundne havde Kongerne og Skjalm Hvides Efterkommere hævet Danmark til Magt og Ære; deres Strid styrtede det i Fordærvelse. Bruddet skete under Erik Plovpenning, og Biskoppen af Roskilde, en af Hvide-Slægtens mest ansete Mænd (Niels Stigssøn), maatte forlade Danmark og ende sine Dage i Clairvaux; men han fandt en kraftig Talsmand i sin Slægtning, den lærde og højtbegavede Domprovst Jakob Erlandssøn.

I det hele beholdt dog Kong Erik Overhaanden i denne Kamp, og Paven (Innocens den 4de) var ham gunstig, fordi han havde lovet at gjøre et Korstog til Estland. Efter at han endelig ogsaa havde bragt sine Brødre til at underkaste sig, blev dette Tog virkelig iværksat. Men uagtet Erik dertil havde oppebaaret store Indtægter af Kirkens Ejendomme, vare hans Pengemidler dog udtømte, da han skulde skride til Udførelsen, og han maatte derfor udskrive en Plovskat, som vakte megen Misfornøjelse og har givet ham hans Tilnavn. Korstoget gik heldig, og det danske Herredømme i Estland haandhævedes. Aaret efter (1250) blev der meldt Erik, at Holstenerne belejrede Rendsborg, Danmarks Grænsefæstning mod Syd. Kongen drog derover og besøgte paa Vejen sin Broder Abel i Slesvig. Han var uden Mistanke; men Abel oplagde onde Raad med nogle af hans værste Fjender, som havde fundet Modtagelse ved Hoffet i Slesvig. Erik sad ved Skakbrættet, da hans Broder traadte hen til ham. „Husker du,“ sagde Abel, „at du for to Aar siden plyndrede Slesvig, og at min Datter da barfodet maatte søge Skjul blandt fattige Kvinder?“ „Giv dig tilfreds, kjære Broder,“ svarede Erik, „jeg har da Gud ske Lov saa meget, at jeg kan give hende til Sko igjen.“ „Nej“, sagde Abel. „du skal ikke gjøre det tiere.“ Derefter lod han Kongen gribe og føre i en Baad hen ad Slien. En anden Baad fulgte efter, og i den sad Eriks bitreste Fjende, Lave Gudmundssøn, en Mand af Skjalm Hvides Æt. Da Kongen hørte, at det var ham, der nærmede sig, bad han om at faa en Præst for at skrifte; thi nu saa han nok, at han skulde dø. En Præst blev da hentet, og efter at Erik havde skriftet, lod Lave Gudmundssøn ham halshugge. Liget blev med store Stene nedsænket i Slien, men blev dog fundet af Fiskere og begravet af Sortebrødrene i Slesvig. Selv havde han tidligere ytret det Ønske, at han maatte dø i Graabrødrenes Kutte og begraves i deres Kloster i Roskilde. (Sortebrødre og Graabrødre vare her i Landet de almindelige Benævnelser paa Dominikanerne og Franciskanerne, de to nye Tiggermunkeordener, som vare stiftede paa Valdemar Sejrs Tid og meget hurtig havde vundet en stor Udbredelse og Indflydelse i Danmark ligesom i andre Lande).

Erik Plovpenning blev af Folket betragtet som en hellig Martyr; men Abel blev valgt til hans Efterfølger af Stormændene. Med 24 Mededsmænd svor han, at han ikke havde nogen Del i Kong Eriks Mord, og blev derefter anerkjendt som Konge paa et Danehof i Roskilde (1250). Paa dette Danehof nævnes for første Gang Udsendte fra Kjøbstederne som en egen Stand; dog fik disse heller ikke i den følgende Tid nogen synderlig Indflydelse paa de almindelige Anliggender. Thi uagtet de nød en stor indre Selvstændighed*), vedblev de dog at være uden stor Betydning og den danske Handel faldt mere og mere i det paa denne Tid dannede Hansaforbunds Hænder. Allerede inden dettes Stiftelse havde Valdemar Sejr givet Lübeckerne, som dengang stod under hans Herredømme, store Forrettigheder i Skanør og Falsterbo, Middelpunkterne for det skaanske Sildefiskeri. Under Erik Plovpenning havde Lübeckerne staaet i fjendtligt Forhold til Danmark og endog ødelagt det opblomstrende Kjøbmannehavn (Havn, Kjøbenhavn); men Abel belønnede dem med nye Privilegier, som ogsaa udstraktes til de andre saakaldte vendiske Stæder (Wismar, Rostock, Stralsund).

Abel nød ikke længe Frugten af sin Misgjerning, men fandt sin Død i en Kamp mod Nordfriserne. De nordfrisiske Marskbønder, som beboede de saakaldte Utlande fra Vidaaens Udløb til Ejderen, hørte ikke til Hertugdømmet i Jylland, men stod under Kongens Herredømme og havde egne Love. Disse vægrede sig ved at deltage i en paa et Danehof bevilget Plovskat. Abel vilde tvinge dem dertil og drog ind i Landskabet Ejderstedt, hvor han inddrev Skatten under Plyndring; men Friserne rejste sig som én Mand og drev ham ud af deres Land. Paa Flugten blev han dræbt af en Hjulmand fra Pelworm (1252).

Medens Erik Plovpenning kun havde efterladt Døtre, havde Abel flere Sønner, og det var blevet lovet ham af Stormændene, at den ældste af disse, Valdemar, og, hvis han døde, den anden, Erik, skulde blive hans

---

*) Allerede c. 1200 havde Slesvig faaet sin egen Stadsret; men først efter 1250 fik de andre Kjøbsteder efterhaanden deres Love nedskrevne. Den næstældste Stadsret er den kjøbenhavnske, givet af Jakob Erlandssøn som Biskop i Roskilde.

Efterfølger. Men da de ved Faderens Død endnu ikke vare voxne, og Valdemar desuden var i Fangenskab i Udlandet, blev Bengerds tredje Søn, Kristoffer den 1ste, valgt til Konge, skjønt han hverken var afholdt eller anset. De holstenske Grever fik vel deres Søstersøn, den unge Valdemar, løskjøbt af Fangenskabet; men da de helst saa Sønderjylland adskilt fra Danmark, gjorde de sig ingen Umage for at skaffe ham den danske Krone, men tvang derimod i Forbund med andre nordtyske Fyrster Kristoffer til at overlade ham Hertugdømmet. Valdemar (den 3dje) blev saaledes Hertug i Jylland, men maatte forpligte sig til at være Kongen huld og tro, selv gjøre Lenstjeneste og lade Leding udbyde af Hertugdømmet ligesom af det øvrige Rige; fremdeles skulde han møde paa Danehof, og fra Sønderjyllands Landsting paa Urnehoved skulde Dommene kunne indstævnes saa vel til dette som til det jyske Hovedting i Viborg. Om Lenets Arvelighed var der ikke Tale, og da Valdemar den 3dje faa Aar efter døde ganske ung, inddrog Kristoffer igjen Hertugdømmet under Kronen.

Men imidlertid var der udbrudt en heftig Strid mellem Kongen og Ærkebiskoppen. Den ovenfor nævnte Jakob Erlandssøn havde allerede som Domprovst i Lund og derefter som Biskop i Roskilde staaet i et spændt Forhold til Kronen; nu var han bleven valgt til Ærkebiskop og stadfæstet af Paven, uden at Kongens Stemme var hørt. Jakob Erlandssøn var en dristig og ubøjelig Forkæmper for Gejstlighedens Magt og søgte uden Hensyn til gammel dansk Lov at gjøre den almindelige Kirkeret gjældende. Da hans Bestræbelser mødte stærk Modstand, sammenkaldte han en Kirkeforsamling i Vejle, som vedtog saa strænge Bestemmelser til Biskoppernes Sikkerhed, at endog flere af disse selv gjorde Indsigelse imod dem. „Da den danske Kirke“, hedder det i denne saakaldte Vejle-Konstitution, „er underkastet saa haard en Forfølgelse af Tyranner, at man har vovet at udstøde fornærmelige Trusler mod Biskopperne i Kongens Nærværelse, saa beslutter denne Forsamling, at dersom nogen Biskop bliver fængslet eller lider nogen Vold med Kongens Vilje, da skal al Gudstjeneste i hele Riget ophøre“.

Senere antog Striden med Ærkebiskoppen en ny og voldsommere Karakter. Kong Kristoffer havde faaet sin lille Søn Erik udvalgt til sin Efterfølger; men Ærkebiskoppen vægrede sig ved at krone ham og forbød sine Biskopper at gjøre det. Det var aabenbart hans Tanke, at Kronen burde overføres paa Abels Slægt, og Kristoffer troede nu at maatte gribe til de yderligste Forholdsregler. Ærkebiskop Jakob blev greben af sin egen Broder, Niels Erlandssøn, kongelig Lensmand i Lund, og paa en haanlig Maade ført i Lænker til Borgen Hagenskov i Fyn. Strax derpaa forkyndte Jakob Erlandssøns Søstersøn, Biskop Peder Bang i Roskilde, fra sin faste Stad Kjøbenhavn Forbud mod Gudstjeneste (Interdikt) i hele sit Stift; men Kongen befalede, at Kirkerne skulde aabnes, og hans Trusler virkede mere end Biskoppens Bandstraale. Bisp Peder maatte forlade Sælland, men begav sig til Rygen, hvor han kaldte Fyrst Jaromar den 2den (Vitslavs Søn) under Vaaben og traadte i Forbindelse med Abels Søn Erik. Under disse truende Forhold døde Kong Kristoffer pludselig i Ribe, efter et usikkert Rygte forgivet af Abbeden Arnfast (1259).

Den udvalgte Konge, Erik Glipping, var kun 11 Aar gammel; men hans Moder Margrete Sprænghest, ogsaa kaldet Sorte Grete (Datter af en pommersk Hertug) var en klog og kraftig Kvinde, som forstod at samle Kongehusets Venner om sig. Imod Jaromar og Peder Bang, som allerede før Kristoffers Død vare landede ved Kjøbenhavn med en betydelig Styrke, opbød hun de sællandske Bønder; men disse led et stort Nederlag ved Næstved, efter hvilket Biskoppen ikke engang vilde unde sine faldne Fjender en kristelig Begravelse. Jaromar for derpaa frem i Sælland med Mord og Brand; Aaret efter gjorde han et Plyndringstog til Skaane, men blev der dræbt af en Bondekone.

Imidlertid havde Dronning Margrete søgt at forsone Jakob Erlandssøn ved at løslade ham af Fænglet og Erik Abelssøn ved at overlade ham Sønderjylland; men det kom dog til Krig. Paa Lohede Syd for Danevirke mødte Dronningens Hær de forenede sønderjyske og holstenske Tropper (1261). Fordelen syntes i Begyndelsen at være paa Dronningens Side; men pludselig flygtede Rigets Marsk (den øverste Feltherre) og den anden danske Anfører, en Mand af Skjalm Hvides Æt, med Rytteriet, hvad enten det nu var af Forræderi eller Fejghed; 2 Aar efter blev de med flere andre til Straf derfor hængte. Saaledes endte Slaget med et fuldstændigt Nederlag, og Dronningen blev selv taget til Fange tillige med den unge Konge. Margrete kom snart igjen paa fri Fod; men den unge Konge blev overladt til Markgreverne af Brandenburg som Gissel for en Gjældsfordring, og af disse blev han endelig løsladt imod at love uden Medgift at ægte den brandenburgske Prinsesse Agnes og at forøge Erik Abelssøns Len. Da Erik Glipping kom tilbage til Danmark, havde Dronningen især støttet af de jyske Biskopper faaet Overhaanden over Jakob Erlandssøns Parti, og saa vel Ærkebispen selv som Bisp Peder Bang vare i en Række af Aar landflygtige. Endelig kom det dog efter vidtløftige Forhandlinger til et Forlig, og den gamle Jakob Erlandssøn begav sig paa Hjemrejsen til sit Fædreland, men døde undervejs paa Rygen. Bisp Peder kom derimod tilbage til Roskilde og levede sine sidste Aar i Fred.

Imidlertid havde Erik Glipping 10 Aar efter Slaget paa Lohede bemægtiget sig Sønderjylland, og da Erik Abelssøn kort efter døde, beholdt han det i over 10 Aar som Formynder for hans Søn Valdemar (den 4de).

Ogsaa Nørre-Halland, som Valdemar Sejr havde overdraget sin Sønnesøn Nikolaus, forholdt han dennes Søn Jakob. Desuden tildrog han sig flere Stormænds Fjendskab og havde ikke den fornødne Kraft til at kue deres Trods. Da han saaledes paa et Danehof lod sin lille Søn Erik give Kongenavn, vægrede den mægtige Marsk Stig Anderssøn af Skjalm Hvides Æt sig ved at hylde denne, uden at Kongen derfor tog nogen Straf over ham. Senere rejste mange af Stormændene sig til aabenbar Opstand, og Erik Glipping maatte tilfredsstille dem ved at indgaa flere Forpligtelser. Dernæst overgav han Nørre-Halland til Grev Jakob og Sønderjylland til Valdemar den 4de; men Misfornøjelsen med Kongen vedblev, og til sidst blev Erik Glipping myrdet af en Del sammensvorne Adelsmænd. Han havde været paa Jagt i Egnen omkring Viborg og søgt Nattely i Finderup Lade; men hans Ledsager, Kammersvenden Rane Jonssøn, en Herre af Skjalm Hvides Æt, forraadte sin sovende Herre til sine Slægtninge og Venner, der formummede som Munke trængte ind i Laden og bibragte Erik over 50 Saar (1286).

Rygtet om Kongemordet vakte stærk Bevægelse, og Almuen samlede sig om den tolvaarige udvalgte Konge Erik Menved, som modtog Hyldingen under sin Moder Agnes af Brandenburgs Formynderskab. Paa det næste Danehof erklærede en Ret, bestaaende af tyske Fyrster og danske Adelsmænd, Marsk Stig, Grev Jakob, Rane Jonssøn, Peder Porse og 5 andre Herrer for skyldige i Kongemordet og dømte dem til at være fredløse og have deres Gods forbrudt. Fordrevne fra Danmark flygtede de til Norge, hvor de blev modtagne som Venner af Kong Erik Præstehader. Denne erklærede Danmark Krig, og nu begyndte en Gjentagelse af Harald Haardraades Plyndringstog. De Fredløse satte sig fast paa flere Punkter, saaledes Grev Jakob i Nørre-Hallands Fæstninger, Marsk Stig paa Øen Hjælm, og plagede derfra deres Fædreland med Plyndringer, men ogsaa ved at slaa falsk Mynt.

Den unge Konge brændte af Begjærlighed efter at hævne sin Faders Mord, og da han blev myndig, arbejdede han ivrigt for at rejse Landets Forsvarskræfter; men heri mødte han Modstand hos Ærkebiskop Jens Grand. Denne, der var en Søstersøn af Peder Bang og beslægtet med flere af Kongemorderne, var, medens han var Domprovst i Roskilde, af Rygtet bleven betegnet som Deltager i deres Planer. Nu var han valgt til Ærkebiskop imod Enkedronningens og den unge Konges Ønske, men havde svoret dem Troskab. Da han ikke desto mindre planmæssig hindrede Modstanden mod Rigets Fjender, lod Erik Menved ham gribe og kaste i Fængsel paa Søborg (1294). Fængslingen blev udført af Kongens Broder Kristoffer, som behandlede Ærkebiskoppen paa en raa og umenneskelig Maade. Kort i Forvejen var Marsk Stig død, flere af de Fredløse blev grebne og henrettede, og den norske Konge sluttede Stilstand.

Erik Menved syntes altsaa virkelig at have forbedret sin Stilling vod at gjøre Jens Grand uskadelig; men samme Aar, som denne blev fængslet, besteg den myndige Bonifacius den 8de Pavestolen og tog sig strax af hans Sag. Inden hans Legat Isarnus kom til Danmark, var imidlertid Ærkebispen ved Hjælp af Kokken Morten sluppen ud af Fængslet og naaet til sin faste Borg Hammershus paa Bornholm. Da Isarnus ikke kunde faa ham forligt med Kongen, kom Sagen til Forhandling i Rom, og her begyndte en vidtløftig Proces. Kongens Sag førtes af hans Kansler, den lærde Mester Morten Mogensen*); men Dommen faldt aldeles ud til Fordel for Ærkebispen. Kongen skulde betale en umaadelig Sum Penge, endnu større end fordum Valdemar Sejr for sin Befrielse, og indtil denne var betalt, skulde han selv være under Band og hele hans Rige under Interdikt. Dette blev vel ikke fuldstændig gjennemført, men dog strængere overholdt end tidligere, og Trykket føltes stærkt. I det store Jubelaar 1300 vare de Danske alene udelukkede fra den rigelig uddelte Syndsforladelse. Til sidst ydmygede Erik Menved sig for Paven, og denne, som nu selv var i Nød lige over for den franske Konge, følte sig smigret ved en anden Konges Underdanighed. Saaledes nedsatte han Bøden betydelig og gjorde Isarnus til Ærkebiskop i Lund, medens Jens Grand blev forflyttet til et udenlandsk Ærkesæde*). Ved Forliget med Isarnus afstod Erik Menved betydelige Besiddelser til Lunds Domstol og indrømmede Gejstligheden flere hidtil nægtede Rettigheder, hvorefter Interdiktet blev hævet.

---

*) Denne var under Navnet Martinus de Dacia berømt i den lærde Verden som latinsk Forfatter. Kansleren, der næsten altid var en Gejstlig, førte Kongens Brevvexling og le-

Krigen med Norge endtes endelig ved Freden i Kjøbenhavn (1309), i hvilken Erik Menved afstod Nørre-Halland til Erik Præstehaders Broder og Efterfølger Hakon den 5te. (Grev Jakob havde tidligere solgt sin Ret til Hakon). Kongemordernes Hustruer og Børn fik deres Mødrenegods tilbage, men skulde sælge det og blive udenfor Danmark. Med god Vilje havde de to hæderlige Konger overvundet de Hindringer, som især deres Forhold til de Fredløse lagde i Vejen for Freden. Men imidlertid havde Erik Menved blandet sig i Sveriges Anliggender, hvor hans Svoger Kong Birger

---

dede Underhandlinger med fremmede Magter; desuden varetog han Retsplejen paa Kongens Vegne. Den sidste Forretning delte han imidlertid med Drosten, som i det hele havde Landets indre Forvaltning under sig og i denne Tid var Rigets første Embedsmand.

*) „For at han ikke altid skulde sidde Kongen som Sennep udi Næsen“ siger Arild Hvitfeld i sin Danmarks Krønike.

(der var gift med Eriks Søster ligesom Erik med hans Søster Ingeborg) var bleven fortrængt fra Magten af sine Brødre. Allerede før havde Erik Menved i denne Anledning gjort Tog til Sverige; men efter Freden med Norge samlede han hele sit Riges Magt, lejede en Mængde tyske Ryttere og kaldte sine tyske Vasaller og Forbundsfæller til Hjælp. Men de Svenske trak sig tilbage for den overlegne Styrke, og den danske Hær kom snart i stor Nød, især da Vinteren nærmede sig. Tropperne begyndte at gjøre Mytteri, og de fleste af de fornemme danske Adelsmænd drog hjem med deres Folk. 1310 blev der dernæst holdt et almindeligt Fredsmøde mellem Nordens Fyrster i Helsingborg, ved hvilket Sverige blev delt imellem Kong Birger og hans Brødre.

Under alle disse Kampe stræbte Erik Menved tillige stadig efter at gjenvinde sin Oldefaders Magt i Venden og Nordtyskland, og den tyske Konge (Albrecht den 1ste) fornyede Frederik den 2dens Afstaaelse. Lübeckerne valgte Erik til deres Skytsherre, flere pommerske og meklenburgske Fyrster blev hans Vasaller, og de holstenske Grever udbad sig i deres indre Stridigheder næsten stedse „deres Herre“ den retfærdige Kong Eriks Voldgift. Al denne Glans og Ære nød han ret paa en Fest ved Rostock, hvor der samledes en Mængde Fyrster og Adelsmænd til en stor Turnering. Mange af disse modtog Ridderslaget af hans Haand og tillige med dette kostbare Gaver. Øl, Vin og Mjød sprang af Brønde, og der var opkastet et Bjærg af Havre. Alle Slags Gjøglere og Kunstnere forlystede Herrerne, og en berømt tysk Digter besang „Kong Erik den Ærerige“.

Men under al denne Herlighed saa det sørgeligt ud hjemme i Danmark. Nogle af de Herremænd, der havde vist sig ulydige paa Toget til Sverige og vare misfornøjede med Erik Menveds kraftige og myndige Regering, ophidsede Bønderne i Nørrejylland til at rejse Modstand imod de haarde Skatter, som hans mangfoldige Foretagender gjorde nødvendige. Men Kongen kuede Opstanden og gik frem med stor Strænghed. Bønderne maatte give Bøder, underkaste sig nye Skatter og opføre Borge til Sikkerhed for Kongens Magt; mange Herremænd blev fredløse og mistede deres Ejendom. Imidlertid viste Følgerne af Landets Overanstrængelse sig i en bestandig større Pengenød, og for at afhjælpe denne begyndte Erik Menved paa de ulykkelige Pantsættelser, som blev Danmarks Fordærvelse. De holstenske Grever som havde stillet Ryttere til hans Tjeneste, fik saaledes Fyn i Pant for Betalingen, og andre Besiddelser kom i Hænderne paa tyske Herrer. Disse vare hjemmefra vante til et opløst Rige, hvor Smaafyrster og Adelsmænd vare saa godt som uafhængige af Kongen og øvede en langt større Myndighed over Bønderne, end der hidtil havde været Skik i Danmark; her søgte de nu at fremkalde den samme Tilstand. Hertug Kristoffer, hvem Kongen havde givet betydelige Forleninger, var en slet og troløs Mand, som gjentagne Gange havde forbundet sig med Rigets Fjender og stiftet Sammensværgelser mod sin Broder; til sidst levede han i Landflygtighed. Ogsaa i sine nærmeste huslige Forhold havde Erik Menved megen Sorg: alle hans Børn døde smaa, og Dronning Ingeborg trak sig sorgfuld tilbage til et Kloster i Roskilde. Der døde hun snart, og faa Maaneder efter fulgte Kongen hende i Graven (1319).

Paa sin Dødsseng skal Erik Menved have advaret de Danske imod at tage Kristoffer til Konge, og der var ogsaa dem, som tænkte paa at vælge Hertug Erik Valdemarssøn, som nogle Aar før var fulgt efter sin Fader Valdemar den 4de som Herre i Sønderjylland. Holsten var dengang delt imellem to Grever: Johan den Milde i Kiel, en Søn af Agnes af Brandenburg i hendes andet Ægteskab med en holstensk Greve, og Gerhard eller Gert i Rendsborg, som senere af Holstenerne er bleven kaldet den Store, men af de Danske den Kullede. De vare begge snilde Statsmænd, Grev Gert tillige en tapper Kriger og dygtig Hærfører. Gert, hvis Søster var gift med Hertug Erik, gjorde i Overensstemmelse med holstensk Politik ikke noget Skridt for at hjælpe sin Svoger paa Danmarks Trone; men Johan virkede desto ivrigere for sin Halvbroder Kristoffer, og da denne desuden lovede alt hvad man vilde have, blev han kaaret til Konge. Imidlertid maatte han først underskrive en Haandfæstning, ved hvilken Stormændene søgte at sikre sig saa mange Fordele som muligt, uden at tænke paa, hvorledes saa en lovlig Regering skulde blive mulig. Blandt dens Bestemmelser ere følgende de mærkeligste: 1) Klerke maa ikke stævnes for nogen verdslig Dommer, ej beskattes, ej fængsles uden deres gejstlige Foresattes Befaling. 2) Riddere og Væbnere (d. e. de Adelsmænd, som endnu ikke have modtaget Ridderslaget) skulle oppebære alle mindre Bøder af deres Undergivne, ikke nødes til at fare i Strid udenfor Riget, og blive de fangne, skal Kongen udløse dem og erstatte deres Tab. 3) Kongen maa ikke begynde Krig uden med Prælaternes og de ypperste Mænds Samtykke. 4) Hvert Aar skal der holdes Danehof i Nyborg, og uden dettes Samtykke maa ingen ny Lov udgives. 5) Alle Skatter, som ere paalagte siden Valdemars Sejrs Død, skulle afskaffes, og dog skal den forrige Konges Gjæld betales.

Kristoffer den 2den brød snart mange af Haandfæstningens Bestemmelser, af hvilke den sidste jo ogsaa var umulig at opfylde. Der udbrød derfor Opstand; men i nogle Aar lykkedes det dog Kongen at beholde Overhaanden. Men 1325 døde Hertug Erik af Jylland, og Kristoffer vilde nu bemægtige sig Hertugdømmet som Formynder for hans tiaarige Søn Valdemar den 5te. Han rykkede ind i Sønderjylland, men blev snart igjen fordrevet af de holstenske Grever. Nu rejste ogsaa de misfornøjede danske Stormænd sig til aabent Oprør og indgik Forbund med Hertug Valdemar og de holstenske Grever. I Spidsen for dem stod bl. a. den ovenfor nævnte Peder Porses Søn Knud Porse, hidtil mægtig i Sverige og Norge, hvor den umyndige Konge Magnus Smeks Moder Ingeborg, en Datter af Hakon den 5te, var ham i høj Grad hengiven, men nylig fordreven derfra. Kristoffer flygtede til Meklenburg, hvis Fyrster endnu af Navn vare hans Vasaller (1326).

Den umyndige Hertug Valdemar blev derpaa kaaret til Danmarks Konge. Knud Porse fik Sønder-Halland, Samsø og Kallundborg, blev Hertug og ægtede Ingeborg. Grev Johan fik Laaland, og endelig lod Grev Gert sin Søstersøn overdrage sig Hertugdømmet i Jylland som et arveligt Len, medens han tillige som Kongens Formynder var den virkelige Regent i Danmark.

De Danske blev imidlertid snart kjede af det holstenske Herredømme, og Johan, som var skinsyg over Gerts Overmagt, lovede igjen Kristoffer sin Hjælp. Denne kom saaledes med holstenske og meklenburgske Tropper over til Øerne; men den, der fik Fordelen deraf, var Johan, som til Erstatning for sine Udlæg nu ogsaa fik den største Del af Sælland og Skaane i Pant. Greverne blev derefter enige om, at Kristoffer igjen skulde være Konge i Steden for Valdemar, som fik sit Hertugdømme tilbage (1330). Men Grev Gert fik nu Fyn som arveligt Len, desuden det meste af Nørrejylland som Pant for sine Omkostninger i Rigets Tjeneste.

Johan var saaledes Herre i den største Del af det østlige, Gert i den største Del af det vestlige Danmark; men allerede Aaret efter kom det til Strid imellem dem. Kongen tog Johans Parti og rykkede frem for at forene sig med ham; men Gert ilede dem imøde og slog dem ved Danevirke. Derefter sluttedes der en Fred, hvorved Gert fik hele Fyn og Nørrejylland med Kongens Friser og alle kongelige Rettigheder. Kongen skulde ikke kunne indløse disse Besiddelser undtagen ved paa én

Gang at udbetale den til 100,000 Mark Sølv*) forhøjede Pantesum, d. v. s. aldrig (1332). Kristoffer var nu kun Konge af Navn og levede paa Laaland af sin Halvbroders Naade; men efter at have lidt den Ydmygelse at blive taget til Fange af to Adelsmænd, døde han endnu i samme Aar.

Kort før Kristoffer den 2dens Død havde Skaaningerne rejste sig mod deres tyske Herrer, dræbt mange Holstenere og overgivet deres Land til Magnus Smek. Denne sluttede derpaa en Ovenskomst med Grev Johan, hvorved han beholdt Skaane og Bleking imod at betale en Sum Penge. Grev Johan, Grev Gert og Hertug Valdemar beherskede Rigets 3 andre Hoveddele, og der var ikke Tale om at vælge nogen ny Konge. Kristoffers Søn, Junker Otto, forsøgte imidlertid at gjøre sit Krav paa Kronen gjældende og trængte ind i Jylland, men den uerfarne Yngling blev paa Taphede (ved Viborg) fuldstændig slaaet af den sejrsvante Gert og ført fangen til Segeberg (1334).

Danmarks Elendighed havde naaet sit Højdepunkt: ligesom i Midten af det 12te Aarhundrede var det opløst i flere Dele, og som det dengang hærjedes af Venderne, saaledes udpintes det nu af de tyske Panteherrer og deres Fogeder. Dengang var det Landskabsalmuernes, nu Stormændenes Selvraadighed, som især havde bidraget til Ulykken. Kongemagten og de højere Stænder — Valdemar den Store og Absalon — havde i Forening kuet Landskabernes altfor store Selvstændighed; men senere havde Stormændene efterhaanden hævet sig over Kongen og mere og mere udvidet deres Forrettigheder, medens de Byrder, som oprindelig vare Forrettighedernes Betingelse, til samme Tid blev formindskede. Den almindelige Folkevæbning havde tabt sin Betydning lige over for det adelige Rytteri, og da Kongerne ikke længere kunde stole paa dette, havde de begyndt at indkalde tyske Lejetropper. Men disse kostede store Summer, som Kongerne ikke kunde udrede, og saaledes havde Lejetroppernes Herrer faaet Slotte og snart hele Landskaber i Pant. De indfødte Stormænd havde forenet sig med de fremmede Panthavere, og til sidst havde man fundet Kongemagten aldeles overflødig. Som Tyskland i det foregaaende Aarhundrede fik Danmark saaledes sit Interregnum, der dog heldigvis ikke varede saa længe som det tyske.

---

*) d. e. 3,700,000 Kr., efter Pengenes nuværende Værdi henv. 30 Mill.

Kristoffer den 2dens yngste Søn, Junker Valdemar, levede i Tyskland og udviklede sig til en fin og ridderlig, verdensklog Herre. Grev Gert var den mægtigste Fyrste i Danmark; men Hertug Valdemar, som var kjed af at gaa i sin Morbroders Ledebaand, traadte i Underhandling med Valdemar Kristofferssøn og hans Venner i Tyskland, og paa samme Tid brød den allerede længe ulmende Forbitrelse blandt Nørrejyllands Bønder og mindre Adelsmænd ud i aaben Opstand mod det holstenske Herredømme. For at kue disse Bevægelser drog Grev Gert med talrige tyske Lejetropper ind i Jylland og for frem med Ild og Sværd. Det saa mørkt ud i Danmark; men pludselig opklaredes Mørket ved en Helts kjække Daad, og Vejen banedes for den Konge, som atter skulde fremkalde Dag i Landet.

Blandt de jyske Adelsmænd, som havde rejst sig mod Grev Gert, var Væbneren Niels Ebbessøn til Nørreris. Greven laa med 4000 Mand i Randers, da Niels Ebbessøn med c. 60 Svende om Natten brød ind i Byen, trængte ind i Gerts Bolig og dræbte ham i hans Sovekammer (d. 1ste April 1340). Tyskerne begyndte at samle sig; men efter at have nedhugget nogle af dem og selv mistet en af sine Mænd, ilede han med de øvrige over Gudenaa og kastede Broen af efter sig.

Efter den frygtede Voldsherres Fald blev der sluttet et Forlig med hans Sønner, den krigerske Grev Henrik, kaldet ferreus (Jærn-Henrik), og den kloge Grev Klavs. Det blev bestemt, at Junker Otto, som af sit langvarige

Fangenskab var svækket paa Sjæl og Legeme, skulde løslades, men opgive al Fordring paa Danmarks Krone. Valdemar (den 4de, Atterdag) skulde være Konge og ægte Hertug Valdemars Søster Helvig; den Sum, han fik i Medgift, skulde gaa af i Pantesummen for Nørrejylland; thi der var sluttet en Overenskomst om en Bytning af det meste af Nørre- og Sønderjylland under Form af gjensidig Pantsættelse. Den nordligste Del af Nørrejylland skulde derefter strax overgives til Kongen, og det øvrige kunde han indløse partvis. Jyderne vedblev imidlertid at kæmpe mod deres tyske Undertrykkere og belejrede Skanderborg; men Grev Henrik ilede Fæstningen til Undsætning og fik Blodhævn over sin Fader ved Niels Ebbessøns Fald.

Imidlertid var Valdemar Atterdag bleven hyldet som Konge, ikke blot i det lille Stykke af Landet, hvor han strax fik Magten, men ogsaa i Panthavernes Besiddelser; kun de skaanske Provinser maatte han aftræde til Magnus Smek. Derefter begyndte han paa sit møjsommelige Arbejde: igjen at samle det adsplittede Rige. Hans Opgave var vanskeligere end Valdemar den 1stes, og han havde ingen Absalon ved sin Side. Men han forenede i sig Krigerens, Statsmandens og hvad der i denne Tid var ligesaa nødvendigt, Pengemandens Egenskaber. Altid virksom, altid snild til at opfinde Planer, utrættelig og hensynsløs i at gjennemføre dem, kunde han vel opsætte det, hvortil Tiden ikke var gunstig, men opgav det derfor ikke.

Den første Hoveddel af Riget, som det lykkedes Valdemar at gjenvinde, dels ved Indløsning, dels ved List og Magt, var den østlige Øgruppe. Navnlig afstod Grev Johan mod en Pengesum sine Besiddelser med det faste Vordingborg, som derefter blev Kongens sædvanlige Opholdssted. Imidlertid var ogsaa hans Magt paa Halvøen bleven betydelig udvidet. Derimod solgte Valdemar det fjærne Estland til de tyske Riddere for en Sum Penge og „for sin kjære Broder Ottos Sjæls Salighed, da denne agtede at tjene Gud i Ordenen“. Dels herved og dels ved at paalægge Skatter blev han sat istand til at indløse Halvdelen af Fyn, og saaledes kunde han i Aaret 1349 paa en saa tilfredsstillende Maade aflægge Regnskab for, hvorledes han havde anvendt sine Midler, at et Danehof bevilgede ham et nyt betydeligt Skattepaalæg.

Det var netop paa denne Tid (1349—50), at den forfærdelige sorte Død rasede her i Landet: et strandet Skib, hvis Besætning var død, skal have bragt den til Jylland, og ligesom i andre Lande skal denne frygtelige Pest ogsaa i Danmark have efterladt mange Egne næsten mennesketomme. Men ogsaa den har vistnok maattet tjene Valdemars Planer: herreløse Ejendomme kunde inddrages under Kronen, og Modstandskraften mod denne blev svækket, medens intet kunde forstyrre Kongens ubøjelige Vilje. Men efterhaanden vakte hans kraftige og strænge Regering dog almindelig Misfornøjelse. Almuen kaldte ham den Onde, fordi han trykkede den med svære Skatter og nødte den til haardt Pligtarbejde, dels ved Opførelsen af faste Borge, dels ved talrige Anlæg til Forbedring af Agerbrug, Landeveje o. s. v. Gejstligheden maatte finde sig i stærke Indgreb i dens Rettigheder. Kirkens Anseelse var i det hele i Dalen, og fra Avignon herskede Paverne ikke med samme Magt som før fra Rom. De vare lette at vinde med Penge og udvortes Ydmyghed, og derpaa sparede Valdemar ikke. Han havde allerede gjort en Valfart til det hellige Land, og senere gjorde han en Rejse til Avignon, hvor Paven tilstod ham stor Indflydelse paa Besættelsen af Kirkens Embeder. Gejstligheden blev saaledes igjen mere afhængig af Kongemagten og søgte i den en Støtte mod Adelens Voldsomheder. Stærk Modstand fandt Valdemar derimod hos Adelen, især i Jylland. Den var bleven altfor vant til Selvraadighed til at kunne finde sig i en kraftig Kongemagt og saa med Forbitrelse Valdemar inddrage mange Krongodser, som Adelsmændene i Opløsningstiden havde tilvendt sig.

Til sidst rejste Jyderne sig til aabent Oprør og forbandt sig med de holstenske Grever og Hertug Valdemar, for hvilke Kongens Magt blev altfor truende. Men Valdemar Atterdag slog Holstenerne i Fyn, ved hvilken Lejlighed Grev Klavs mistede sit ene Øje og kun med Nød og næppe undgik at blive fangen*). Der blev derpaa underhandlet om Fred, og nogle af Jydernes Høvdinger kom under Tilsagn om Lejde over til Sælland; men da de vendte hjem med uforrettet Sag, blev de dræbte ved Middelfartsund, blandt dem den rige Niels Bugge til Hald, der saa vel under Gerts som under Valdemars Herredømme havde holdt sig i trodsig Uafhængighed. Kongen svor, at han ikke havde nogen Del i deres Drab; men mange nærede dog Mistanke til ham, og først Aaret efter (1360) kom det til Forlig. Paa et Danehof i Kallundborg lovede Kongen og med ham hans Søn, Hertug Kristoffer, at opretholde de gamle Love og alle Stænders Rettigheder; Hertugen i Jylland skulde nyde sin gamle Ret; men saavel han som Biskopper, Riddere og Riddersmænd**) samt al Danmarks Almue lovede ogsaa trolig at overholde Rigets Love og hjælpe Kongen imod dem, som „øve Rov eller Brand eller forringe nogen indenfor Danmarks Rige eller indføre fremmede Herrer og Mænd, som i nogen Maade kunde formindske Riget“.

Imidlertid havde Valdemar Atterdag med Snildhed benyttet sig af de indre Stridigheder i Sverige, og Magnus Smek havde for at vinde hans Hjælp lovet at afstaa ham Helsingborg Slot; tillige var der aftalt et Giftermaal imellem Magnus's Søn Hakon og Valdemars 6aarige Datter Margrete. Men da Magnus ikke strax overgav Helsingborg, satte Valdemar efter Danehoffet i Kallundborg over Sundet og erobrede de skaanske Provinser (1360). Da Valdemar saaledes var kommen i Krig med Sverige, stræbte han ogsaa efter at underkaste sig svenske Lande, navnlig Øen Gotland. Denne var fra gammel Tid af et vigtigt Mellemled for Handelen mellem Tyskland og Rusland, og Staden Visby havde som en af Sverige næsten uafhængig Frihavn hævet sig til en blomstrende Hansestad, der stod i Spidsen for det store tyske Handelsforbunds nordøstlige Tredjedel. Det var en prægtig Stad med skjønne Kirker og Stenhuse, vel befæstet med Mure og Taarne og beboet af rige tyske og gotiske Borgere; dens Søret stod i høj Anseelse. Imod denne Stad drog Valdemar med en betydelig Hær (1361). Gotlændernes Modstand blev let besejret, og efter at Visby havde overgivet sig, lod Kongen et Stykke af Ringmuren nedrive og red gjennem Aabningen ind i Staden. Han gjorde et rigt Bytte og forbandt Øen med sine øvrige Lande; fra den Tid af kaldte de Danskes Konge sig ogsaa „de Goters“.

---

*) Grev Henrik, som blot var Kriger, tumlede sig paa den Tid i fremmede Fyrsters Tjeneste.

**) Ordet „Adel“ bruges først senere.

Men Visbys Erobring var en Udfordring til Hanseforbundet, og en Del af dette, navnlig de vendiske Stæder, forbandt sig strax derefter med Sverige og Norge mod Danmark. Det var de svenske Stormænd, som ganske havde taget Magten fra Magnus Smek, der afsluttede dette Forbund og ligeledes kort før i Magnus's og Hakons Navn havde indgaaet en Overenskomst med de holstenske Grever Henrik og Klavs, hvorved de forpligtede Kong Hakon til at ægte Grevernes Søster Elisabeth. Næste Sommer viste Hanseaternes Flaade sig i Sundet, vel forsynet med Blider og andre Krigsmaskiner. De belejrede Helsingborg; men Valdemar angreb dem og erobrede en stor Del af deres Skibe. Derimod havde han det Uheld, at hans eneste Søn, den tapre unge Hertug Kristoffer, blev saaret i Hovedet af en fra en Blide udskudt Sten; Aaret efter døde han. Hanseaterne, som forgjæves havde ventet paa svensk Hjælp, sluttede Stilstand (senere Fred) med Valdemar, og det lykkedes snart ogsaa denne at vinde Sveriges og Norges Konger, der hos ham søgte en Støtte mod de overmodige svenske Stormænd. Medens Elisabeth af Holsten paa Vejen til Sverige kom i dansk Fangenskab, holdt Kong Hakon saaledes Bryllup med den tiaarige Margrete; indtil videre blev denne overgivet til en svensk Hovmesterinde, som sædvanlig opholdt sig i Norge og endnu skal have ladet den unge Dronning smage Riset. Den skuffede Elisabeth gik i Kloster.

Men de svenske Herrer af det hidtil herskende Parti henvendte sig nu fulde af Forbitrelse til Magnus Smeks Svoger, Hertug Albrecht af Meklenburg, og tilbød at tage hans Søn Albrecht til Konge (1363). Den snedige Hertug Albrecht havde nylig faaet sin anden Søn Henrik gift med Valdemar Atterdags ældre Datter Ingeborg og havde derved aabnet sit Hus Udsigt til den danske Krone; nu greb han begjærlig Lejligheden til at tilvende det den svenske. Medens Valdemar Atterdag opholdt sig i Udlandet hos Kejseren og Paven, blev Albrecht valgt til Konge i Sverige og fik snart Overhaanden over Magnus og Hakon. Den sidste beholdt Norge og søgte siden ved dansk Hjælp at vinde Sverige tilbage. Valdemar erobrede ogsaa flere svenske Landskaber, og da han imidlertid ogsaa havde indløst det sidste pantsatte danske Landskab, Halvdelen af Fyn, stod han nu paa Højdepunktet af sin Magt; men pludselig trak et stort Uvejr op imod ham.

Hanseaterne vare paa den Tid Herrer over det skaanske Fiskeri; deres Boder opfyldte Kysten mellem Skanør og Falsterbo, hvor de styredes af egne Fogeder og kun betalte en ringe Afgift til den danske Konge. Men Valdemar havde begyndt at forhøje Afgiften, og desuden havde saa vel han som den norske Konge under deres Krig med Kong Albrecht og hans Fader, Hertugen af Meklenburg, taget Skibe, som tilhørte de meklenburgske Stæder; men disse vilde kun regnes for Hertugens Undersaatter, naar det stemmede med deres Fordel. Udsendinge fra alle Hansestæderne ligefra Schelde til den finske Bugt samledes nu i Køln og besluttede Krig mod Danmark og Norge; det var første Gang, at det store Forbund paa denne Maade traadte op som samlet Magt. Da Kong Valdemar modtog de talrige Fejdebreve, skal han først have spottet over de „seven und seventig hensen“; men de viste sig snart som farlige Fjender, og til dem sluttede sig i Begyndelsen af Aaret 1368 et stort Forbund af alle hans Modstandere. Sverige, Meklenburg og Holsten sluttede en Overenskomst om at dele Danmark; de jyske Herremænd forbandt sig med deres Fædrelands Fjender, og den svage Hertug Henrik af Jylland, der nogle Aar før var fulgt efter sin Fader Valdemar den 5te, føjede sit Navn til Forbundet. Imod saa mange Fjender troede Valdemar Atterdag ikke at kunne udrette noget; han forlod derfor sit Rige for at søge Hjælp i Tyskland og lade Stormen rase ud. Under sin Fraværelse satte han den dygtige Henning Podbusk til Rigets Høvedsmand, og til ham og det kongelige Raad overlod han de nødvendige, men ydmygende Underhandlinger med de mægtige, forhen foragtede Stæder.

Men under Kongens Fraværelse gik det sørgeligt til i Danmark. Kong Albrecht gjorde Indfald i Skaane, de holstenske Grever traadte op som Herrer i Jylland, og Hansestædernes Flaade hærjede paa Øerne. Med Stæderne kom det imidlertid snart til Stilstand og derefter til Fred (1370); men denne blev kjøbt paa haarde og ydmygende Betingelser. Hanseaterne fik endnu større Handelsfriheder end før og skulde til Pant for disses Overholdelse i 15 Aar have Slottene paa Skaanes Vestkyst i Besiddelse og nyde Indtægt af de tilliggende Herreder. Kong Valdemar skulde stadfæste disse Betingelser, hvis han vilde blive ved sit Rige, og ingen maatte blive Konge i hans Sted uden med Stædernes Samtykke.

Efter forgjæves at have søgt andre Udveje maatte Valdemar endelig antage Freden og vendte derpaa efter næsten 4 Aars Fraværelse tilbage til sit ødelagte Rige. Ogsaa med sine øvrige Fjender sluttede han Fred og begyndte derpaa igjen møjsommeligt at arbejde paa Landets Gjenoprejsning. Især henvendte han sin Opmærksomhed paa Sønderjyllands Gjenforening med Kongeriget. Den barnløse og rimeligvis svagelige Hertug Henrik understøttede i sine sidste Aar hans Bestræbelser i denne Retning. Den nordlige Del af Hertugdømmet kom saaledes dels i Hertugens Levetid, dels strax efter hans Død i Kongens Hænder, og denne syntes saaledes at have de bedste Udsigter til at naa sit Maal. Men uheldigvis overlevede Valdemar Atterdag kun i et Par Maaneder Hertug Henrik: han døde (1375) paa sit Jagtslot Gurre, der efter Sagnet var ham saa kjært, at han sagde, at han ikke vilde misunde Vor Herre Himmerige, naar han blot maatte beholde Vordingborg og Gurre. Omkring disse sine Yndlingsslotte lader Folketroen ham derfor ogsaa hver Nat føre sin vilde Jagt.

Med Valdemar Atterdag og Hertug Henrik vare begge de mandlige Linjer af Svend Estridssøns Hus uddøde i samme Aar, og det varede et halvt Aar, inden man kunde blive enig om et nyt Kongevalg. Af Valdemars Børn levede kun den norske Dronning Margrete, som med Hakon den 6te havde en 4aarig Søn Oluf. Den ældre Datter Ingeborg var død, men havde af sit Ægteskab med Henrik af Meklenburg efterladt en Søn, Albrecht den yngre, og flere Døtre. Den gamle Hertug Albrecht af Meklenburg betragtede sin Sønnesøn som Arving til Danmark og sluttede et Forbund med de holstenske Grever, hvilke han ikke blot lovede Sønderjylland, men ogsaa andre Dele af Riget. Greverne skred ogsaa strax til at sætte sig i Besiddelse af Hertugdømmet og naaede deres Maal ved Magt og List. Ogsaa Kong Albrecht af Sverige sluttede sig til Forbundet og optog de danske Løver i sit Vaaben. Men alt dette opbragte de Danske mod Meklenburgerne, som jo desuden havde været Rigets Fjender. Derimod vandt den kloge Margrete, som selv havde begivet sig til Danmark, ved Løfter og Venlighed de danske Stormænd. Saaledes valgtes Oluf til Konge, og paa deres Søns Vegne underskrev Kongen og Dronningen af Norge en Haandfæstning, som i det hele stemmede med Kristoffer den 2dens. Dronning Margrete blev i Danmark som Formynderske for sin Søn.

Hansestæderne erkjendte Olufs Valg med fuldstændig Stadfæstelse af alle deres Handelsfriheder i Danmark og Norge, og Meklenburgerne søgte forgjæves at gjøre deres Fordringer gjældende med Magt. Imidlertid var Danmarks Tilstand under det mere eller mindre fjendtlige Forhold til Nabolandene endnu meget usikker, og Margrete maatte i Begyndelsen gaa frem med stor Forsigtighed. Mange Godser, som hendes Fader havde lagt til Kronen, blev igjen tildømte Herremændene; fra Borgene paa Kysterne drev Ridderne Sørøveri, og Dronningen maatte forbinde sig med Hansestæderne imod dem; Greverne af Holsten vare Herrer i Sønderjylland, og Jærn-Henriks Søn Gerhard den 6te forlenedes med Hertugdømmet, som fra nu af sædvanlig blev kaldet Slesvig (1386). Han blev ogsaa Herre over Nordfrisland, hvis Udstrækning i øvrigt under Valdemar Atterdag var bleven meget formindsket ved en forfærdelig Vandflod, den saakaldte store Folkedrukning.

Medens den skæbnesvangre Forbindelse mellem det danske Sønderjylland og det tyske Holsten var bleven knyttet, skete det første Skridt til de nordiske Rigers

Forening. Oluf var nemlig bleven Konge i Norge ved sin Faders Død (1380), og som Ætling af det svenske Kongehus havde han den bedste Udsigt til ogsaa at vinde Herredømmet i Sverige: da døde han pludselig i Aaret 1387. Margrete blev derpaa i Danmark valgt til „fuldmægtig Frue og Husbonde og det danske Riges Formynderske“, indtil hun og Folket kom overens om at vælge en Konge. Ligeledes kaaredes hun i Norge til at forestaa Regeringen, og det varede ikke længe, før end hun ogsaa fik Magten i Sverige.

§ 3. Norge fra Midten af det 11te Aarhundrede til de 3 nordiske Rigers Forening.

Kong Harald Haardraade (se S. 33—35), var en i mange Henseender udmærket Mand: kæmpehøj af Væxt, vidt berømt som Krigshelt, en statsklog Fyrste og en ypperlig Skjald. Han herskede med stor Kraft og Strænghed og søgte ved alle Midler at knække Stormændenes Selvraadighed. Den mest ansete af disse var Ejnar Tambeskjælver, som altid havde været Haralds Modstander. Den gamle Helt var en djærv Talsmand for Bøndernes Rettigheder, men trodsede undertiden selv Lov og Ret; hans Magt var saa stor, at han engang kom sejlende til Nidaros med 9 Langskibe og henved 600 Mand. Tilsidst dræbte han en Slægtning af Kongen, som havde drevet Spot med ham, og Harald pønsede nu kun paa Hævn. Begges Venner mæglede imidlertid imellem dem, og der blev aftalt et Forligsmøde. Men da Ejnar kom til Nidaros og traadte ind i den Stue, hvor Mødet skulde holdes, blev han dræbt af Kongens Mænd. — Harald Haardraade anlagde Staden Oslo (nu Kristianias Forstad), hvorfra han havde et bekvemt Udgangspunkt for sine Tog mod Danmark. Efter at han endelig havde hørt op med disse, holdt han dog ikke længe Fred, men gjorde efter Toste Jarls Opfordring (se S. 35) et Tog til England for at erobre dette Rige. Han havde udrustet saa stor og skjøn en Hær, at dens Mage vist nok aldrig er udgaaet fra Norge. I Begyndelsen havde han ogsaa god Fremgang, men i det afgjørende Slag ved Stanford Bro faldt baade han og Toste mod den engelske Konge Harald Godvinssøn (1066). Hans Søn Olaf førte Hærens Levninger tilbage til Norge.

Olaf Kyrre (d. e. den Rolige) var i Modsætning til Faderen en meget mild og fredelig Mand. Han sørgede for Landets Opkomst, fremmede Orden og Sædelighed og indførte en større Pragt og Bekvemmelighed i Klædedragten og Husenes Indretning. Før havde man i Stuerne Ildsteder midt paa Gulvet, som bestod af den bare Jord, og Røgen gik ud igjennem en Aabning i Taget (Ljoren); nu begyndte man at indrette Ovne og Vinduer og belægge Gulvene med Sten. Handelen med Udlandet blev livligere og traadte i Steden for Vikingetogene. Saaledes hævede Kjøbstederne sig, bl. a. det af Oluf anlagte Bergen. Saa vel der som i Nidaros byggede han Domkirker og stiftede faste Bispedømmer, medens de tidligere norske Biskopper ikke havde haft noget bestemt Sæde. Olufs Regering var en lykkelig Tid for Norge, og han døde begrædt af sit Folk (1093).

Olafs Søn Magnus Barfod lignede sin Farfader i Begjærlighed efter Magt og Ære og tumlede sig i sin tiaarige Regering paa idelige Krigstog. Først drog han vesterpaa til Skotland og de der omkring liggende Øer og undertvang saa vel Ørkenøerne som Syderøerne, hvor det norske Overherredømme enten ganske var ophørt eller blevet til et tomt Skin; fra nu af vedvarede det i lang Tid. Under sit Ophold paa Syderøerne antog Magnus den der brugelige Dragt, hvoraf han fik sit Tilnavn. Senere drog han igjen vesterpaa og gjorde Angreb paa Irland. Det lykkedes ham at underkaste sig Dublin, hvor der fra gammel Tid af var en norsk Nybygd; men kort efter blev han overfaldet af Irerne og faldt med mange af sine Mænd (1103).

Magnus Barfods halvvoxne Sønner Eystein og Sigurd fik derpaa i Fællesskab Kongemagten. Sigurd gjorde snart efter et Korstog til det hellige Land, hvoraf han fik Tilnavnet Jorsalafarer. Han sejlede ud med en prægtig Flaade og 10,000 Mand og tilbragte den første Vinter i England, den anden i Jakobsland (d. e. Galicien), kæmpede derefter med Mavrerne i Portugal og besøgte Normannerne i Syditalien. Efter at være kommen til Palæstina forrettede han sin Andagt i Jerusalem, hvor han fik en Spaan af det hellige Kors imod at forpligte sig til af al Magt at fremme Kirkens Sag i Norden. Derpaa hjalp han Kong Balduin af Jerusalem til at erobre Sidon og sejlede derfra til Konstantinopel. Her blev han modtaget med stor Hæder af Kejser Alexius, hvem han skjænkede sine Skibe, og medens mange af hans Mænd tog Tjeneste blandt Væringerne, drog han over Land tilbage til Norge. Her havde imidlertid hans Broder Eystein virket i sin Farfaders Aand og gjort mange Indretninger til Landets Opkomst; bl. a. havde han anlagt Fjældstuer paa Dovrefjæld. Han var en vennesæl, forstandig og retfærdig Fyrste, medens Sigurd viste sig mere og mere lidenskabelig og voldsom, ja endog undertiden havde Anfald af Vanvid.

Efter Eysteins Død regerede Sigurd Jorsalafarer i 8 Aar alene. I Overensstemmelse med det i Jerusalem aflagte Løfte virkede han især for Kirken. Der oprettedes nu faste Bispestole i Stavanger og Oslo, ligeledes i flere af Koloni-Landene, som i Grønland; der stiftedes Klostere, og Tienden indførtes, medens derimod Cølibatet ikke kunde trænge igjennem i Norge. I Slutningen af Sigurds Regering kom en Irlænder, Harald Gille, til Norge og erklærede sig for en Søn af Magnus Barfod. Det har han sandsynligvis ogsaa været; men da han ikke kunde bevise det paa anden Maade, maatte han underkaste sig Jærnbyrd. Ledet af to Biskopper gik han uskadt over 9 gloende Plovjern, og Sigurd erkjendte ham derpaa for sin Broder.

Efter Sigurd Jorsalafarers Død (1130) begyndte en Række af Tronstridigheder og Borgerkrige, som plagede Norge i over 100 Aar. Medens i Danmark ét Medlem af Kongehuset besteg Tronen ved Valg, ansaa man i Norge enhver mandlig Ætling af Kongestammen for berettiget til at faa Del i Herredømmet, enten han var ægte eller uægte født. Stridighederne begyndte imellem Harald Gille og Sigurd Jorsalafarers Søn Magnus, senere kaldet den Blinde. Magnus var en raa og lastefuld Yngling, Harald en svag og ubetydelig Mand, som ganske lod sig styre af Stormændene og selv kun udmærkede sig som Hurtigløber. Efter forskjellige Kampe lykkedes det Harald at fange Magnus, som blev blindet, paa den grusomste Maade lemlæstet og sat i Klosteret paa Munkholmen ved Nidaros. Harald Gille regerede derpaa alene, men uden Kraft og Anseelse.

Ligesom Harald Gille pludselig var fremtraadt som Sigurd Jorsalafarers Broder, saaledes optraadte der under Haralds Regering en højtbegavet Æventyrer, Sigurd Slembe eller Slembedjakn, som ligeledes erklærede sig for en Søn af Magnus Barfod. Harald vilde lade ham snigmyrde; men Sigurd undkom ved at springe i Vandet og myrdede kort efter Kongen i hans Seng (1136). Da han selv ikke kunde vinde Tilhængere, tog han Magnus den Blinde ud af Klosteret og fik ved at benytte hans Navn et Parti for sig imod Haralds umyndige Sønner, Sigurd Mund (saaledes kaldet formedelst sin hæslige Mund) og Inge. Men disses Venner sejrede i Sigurd Slembes Fraværelse i et Slag ved Minne (ved Mjøsen) over Magnus's Hær. Den toaarige Kong Inge blev under Kampen baaret i Barmen af en Høvding og fik derved saadanne Tryk og Stød, at han blev en Krøbling. Efter dette Slag flygtede Magnus til Danmark, hvor Erik

Emun, der tidligere selv som Flygtning havde været i Norge, tog vel imod ham og førte ham tilbage med en stor Flaade. Men hverken han eller Sigurd Slembe kunde udrette noget, og til sidst omkom Magnus i et Slag, medens Sigurd, efter at have kæmpet med mageløs Tapperhed og forsøgt paa at redde sig ved Svømning under Vandet, blev fanget og dræbt under de grusomste Pinsler, som han bar med utrolig Standhaftighed (1139).

I nogen Tid havde Norge nu Fred og Ro, medens Riget styredes af de mægtigste Lendermænd, som dannede de unge Kongers Raad. Den milde og svagelige Inge vedblev ogsaa, da han blev voxen, at lade disse raade, medens Sigurd blev en voldsom og lidenskabelig Herre.*) Under disse Konger fik Norge sit eget Ærkebispedømme i Nidaros (1152), efterat det i henved 50 Aar havde staaet under Ærkebiskoppen i Lund. Paa samme Tid oprettedes der et nyt Bispedømme i Hamar. Under det nye Ærkebispedømme lagdes desuden de to islandske Bispestole samt Grønlands, Færøernes, Ørkenøernes og Syderøernes Bispedømmer, saa at Trondhjems Ærkebiskop i alt fik 10 Lydbiskopper.

Efter Sigurd Munds og Inges Død satte den kloge Erling Skakke**), der var gift med en Datter af Sigurd Jorsalafarer, sin 5aarige Søn Magnus paa Tronen (1162). Da Magnus Erlingssøn kun paa mødrene Side nedstammede fra Kongehuset, søgte hans Fader at bøde paa denne Mangel ved at skaffe ham en af Kirken helliget Ret. Han sluttede nemlig en Overenskomst med Ærkebiskoppen i Nidaros, hvorefter Magnus blev salvet og kronet, og der blev indrømmet Biskopperne en stor Indflydelse paa Valget af en Tronfølger. Ligesom i Danmark støttede Kongemagten sig nu ogsaa i Norge paa et Forbund med Herrestanden og Gejstligheden. Flere Opstande af Kongeætlinger vare imidlertid dæmpede; men da Erling forfulgte Deltagerne med stor Strænghed, dannede der sig Skarer af fredløse Mænd, som opholdt sig paa Fjældene og i Grænseskovene og derfra gjorde Indfald i Bygderne. En saadan Skare var Birkebenernes, saa kaldet, fordi de vare saa fattige, at de maatte binde Birkebark om Benene i Steden for Fodtøj. Men dette i Begyndelsen foragtede Parti fik stor Betydning, da den højtbegavede Sverre blev dets Fører.

---

*) Vi forbigaa en tredje Broder ligesom før og senere flere andre mindre vigtige Konger.

**) Dette Navn havde Erling faaet, fordi han som Deltager i et Korstog under en Kamp med Saracenerne havde faaet et Hug i Halsen, hvorefter han bar sit Hoved noget skævt.

Sverre, som erklærede sig for en Søn af Sigurd Mund, var opdraget hos Biskoppen paa Færøerne og bestemt til Præst, men havde begivet sig til Norge for om muligt at gjøre sin Fordring paa Tronen gjældende. Han fandt imidlertid Magnus Erlingssøns Herredømme altfor vel befæstet til at prøve derpaa og var draget til Sverige, da Birkebenerne henvendte sig til ham og tvang ham til at blive deres Høvding (1177). I Begyndelsen bestod hans hele Hær af 70 Mand, som tildels manglede baade Klæder og Vaaben. Med disse drog han under usigelige Besværligheder gjennem de store Ødemarker og Skove i Dalarne og Jemteland til Trøndelagen, hvor Indbyggerne vare Magnus Erlingssøn mindre hengivne end i det øvrige Norge. Hans Skare voxede, og Trønderne hyldede ham som Konge; men da Erling og Magnus nærmede sig, maatte han ilsomt drage til en anden Kant af Landet. I to Aar flakkede han saaledes under utrolige Besværligheder om fra den ene Del af Norge til den anden; men imidlertid udviklede han sin Krigerskare til en uovertræffelig Udholdenhed og Krigstugt og overvandt til sidst alle Hindringer. Det lykkedes ham at fælde Erling Skakke i et Slag ved Nidaros, og efter et nyt Slag paa samme Sted maatte

Magnus Erlingssøn flygte til Danmark. Imidlertid kom han snart igjen tilbage, og der førtes endnu i flere Aar en haardnakket Kamp mellem hans Parti, hvortil næsten alle gamle Høvdingeætter hørte, og Sverres raa, men tapre Krigere, indtil endelig de sidste vandt en afgjørende Sejr i et Søslag ved Sognefjord. Da Birkebenerne trods Fjendernes store Overmagt med uimodstaaelig Kraft trængte frem fra Skib til Skib, sprang Magnus til sidst over Bord og omkom med en Mængde af sine mest ansete Mænd (1184).

Ved Sverres Sejr indtraadte der en stor Forandring i Norges Forhold. Stormændenes Magt blev knækket, mange gamle Slægter gik til Grunde, og Mænd af den ringeste Stand hævedes til de højeste Værdigheder. Kongemagten løstes fra det afhængige Forhold, hvori den var bleven stillet til Kirken. Men de mægtige Fjender, som Sverre ved disse Forandringer skabte sig, vakte idelig nye Opstande imod ham, for hvilke de satte virkelige eller foregivne Sønner af Inge eller Magnus Erlingssøn i Spidsen. Sverre overvandt det ene Parti efter det andet; men meget farlig blev Kampen med det sidste af dem, Baglerne, saaledes kaldte af Bagal (Baculus), en Bispestav, fordi Partiet var stiftet af Biskop Nikolaus af Oslo. Denne snedige og herskesyge Mand, som var en Halvbroder af Kong Inge, havde ligesom Ærkebispen af Nidaros begivet sig til Danmark, hvor de fandt en mægtig Beskytter i Ærkebiskop Absalon. Baglerne fik Magten i den største Del af Norge, og Innocens den 3dje, som netop paa denne Tid besteg Pavestolen, udslyngede Bandstraalen over Sverre. Men denne viste under disse truende Forhold en overordentlig Kraft. Han fortsatte Kampen med Baglerne med stigende Held og stred tillige med aandelige Vaaben, idet han udsendte et mærkeligt, endnu opbevaret Stridsskrift mod Gejstligheden. I det hele var Sverre en Mand af usædvanlig Dannelse, eg under sine idelige Krige fandt han dog Tid til at sysselsætte sig med Videnskaberne. Han samlede bl. a. ældre Kongesagaer og lod sin egen forfatte.

Ved Sverres Død (1202) besteg hans Søn Hakon den 3dje Tronen. Denne ædle og dygtige Konge, der ligesom Faderen var en udmærket dannet Mand, gjengav Riget Ro ved at slutte Forlig med Biskopperne, men døde allerede 1204. Derefter begyndte Partikampene paa ny. Kong Sverre beholdt Magten i det nordlige Norge, medens Baglerne, understøttede af Valdemar Sejr, indsatte en foregiven Søn af Magnus Erlingssøn (Erling Stenvæg) til Konge i det sydlige. Efter forskjellige Stridigheder, dels imellem Baglerne og Birkebenerne, dels imellem de sidstes Høvdinger indbyrdes, besteg Hakon den 3djes unge Søn, Hakon Hakonssøn, Tronen og blev anerkjendt af begge Partier (1217). Flere nye Oprørsflokke (Slitunger og Ribbunger) blev overvundne; men en haard Kamp maatte Hakon endnu bestaa med den mægtige Skule Jarl, som havde faaet Herredømmet over en Tredjedel af Riget. Uagtet Hakon paa en Rigsforsamling i Bergen blev erklæret for eneberettiget til Tronen, og uagtet han ægtede Skules Datter, vedblev denne dog at stræbe efter Kongemagten. Forgjæves søgte Hakon at tilfredsstille ham ved at udnævne ham til Hertug (en i Norge hidtil ukjendt Værdighed); til sidst gjorde han aabenbar Opstand og lod sig udraabe til Konge. Efter først at have været heldig blev han siden fuldstændig slaaet og tog sin Tilflugt til et Kloster; men Birkebenerne satte Ild paa dette, og da Skule kom ud, blev han dræbt (1240).

Hermed endte de langvarige Borgerkrige, og Hakon Hakonssøn regerede fra nu af med stor Dygtighed og Anseelse. Han forbedrede Lovene, afskaffede Jærnbyrd og indskrænkede Blodhævn. Der vedtoges en ny Tronfølgelov, ifølge hvilken Kongens ældste ægtefødte Søn skulde være Konge. I Modsætning til de tidligere Forhold gjorde Hakon sin Indflydelse gjældende i Danmark, hvor de indre Stridigheder nu begyndte. Paven vilde have ham til Modkejser mod Frederik den 2den, og Ludvig den Hellige af Frankrig søgte at faa ham til Deltager i sit Korstog; men han var for klog til at indlade sig paa nogen af Delene. Island og Grønland kom paa hans Tid under Norge. Den lille fattige Koloni i Grønland havde hidtil styret sig selv, men aldrig haft stor Betydning; desto mærkeligere var i flere Henseender Island.

Ved Overgangen fra Oldtiden til Middelalderen havde Øen været Skuepladsen for idelige Familiefejder, som ere skildrede i talrige Sagaer (f. Ex. Njals Saga); men derefter havde Kristendommen gjort sin Indflydelse gjældende, og i nogen Tid udøvede Biskopperne en patriarkalsk Myndinghed, især den fortræffelige Gissur (c. 1100). Paa hans Tid bestemtes det, at Loven skulde optegnes, og saaledes fik Island sin skriftlig forfattede Lov (Graagaasen kaldet) tidligere end noget andet nordisk Land. I det hele begyndte Islænderne paa den Tid skriftlig at optegne hvad de hidtil havde bevaret ved mundtlig Overlevering, og især maa to Mænd nævnes som de, der have lagt Grunden til den islandske Literatur, nemlig Sæmund og Are, begge med Tilnavnet Frode, d. e. den Kyndige. Begge forfattede historiske Skrifter, og Sæmund tillægger man tillige Æren for at have samlet og optegnet den ældre Edda. De vare begge Høvdinger og tillige Præster; thi dengang var den verdslige og gejstlige Myndighed paa Island endnu ofte forbunden ligesom i den hedenske Tid. Senere begyndte de indre Uroligheder paa ny og i en værre Skikkelse end fordum. De gamle Høvdingeslægter vare nemlig efterhaanden smeltede sammen til et ringe Antal, og disses Medlemmer blev saa rige og mægtige, at de følte sig hævede over Lov og Ret. De stod næsten som uafhængige Fyrster lige over for hinanden og førte deres Fejder med talrige Skarer. En stor Rolle i disse Kampe spillede Sturlunge-Slægten, hvis navnkundigste Medlem var den store Historieskriver Snorre Sturlesøn. Denne højtbegavede, men efter Magt og Gods begjærlige Mand var en Tid lang den mægtigste Høvding paa Island; ogsaa i Norge nød han stor Anseelse og stod især i venskabeligt Forhold til Hertug Skule. Dels af denne Grund, dels fordi Snorre virkede imod Islands Forbindelse med Norge, opfordrede Hakon Hakonssøn efter Skules Død en forhenværende Svigersøn, men nu en Modstander af Snorre, Gissur, til at sende ham som Fange til Norge eller dræbe ham. Gissur overfaldt derefter Snorre paa hans Gaard (Reykholt) og lod ham dræbe (1241); men endnu i 20 Aar ødelagdes Island ved voldsomme indre Kampe, indtil det endelig dels i Slutningen af Hakon Hakonssøns Regering, dels kort efter hans Død udmattet underkastede sig Norges Herredømme.

Hakon Hakonssøn kaldes undertiden Hakon den Gamle og naaede ogsaa en højere Alder (60 Aar) end nogen norsk Konge før ham lige siden Harald Haarfager. Under Hakons Regering er sandsynligvis det mærkelige Skrift, som kaldes Kongespejlet, forfattet. Dette indeholder Leveregler for en ung Nordmand, navnlig som Kjøbmand og Hofmand, og viser en for den Tid overraskende Kundskab og aandelig Udvikling.

Hakons Søn og Efterfølger Magnus Lagabøter (Lovforbedreren) var en meget fredelig Mand. For at undgaa Strid med Gejstligheden gjorde han den store Indrømmelser, ved hvilke den norske Kirke blev aldeles uafhængig af den verdslige Magt. Lendermændene og Hirdmændene gav han Ledingsfrihed, og efter udenlandsk Skik fik de første Titel af Baroner, de sidste af Riddere og Væbnere. Den for Hoffet gjældende Lov

(Hirdskraa) blev forandret og fik den Skikkelse, i hvilken den endnu er opbevaret. Efter Hertug, Jarl og Lendermænd nævnes deri Kansleren, Stallaren (Hoffets Hoved) og Mærkesmanden (Kongens Bannerfører) som Hirdens øverste Embedsmænd. Men ogsaa de almindelige Love fik en ny Skikkelse ved Magnus Lagabøters Virksomhed. Efter at de 4 Lagting*) havde vedtaget de Forandringer, han foreslog, fik han en fælles Lov vedtaget for hele Landet. Ogsaa Island fik en ny Lovbog, som omdannede dets Forhold efter norsk Mønster. Hansestæderne, som allerede under Hakon Hakonssøn havde faaet Handelsfrihed i Norge, fik nu denne udvidet, og det varede ikke længe, før end de tilrev sig hele den norske Handel. Tidligere havde unge Mænd af god Familie hyppig gjort Handelsrejser til Udlandet; men med det nye Titelvæsen fulgte nu den Anskuelse, at en saadan Beskæftigelse ikke var passende for Folk af Stand.

Ved Magnus Lagabøters Død (1280) besteg hans 12aarige Søn Erik Tronen. I hans Mindreaarighed optraadte de verdslige Herrer, som dannede det kongelige Raad, med stor Kraft og Voldsomhed mod Gejstlighedens Anmasselser og berøvede den den Magt, som den havde vundet under Magnus Lagabøter, hvorfor man har givet Erik det paa ham selv lidet passende Tilnavn: Præstehader. Forholdet til Danmark var fjendtligt, og da Kongemorderne tog deres Tilflugt til Erik Præstehader, erklærede denne Danmark Krig og begyndte selv at hjemsøge det med Plyndringstog.

Efter den svage Erik Præstehader († 1299) fulgte hans dygtige Broder Hakon den 5te, som allerede under Eriks Regering havde styret det søndenfjeldske Norge som Hertug. Ogsaa efter sin Tronbestigelse vedblev han at have sit sædvanlige Sæde i Oslo, og det Søndenfjældske fik fra nu af større Betydning end det Nordenfjældske, som tidligere sædvanlig havde angivet Tonen i Norge. Hakon den 5te befæstede med stor Kraft Kongemagten, ophævede Lendermandsværdigheden og lod Landet styre ved kongelige Embedsmænd (Sysselmænd og Lagmænd). Folket havde nu mistet sin dømmende og lovgivende Myndighed, men derved ogsaa sin Kraft og Selvstændighed, og den Ro, over hvilken man i Begyndelsen glædede sig, viste sig snart som Døsighed og Tilbagegang. — Da Hakon ingen Sønner havde, fik han Tronfølgeloven forandret til Fordel for sin Datter Ingeborgs Efterkommere. Ingeborg blev gift med den svenske Hertug Erik, og Hakon understøttede denne imod hans Broder Kong Birger, som fik Hjælp af Erik Menved (se S. 73).

---

*) Foruden de 3 tidligere nævnte Ting havde nemlig Vigen faaet sit eget (Borgarting).

Ved Hakon den 5tes Død (1319) besteg hans Dattersøn, den 3aarige Magnus Smek, Norges Trone, og samme Aar blev han valgt til Konge i Sverige. I hans Mindreaarighed styredes hvert Rige af sin egen Formynderregering; men efter at han selv havde overtaget Regeringen, opstod der snart Misfornøjelse i Norge, fordi han næsten altid opholdt sig i Sverige. Tillige plagedes Landet af forskjellige Ulykker, bl. a. af den sorte Død, der rasede her paa samme Tid som i Danmark. Til sidst maatte Magnus afstaa den største Del af Norge til sin Søn Hakon den 6te. Denne blev senere ogsaa valgt til Konge i Sverige, men blev her snart igjen afsat tillige med Faderen (se S. 83). Efter Magnus' Død regerede Hakon den 6te alene over hele Norge indtil sin Død (1380). Hans Søn Oluf, som da allerede var Konge i Danmark (se S. 86), besteg nu ogsaa den norske Trone under Formynderskab af sin Moder Margrete. Saaledes begyndte Norges Forening med Danmark, som siden holdt sig i Aarhundreder. Da

Oluf allerede døde 1387, blev Margrete udnævnt til „Norges Riges mægtige Frue og rette Husbonde.“

§ 4. Sverige fra Midten af det 11te Aarhundrede til de tre nordiske Rigers Forening.

Kort efter Kong Anund Jakobs Død (c. 1050) uddøde de gamle Upsalakongers Æt, og en ny Slægt kom paa Tronen med den vestgötiske Jarl Stenkil. Vestergötland var Hovedsædet for Kristendommen i Sverige; men i de øvrige Landskaber var Hedenskabet endnu fremherskende, og efter Stenkils Død (1066) udbrød der voldsomme Kampe imellem de forskjellige Partier. Vel kom Stenkils Søn Inge efter nogen Tid paa Tronen; men da han vilde udrydde Hedenskabet, forelagde Svearne ham paa et Ting to Vilkaar, enten at rette sig efter gammel Skik eller at afstaa Kongemagten. Da Inge svarede, at han ikke vilde opgive den sande Tro, drev Svearne ham med Stenkast fra Tinge. Men hans Svoger Svend blev tilbage og lovede at opretholde Hedenskabet, naar man vilde give ham Kongedømmet. Hertil gav alle deres Bifald: Svend blev taget til Konge og anstillede et højtideligt Blot, hvorfor han blev kaldet Blotsvend. Inge maatte flygte til Vestergötland, hvor han beholdt Magten; men 3 Aar efter gjorde han et Tog til Svearike, overfaldt uformodet Svend, stak Ild paa hans Hus og fældede ham, da han kom ud. Inge fik derpaa igjen Herredømmet over hele Sverige, gjenoprettede Kristendommen og regerede i mange Aar med Anseelse.

Efter Inges Død begyndte de indre Stridigheder paa ny. Nogle Aar senere valgte Vestgöterne Inges Dattersøn Magnus Nielssøn til Konge (se S. 44); men denne blev ikke anerkjendt i de øvrige Landskaber. I disse fik en anset Mand fra Østergötland ved Navn Sverker Herredømmet, og efter Magnus Nielssøns Fald

(1134) forenede denne i nogen Tid hele Riget; men c. 1150 valgte Svearne i hans Sted Erik, siden kaldet den Hellige, en Søn af en anset Bonde, og fra den Tid af vexlede Sverkers og Eriks Æt i 100 Aar paa Tronen under idelige Kampe, den første støttet af Göterne, den sidste af Svearne. Erik den Hellige befæstede endelig fuldstændig Kristendommen i Sverige og gjorde et Korstog til Finland, hvor han grundede en svensk Nybygd. Til sidst blev han overfaldet og dræbt under Gudstjenesten i Upsala (1160). 4 Aar efter fik Sverige sit eget Ærkebispedømme i Upsala; men medens det nogle Aar tidligere oprettede norske Ærkebispedømme var blevet aldeles uafhængigt af Lunde Stol, blev det svenske stillet i et underordnet Forhold til denne: Ærkebiskoppen af Lund blev den svenske Kirkes Primas, og af ham skulde Ærkebiskoppen af Upsala modtage Bispekaaben (Pallium).

Endnu en Række Stridigheder fandt Sted, inden Kampen mellem de to Folkestammer og Kongeslægter havde udraset. Under disse hævede Stormændene sig paa Kongedømmets Bekostning. Især naaede Folkungerne en overordentlig Magt, og en af denne Slægt, Birger Jarl, satte til sidst sin umyndige Søn Valdemar paa Tronen (1250).

Birger regerede med Dygtighed i sin Søns Navn, gav gode Love og befæstede Stokholm, hvis Anlæggelse var begyndt noget tidligere, efter at det gamle Sigtuna var ødelagt af Sørøvere. Men da Valdemar efter Faderens Død selv overtog Regeringen, viste han sig som en svag og vellystig Fyrste. Hans dygtigere Broder Magnus (senere kaldet Ladelaas) rejste sig imod ham og tvang ham til at afstaa Riget. — Magnus Ladelaas, saa kaldet, fordi han holdt strængt over Retssikkerheden, søgte at støtte Kongemagten ved et Forbund med de højere Stænder. Gejstligheden og Adelen fik Skattefrihed (Frälse); dog var Adelen endnu ikke nogen afsluttet

Stand, men enhver kunde blive Frälsemand ved Rostjeneste. Magnus begunstigede Riddervæsenet og holdt et glimrende Hof; ved dette beklædte Marsken og Drosten nu de første Embeder.

Efter Magnus Ladelaas († 1290) fulgte hans tiaarige Søn Birger, som allerede i Faderens Levetid var valgt til Konge. Hans Formynder var Marsken Torgils Knudssøn, som styrede Riget med stor Dygtighed. Han gjorde et Korstog mod Karelerne i det østlige Finland, anlagde Staden Viborg og fuldendte saaledes Finlands Erobring og Omvendelse til Kristendommen. Da Birger blev myndig, udbrød der snart Strid imellem ham og hans Brødre, Hertugerne Erik og Valdemar, af hvilke den første ved sine glimrende Egenskaber aldeles fordunklede den ubetydelige Konge. Erik blev forlovet med den norske Prinsesse Ingeborg og fandt Understøttelse hos hendes Fader Hakon den 5te (se S. 98). Efter nogen Tids Fejde kom det til et Forlig imellem Brødrene, hvorefter det lykkedes Hertugerne at faa den svage Konge ophidset mod Torgils Knudssøn. Men aldrig saa snart havde han ladet denne sin bedste Støtte henrette, før end hans Brødre tog ham til Fange og tilrev sig hele Magten. Hans Svoger Erik Menved gjorde imidlertid flere Tog til Sverige for at hjælpe ham (se S. 73), og til sidst kom det til Forlig ved Freden i Helsingborg (1310). Sverige blev delt imellem Brødrene, og der var derefter i nogle Aar Fred i Landet; men Folket led stor Nød under 3 Herrer, der hver holdt sit kostbare Hof. Til sidst kunde Birger ikke længere finde sig i sin Stilling; efter at han havde gjort sine Brødre troskyldige ved Venlighed, indbød han dem til Julen 1317 til Nykjøbing Slot, men lod dem der kaste i Fængsel. Da deres Tilhængere truede med at befri dem, forlod han Nykøping efter at have kastet Fængslets Nøgler i Vandet, og begge Hertugerne omkom nogen Tid derefter paa en ynkelig Maade. Men Birgers Udaad vakte almindelig Forbitrelse; i Hertuginde Ingeborgs Navn rejste den danske Flygtning Knud Porse og den tapre Ridder Mads Kettilmundssøn Folket imod ham, og han maatte snart flygte til Danmark, hvor han døde et Par Aar efter.

Mads Kettilmundssøn, som var valgt til Rigsforstander, traadte derpaa frem paa Mora Ting ved Upsala med Hertug Eriks og Ingeborgs 3aarige Søn, Magnus Smek paa sine Arme, og det forsamlede Folk valgte denne til Sveriges Konge (1319); samme Aar fulgte han sin Morfader paa Norges Trone. Under den derefter følgende Formynderregering styrkedes Stormændenes Vælde i høj Grad; de indgik Forbund til gjensidigt Forsvar og fjærnede snart Hertuginde Ingeborg og hendes Yndling Knud Porse fra al Indflydelse. Omtrent paa samme Tid som Magnus Smek blev myndig, forøgedes hans Besiddelser med de skaanske Provinser (se S. 77), og han var saaledes tilsyneladende en meget mægtig Herre; men han manglede aldeles Kraft og Dygtighed til at styre de urolige Stormænd*). Magnus søgte nu en Støtte mod disse i Valdemar Atterdag (se S. 81); men da han ikke holdt sine Løfter til denne, erobrede Valdemar ikke blot de skaanske Provinser, men ogsaa Gotland. Sverige var paa den Tid opløst ved indvortes Splid: Stormændene tog ganske Magten fra Magnus Smek og valgte hans Søn, den norske Konge Hakon, til hans Medregent; men da de begge igjen forbandt sig med Valdemar Atterdag (se S. 83), rejste et stort Parti sig imod dem og indkaldte Magnus Smeks Søstersøn Albrecht af Meklenburg (1363). Understøttet af sin Fader,

---

*) Paa Magnus Smeks Tid levede den hellige Birgitte (af fornem svensk Slægt), som stiftede en ny gejstlig Orden (Birgittinerne) og grundede det berømte Vadstena Kloster. Hendes „Aabenbarelser“ indeholde slemme Beskyldninger mod Magnus Smek.

Hertug Albrecht, kom denne til Sverige og blev valgt til Konge.. Med Magnus Smek endte Folkungernes Æt i Sverige.

Kong Albrecht var ligesaa lidt som Magnus Smek sin vanskelige Stilling voxen. Han omgav sig med Tyskere, og Misfornøjelsen blev snart almindelig. Til sidst udbrød der Opstand, og da Albrecht paa samme Tid blev bragt i Nød ved Hakon den 6tes og Valdemar Atterdags Indfald, afstod han for at beholde Kongenavnet næsten hele den kongelige Myndighed til Rigets Raad, som herefter skulde bestaa af Biskopperne og 12 verdslige Herrer. Nogle faa Stormænd fik saaledes Herredømmet i Sverige; men den mægtigste af alle var Drosten Bo Jonssøn: hans Ejendomme og Pantelen udstrakte sig over hele Landet, og de vigtigste Slotte vare i hans Hænder. Da han døde, søgte Albrecht at faa Raadighed over hans umaadelige Besiddelser, men kom derved i Strid og snart i aaben Fejde med de mægtigste svenske Herrer, som ifølge Bo Jonssøns Testament skulde bestyre hans Bo og fuldbyrde hans sidste Vilje. Allerede før den Tid havde mange Svenske henvendt deres Øjne paa den unge Kong Oluf, den sidste mandlige Ætling af Folkungestammen; men denne døde Aaret efter Bo Jonssøn. Nu henvendte de Stormænd, som vare i Strid med Albrecht, sig til Dronning Margrete og tilbød hende Sveriges Krone. Hun vilde imidlertid ikke modtage den paa saa slette Betingelser, som Albrecht havde underkastet sig, og det varede heller ikke længe, før end de svenske Herrer indrømmede hende alt, hvad hun forlangte. De erkjendte hende for Sveriges „fuldmægtige Frue og rette Husbonde“, lovede at tage den til Konge, som hun vilde, enten i hendes Levetid eller efter hendes Død, og forpligtede sig til at overgive hende alle de Slotte og Landskaber, som Bo Jonssøn havde haft, samt at være hende behjælpelige til at faa alle Krongodser tilbage.

En stor Del af Sverige hyldede nu Margrete, og da Albrecht ikke havde Styrke nok til at gjøre Modstand, begav han sig til Meklenburg for at samle Hjælpetropper. Flere tyske Fyrster sluttede sig til ham, og han kunde saaledes vende tilbage til Sverige med en stor og veludrustet Hær. Prale kunde de tyske Herrer: „enhver skulde nok tage 3 Svenskere paa sin Samvittighed“, hedder det i den store svenske Rimkrønike. Albrecht selv haanede Dronning Margrete: han kaldte hende Kong Buxeløs og sendte hende en Slibesten til at hvæsse sine Synaale paa. Hun svarede med det skarpe Sværd. Den forenede danske og norske Hær rykkede ind i Vestergötland; svenske Herrer stødte til den, og den samlede nordiske Hær mødte Albrechts talrigere, for største Delen tyske Skarer paa Sletterne ved Falkøping (1389). Dronningens Hær vandt en afgjørende Sejr, og Kongen selv blev fanget tillige med sin Søn og flere tyske Fyrster. Margrete lod dem føre frem for sig paa Baahus Slot og spottede efter Sagnet den fangne Konge. Derpaa førtes denne med sin Søn til Lindholm Slot i Skaane, hvor de sad i Fængsel i over 6 Aar.

§ 5. De 3 nordiske Riger under Unionen.

Efter Slaget ved Falkøping underkastede næsten hele Sverige sig hurtig og villig Dronning Margretes Herredømme; kun Stokholm vedblev at gjøre Modstand. Her havde nemlig de tyske Borgere (Hættebrødrene) Overhaanden og befæste deres Magt ved at myrde en Mængde af deres Modstandere paa den grusomste Maade. Da Margrete begyndte at belejre Staden, undsatte Hertugerne af Meklenburg den, og de meklenburgske Stæder Rostock og Wismar aabnede deres Havne for enhver, som vilde forsyne den med Levnedsmidler og fejde paa de nordiske Riger. Saaledes samlede der sig snart en

Mængde Sørøvere, de saakaldte Vitaliebrødre (Viktualiebrødre) eller Ligedelere, som ingenlunde indskrænkede deres Kaperier til de nordiske Riger, men gjorde al Skibsfart paa Østersøen og tildels ogsaa paa Nordsøen usikker. De plyndrede Bergen og andre nordiske Stæder, Sildefiskeriet i Sundet ophørte, og Tilstanden blev tilsidst saa utaalelig for Lübeckerne og de andre Hansestæder, at de af al Magt arbejdede paa at tilvejebringe Fred i Norden. Efter mange Underhandlinger kom det endelig til et Forlig paa Lindholm Slot (1395), hvor det blev bestemt, at Kong Albrecht og hans Søn skulde løslades; derefter skulde der være Stilstand i 3 Aar; men efter disses Forløb skulde Albrecht enten betale en stor Løsesum eller vende tilbage til Fængslet eller overgive Stokholm. Til Sikkerhed for Betingelsernes Opfyldelse blev denne Stad besat af de mæglende Hansestæder, og da Albrecht efter de 3 Aars Forløb hverken kunde betale Løsepengene eller vilde vende tilbage i Fængslet, blev den overgivet til Margrete.

Da Sveriges Hovedstad saaledes blev forenet med de øvrige nordiske Lande, havde disse allerede faaet en fælles Konge. Margrete havde dertil udset sin Søsterdattersøn Erik af Pommern. I Norge var han strax efter Slaget ved Falkøping bleven erklæret for arveberettiget Konge og hyldet som saadan under Margretes Formynderskab; i Danmark og Sverige blev han valgt efter Forliget paa Lindholm. I Aaret 1397 blev han derpaa i Kalmar kronet til de 3 forenede Rigers Konge af Ærkebiskoppen i Lund, understøttet af Ærkebiskoppen i Upsala og 10 andre Biskopper. Ved samme Lejlighed enedes de forsamlede Stormænd fra alle 3 Riger om forskjellige Bestemmelser til Foreningens Befæstelse. De vigtigste vare følgende: 1) De 3 Riger skulle herefter stedse have én Konge og aldrig mere adskilles. 2) Efterlader en Konge flere Sønner, skal kun én af dem vælges til Konge over alle 3 Riger. 3) Dør Kongen barnløs, skulle Rigernes Raadgivere og Mænd i Samdrægtighed vælge hans Efterfølger. 4) Krig skal være fælles for Rigerne. 5) Hvert Rige skal beholde sin Lov og Ret. — Om denne Overenskomst (Kalmar-Unionen) blev der udfærdiget et Vidnesbyrd; men den fik ikke nogen retsgyldig Form, og dens Bestemmelser vare i høj Grad ufuldstændige. De 3 nær beslægtede Folks Forening var imidlertid allerede i længere Tid forberedt ved delvise Forbindelser og var desuden i sig selv saa naturlig, at den let syntes at kunne føre til en fuldstændig Sammensmeltning. I denne Retning virkede ogsaa Unionens store Stifterinde, som vedblev at styre de forenede Riger, ogsaa efter at hendes Plejesøn var erklæret for myndig (c. 1400). Hun ansatte saaledes Danske som Embedsmænd i Sverige og forstod ved sin Kraft og Klogskab at kue de enkelte Folks altfor stærke Selvstændighedsfølelse. Gejstligheden var hende og Unionen hengiven, og den ustyrlige svenske Adel taalte af hende hvad der havde kostet de foregaaende Konger Kronen. Alle Godser, som siden 1363 vare komne fra Sveriges Krone, blev denne tilbagegivne, og i Danmark lykkedes det hende ligeledes efterhaanden at gjenvinde mange kongelige Ejendomme.

I Slutningen af sin Regering arbejdede Margrete paa at vinde Sønderjylland tilbage. Hertug Gerhard den 6te (se S. 86) var falden imod Ditmarskerne, og hans Sønner vare umyndige. Gerhards Enke søgte Margretes Hjælp, og saaledes lykkedes det den kloge Dronning, ligesom hendes Fader i hans sidste Leveaar, paa fredelig Maade at faa store Stykker af Hertugdømmet i sine Hænder. Men da nogle af de holstenske Herrer, som allerede vare begyndte at trænge ind i Sønderjylland, overfaldt og mishandlede den dansksindede Biskop af Slesvig, kunde Erik af Pommern ikke styre sin Harme. Han rykkede ind i Hertugdømmet; men hans Hær blev slaaet af den unge Grev Henrik

(Gerhard den 6tes ældste Søn), og Margrete søgte derpaa at stifte Forlig. I denne Anledning kom hun til Flensborg, men døde her paa sit Skib i Havnen henved 60 Aar gammel (1412).

Erik af Pommern var nu Eneherre i Norden, men var kun daarlig skikket til at overtage de to store Opgaver, hans Plejemoder havde efterladt ham: Unionens Befæstelse og Sønderjyllands Gjenforening med Moderlandet. Den sidste forfulgte han med stor Iver og Haardnakkethed, men manglede Dygtighed til at gjennemføre den. Ved Danehoffet i Nyborg dømte Rigets Ret, at Hertugdømmet var faldet tilbage til Kronen, fordi dets Besiddere havde ført Avindskjold imod Riget, og de nordiske Rigers Konge lod denne Dom stadfæste af Kejser Sigismund; men den unge Grev Henrik satte sig kjækt til Modværge. Erik rykkede flere Gange med danske og svenske Tropper ind i Sønderjylland, men kunde aldrig faa Gottorp i sin Magt, og efterhaanden fik de holstenske Grever flere Forbundsfæller i Nordtyskland. 10 Aar efter Margretes Død standsedes Fjendtlighederne af en kejserlig Udsending, og begge Parter erkjendte Sigismund som Voldgiftsmand. Kongen samlede derefter Vidnesbyrd for, at Sønderjylland var en Del af Danmarks Rige og intet arveligt Len, samt at Folkets Sprog og Love vare danske, medens Greverne søgte at bevise, at det var et eget Hertugdømme, der tilhørte dem som arveligt Len. Erik besøgte selv Sigismund i Ofen og drog derfra som Pilegrim til Jerusalem; ved sin Hjemkomst modtog han med Glæde Kejserens Dom, der ganske var faldet ud til hans Fordel, samt en kejserlig Bevilling til at udstede Adelsbreve. Han begyndte fra den Tid af paa tysk Vis at uddele arveligt Adelskab, der ikke mere var knyttet til Landejendom eller Krigstjeneste, men medførte Ret til at føre adeligt Skjold og Vaaben. Hver adelig Familie havde sit Skjoldmærke (Vaaben); men Adelsmanden kaldte sig endnu ligesom enhver anden med sit Fornavn og sin Faders Navn med Endelsen „Søn"; først senere blev det almindeligt at antage faste Familienavne.

Da de holstenske Grever ikke vilde bøje sig for Kejserens Dom, begyndte Krigen snart igjen. Erik af Pommern opbød Tropper fra alle sine 3 Riger og belejrede Gottorp; men da Hansestæderne erklærede ham Krig*), trak han sig ilsomt tilbage og indskrænkede sig fra nu af til Forsvar: større Udrustninger forhindredes ved Pengemangel og den i Sverige og Norge voxende Uvilje mod at deltage i den fjærne og langvarige Krig. Vel faldt den tapre Grev Henrik ved Belejringen af Flensborg; men hans Broder Adolf var ogsaa en dygtig Mand. Hansestæderne havde imidlertid udrustet en stor Flaade for at dække deres Handelsflaade under Gjennemsejlingen gjennem Sundet; men Erik af Pommern overvandt denne i et Søslag udenfor Kjøbenhavn og bemægtigede sig derpaa en rigt ladet Handelsflaade, som vendte tilbage fra Vestevropa. Forbitrede kom Hanseaterne næste Aar igjen med en langt stærkere Magt og angreb Kjøbenhavn (1428). De aabnede en heftig Kanonade mod Staden, men blev drevne tilbage af Borgerne, hvis Mod opflammedes af den højhjærtede Dronning Filippa, en Søster til den engelske Konge Henrik den 5te**). Efterhaanden blev imidlertid alle Parter trætte af Krigen, og efter mange Underhandlinger kom det endelig til Freden i Vordingborg (1435). Denne afgjorde ikke Stridsspørgsmaalet om Sønderjylland: Kongen og Grev Adolf beholdt hver hvad de havde inde af Hertugdømmet, den første Haderslev og Ærø, den sidste alt det øvrige; men begge forbeholdt sig deres Ret. De vendiske Stæder fik Bekræftelse paa alle deres gamle Rettigheder og satte sig fra nu af især fast i Bergen. Under Krigen havde de to Gange udplyndret denne Stad, bragt Indbyggerne i Armod og fordrevet deres vestlige Medbejlere; nu besatte de hele den saakaldte Brygge ved Havnen med deres Pakhuse, og Fiskerne, som her omtuskede det rige Udbytte af det norske Fiskeri mod fremmede Varer, blev saa afhængige af de tyske Kjøbmænds „Kontor“, at de ikke turde sælge deres Fisk til andre.

---

*) Hovedgrunden hertil synes at have været Øresundstolden, der var bleven indført kort i Forvejen. Hanseforbundet var i øvrigt paa denne Tid opløst ved Handelsskinsyge, og det var nærmest kun de vendiske Stæder, med hvilke de nordiske Riger i den følgende Tid kom til at kæmpe. Derimod stod Erik af Pommern i et venskabeligt Forhold til Hollænderne og begunstigede saa vel disses som Englændernes Handel. Paa samme Tid som dette Brud mellem Hansestæderne skadede deres Magt, begyndte netop ogsaa Silden at gaa bort fra Sundet og søge til Vesterhavet.

**) Dronning Filippa døde et Par Aar efter i Vadstena Kloster, hvor hun ligesom Dronning Margrethe var indskrevet som Søster.

Imidlertid var der udbrudt Opstand i Sverige. Den begyndte i Dalarne, hvor man var misfornøjet med Fogeden Jens Erikssøn. Engelbrekt Engelbrektssøn, en Bjærgværksbesidder af adelig Slægt, optraadte som Klager og begav sig i denne Anledning to Gange til Danmark. Da Kongen anden Gang haardt afviste ham, rejste han Dalkarlene til Opstand (1434) og tvang i Spidsen for en Bondehær Rigsraadet til at sende Erik af Pommern et Opsigelsesbrev. Rundt om i Sverige rejste Folket sig nu mod de kongelige Fogeder og stormede Borgene. Da Erik imidlertid kom til Sverige, anerkjendte Raadet ham igjen som Konge, imod at han bekræftede Rigets Friheder og indsatte en indfødt Drot og Marsk (1435). Til Marsk udnævntes den rige og mægtige Karl Knudssøn Bonde; men denne ærgjerrige Mand stræbte strax efter selv at blive Sveriges Herre. Han vakte en ny Opstand og blev valgt til Rigsforstander af de Store, men maatte snart dele Magten med Engelbrekt Engelbrektssøn, der paa ny drog sejrrig gjennem Landet. Men denne af Folket elskede Helt blev kort efter myrdet paa en Ø i Hjelmaren (1436), og efter voldsomme indre Kampe lykkedes det den i Valget af sine Midler hensynsløse Karl Knudssøn at faa Overhaanden saa vel over Folkepartiet som over Unionens Tilhængere.

Imidlertid var der ogsaa opstaaet Strid mellem Erik af Pommern og de danske Stormænd, og forbitret over disses Modstand mod hans Planer begav han sig til Gotland, hvor han i den sidste Tid ofte havde opholdt sig. Regeringen i Danmark tilfaldt saaledes Rigets Raad. Det fordums „kongelige Raad“ var nemlig under Forbindelsen med Sverige og Norge, der allerede hvert havde sit Rigsraad, blevet til „det danske Riges Raad“ og havde faaet en langt større Magt end tidligere; thi dels virkede Exemplet fra Sverige, hvor Raadet næsten havde tilrevet sig hele Magten; dels havde de mange Forhandlinger mellem Rigerne givet disses Raad, som optraadte hvert paa sin Stats Vegne, en forhen ukjendt Betydning. Det danske Rigsraad følte sig imidlertid efter Erik af Pommerns Bortrejse ikke stærkt nok til at magte de vanskelige Forhold. Bønderne rejste sig mod de højere Stænder, og man frygtede for, at Grev Adolf skulde benytte Lejligheden til at træde fjendtlig op imod Riget. Rigsraadet søgte derfor at tilfredsstille ham og at vinde en Støtte, dels i ham, dels i Erik af Pommerns Søstersøn Kristoffer af Bajern, hvem det tilbød Herredømmet over Danmark. Ved et Møde i Lübeck med begge disse Fyrster (1439) opsagde det Erik Huldskab og Troskab, satte Kristoffer i Spidsen for Danmarks Regering og indrømmede Grev Adolf alt hvad han forlangte. Haderslev og Ærø aftraadtes til ham, og Slesvig blev erklæret for et arveligt Len; Aaret efter modtog Adolf Forleningen som Hertug. Ved et Pennestrøg indrømmede Stormændene saaledes det, som mange Aars Kamp ikke havde kunnet aftvinge Erik af Pommern. Denne, hvem ogsaa det svenske Raad kort efter opsagde Huldskab og Troskab, holdt sig imidlertid paa Gotland, hvor han allerede tidligere havde opført det faste Slot Visborg. Herfra førte han Krig mod sine frafaldne Undersaatter, især mod de Svenske. Han opbragte deres Handelsskibe, plyndrede paa Kysterne og gjorde Fanger, af hvilke han udpressede Løsepenge. Svenskerne kaldte ham derfor en Vitaliebroder, medens Nordmændene endnu betragtede ham som deres retmæssige Konge og forgjæves opfordrede ham til at komme til sit Arverige og hævde sit Herredømme.

Kristoffer af Bajern, en godmodig og lystig tyk lille Herre, blev imidlertid hyldet som Konge i Danmark og snart ogsaa i Sverige. Karl Knudssön, som ikke følte sig sikker i sin Stilling ligeoverfor sine mange Fjender, nedlagde Rigsforstander-Embedet imod at faa Finland paa Livstid. Til sidst bekvemmede ogsaa Nordmændene sig til at anerkjende hans Herredømme, og de 3 Riger vare saaledes igjen forbundne under én Konge; men denne var valgt af hvert Rige for sig. I Danmark maatte han i Begyndelsen kæmpe mod en farlig Bondeopstand. De Bevægelser, som allerede før hans Tronbestigelse vare udbrudte i forskjellige Egne af Riget, vare vel hurtig blevne kuede; men Nord for Limfjorden antog Opstanden nu en alvorligere Skikkelse. Bønderne nægtede at betale Skat, Landgilde og Tiende og beraabte sig paa, at deres rette Herre endnu levede. Under Anførsel af Ridderen Henrik Tagessøn slog de de kongelige Tropper, som blev sendte imod dem, og henrettede de fangne Herremænd. Men da gik Kristoffer selv imod dem med en anselig Hær. Bønderne havde taget Stilling paa en Bakke og omgivet sig med en Vognborg; men efter at Morsingerne og Tyboerne mod Løfte om Tilgivelse havde nedlagt Vaabnene, blev Vendelboerne, som alene holdt Stand, efter et frygteligt Blodbad overvundne. Henrik Tagessøn og de andre fangne Høvedsmænd bleve henrettede; Bønderne maatte kjøbe deres Liv med svære Bøder. Derefter blev Tienden endelig fuldstændig indført i hele Landet, og der blev udstedt et almindeligt Forbud mod at bære Vaaben. Bondestandens Kaar, hvis Forværrelse havde fremkaldt Opstanden, blev efter dennes Underkuelse endnu sørgeligere. Mange Selvejere sank i denne Tid ned til at blive Fæstere, og i Sælland med Laaland og de mindre Øer, hvor Adelen og Gejstligheden især vare mægtige, blev Fæsterne ufrie og stavnsbundne Vornede. Dette senere Vornedskab, der var langt haardere end det tidligere, bestod i, at Bonden betragtedes som Herremandens Ejendom og ikke maatte forlade det Gods, hvor han var født.

Kristoffer af Bajern søgte at indskrænke Hansestædernes Handelsherredømme og at befordre de indenrigske Stæders Handel. Især begunstigede han Kjøbenhavn, som fra en biskoppelig var bleven en kongelig Stad og fra nu af blev det sædvanlige Kongesæde. I Sverige klagede man over, at han ikke gjorde noget for at hindre Erik af Pommerens Røverier; „min Morbroder maa jo dog ogsaa have noget at leve af“, skal han spøgende have ytret. En Hungersnød bidrog ogsaa til at udbrede Misfornøjelse i Sverige. Medens Kongen gjorde en kostbar Rejse gjennem Landet, maatte Almuen nøjes med Barkebrød og kaldte ham derfor „Barkekongen“. Kristoffer var endnu en ung Mand, da han pludselig døde (1448).

I Sverige bukkede derefter Unionspartiet, for hvilket Familien Oxenstjerna stod i Spidsen, under for Karl Knudssøn, der kom sejlende fra Finland til Stokholm med en prægtig Hær og blev valgt til Konge. Ogsaa i Danmark skulle nogle have tænkt paa at vælge en indfødt Adelsmand; men de fleste Stemmer samlede sig om Hertug Adolf. Vel havde denne før været Danmarks bitre Fjende; men under Kristoffer af Bajern havde Forholdet været venskabeligt; han var anset som en hæderlig og dygtig Fyrste og nedstammede fra en Datter af Erik Glipping; men fremfor alt kunde Slesvig paa den Maade igjen bringes i nærmere Forbindelse med Kongeriget. Den barnløse Hertug Adolf afslog imidlertid den tilbudte Krone, men foreslog sin Søstersøn, Grev Kristiern af Oldenburg, til Konge. Den 22aarige Grev Kristiern var en smuk og kæmpehøj ridderlig Herre, og da han var ugift, kunde han opfylde de Danskes Ønske, at deres nye Konge skulde ægte Kristoffer af Bajerns 17aarige Enke, Dorothea af Brandenburg. Ved en Sammenkomst i Haderslev gik Kristiern ind paa de Betingelser, som det danske Rigsraad stillede ham, og blev derefter hyldet paa Landstingene. Ved denne Lejlighed fik Rigsraadet for første Gang sin store Magt udtrykkelig stadfæstet: Kongen maatte herefter ikke foretage sig noget af Vigtighed uden dets Samtykke. Derimod var der ikke mere Tale om det aarlige Danehof. I dettes Sted træde i den følgende Tid sædvanlig Herredage, paa hvilke kun de højere Stænder mødte; kun sjælden sammenkaldtes alle Stænder til en Rigsdag.

Imellem de to nye nordiske Konger maatte det snart komme til Strid, især i Anledning af Gotland og Norge. Til Gotland sendte Karl Knudssøn strax efter sin Tronbestigelse en Hær for at bemægtige sig Øen og derved styrke sin Anseelse i Sverige. Erik af Pommern forsvarede sig paa Visborg; men da han indsaa, at han ikke i Længden vilde kunne holde sig, tilbød han Kong Kristiern at overgive ham Fæstningen. Saaledes kom Gotland i de Danskes Hænder, medens Erik sejlede til Pommern (1449), hvor han endnu levede i 10 Aar. — I Norge delte Partierne sig imellem begge Konger. Først valgtes Kristiern af Rigsraadet; men derefter kom Karl Knudssøn selv til Norge og blev kronet af Trondhjems Ærkebiskop. Sagens Afgjørelse blev udsat til et Møde i Halmstad, hvor 12 danske og 12 svenske Rigsraader kom sammen (1450). Det blev her bestemt, at Unionen mellem Danmark og Sverige skulde fornyes, naar den ene af Kongerne eller i det mindste, naar begge vare døde. Norge skulde tilfalde Kristiern. Karl Knudssøn maatte give efter for de svenske Stormænds Vilje, og Kristiern den 1ste blev anerkjendt som Norges Konge. Derefter sluttede Udvalgte af det danske og norske Rigsraad en Forening i Bergen, ifølge hvilken de to Riger til evig Tid skulde være forenede under én Konge.

Da Kristiern og Karl Knudssøn ikke kunde blive enige om de endnu uafgjorte Stridspunkter, kom det snart til Krig. Karl Knudssøn gjorde med et meget talrigt Opbud af Sveriges Almue et forfærdeligt Mordbrændertog gjennem Skaane, og Kristiern gjorde Gjengjæld ved et Tog til Sverige. Men Karl Knudssøn beholdt ikke længe Sveriges Krone. Ærkebispen Jens Bengtssøn Oxenstjerna traadte frem for Højalteret i Upsala Domkirke, aflagde sin gejstlige Dragt og rustede sig til Kamp imod ham (1457). Opstanden greb hurtig om sig, og Karl Knudssøn maatte flygte til Danzig. Kristiern den 1ste kom derefter med en Flaade til Stokholm og blev kaaret til Sveriges Konge; ja hans 3aarige Søn Hans blev endog valgt til hans Efterfølger. Herredømmet over de nordiske Riger syntes saaledes for længere Tid at være sikret det oldenburgske Hus, og kort efter vandt denne pludselig saa lykkelige Slægt ogsaa vigtige Besiddelser mod Syd.

I Aaret 1459 døde Hertug Adolf (den 8de), og med ham uddøde den mandlige Linje af Gerhard den Stores Efterkommere, som til sidst havde forenet hele Slesvig og den største Del af Holsten under deres Herredømme. Vel bestod der endnu en anden Linje af det holstenske Grevehus, som besad Stammegrevskabet Schauenburg, og denne Linje var nærmest berettiget til Arvefølgen i Holsten; men i Slesvig havde den ingen Ret. Her betragtede Kristiern den 1ste sig som arveberettiget efter sin Morbroder, men næppe med Grund; derimod kunde han som Lensherre inddrage Hertugdømmet under den danske Krone. Han benyttede imidlertid ikke denne Ret, da han tillige ønskede at vinde Holsten, og hans Ønsker mødtes med den holstenske Adels, som havde udbredt sig over Slesvig og ikke vilde opgive Forbindelsen med dette Land. Uden at tage Hensyn til Schauenburgernes Ret eller de to Landes Lensforhold til Danmark og Tyskland valgte derfor de holstenske Herrer paa en Forsamling i Ribe (1460) Kong Kristiern til Hertug i Slesvig og Greve i Holsten, og denne udstedte derpaa de Privilegier, som de havde gjort til Betingelse for hans Valg. De vigtigste Bestemmelser i disse vare følgende: 1) Landene skulle blive evig udelte sammen. 2) Naar Landsherren dør, vælge Stænderne en af hans Sønner eller i Mangel af saadanne en anden af hans Arvinger. 3) Landsherrens Magt indskrænkes af Stænderne, d. v. s. Prælater, Ridderskab og Stæder, og han skal regere i Forening med „Landenes Raad“; dette faar omtrent samme Myndighed som Rigsraadet i de nordiske Riger. — Sønderjylland havde saaledes vel igjen faaet samme Behersker som Kongeriget, men var i øvrigt slet ikke blevet nærmere knyttet til dette, medens dets Forbindelse med Holsten var bleven desto stærkere befæstet. Den under de holstenske Grever begyndte Fortyskning af Hertugdømmet fortsattes derfor under de oldenburgske Konger: medens det danske Folkesprog holdt sig i sine gamle Grænser, blev Forretningssproget plattysk, tyske Kjøbmænd og Haandværkere nedsatte sig i Stæderne, og den holstenske Adel fortrængte mere og mere den oprindelige danske.

Erhvervelsen af Slesvig og Holsten kostede Kristiern den 1ste meget. Han maatte tilfredsstille Greven af Schauenburg og sine Brødre, der ogsaa fremkom med Arvefordringer, med store Summer; de sidste fik tillige hans Part af Oldenburg. Da Kongen desuden var ødsel og pragtlysten, kom han i en bundløs Gjæld, og Pengemanglen skadede ham overalt. Den svenske Almue kaldte ham en Rigets Øder, der brugte dets Penge i Holsten, og sagde, at der var Hul i hans Pung. Bønderne i Upland gjorde Opstand, og Ærkebiskop Jens Bengtssøn lovede i hans Navn Eftergivelse af de sidste Paalæg. Herover kom han i Strid med Kongen, som ikke vilde anerkjende hans Løfte, og blev ført fangen til Danmark. Men aldrig saa snart havde Kristiern forladt Sverige, før end der udbrød Opstand i flere Landskaber (1463). Prælaterne og de Slægter, som hidtil havde forsvaret Unionen, især Oxenstjernarne og Vaserne, forenede sig nu med Karl Knudssøns Tilhængere, og denne blev kaldt tilbage fra Landflygtigheden. Vel blev han snart igjen uenig med sine gamle Modstandere, og efter at Kristiern havde sluppet Ærkebispen løs imod ham, maatte han atter frasige sig Kronen; men denne tilfaldt derfor ikke Kristiern. Forskjellige Rigsforstandere afløste hinanden under voldsomme indre Kampe, og tilsidst besteg Karl Knudssøn for tredje Gang Tronen († 1470).

Kristiern den 1ste havde hidtil kun gjort mindre Indfald i Landet for at støtte sine Tilhængere, men da disse igjen bukkede under, og Karl Knudssøns Søstersøn Sten Sture den Ældre blev valgt tii Rigsforstander, rustede han sig til et Hovedangreb. I Aaret 1471 landede han ved Stokholm med 5000 Mand. Sten Sture trak Tiden ud med Underhandlinger og samlede imidlertid en dobbelt saa talrig Hær. Til sidst kom det til Slag paa Brunkebjærg ved Stokholm, hvor Kongen havde opkastet Forskansninger. To Gange blev de fremstormende Svenske drevne tilbage fra disse; men ved det tredje Angreb bukkede de Danske under for Overmagten. Kristiern, som kæmpede med stor Tapperhed, blev skudt igjennem begge Kinder, saa at han mistede flere Tænder, mange omkom paa Flugten til Skibene, og de tilbageblevne, som havde samlet sig omkring Danebrog, faldt indtil den sidste Mand. Efter dette Nederlag gjorde

Kristiern den 1ste ikke flere Forsøg paa at erobre Sverige, som derpaa i nogen Tid nød en længe ukjendt Ro under Sten Stures dygtige Styrelse.

Et Par Aar før havde Kristierns Pengemangel skilt Norge af med et Par af dets gamle Provinser. Da nemlig hans Datter (Margrete) blev gift med den skotske Konge (Jakob den 3dje), satte han Shetlands- og Ørkenøerne i Pant for Medgiften; men de blev siden aldrig indløste. Derimod anvendte Kristiern betydelige Summer paa en Rejse til Rom, som han foretog nogle Aar senere. Paa denne traf han sammen med Kejseren (Frederik den 3dje), som ophøjede Holsten til et Hertugdømme, hvori ogsaa Ditmarsken skulde indlemmes; dog varede det endnu længere Tid, inden det sidste mistede sin Frihed. Paven tillod Kristiern at oprette et Universitet i Kjøbenhavn; dette kom imidlertid paa Grund af Pengemangel først i Stand flere Aar efter (1479), og det i en saa tarvelig Skikkelse, at det kun fik 3 Lærere. De Studerende vedblev derfor ogsaa i den følgende Tid at ty til fremmede Universiteter, især Paris og Köln. Omtrent paa samme Tid stiftedes Universitetet i Upsala.

I sit Forhold til Hansestæderne viste Kristiern den 1ste stor Svaghed. Han pantsatte de vigtigste holstenske Stæder til Lübeckerne, forbød danske Kjøbmænd selv at udføre deres Varer til Tyskland; ja da Tyskerne i Bergen havde myrdet den kongelige Lensmand, som havde vakt deres Mishag, og tillige med ham Biskoppen og mange andre og havde opbrændt et Kloster, hvor de forfulgte havde søgt Tilflugt, lod han denne Udaad hengaa ustraffet. Gjældsforholdet til Lübeckerne bandt Kongens Hænder, og Pengenøden var saaledes ogsaa her hans Ulykke. I øvrigt var Kristiern en hæderlig og virksom Konge. Han døde 55 Aar gammel i Aaret 1481.

Kristiern den 1stes ældste Søn Hans, en retsindig, arbejdsom og tarvelig Mand, dansk i Sind som i Tale, var siden Valdemar Atterdags Tid den første indfødte

Kongesøn i Danmark og blev her uden Vanskelighed hyldet som Konge. Ogsaa i Sverige og Norge var han allerede som Barn valgt til Tronfølger, men i begge Riger mødte han megen Modstand. I Norge var Adelen ikke saa betydelig som i de to andre Riger, men desto mægtigere var Gejstligheden. Den ejede omtrent Halvdelen af Norges Grundejendomme, og i den fandt Rigets Selvstændighed sine ivrigste Forkæmpere. I Sverige var derimod Ærkebispen (Jakob Ulfssøn) som sædvanlig gunstig stemt for Unionen, og mange af Stormændene vare allerede kjede af at lade sig styre af en Ligemand. Da Sten Sture herved hindredes i at støtte Nordmændenes Modstand, valgte det norske Rigsraad 2 Aar efter Kristiern den 1stes Død Hans til Konge. Snart efter valgte ogsaa det svenske Rigsraad Hans til Konge; men Sten Sture forstod ved snedig Kløgt endnu i en Række af Aar at forhindre ham fra virkelig at tiltræde Regeringen i Sverige.

I Hertugdømmerne havde den kloge og kraftige Enkedronning Dorothea søgt at skaffe sin yngste Søn, den 10aarige Frederik, Herredømmet; men til sidst var man bleven enig om at tage baade ham og Kong Hans til Hertuger. Frederik fik derefter en tysk Opdragelse paa Gottorp, og da han blev voxen, skred man til Landenes Deling mellem Brødrene. Tvært imod Bestemmelsen i 1460 fik saaledes den slette tyske Skik, at udstykke Lande som andet Arvegods, Overhaanden over den hidtil i Sønderjylland som i det øvrige Danmark gjældende Udelelighed. Frederik valgte den gottorpske Del; Kongen fik den segebergske. Til hver Del hørte adsplittede Stykker af begge Hertugdømmer, og Landdage, Prælater og Ridderskab forblev fælles. Uagtet Hans viste sig meget føjelig mod sin Broder, var denne dog aldrig tilfreds.

Forholdet til Sverige blev imidlertid mere og mere fjendtligt, og efter mange Aars Tøven og frugtesløse

Underhandlinger besluttede Kong Hans endelig at gjøre sin Ret gjældende med Magt. Det danske Rigsraad var villigt til at opbyde alle Kræfter for at hævde Unionen, og Danmarks Kræfter vare ikke ringe. Lensmændene*) med deres Ryttere tilligemed den øvrige Adel, der ligeledes tjente til Hest, udgjorde Kjærnen af Hæren; gjennem Lensmændene opbødes hver 10de Bonde; Kjøbstederne stillede Folk og Skibe, og der hvervedes en Mængde tyske Landsknægte. Saaledes kunde Kong Hans i Sommeren 1497 med en Hær paa 30,000 Mand rykke ind i Sverige, hvor Rigsraadet allerede havde erklæret Sten Sture for afsat. Forladt af Stormændene havde Rigsforstanderen opbudt Almuen og ødelagde sine Modstanderes Gods og Gaarde. De fornemste af disse**) havde søgt Tilflugt paa Ærkebispens faste Borg Stæke, som laa paa en Ø i Mælaren mellem Stokholm og Upsala; men denne blev belejret af Sten Sture og var i stor Nød. Hans ilede med at sende en Del af sin Hær til dens Undsætning, og udenfor Stækes Mure kom det til en hidsig Træfning. Sten Sture blev slaaet og maatte derpaa indeslutte sig i Stokholm. Efter endnu et Par uheldige Kampe overgav han Staden og nedlagde sin Magt imod at fritages for alt Ansvar og modtage store Forleninger. Hans blev hyldet og kronet, og hans Søn, Kristiern (den 2den), der allerede som Barn var valgt til Tronfølger i Danmark og Norge, blev nu ogsaa valgt og hyldet i Sverige. Ærkebispen og Sten Stures andre indenlandske Fjender vare meget misfornøjede med, at han, skjønt overvunden, vedblev at være den mægtigste Mand i Sverige; men Kongen vilde ikke bryde sit Ord. Til Gjengjæld lovede Hr. Sten helligt, at han aldrig mere vilde gjøre Opstand mod ham eller hans Søn.

---

*) Riget var delt i Len, og Lensmændene, som i Almindelighed kun udnævntes paa et Aar, styrede saa vel de borgerlige som de militære Forretninger. Foruden deres andre Indtægter havde de sædvanlig en eller flere Kongsgaarde til Brug, men maatte til Gjengjæld underholde og udruste et vist Antal Ryttere.

**) I Spidsen for dem stod foruden Ærkebispen dengang Svante Nielssøn Sture af den yngre Sture-Æt. Hans Fader havde været Karl Knudssøns og Sten Stures bedste Støtte; men Sønnen var bleven den sidstes bitre Fjende. I øvrigt var Familien Trolle i Unionens sidste Tider den Slægt, som med størst Iver og Fasthed forsvarede Forbindelsen med Danmark.

Efter at have ordnet Forholdene i Sverige, besluttede Kong Hans i Forening med Hertug Frederik at erobre Ditmarsken. Allerede ofte havde de holstenske Grever og Riddere forsøgt paa at underkaste sig dette frie Bondefolk, men stedse forgjæves: det styrede sig selv, og 48 Mænd, som holdt deres Møder paa det store Torv i Heide, ledede alle Landets Anliggender. Kejseren havde overdraget Ditmarsken til Kristiern den 1ste, og dennes Sønner vilde nu gjøre den Ret gjældende, som de derved troede at have erhvervet. Hovedstyrken af Angrebshæren bestod af tyske Landsknægte, især den store, saakaldte sorte eller sachsiske Garde, som anførtes af Junker Slentz og allerede havde tjent Kong Hans i Sverige. Fra Kongeriget Danmark mødte kun et mindre Antal Adelsmænd; men den samlede Styrke (især fra Hertugdømmerne) var dog saa stor, at Junker Slentz spurgte, om Ditmarsken da var lænket til Himlen. Fulde af Overmod pyntede Herrerne sig som til en Fest, og efter Hæren fulgte talrige Vogne til at læsse Byttet paa. Kongen og Hertugen stod selv i Spidsen, men en duelig Anfører manglede. I Februar 1500 rykkede de ind i Ditmarsken og indtog Meldorf; men da de derfra rykkede frem imod Heide, stødte de i Nærheden af Hemmingstedt paa c. 1000 Ditmarskere, som under Anførsel af Wolf Isebrand havde forskanset sig paa en Høj (Dusend-Düwels Werff), der beherskede Vejen. Nordveststormen piskede de fremrykkende Tropper Hagl og Regn i Ansigtet, og de dybe Grøfter hindrede dem i at udfolde deres Slagorden. Da Garden, som gik i Spidsen, nærmede sig med Feltraabet: „var dig, Bonde, nu kommer Garden“, blev den modtaget af en heftig Ild. Forgjæves søgte den at omgaa Skansen: i det bundløse Uføre kunde den hverken komme frem eller tilbage, og medens Havet strømmede ind igjennem de aabnede Sluser, gjorde Ditmarskerne et Udfald og satte ved Hjælp af deres lange Springstokke over Grøfterne. En Jomfru bar deres Banner, og deres Feltraab var: „hjælp, Maria milde!“ Junker Slentz faldt, og Garden opløste sig i vild Flugt. Bagved spærrede Vognene Vejen, og kun Halvdelen af den store Hær undkom, blandt dem Kongen og Hertugen. Ditmarskerne mistede næppe én Mand mod hundrede dræbte Fjender, og deres Bytte var uhyre stort. Blandt de erobrede Faner var det gamle Danebrog, som blev ophængt i en Kirke og siden forglemt.

Skjønt Nederlaget ved Hemmingstedt langt mere var gaaet ud over Tyskere end over Danske, skadede det dog i høj Grad den danske Konges Anseelse. I Sverige lykkedes det den veltalende og dristige Prælat Hemming Gad at forlige Sten Sture med hans mægtigste Modstander, Svante Nielssøn Sture, og derefter at ophidse Folket ved falske Beskyldninger mod Kongen. Denne, som uden Tropper havde begivet sig til Stokholm, drog til Danmark for at hente Forstærkninger mod den udbrydende Opstand, men efterlod sin Dronning, den fromme og ædle Kristine af Sachsen, en Søster til Kurfyrst Frederik den Vise, paa Stokholms Slot. Efter Kongens Bortrejse fik Opstanden snart aldeles Overhaanden, og Sten Sture blev paa ny valgt til Rigsforstander (1501). Dronningen blev belejret paa Stokholms Slot, men forsvarede sig med Heltemod. Først da Sult og Sygdom havde bortrevet næsten hele Besætningen, maatte hun overgive sig med de afkræftede Levninger. 3 Dage efter ankom Kongen med sin Flaade for Stokholm, men maatte nu vende tilbage uden at udrette noget. Tvært imod Betingelserne for Overgivelsen blev Dronning Kristine i $1^1/_2$ Aar holdt i svensk Fangenskab; da hun endelig blev løsladt, fulgte Sten Sture hende selv ned til Grænsen. Paa Tilbagevejen døde han (1503); men Svante Nielssøn Sture blev derpaa Rigsforstander og fortsatte Kampen mod Danmark.

Imidlertid var der ogsaa udbrudt Uroligheder i Norge, som dels fremkaldtes ved Almuens Misfornøjelse med haarde Fogeder og nye Paalæg, dels ved de indfødte Stormænds Harme over den indtrængende danske Adel, som ved Giftermaal erhvervede sig Ejendomme i Norge og af Kongerne indsattes i de vigtigste verdslige og gejstlige Embeder. Under disse vanskelige Forhold overdrog Kong Hans Regeringen i Norge til sin Søn, den udvalgte Konge Kristiern den 2den. Denne, der var født i det Aar, da hans Farfader døde, var i sin Barndom opdraget i den ansete kjøbenhavnske Kjøbmand Hans Bogbinders Hus og var derved traadt i et nært Forhold til den danske Borgerstand; han var nu en kraftig ung Mand med en klar Forstand og en bestemt Vilje. Han dæmpede Urolighederne i Norge med Dygtighed og Strænghed, gjorde heldige Indfald i Sverige og viste stor Iver for at knække Hansestædernes Handelsherredømme i Bergen og andre norske Stæder.

Ogsaa Kong Hans havde altid vist sig ugunstig mod Hansestæderne og havde ved Handelsforbund med England, Skotland, Frankrig og Holland skaffet dem farlige Medbejlere til den nordiske Handel. Da Lübeckerne og de andre vendiske Stæder ikke efter hans Forlangende vilde opgive deres Handelsforbindelse med det frafaldne Sverige, opbragte han deres Skibe og ophævede deres Privilegier. Til sidst kom det til aabenbar Krig. For at kunne møde Hansestædernes Sømagt udrustede Hans en betydelig Flaade og blev saaledes Skaber af den senere stedse vedligeholdte danske Orlogsflaade. Af det gamle Ledingsvæsen var der endnu den Levning tilbage, at Biskopper, Kjøbsteder og enkelte Lensmænd stillede Skibe;

men Kongen byggede nu selv langt større Skibe, hvis Mage man hidtil ikke havde set paa Østersøen. Begge Partier skadede hinanden ved Plyndringer og Kaperier; men den danske Flaade, der anførtes af kjække Søhelte, som Jens Holgerssøn Ulfstand og Søren Norby, hævdede dog i det hele taget Herredømmet paa Østersøen. De vendiske Stæder blev saaledes snart trætte af den for deres Handel fordærvelige Krig, og i Sverige, som havde sluttet Forbund med dem, fik Fredspartiet ogsaa Overhaanden efter Svante Stures Død (1512). Saaledes kom det til Fred. Det bestemtes, at der Aaret efter skulde holdes et Møde af danske, norske og svenske Rigsraader, som skulde have Fuldmagt til enten at tage Hans eller Kristiern den 2den til Sveriges Konge. Lübeck forpligtede sig til at betale Kongen en betydelig Sum Penge.

Aaret efter (1513) døde Hans i Aalborg efter en i det hele rosværdig Regering, som kun plettes af enkelte haarde og, som det synes, uretfærdige Handlinger. Da saaledes Rigshofmesteren*) Povl Laxmand, idet han kom ned fra Kjøbenhavns Slot, paa Højbro var bleven myrdet af to Adelsmænd, beskyldte Kongen ham efter hans Død for Landsforræderi og krævede alt hans Gods til Erstatning. Rigsraadet dømte ham skyldig, og af alle hans store Ejendomme blev der ikke efterladt hans Børn det mindste. Den Mistænksomhed og Ubarmhjærtighed, som den ellers i det hele saa godmodige Hans ved denne og enkelte andre Lejligheder viste, ligesom de Udbrud af en til Sindsforvirring grænsende Tungsindighed, der undertiden fremtraadte hos ham, nedarvedes uheldigvis i en langt højere Grad paa hans begavede, men voldsomme og lidenskabelige Søn. — I Begyndelsen af Kong Hans's Regering indførtes Bogtrykkerkunsten i

---

*) Rigets Hofmester var i det sidste Aarhundrede traadt i Steden for Drosten som den første verdslige Embedsmand.

Danmark, og den første danske Bog, som tryktes af den ældste i Kjøbenhavn bosatte Bogtrykker (Gottfred af Ghemen), var den danske Rimkrønike, som lader Danekongerne indtil Kristiern den 1ste selv fortælle deres Historie.

Kristiern den 2den blev efter Faderens Død hyldet i Danmark og Norge og snart ogsaa i den segebergske Del af Hertugdømmerne; men i Sverige var Sten Sture den Yngre valgt til Rigsforstander efter sin Fader Svante, og det berammede Møde blev udsat fra Aar til Aar. Ved sin Tronbestigelse maatte Kristiern underskrive en Haandfæstning, ved hvilken de gamle Bestemmelser til Kongemagtens Indskrænkning og Stormandsvældens Befæstelse forøgedes med nye. Men en kraftig Konge kunde dog paa mange Maader gjøre sin Myndighed gjældende, og da Rigsraadet ikke var stadig samlet, men de enkelte Medlemmer sædvanlig levede hver for sig i deres Forleninger, da det var Kongen, der sammenkaldte dem, og ham, der besatte Pladserne i Raadet, ligesom Grænserne for dets Magt ikke vare nøje bestemte, omgik Kristiern det idelig og udførte mange Ting ved sine personlige Venner. Den første Plads blandt disse indtog Hollænderinden Sigbrit, som bestandig var i Kongens Nærhed, siden han i Bergen var bleven forelsket i hendes skjønne Datter Dyveke. Den kloge Sigbrit foreholdt ham sit Fædreland med dets rige Borgerstand og blomstrende Handel som et Mønster for Danmark, og da hun havde stor Indsigt i Handels- og Pengeanliggender, fulgte han gjærne hendes Raad og overdrog hende Styrelsen af Toldvæsenet. Medens hun raadslog med Kongen, saa man ofte de fornemste Herrer vente i Kulden udenfor hendes Port paa Amagertorv. Til de Foranstaltninger, som Kongen vistnok foretog efter hendes Raad, hørte Indkaldelsen af en Del Bønder fra Nordholland, som blev bosatte paa Amager for at ophjælpe Havedyrkningen. Tillige tilfredsstilledes herved et Ønske af den unge Dronning Elisabeth (Isabella), der ligesom hendes Broder, den senere Kejser Karl den 5te, var født og opdraget i Nederlandene. Elisabeth var ikke blot den rigeste Prinsesse i Evropa, men ogsaa en skjøn og ædel Kvinde, som var sin haarde Ægtefælle trofast hengiven. Denne afbrød imidlertid ikke sit Forhold til Dyveke ved sit Giftermaal; men 2 Aar efter (1517) døde hun pludselig. Kristiern fattede den Mistanke, at hun var ryddet af Vejen ved Gift, og anklagede Lensmanden paa Kjøbenhavns Slot, Torbern Oxe, enten for denne Forbrydelse eller for at have stræbt efter Dyvekes Kjærlighed eller maaske for begge Dele. Rigsraadet, som efter Haandfæstningen alene kunde dømme imellem Kongen og en Adelsmand, frikjendte Torbern; men Kristiern udbrød: „Om han end har saa tyk en Hals som en Tyr, skal han dog miste den.“ Han nedsatte en Ret af 12 Bønder, og da disse erklærede: „Vi dømme ikke Torben Oxe; men hans egne Gjerninger fordømme ham“, lod Kongen ham henrette.

Ligesaa voldsomt som Kristiern ved denne og andre Lejlighed optraadte mod Adelen, ligesaa hensynsløst gik han til Værks mod den høje Gejstlighed. Kun i én Ting var Kongen enig med Rigsraadet og de højere Stænder, nemlig i Bestræbelsen for at undertvinge Sverige, og derved afledtes for en Tid den truende indre Kamp i Danmark. I Sverige var der udbrudt Strid mellem Rigsforstanderen og Ærkebispen i Upsala, Gustav Trolle. Sten Sture belejrede Stæke, som Ærkebispen forsvarede i Haab om Undsætning fra Danmark. Der ankom ogsaa en dansk Flaade i Stokholms Skjærgaard (1517); men de Svenske tvang den til at vende om. Derefter blev Stæke erobret og Ærkebispen afsat. Næste Aar ankom Kong Kristiern selv med en ny dansk Flaade for Stokholm og begyndte at belejre Staden, men maatte efter flere mindre heldige Kampe igjen gaa tilbage til Flaaden. Medens denne endnu laa i Skjærgaarden, blev der forhandlet om en Sammenkomst mellem Kongen og Sten

Sture; men da Kristiern havde faaet 6 svenske Gisler i sin Magt, sejlede han bort og tog Gislerne med som Fanger, blandt dem den gamle Hemming Gad og den unge Gustav Erikssøn Vasa, som havde udmærket sig i de sidste Kampe mod de Danske.

Paa denne Tid drog den pavelige Legat Arcimboldus omkring i de nordiske Riger som Afladskræmmer. Kristiern havde i Førstningen ikke lagt ham nogen Hindringer i Vejen, og han havde allerede bortsendt flere Ladninger af Landets Varer, som han modtog i Steden for rede Penge. Men da han kom tilbage fra Sverige til Danmark, paastod Kongen, at han havde ladet sig bestikke af Sten Sture. Der blev derfor lagt Beslag paa alt det Gods, som Arcimboldus havde samlet i Sverige, og Legaten selv maatte frelse sig ved Flugten. Paven tog sig ikke af Arcimboldus, men understøttede tvært imod Kristiern ved at sætte Sten Sture i Band paa Grund af hans Fremfærd mod Ærkebispen. Kristiern foretog nu store Rustninger og samlede Lejetropper baade fra Tyskland, Frankrig og Skotland. Strax efter Nytaar 1520 rykkede Hæren ind i Sverige under Anførsel af Otto Krumpen, og hvor den kom frem, blev den pavelige Bandbulle opslaaet paa Kirkedørene. Sten Sture havde taget Stilling ved Bogesund (nu Ulrikehamn) i Vestergøtland og dækket den med Braater og Vaager paa den foran liggende tilfrosne Sø. De Danske rykkede frem over Isen, og strax ved det første Angreb blev Hr. Sten haardt saaret. Den svenske Hær blev slaaet paa Flugten, og den saarede Rigsforstander maatte føres bort paa en Slæde; undervejs døde han paa Mælarens Is. Den danske Hær rykkede frem til Upsala, hvor en Del af det svenske Rigsraad samledes og erkjendte Kristiern den 2den for Sveriges Konge imod Løfte om fuld Tilgivelse; men Sten Stures Enke, Kristine Gyllenstjerna, forsvarede heltemodig Stokholm, og en talrig Bondehær rykkede frem mod Upsala.

Denne blev imidlertid adspredt efter en blodig Kamp paa Fyrissletten (Langfredag), og snart efter ankom Kristiern selv med en Flaade for Stokholm. Med ham fulgte Hemming Gad, som han havde forstaaet at vinde, og den gamle Prælat, som i hele sit tidligere Liv havde prædiket Had mod de Danske, kunde nu, da han blev indladt i Stokholm, ikke noksom prise Kongen. Staden overgav sig mod Løfte om fuldkommen Amnesti, og Kristiern blev hyldet som Sveriges Arvekonge og kronet af Ærkebiskop Trolle.

Endnu engang var hele Norden saaledes forenet, og i Spidsen for det stod en kraftig Konge, som havde et aabent Øje for hvad der var fornødent for at hæve det til et blomstrende Rige. Kongemagten skulde udvides, Præste- og Adelsvælden kues, Borger- og Bondestanden hæves og Hansestædernes Aag afrystes. Men Kristiern, der fra sin Ungdom af var opfyldt af Forbitrelse mod de Svenske, som havde forholdt ham og hans Fader deres Ret, troede kun ved Skræk at kunne befæste sit Herredømme over dette urolige Folk. I det erobrede Land troede han desuden lettest at kunne begynde paa at gjennemføre sine Planer til Stormandsvældens Underkuelse og at kunne skaffe sig de fornødne Pengemidler ved Inddragelse af Ejendomme. Vel havde han gjentagne Gange lovet Tilgivelse; men slette Raadgivere, navnlig den snedige og ryggesløse Tysker, Doktor Diderik Slaghæk, forestillede ham, at Tilgivelsen kun kunde gjælde Forbrydelser mod ham selv, men ikke mod Kirken. Ærkebiskop Gustav Trolle fremtraadte derfor med en Klage over de ham tilføjede Forurettelser, for hvilke han fordrede fuld Erstatning af Sten Stures Arvinger. Fru Kristine Gyllenstjerna fremlagde da et Brev, hvorved det svenske Rigsraad med Stokholms Borgmestere og Raad havde sammensvoret sig om alt, hvad der var foretaget mod Ærkebiskoppen. Da Kongen havde faaet dette Brev i sin Haand, lod han dem, der havde underskrevet det, fængsle og forelagde derefter en Forsamling af Gejstlige det Spørgsmaal, om de, der havde sammensvoret sig mod den hellige Kirke og Paven, ikke burde holdes for Kjættere. Da de svarede: ja, førtes de fængslede Herrer samme Dag (den 8de November 1520) ud paa Stokholms Stortorv og henrettedes med en saadan Hast, at de ikke engang fik Lov til at skrifte. Det var Biskopper, Rigrsaader og ansete stokholmske Borgere, blandt dem Gustav Vasas Fader, men ogsaa flere at dem, der ivrigst havde understøttet Kristiern i at vinde Herredømmet i Sverige; det skulde jo se ud, som om der kun blev taget Hensyn til Forbrydelsen mod Kirken. Af samme Grund blev ogsaa Hemming Gad henrettet, netop som han var ivrig sysselsat med at virke for Kongens Sag i Finland, og Myrderiet blev fortsat paa Kristierns Rejse ned igjennem Landet. Svenskerne kaldte ham fra den Tid af „Kristiern Tyran“, og det stokholmske Blodbad. som skulde befæste hans Herredømme, gjorde tvært imod Ende paa Unionen.

Allerede et halvt Aar før var Gustav Vasa vendt tilbage til Sverige. Lensmanden paa Kalø, Erik Banner, var gaaet i Borgen for ham og havde paataget sig hans Forvaring; men Gustav Vasa var flygtet til Lübeck og derfra kommen tilbage til sit Fædreland. I Begyndelsen kunde han ikke bevæge det udmattede Folk til igjen at rejse sig: selv i Dalarne blev han modtaget med Kulde. Forfulgt og mismodig var han allerede i Færd med at flygte over Fjældene til Norge, da han blev indhentet af to Skiløbere, som opfordrede ham til at vende tilbage. Dalkarlene vare imidlertid blevne opskræmmede ved overdrevne Rygter om Kristiern den 2dens Grusomhed og valgte nu Gustav Vasa til deres Høvedsmand. Efter Kongens Bortrejse styredes de svenske Anliggender især af Diderik Slaghæk; men det varede ikke længe, før end Gustav Vasa udbredte sin Magt over hele Landet. Den dristige og snarraadige danske Admiral, Søren Norby, fik ikke tilstrækkelig Understøttelse af Kongen og kunde saaledes blot undsætte nogle belejrede Fæstninger. Stokholm overgav sig først, efter at Kristiern havde mistet Herredømmet i Danmark, og Gustav Vasa var bleven valgt til Sveriges Konge (1523).

Kristiern den 2den havde anspændt alle sine Kræfter paa at erobre Sverige; men efter den troløse og grusomme Handling, hvormed han derpaa havde besudlet sit Navn, viste han ikke synderlig Kraft i at haandhæve sit Herredømme over det erobrede Land og sysselsatte sig mere med de indre Forhold i Danmark. Allerede tidligere havde han anmodet sin Morbroder, Kurfyrst Frederik den Vise, om at sende ham en Lærer, der kunde virke i Luthers Aand, og medens han selv henrettede Kjættere i Sverige, kom en Discipel af Luther (Martin Reinhardt) til Kjøbenhavn, hvor han prædikede den nye Lære i Nikolai Kirke; men da han ikke kunde Dansk, blev hans Virksomhed uden Frugter, og han vendte snart tilbage til Tyskland. Imidlertid havde Kristiern ogsaa gjort Udkast til Love, som skulde raade Bod paa Gejstlighedens slette og overdaadige Levned. Han forbød Prælaterne at træde op med et stort væbnet Følge og verdslig Pragt, befalede dem at passe deres Embeder, som de ofte lod bestyre af andre, medens de selv levede langt fra dem, og foreskrev, at ingen maatte indvies til Præst uden de fornødne Kundskaber. Selv skaltede og valtede han efter Godtbefindende med de høje gejstlige Embeder og indsatte saaledes, uden at tage Hensyn til Domkapitlets Valgret, den ene Ærkebiskop i Lund efter den anden, blandt dem den uværdige Diderik Slaghæk. Men kort efter blev denne Nidding brændt paa Gammeltorv i Kjøbenhavn, rimeligvis fordi Kongen nu havde erkjendt, at han paa forskjellige Maader havde ført ham bag Lyset og ved sin slette

Regering i Sverige efter Blodbadet havde bidraget meget til Tabet af dette Rige.

Imedens Kristiern den 2den saaledes i sine Handlinger gik fra den ene Yderlighed til den anden og snart viste den største Voldsomhed, snart Ubestemhed og Svaghed, bære hans Love derimod Præget af en Aand, der i mange Henseender var forud for sin Tid. Han søgte at hæve den indenlandske Handel og knytte den til Kjøbstederne, og især stræbte han efter at gjøre Kjøbenhavn til en nordisk Stapelstad. Vægt og Maal skulde være ens over hele Riget, og der blev gjort den første Begyndelse til et Postvæsen. Til Beskyttelse for Skibbrudne udkom en Forordning om Vrag, der forbød det hidtil almindelige barbariske Strandrov, hvorved selv Biskopper havde søgt Vinding. Fremdeles forbød Kristiern „den onde og ukristelige Skik, at sælge de stakkels Bønder“; thi saa vidt var man allerede begyndt at gaa mod de Vornede. Disse fik dernæst Tilladelse til at flytte fra et Gods, hvor de led Uret. De usle Skoler, i hvilke Disciplene tilbragte Rækker af Aar uden at lære andet end slet Latin, skulde forbedres, og fattige Disciple maatte ikke søge deres Ophold ved at tigge og synge for Dørene. Men ogsaa paa Landet skulde Præster og Degne lære Bønderbørnene at læse og skrive Dansk.

Kristiern den 2den havde imidlertid paa mange Maader overtraadt Haandfæstningen, afsat adelige Lensmænd og indsat borgerlige i deres Sted. Stormændenes Forbitrelse blev derfor større og større, Hertug Frederik pustede til Ilden, og til sidst indgik en Del jyske Rigsraader i Viborg en Forening om at opsige Kristiern Huldskab og Troskab og overdrage Regeringen til Hertugen. Landsdommer Mogens Munk blev afsendt med Opsigelsesbrevet og skal efter et uhjemlet Sagn have efterladt det i sin Handske, da han i Januar 1523 besøgte Kongen i Vejle; derfra begav han sig til hans

Farbroder, som begjærlig modtog den ham tilbudte Krone. Kristierns mørke og mistænksomme Sind tabte al Fatning: i Stedet for at opbyde sine mange tro Undersaatter, spildte han Tiden ved Underhandlinger med Oprørerne og gav derved disse Lejlighed til at styrke deres Magt. Saa snart han var gaaet over til Øerne, drog Frederik ind i Jylland og blev hyldet i Viborg. Frafald fulgte paa Frafald, Gustav Vasa truede Skaane, og Lübeckerne, med hvilke Frederik havde sluttet Forbund, rustede sig til et Angreb paa Kjøbenhavn. Selv ustadig og troløs havde Kristiern ingen Tillid til sine Undersaatters Udholdenhed og Troskab og besluttede at forlade sit Rige for at søge Hjælp i Udlandet. Ledsaget af den unge Dronning, sine smaa Børn og Sigbrit, sejlede han bort fra Kjøbenhavn, hvis Borgere sørgmodige saa Menigmands Forsvarer opgive sin og deres Sag. Den dansktalende og dansksindede ældre Linje af Kristiern den 1stes Efterkommere havde ophørt at regere.

Tredje Afsnit.

Den nyere Tid.

§ 1. Danmark og Norge fra 1523 til 1660.

Frederik den 1ste, som fra sin Ungdom af fra Gottorp havde hersket over Halvdelen af Hertugdømmerne, havde altid misundt sin Broder og Brodersøn deres større Magt. Forsigtig og koldt beregnende havde han forstaaet at vente; men da Lejligheden tilbød sig, greb han efter Kristiern den 2dens Krone og fik den mod at underskrive en haard Haandfæstning. Rigsraadets Magt forøgedes og sikredes ved Optagelse af en Mængde nye Medlemmer. Stormændene fik igjen deres Len tilbage, og Adelen fik den samme saa godt som uindskrænkede Ret over sine Undergivne, som den i Slesvig allerede efter tysk Skik havde opnaaet. Desuden maatte Frederik love, at han vilde forhindre det lutherske Kjætteri fra at udbrede sig i Danmark. Kristiern den 2dens Love blev brændte som skadelige og stridende mod gode Sæder. Imidlertid forsvaredes den flygtede Kongens Sag endnu af trofaste Tilhængere. Borgerne i Kjøbenhavn og Malmø havde lovet ham at holde sig i 3 Maaneder, inden hvis Forløb han haabede at kunne bringe dem Undsætning fra Nederlandene, men uagtet dette Haab glippede, holdt de sig dog under den tapre

Henrik Gjø i mere end den dobbelte Tid. Først i Begyndelsen af Aaret 1524 overgav begge Stæder sig mod fuld Tilgivelse til Frederiks udmærkede Hærfører, den holstenske Ridder Johan Rantzau. Samme Aar underkastede ogsaa Norge sig under Frederiks Herredømme. Kun Kristiern den 2dens Lensmand paa Gotland, den gjæve Søren Norby, vilde ikke svigte sin landflygtige Herre. Aaret efter (1525) drog han over til Bleking og Skaane, hvor han rejste den misfornøjede Almue; men Johan Rantzau slog Bønderne (ved Lund og Brunktoftelund), og Søren Norby, som havde indesluttet sig i Landskrone, maatte overgive denne Stad og love at bevirke Visborgs Overgivelse imod at faa Sølvesborg med det øvrige Bleking til Len. Lübeckerne havde imidlertid søgt at bemægtige sig Gotland og havde ødelagt det ulykkelige Visby, som siden den Tid har været en Ruinstad; men Visborg blev nu overgivet til Danmark, som saaledes igjen kom i Besiddelse af den omtvistede Ø.

Søren Norby kunde ikke længe finde sig i at sidde rolig paa Sølvesborg. Han traadte i Forbindelse med forskjellige Fribyttere, som under Kristiern den 2dens Flag strejfede om i de nordlige Farvande, bl. a. den senere saa bekjendte Skipper Klement, og udkastede nye Planer til Kong Kristierns Gjenindsættelse; men Frederik den 1ste, Gustav Vasa eg Lübeckerne forenede hurtig deres Kræfter for at kvæle disse i Fødselen. Søren Norby bukkede under for Overmagten og flygtede til Rusland, hvorfra han haabede at kunne trænge ind i Sverige: men Czaren (Vasilius) holdt ham tilbage i Moskov og løslod ham først et Par Aar efter paa Kejser Karl den 5tes Forbøn. I dennes Tjeneste faldt den utrættelige Helt for Florents (1530).

Da Frederik den 1ste blev Eneherre i Hertugdømmerne og Konge i Danmark, forbandt han derfor ingenlunde hine nærmere med Kongeriget. Ogsaa som Konge vedblev han sædvanlig at bo paa Gottorp, hvor han følte sig hjemme og i Forbund med Ridderskabet ikke mødte nogen Modstand. Reformationen indførtes i Hertugdømmerne med stor Lethed, begunstiget af Frederik og endnu mere af hans Søn Kristian og den højt ansete Johan Rantzau. Dens betydeligste Prædikant var Herman Tast, der allerede 1522 var optraadt i Husum. Den unge Hertug Kristian, som sædvanlig boede paa Haderslev Slot, virkede meget for Reformationen i Nordslesvig, men desværre mest ved tyske Lærere.

Ogsaa i Kongeriget krævede den almindelige Stemning mere og mere en Kirkeforbedring. Den siden Kong Hans's Tid hyppigere Brug af Modersmaalet aabnede Øjnene for den latinske Gudstjenestes Urimelighed, og Gejstlighedens Uvidenhed eg Usædelighed havde berøvet den Folkets Agtelse. Især klagede man med Grund over de højere Gejstlige, som i den senere Tid næsten alle vare Adelsmænd og kun søgte verdslig Fordel i deres Embeder, samt over Munkenes Tiggeri. Til disse ædlere Bevæggrunde kom desuden Egennytten, idet saa vel Kongen som Adelen kunde vente sig stor Fordel ved Inddragelse af de umaadelige gejstlige Ejendomme.

Den første og betydeligste danske Reformator var Hans Tavsen, en Søn af en fynsk Landsbysmed. Som Munk i Antvorskov var han paa Grund af sine udmærkede Evner sendt udenlands af sin Prior, der i ham haabede at vinde en Støtte for den katholske Kirke; men Hans Tavsen forlod de strængt katholske Universiteter i Køln og Løwen for at begive sig til Wittenberg og kom tilbage som en ivrig Tilhænger af Luther. Prioren kastede ham i Fængsel og sendte ham derpaa til Johanniterklosteret i Viborg; men her fik han Lejlighed til at prædike og blev snart Borgernes Yndling. Beskyttet af Kongen fik han Overhaanden over Biskoppen og Munkene, og Viborg blev saaledes det første Udgangspunkt for Reformationen i Kongeriget. Det andet blev Malmø, hvor den nye Lære forkyndtes af Klavs Mortensen og Munkene Hans Spandemager og Frants Vormordsen. Den sidste oversatte Davids Psalmer paa Dansk, og de to første udgav den ældste danske Psalmebog. Byens Borgemester, Jørgen Kok ogsaa kaldet Mønter, fordi han havde været Kristiern den 2dens Møntmester, understøttede dem ivrigt, og Malmø blev saaledes snart en aldeles protestantisk Stad. Katholikerne havde kun én begavet Forkæmper, Munken Povl Eliesen; men denne, som selv tidligere var traadt op imod Afladshandel og andre Misbrug, blev haanet, fordi han i øvrigt vilde bevare den gamle Kirke, og kaldtes Povl Vendekaabe.

Forgjæves søgte Prælaterne paa forskjellige Herredage, til sidst i Kjøbenhavn (1530,) at standse Bevægelsen og formaa Kongen til at opfylde hvad han havde lovet dem i sin Haandfæstning: Frederik holdt paa sin rolige. men sejge Maade fast ved, at der skulde være fri Religionsøvelse, at Præsterne skulde have Lov til at gifte sig og Munkene til at forlade deres Klostere. Paa Herredagen i Kjøbenhavn stod Hans Tavsen, der Aaret før var bleven Præst ved Nikolai Kirke, i Spidsen for de danske Lutheranere og forelagde de Artikler, i hvilke de udtalte deres Trosbekjendelse (paa samme Tid som Lutheranerne i Tyskland havde indgivet deres Bekjendelse paa Rigsdagen i Augsburg). Herredagen blev vel opløst, uden at der var fattet nogen endelig Beslutning; men i det almindelige Omdømme havde Protestanterne vundet en fuldstændig Sejr. Reformationen begyndte nu at blive voldsommere: i Kjøbenhavn trængte en Skare af ophidsede Mennesker, ledede af Borgermesteren Ambrosius Bogbinder (en Søn af den ovenfor nævnte Hans Bogbinder), i Julen 1530 ind i Frue Kirke og ødelagde Helgenbilleder og Kirkeprydelser, i andre Stæder nedrev man Kirker, og mægtige Adelsmænd, som selve Rigshofmesteren Mogens Gjø, stormede Klostere og fordrev Munkene.

I Norge havde den nye Lære endnu ikke vundet synderlig Indgang, og det vakte megen Harme, at indvandrede danske Adelsmænd tilrev sig Klostere og nedbrød Kirker. Biskopperne havde her endnu stor Indflydelse paa Folket, og nogle af disse med Ærkebispen i Trondhjem, Olaf Engelbrektsen, i Spidsen traadte nu i Forbindelse med Kristiern den 2den, for hvem Vejen var banet af Gustav Trolle, der forklædt som Bjærgmand havde gjennemrejst Landet. Kristiern havde hidtil dels opholdt sig i Nederlandene, dels flakket om i Tyskland: her havde han samlet Tropper for at angribe Holsten, men havde ikke kunnet holde dem sammen paa Grund af Pengemangel. Ved at antage Luthers Lære havde han stødt sin mægtige Svoger, og dels for igjen at vinde dennes Gunst, dels for at kunne støtte sig paa det katholske Parti i Norden, gik han nu igjen over til den gamle Kirke. Det lykkedes ham at samle en Hær og Flaade, med hvilke han drog fra Nederlandene til Norge (1531); men undervejs blev han overfalden af svære Storme og mistede en stor Del af sine Skibe. Efter at være landet havde han i Begyndelsen Fremgang: en Del af det norske Rigsraad opsagde Kong Frederik Huldskab og Troskab og hyldede igjen Kristiern. Denne belejrede Agershus; men til dets Undsætning ankom en dansk og lybsk Flaade. Kristierns Hær smeltede sammen, og han saa snart ingen anden Udvej end at indlade sig i Underhandlinger med Flaadens Anførere. Ifølge et af disse modtaget Lejdebrev lod han sig føre til Kjøbenhavn for at forhandle med sin Farbroder; men denne, imod hvis Befaling Lejdet var givet, lod ham bringe til Sønderborg Slot, hvor han blev sat i Fængsel (1532). Ærkebiskop Olaf og et Par andre Biskopper maatte betale store Bøder, og Norge underkastede sig igjen under Frederik den 1ste. Ikke længe efter døde denne (1533).

Frederik den 1stes Søn af første Ægteskab, Kristian den 3dje, var ved Faderens Død allerede 30 Aar gammel og tiltraadte strax i sit eget og sine umyndige Halvbrødres Navn Regeringen i Hertugdømmerne, uden at der her var Tale om Valg; men i Kongerigerne indtraadte der en længere Mellemregering. Der blev vel sammenkaldt en Herredag i Kjøbenhavn for at foretage Kongevalg; men man kunde ikke blive enig. Den luthersksindede Del af Adelen ønskede Hertug Kristian til Konge; men Gejstligheden foreslog den ældste af hans Halvbrødre, den 12aarige Hans, som den haabede at kunne faa opdraget i den katholske Religion. Den benyttede Lejligheden til at faa vedtaget flere Bestemmelser ttl Indskrænkning af Religionsfriheden. Da Mogens Gjø og andre luthersksindede Adelsmænd misfornøjede havde forladt Herredagen, stævnede Prælaterne endog Hans Tavsen for Retten og forbød ham at prædike eller skrive mere uden Tilladelse. Men Kjøbenhavns Borgere rejste sig forbitrede til Forsvar for deres Præst, og Biskoppen af Roskilde, Joakim Rønnov, kunde kun ved Tavsens Beskyttelse undgaa en voldsom Behandling. Kongevalget blev under Paaskud af at oppebie Udsendinge fra Norge opsat til næste Aar: imidlertid skulde Rigsraadet have Regeringen i Danmark, ligesom det norske Raad havde overtaget den i Norge.

Paa Herredagen i Kjøbenhavn var der mødt Udsendinge saa vel fra Hertug Kristian som fra Lübeck. Kongeriget og Hertugdømmerne sluttede et fælles Forbund med Nederlænderne, som fik en udstrakt Handelsfrihed i Danmark. Lübeckerne, som herved saa sig truede i deres vigtigste Interesser, beraabte sig forgjæves paa Løfter i modsat Retning, som de havde modtaget under den sidste Krig mod Kristiern den 2den. Deres

Ordfører i Kjøbenhavn var den begavede og dristige Borgemester Jørgen Wullenwever, der i Spidsen for Folkepartiet havde styrtet de gamle fornemme Familiers Herredømme og gjennemført Reformationen i Lübeck. Da han nu ikke kunde blive enig med det danske Rigsraad og Hertug Kristian, indgik han og hans Venner, blandt dem den dristige Krigshøvding Markus Meyer, et hemmeligt Forbund med Borgemestrene Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kok og udkastede store Planer til at hæve Lübecks synkende Magt og skaffe sig Herredømmet i Danmark ved et Forbund med de lavere Stænder. For at vinde disse tog Lübeckerne, som hidtil havde været Kristiern den 2dens bitre Fjender, ikke i Betænkning at opstille dennes Befrielse og Gjenindsættelse som deres Formaal; men i Virkeligheden gik dette ud paa at erhverve sig Herredømmet over Øresundet og bringe de nordiske Riger i Afhængighed. Den ulykkelige Konge blev imidlertid paa Sønderborg Slot indespærret i et langt haardere Fængsel end hidtil

Krigen begyndte i Aaret 1534 og har faaet Navn af Grevens Fejde. Lübeckerne overdrog nemlig Anførselen til Grev Kristoffer af Oldenburg, en Sønnesøn af Kristiern den 1stes Broder (Gerhard), og denne tapre og ærgjerrige Herre, der som yngre Søn maatte bryde sig selv en Bane, paatog sig med Glæde et Hverv, der aabnede ham Udsigt til Magt og Hæder. Han samlede en Hær, med hvilken han ganske uventet faldt ind i Holsten, og efter at være ankommen til Lübeck, indskibede han sig derfra pludselig til Sælland, hvor han landede i Nærheden af Kjøbenhavn. Han bekjendtgjorde, at han var kommen for at befri sin Frænde Kong Kristiern, hjælpe de ringere Stænder til Friheden og beskytte Evangeliet. Borgere og Bønder sluttede sig med Glæde til ham, og Adelen vovede ikke at gjøre Modstand. Grev Kristoffer blev saaledes inden kort Tid i Kristiern den 2dens Navn hyldet som Herre i Landskaberne Østen for Store Bælt.

Men imidlertid var Mogens Gjø ilet til Jylland og havde sammenkaldt Rigsraad og Adel til Ry ved Himmelbjærget. Raadet samledes her i Kirken, og Rigshofmesteren foreslog, strax at vælge Hertug Kristian til Konge. Biskopperne krympede sig først ved at give den ivrige Lutheraner deres Stemmer, men gav til sidst efter for de paa Kirkegaarden forsamlede Adelsmænds Trusler. Kristian den 3dje blev saaledes udraabt til Konge, men fik i Begyndelsen kun Herredømmet over en ringe Del af Landet. Grev Kristoffer fik efter forskjellige Kampe Magten i Fyn, hvor Borgere og Bønder brændte Herregaarde og plyndrede Klostere. Dernæst landede Skipper Klement ved Aalborg, og han, der selv var en Vendelbo, rejste snart Vendsyssels stridbare Almue til Kamp for Folkefriheden. En Adelshær drog imod ham, men blev slaaet (ved Svenstrup) en Mil Syd for Aalborg. Hele den nordlige Halvdel af Jylland sluttede sig derpaa til den fangne Konges Sag, og i Efteraaret 1534 havde dennes Tilhængere saaledes Magten i den største Del af Danmark, medens den lybske Flaade beherskede Østersøen.

Men kort før Aarets Ende angreb Johan Rantzau Aalborg, hvor Skipper Klement havde befæstet sig. Rantzau stormede Byen og anrettede et frygteligt Blodbad. Klement og andre fangne Høvdinger blev senere henrettede, og de jyske Bønder blev behandlede som Oprørere mod den udvalgte Konge. I alle Herreder, som havde deltaget i Bevægelsen, blev de dømte fra Livet og maatte afstaa deres Gods for at løse deres Hals. De, som ikke kunde kjøbe deres Gaarde tilbage, blev saaledes Fæstere, og Bondestandens Frihed havde atter lidt et sørgeligt Knæk.

Medens Kristian den 3dje ved Johan Rantzaus Sejr blev Herre over hele Jylland, havde han tillige ved sin

Svoger*) Gustav Vasas Bistand begyndt at faa Magten i de østlige Provinser. Gustav Vasa havde nemlig af Frygt for Lübeckernes Planer sluttet Forbund med ham og havde sendt en Hær over Grænsen, den skaanske Adel havde sluttet sig til ham, og snart erkjendte næsten hele Landet Østen for Sundet Kristian den 3dje for Konge. I Foraaret 1535 gik Johan Rantzau over til Fyn og belejrede Assens. De fjendtlige Anførere besluttede at overfalde hans Lejr, medens Besætningen i Assens skulde gjøre Udfald; men Præsten i Svaninge, Hans Madsen, der som indespærret Fange havde hørt deres hemmelige Raadslagning, undslap og underrettede Rantzau derom. Denne ilede dem imøde og vandt en afgjørende Sejr ved Øxnebjærg. Blandt de fjendtlige Anførere, som her endte deres Liv, var Gustav Trolle, der var bleven Biskop i Odense.

Paa samme Tid var Kristian den 3dje ligesaa heldig til Søs. Hans Admiral, den jyske Herremand Peder Skram, der uden at være opdraget til Søen viste sig som en uforfærdet Søhelt og fik Tilnavnet „Danmarks Vovehals“, slog Lübeckerne og lagde Grunden til Danmarks Søherredømme paa Østersøen. Efter at Fyen hurtig var erobret og havde lidt forfærdelig ved Landsknægtenes Plyndringer, kunde Kristian den 3dje saaledes uden Modstand gaa over til Sælland og begynde Belejringen af de enkelte Stæder, som endnu gjorde Modstand. Foruden Varberg Slot, hvor Markus Meyer ved List fra Fange havde gjort sig til Herre, var det især Kjøbenhavn og Malmø, der ligesom for 12 Aar siden vedblev at forsvare sig mod det sejrende Parti. I Lübeck fik imidlertid det gamle Raad igjen Overhaanden: Jørgen Wullenwever maatte nedlægge sit Embede og blev snart efter kastet i Fængsel og lagt paa Pinebænken af en tysk Fyrste (senere henrettet). Lübeckerne sluttede derpaa Fred med Kristian den 3dje og fik deres gamle Rettigheder stadfæstede; men de havde anstrængt sig over Evne og traadte siden den Tid ikke mere op som selvstændig Magt. Malmø overgav sig; Varberg bukkede under, og Markus Meyer blev henrettet; men Kjøbenhavn vedblev at holde sig. I den indesluttede Stad begyndte Hungersnøden at rase; men Grev Kristoffer og Ambrosius Bogbinder vilde ikke høre Tale om Overgivelse. Til sidst steg dog Nøden til en saa forfærdelig Højde, at Staden maatte overgive sig efter et Aars Belejring (Juli 1536). Grev Kristoffer maatte ydmyge sig for Kongen og forlade Landet; i øvrigt skulde alt være glemt og tilgivet; men Ambrosius Bogbinder dræbte sig selv.

---

*) Gustav Vasa var gift med en Søster til Kristian den 3djes Dronning, Dorothea af Sachsen-Lauenburg.

Strax efter Kjøbenhavns Overgivelse blev Biskopperne fængslede, men fik snart igjen deres Frihed imod at opgive deres Embeder; kun Joakim Rønnov forblev i Fængsel til sin Død. De verdslige Rigsraader maatte udstede et Forsikringsbrev om Bispemagtens Ophævelse. I Oktober 1536 samledes dernæst en Rigsdag i Kjøbenhavn, hvor henved 400 Adelsmænd, Kjøbstedernes Udvalgte og et Par Bønder fra hvert Herred gav Møde. Den store Forsamling vedtog paa Gammeltorv det kongelige Forslag, at Bispemagten skulde ophøre, den evangeliske Kirke indføres og styres af Superintendenter uden verdslig Magt, Bispe- og Klostergodset inddrages under Kronen, og de øvrige gejstlige Ejendomme anvendes til gudeligt Brug, milde Stiftelser og Skolevæsenet. Indtægten af Krongodset steg saaledes meget stærkt og med den Kongens Magt. Kristian den 3djes toaarige Søn Frederik blev valgt til Tronfølger, og i Haandfæstningen udelodes nogle af de for Kongen mest stødende Bestemmelser.

Norge underkastede sig snart under Kristian den 3djes Herredømme; men da Rigsraadet og Adelen i Danmark frygtede for, at Kongen skulde opnaa for stor en Magt i det svækkede Norge, maatte han i sin Haandfæstning love dem, at det ikke mere skulde være et selvstændigt Rige, men styres som en dansk Provins. Det norske Rigsraad ophævedes, og alle Len og højere Embeder i Norge uddeltes herefter til danske Adelsmænd. Dog beholdt Landet Navn af Kongerige og bevarede ogsaa i den følgende Tid sin Selvstændighed i indre Forhold.

Til at ordne det danske Kirkevæsen indkaldtes Luthers Ven Bugenhagen fra Wittenberg. Denne kronede Kongen og Dronningen og indviede de 7 nye Superintendenter, som dog snart igjen sædvanlig blev kaldte Biskopper. Bispesædet i Roskilde flyttedes til Kjøbenhavn, ligesom Biskoppen i Vendsyssel nogle Aar senere fik sit Sæde i Aalborg. Sællands første lutherske Biskop var den dygtige Peder Palladius, som tog Del i Udgivelsen af den ældste fuldstændige danske Bibeloversættelse (Kristian den 3djes Bibel); den vigtigste Del af dette fortræffelige Arbejde, hvorved et dansk Skriftsprog sloges fast, besørgedes imidlertid af den lærde Kristiern Pedersen, som havde været landflygtig med Kristiern den 2den, men tilbragte sine sidste Leveaar hos en sællandsk Landsbypræst. Tiggerklostrene ophævedes strax, de øvrige Klostere først efterhaanden, naar deres Beboere uddøde. Ligeledes beholdt Kannikerne deres Indtægter, og disse anvendtes senere til at forsørge Videnskabsmænd, Gejstlige og andre Embedsmænd. — I nøje Forbindelse med Reformationen stod Universitetets og Skolernes Forbedring. Universitetet blev udstyret med en Del Kirkegods, og Kristian den 3dje sørgede saa vel for at ansætte flere Professorer som for at underholde fattige Studerende. I hver Kjøbsted indrettedes en Latinskole; thi Latin vedblev at være Dannelsens eneste Grundlag. Paa Landet var der ingen Skoler; men Degnen skulde undertiden samle

Bønderbørnene og lade dem gjentage Luthers lille Katekismus samt nogle Bønner.

I Norge, hvor Reformationen ikke var forberedt saaledes som i Danmark, indførtes den efter Regeringens Befaling, dog uden alvorlig Modstand. Kun paa Island forstod den katholske Biskop i Nordlandet, den begavede og voldsomme Jon Aresen, i lang Tid at holde sig, ja endog at kue den i Sønderlandet indførte Kirkeforbedring; først 1550 blev han overvunden af en mægtig Bonde, med hvem han havde en Familiefejde, og henrettet tilligemed sine Sønner, hvorefter den nye Lære blev indført paa hele Øen.

Kristiern den 3dje var en gudfrygtig, retsindig og fredsommelig Mand og stræbte ved gode Love at forbedre Landets Tilstand. Den indenlandske Handel hævede sig, og Hansestædernes Aag blev efterhaanden afkastet: i Slutningen af Kristian den 3djes Regering tvang saaledes den dygtige Lensmand Kristoffer Valkendorf Tyskerne i Bergen til at lyde Lands Lov og Ret og kuede deres tidligere Overmod. Kun altfor samvittighedsfuld viste Kongen sig til sine Landes Skade imod sine yngre Brødre. Da disse blev voxne, delte han nemlig imod Johan Rantzaus vise Raad Hertugdømmerne med dem (1544). Hans fik Hovedslottet Haderslev med Nordslesvig, Kongen Hovedslottet Sønderborg med Flensborg, den tredje Broder Adolf Hovedslottet Gottorp med Sydslesvig; ligeledes fik enhver af dem sine Stykker af Holsten.

Kristian den 3dje formildede Kristiern den 2dens Fangenskab: den gamle Konge fik ordentlige Værelser og Tilladelse til at komme ud, og da han et Par Aar efter frasagde sig alle Fordringer paa Kronen, tilstodes der ham fuld Frihed til at gaa omkring i Sønderborg. Senere blev han flyttet til Kallundborg Slot, hvor han fik sin egen Hofstat, kunde gaa paa Jagt og stod i venlig Forbindelse med sin Fætter Kristian den 3dje. Da denne døde Nytaarsdag 1559, blev han meget bevæget og fulgte ham 3 Uger efter i Graven.

Den udvalgte Konge, Frederik den 2den, som besteg Tronen ved sin Faders Død, var en rask og livsglad ung Mand med en sund Forstand og en bestemt Vilje. Faa Maaneder efter sin Tronbestigelse deltog han med sine Farbrødre i Ditmarskens Erobring. Den ærgjerrige Hertug Adolf havde allerede længe haft Lyst til at underkaste sig den lille Fristat; men Kristian den 3dje havde hindret Krigens Udbrud. Saa snart den fredsommelige Konge var død, begyndte Adolf at ruste sig for alene at erobre Landet; men Kongens Statholder i Hertugdømmerne, den lærde Henrik Rantzau, erfarede hans Hensigt og meldte det til sin Fader, den gamle Johan Rantzau. Denne nødte Hertug Adolf til at dele den forventede Ære og Fordel med den unge Konge og den stilfærdige Hertug Hans, og alle 3 Fyrster forenede sig nu til et Erobrings- og Hævntog. Med over 20,000 Mand, mest fremmede Lejetropper, under Johan Rantzaus Anførsel, drog de ind i Ditmarsken, som næppe kunde stille Tredjeparten til sit Forsvar. Den tapre Modstand blev snart overvunden, og de 48 Regenter besluttede at underkaste sig. Paa Knæ med hvide Stave i Haanden maatte de stolte Bønder gjøre Afbigt, fordi de havde forsvaret deres Frihed, og hylde de 3 Fyrster, som delte Landet imellem sig. I øvrigt beholdt Ditmarskerne i mange Henseender deres Selvstændighed og vedblev at styre deres indre Anliggender ved indfødte Embedsmænd; som Friserne i Sønderjylland holdt de sig ogsaa under fyrsteligt Herredømme som rige Selvejere, og den holstenske Adel fik aldrig Fodfæste i deres Land.

Da Frederik den 2den som Sejrherre kom tilbage til Kongeriget, blev han kronet og udstedte en Haandfæstning, som sikrede Adelens Magt. I den kongelige Tredjedel af Hertugdømmerne ansaa ogsaa hans yngre

Brødre: Magnus og Hans (den Yngre) sig for arveberettigede. Imidlertid lykkedes det Kongen at tilfredsstille Magnus med Øsel og andre ved Kjøb erhvervede Besiddelser omkring den livlandske Bugt, og Hans den Yngre fik vel, da han blev voxen, en Part af den kongelige Tredjedel, navnlig Sønderborg med Als og Ærø, men kun som „afdelt Fyrste“ under den kongelige Linjes Landshøjhed, ikke som regerende Landsherre. Da Hans den Ældre i Haderslev senere døde ugift, delte Kongen og Hertug Adolf hans Lande. Fra den Tid af vare Hertugdømmerne altsaa delte imellem to regerende Linjer: den kongelige og den gottorpske, som deltog i Fællesregeringen. Hans den Yngres (den sønderborgske Linjes) Besiddelser deltes ved hans Død imellem hans Sønner. Fra dem nedstammede flere Linjer, af hvilke den avgustenborgske og beckske (som i dette Aarhundrede har faaet Navn af den glyksborgske) endnu bestaa.

Under Frederik den 2den førtes den haardnakkede nordiske Syvaarskrig (1563—70). Allerede mellem Kristian den 3dje og Gustav Vasa havde Forholdet ofte været uvenligt: i Danmark kunde man ikke glemme det tabte Herredømme over Norden og tilkjendegav sine Fordringer ved at optage Sveriges Vaaben, 3 Kroner, i det danske Vaabenskjold, og i Sverige vilde man ikke opgive Fordringen paa Gotland. Aaret efter Frederik den 2dens Tronbestigelse fulgte hans Fætter Erik den 14de sin Fader Gustav Vasa, og det varede ikke længe, før end de to unge krigslystne Konger kom i fjendtligt Forhold til hinanden. Til Striden om de 3 Kroner kom forskjellige Sammenstød i Estland og Livland, hvor Sværdriddernes Stat paa denne Tid opløste sig, og Polen, Rusland, Sverige og Danmark optraadte som Medbejlere til Herredømmet. Begge Riger havde arbejdet paa at hæve deres Sømagt; men især var der svenske Flaade i denne Krig større end nogensinde ellers og talte 50, ja engang endog henved 70 Orlogsskibe, medens den danske kun var omtrent halv saa stor. En Tid lang førtes Søkrigen med vexlende Held. I det første Aar var den gamle Peder Skram dansk Admiral; i det andet Aar blev han afløst af den ædle Herluf Trolle. Denne vandt en Sejr under Øland, hvor den kjække Otto Rud erobrede det umaadelig store svenske Admiralskib Makalös eller Jutehataren, som derefter kom i Brand og sprang i Luften med over 1000 Mennesker. Aaret efter fik Herluf Trolle i et Slag under Meklenburgs Kyst et Saar, som voldte hans Død. Otto Rud, som overtog Anførselen efter ham, stødte kort efter sammen med Svenskernes Overmagt og maatte efter en blodig Kamp stryge sit Flag. I Fangenskabet blev han uædelt behandlet af Erik den 14de og døde ikke længe efter. Derefter beherskede den svenske Sømagt Østersøen, især efter at en dansk Flaade var ødelagt i en Stormnat under Gotland, hvorved 7000 Mennesker omkom.

Til Lands aabnedes Krigen fra dansk Side med Erobringen af det vigtige Elfsborg, Sveriges eneste Adgang til Kattegattet; men derefter bestod Krigen kun i gjensidige Plyndringstog, indtil Anførselen blev overdraget til den udmærket dygtige Daniel Rantzau, under hvem den tapre Frants Brokkenhus anførte Fodfolket. Svenskerne indtog imidlertid Varberg, og Rantzau søgte forgjæves at tage det tilbage. En stor svensk Hær truede med at indeslutte ham; men han gik den imøde ved Svarteraa i Nærheden af Falkenberg og vandt en glimrende Sejr over de mere end dobbelt saa talrige Fjender (1565). Senere gjorde han et Vinterfelttog gjennem Småland og langs Vetterns Østside ind i Østergötland, trængte igjennem farlige Hulveje, slog overlegne Fjender og vendte tilbage med mange Fanger og erobrede Kanoner. Da Erik den 14de kort efter blev afsat (1568), blev der sluttet Vaabenstilstand og aabnet Underhandlinger; men da hans

Broder Johan den 3dje først følte sig sikker paa Tronen, vilde han ikke antage Fredsbetingelserne. Saaledes udbrød Krigen igjen; men begge Parter vare udmattede. De Danske belejrede Varberg; men dér faldt baade Rantzau og Brokkenhus. Efter at Varberg havde overgivet sig, kom det endelig til Freden i Stettin (1570). Begge Konger beholdt de 3 Kroner i Vaabenet, men opgav deres gjensidige Fordringer paa hinandens Lande. Alle Erobringer skulde tilbagegives. I Livland vedblev der endnu i adskillige Aar at herske den største Strid og Forvirring. Magnus døde til sidst i Elendighed; Danmark beholdt Øsel med tilliggende Øer, men opgav Besiddelserne paa Fastlandet, der endelig tilfaldt Polen.

Syvaarskrigen havde bragt store Ulykker over Norden og ikke givet Danmark andet Udbytte end Æren; men denne virkede vækkende paa Nationen, og Riget indtog i den nærmest følgende Tid en hæderlig og anselig Stilling. Finansvæsenet, som i Krigens første Halvdel var kommet i stor Forvirring, var i den sidste Halvdel igjen bragt i Orden af Peder Oxe. Denne dygtige Mand var falden i Unaade under Kristian den 3dje; men under Syvaarskrigen blev han kaldt tilbage og fik som Rigshofmester den første Plads i Rigsraadet og Styrelsen af Finanserne. Han indførte store Besparelser og forøgede Indtægterne dels ved en strængere Indkrævning af Lensmændenes Afgifter, dels ved Øresundstoldens Forhøjelse. I Fredstid havde Staten dengang ikke betydelige Udgifter, og efter Krigen kunde Frederik den 2den derfor anvende en stor Del af Indtægterne paa Slotsbygninger. Hans Yndlingsslotte Antvorskov og Koldinghus blev udbedrede, der blev begyndt paa Opførelsen af Frederiksborg, og det stolte Kronborg rejste sig i Stedet for det gamle Krogen, der ikke havde vist sig tilstrækkeligt til at beherske Sundet. Rundt omkring i Landet opførte Stormændene sig paa samme Tid prægtige Herregaarde: Peder Oxe byggede saaledes Gisselfelt, hans Enke Vallø. I det hele havde den danske Adel dengang sin mest glimrende Tid. Myndig som Frederik den 2den var, gjorde han vel undertiden sin Vilje gjældende; men i det hele overlod han dog Styrelsen til de høje Embedsmænd i Rigsraadet og gjorde Adelen til Behag ved idelige Mageskifter mellem dens og Kronens Gods. Ejendommene samledes herved bestandig mere, men sædvanlig til Skade for Bondestanden; thi idet Kronens Ret til Skatter af Selvejerbønder hyppig fulgte med i Byttet, fik Herremændene herved Lejlighed til at forvandle disse til Fæstere eller idetmindste til at berøve dem den fulde Ejendomsret. Bøndernes Underkuelse skred saaledes bestandig videre frem, og de ophørte nu at give Møde paa Rigsdagene. Adelen holdt sig skarpt afsondret fra de øvrige („ufrie“) Stænder og holdt strængt over sine store Forrettigheder, som Skattefriheden og den udelukkede Jagtret, der blev hævdet ved barbariske Love. Men denne gamle danske Adel havde dog ogsaa sine store Fortjenester: mange af de rige og mægtige Herrer vare gudfrygtige, fædrelandssindede og dannede Mænd, som beskyttede Modersmaalet og selv dyrkede Videnskaberne; ogsaa Kvinderne vare ofte lærde og bevarede bl. a. de gamle Kæmpeviser fra Undergangen. I Forbindelse med denne videnskabelig dannede og dansksindede Adel virkede Frederik den 2den, skjønt han ikke var saa boglærd som Faderen, ivrigt for Videnskaben. Universitetets Indkomster forøgedes ved Gaver af Jordegods og Tiender, og 100 Studenter fik fri Kost paa Kommunitetet eller Klosteret. Kongen omdannede Sorø Kloster til en Skole, og det ædle Ægtepar Herluf Trolle og Birgitte Gjø stiftede Herlufsholm Skole paa deres Gaard Skovkloster.

De mest udmærkede Videnskabsmænd under Frederik den 2den vare: Astronomen Tyge Brahe, Historikeren Anders Sørensen Vedel og Theologen Niels Hemmingsen. Adelsmanden Tyge Brahe blev forlenet med Hven, hvor han opførte Uranienborg og Stjerneborg, men faldt under den følgende Regering i Unaade og døde i Prag hos Kejser Rudolf den 2den. Anders Sørensen Vedel, Søn af en Kjøbmand og Raadmand i Vejle, fordanskede Saxo og udgav Kæmpeviserne, men faldt ligeledes efter Frederik den 2dens Død i Unaade hos Magthaverne og blev berøvet alle sine Samlinger til Danmarks Historie. Bondesønnen Niels Hemmingsen, som allerede under Kristian den 3dje var bleven Professor ved Kjøbenhavns Universitet, nød i lang Tid en overordentlig Anseelse som „Danmarks almindelige Lærer", men blev afsat fra sit Embede, fordi Kurfyrsten af Sachsen anklagede ham for at afvige fra den lutherske Lære om Nadveren. I det hele herskede der en stærk Trostvang, hvorved bl. a. de paa den Tid udvandrede Nederlændere hindredes fra at nedsætte sig her i Landet.

Frederik den 2den døde 1588, neppe 54 Aar gammel. Anders Sørensen Vedel sagde i sin Ligtale: „Dersom Hans Naade kunde have holdt sig fra den skadelige Drik, som nu over al Verden blandt Fyrster og Adel og den menige Mand altfor meget gængs er, da syntes det for menneskelige Øjne, at han kunde levet mangen god Dag længer". Frederiks ældste Søn, Kristian den 4de, var allerede i Faderens Levetid udvalgt til Konge, men var endnu kun 11 Aar gammel. Hans Moder, den forstandige og dygtige Sofie af Meklenburg, gjorde Fordring paa Formynderskabet, men fik det kun for en Tid i Hertugdømmerne og trak sig derpaa tilbage til Nykjøbing Slot, hvor hun endnu levede i mange Aar og styrede sit Enkegods med stor Klogskab*). Til Formyndere valgte Rigsraadet 4 Mænd af sin Midte, blandt dem Kongens Kansler, den ædle Niels Kaas, og den allerede fra Kristian den 3djes Tid af bekjendte dygtige Forretningsmand Kristoffer Valkendorf. Rigshofmester-Embedet var paa denne Tid ikke besat; men Valkendorf bestyrede Finansvæsenet som Rentemester. Den kongelige Kansler, som i Rang fulgte efter Rigshofmesteren, indtog saaledes den første Plads. Efter ham havde Rigsmarsken og Rigsadmiralen Sæde i Rigsraadet. Foruden den kongelige Kansler var der ogsaa en Rigskansler, som især havde Retsplejen under sig. Dette Embede blev under Formynderregeringen besat med Arild Hvitfeld, som paa samme Tid begyndte at udgive sin Danmarks Riges Krønike.

---

*) Dronning Sofie var en Søsterdatter af Kristian den 3dje og havde i en meget ung Alder ægtet sin langt ældre Fætter Frederik den 2den, som først giftede sig efter Syvaarskrigen.

Kristian den 4de fik en meget omhyggelig Opdragelse og tilegnede sig med Lethed de forskjelligste Videnskaber og Kunster. Især havde han Lyst til Bygningskunsten, Skibsbyggeriet og Søvæsenet og øvede sig tidlig i det sidste paa Skanderborg Sø. Hans Legeme udvikledes ved Siden af hans Aand, og han erhvervede sig en sjælden Færdighed i alle Slags ridderlige Øvelser. Sin retfærdige og kraftige Karakter viste han allerede, da han 14 Aar gammel første Gang traadte offentlig frem paa Herredagen i Kjøbenhavn og fik Brødrene Fris, som skammelig havde mishandlet en anden Adelsmand, dømte til at miste deres Ære. I Aaret 1596 tiltraadte han selv Regeringen og viste sig snart som en udmærket virksom og dygtig Konge. Medens han til daglig Brug var meget tarvelig og sparsommelig, havde han altid Penge nok til gavnlige Indretninger, Kunstværker, prægtige Bygninger og Glans ved festlige Lejligheder. Rastløs arbejdsom og altid paa Færde vilde han selv være med i alt: i Kjøbenhavn var han gjærne tidlig om Morgenen paa Holmen og holdt Øje med Bygningen af de fortræffelige Orlogsskibe, til hvilke han ofte selv havde givet Tegningen; paa Frederiksborg og det mindre Slot Rosenborg, som han opførte ved Kjøbenhavn, ledede han selv Bygningsarbejderne, og i utallige Breve gav han Bestemmelser om de ubetydeligste Smaating. Denne altfor vidt drevne Omhu for det enkelte hindrede ham noget i det store Overblik, og i Forholdet til Stormændene viste han mere Heftighed end sindig Udholdenhed; men hans djærve og jævne, ægte danske Væsen, hans Kæmpenatur og hele mandige Personlighed gjorde ham til en i høj Grad folkelig Konge.

Ogsaa de foregaaende Konger havde efter gammel nordisk Skik rejst meget omkring i Landet, dels for at oppebære en Del af deres Indtægter ved det frie Underhold („Nathold“), som især Lensmænd og Kjøbsteder vare pligtige til at yde dem og deres „Hofsinder“, dels for at holde Retterting eller nyde Jagtens Glæder, og navnlig havde Frederik den 2den saaledes været i idelig Bevægelse imellem sine forskjellige Slotte; men disse Rejser havde sjælden strakt sig til fjærnere Provinser. Kristian den 4de besøgte derimod ogsaa de længst bortliggende af sine Lande, som Øsel og Gotland, og til Norge rejste han meget ofte. I det hele sørgede han med stor Iver for dette Land, hvor Adelsvælden ikke saaledes som i Danmark kunde hæmme hans Virksomhed. Thi Adelen i Norge var lidet talrig (omtrent $\frac{1}{10}$ af den danske) og ejede kun en ringe Del af Jordegodset, medens den i Danmark var Herre over det halve Land. Dernæst var den norske Bondestand langtfra saa underkuet som den danske, og Odelsretten hindrede, at meget frit Bøndergods kunde gaa over til ufrit. Naar Lensmændene i Norge tillod sig Undertrykkelser, traadte Kongerne ofte strængt op imod dem, og Kristian den 4de afsatte saaledes mange norske Embedsmænd.

Blandt Kristian den 4des større Rejser fortjener særlig den at nævnes, som han i Aaret 1599 med en lille Flaade foretog helt omkring Nordkap. Han vilde nemlig med egne Øjne undersøge Forholdene i Finmarken, som de Svenske begyndte at tilegne sig, skjønt det fra Oldtiden af hørte under Norges Rige. Gustav Vasas yngste Søn, Karl den 9de, som paa denne Tid besteg Sveriges Trone, lod sig kalde „Konge over Lapperne i Nordlandene“ og sendte endog sine Skattekrævere ind i Finmarken. Fremdeles forbød han al Sejlads paa Livland, fordi han var i Krig med Polen; men Kristian den 4de brød sig ikke om dette Forbud og lod Handelsskibe, der skulde til den indre Del af Østersøen, ledsage af sine Orlogsmænd. Forholdet imellem de nordiske Riger blev saaledes mere og mere fjendtligt, og endelig udbrød den saakaldte Kalmarkrig (1611). Kristian den 4de indtog strax i Begyndelsen Staden Kalmar; men Slottet holdt sig endnu, da Karl den 9de rykkede frem med en overlegen Styrke og bragte den danske Hær imellem en dobbelt Ild. Kristian den 4de modstod imidlertid Angrebet, og efter at have modtaget Forstærkning nødte han den svenske Konge til at trække sig tilbage og Kalmar Slot til at overgive sig. Den gamle Karl den 9de blev herover saa forbitret, at han sendte Kristian en Udfordring, som denne besvarede med plump Spot. Karl den 9de døde endnu i samme Aar og blev fulgt af sin Søn Gustav Adolf. Aaret efter indtog Kristian Elfsborg.

Til Søs havde Danmark i Kalmarkrigen fuldstændig Overmagten, og Forholdet mellem den danske og svenske Sømagt var nu det omvendte af hvad det havde været under Syvaarskrigen. Kristian den 4de viste sig endog i Stokholms Skjærgaard, uden at den svenske Flaade turde løbe ud imod ham. Imidlertid søgte nogle fremmede, især skotske Lejetropper, som vare traadte i svensk Tjeneste, gjennem Norge at bane sig Vej til det truede Stokholm, og det lykkedes ogsaa for de fleste: kun en Afdeling under Oberst Sinclair, som vilde drage gjennem Gudbrandsdalen, blev i Passet Kringlen nedsablet af Bønderne. I den følgende Vinter blev der underhandlet om Fred, og denne kom i Stand i Knærød paa Grænsen af Halland og Småland (1613). Sverige opgav sine Fordringer paa Finmarken, og den fra Unionstiden stammende gjensidige Handels- og Toldfrihed mellem begge Riger blev udtrykkelig anerkjendt. Erobringerne skulde tilbagegives; dog skulde Danmark beholde Elfsborg med tilliggende Herreder, intil Sverige havde betalt en Million Rigsdaler, og skete dette ikke i de fastsatte Terminer, skulde Pantet tilfalde Danmark. Kristian den 4de haabede vistnok, at Gustav Adolf ikke vilde kunne tilvejebringe saa mange Penge; men Elfsborgs Gjenerhvervelse var af saa stor Vigtighed for Sverige, at man overvandt alle Hindringer.

I de efter Kalmarkrigen følgende Fredsaar kunde Kristian den 4de anvende sin hele Kraft paa nyttige Foranstaltninger. Handelen fremmedes ved Oprettelsen af Kompagnier, som det ostindiske, islandske og grønlandske. I Ostindien, hvorhen Ove Gjedde blev sendt med en Flaade, erhvervedes Trankebar. Til Grønland, hvor den gamle norske Koloni for længe siden var gaaet til Grunde, foretoges der efter lang Tids Forglemmelse flere Opdagelsesrejser, som tillige havde det Maal, at finde en Vej til Ostindien Norden om Amerika: den berømteste af disse Rejser er den under Jens Munk, som maatte overvintre paa en øde Kyst og kun selv tredje kom tilbage. Postvæsenet, hvortil der hidtil kun var gjort en ringe Begyndelse, fik sin første ordentlige Indretning; der anlagdes en Mængde Fabrikker; Flaaden blev holdt i god Stand; der oprettedes en staaende Hær, som blev udskrevet af Kronens Bønder, og der opførtes mange Fæstninger og andre Stæder. Saaledes anlagdes Kristianshavn, Kristianstad, Glückstadt og i Norge: Kristiania og Kongsberg, hvor Sølvværket begyndte at drives, senere Kristiansand og Røraas med sit Kobberværk. I Kjøbenhavn byggedes Børsen, Holmens Kirke, senere Trinitatis Kirke med Runde Taarn, fremdeles Nyboder til Bolig for Holmens faste Stok og Regensen for 100 Studenter. I det hele blev der gjort meget for Universitetet, ligesom der oprettedes et adeligt Akademi i Sorø. Den almindelige Oplysning var imidlertid endnu kun ringe: Raahed og Umaadelighed herskede i alle Stænder, og hvor stor Overtroen var, vise de hyppige Hexeprocesser.

I lang Tid havde Danmark nu i de fleste Henseender været i Fremgang; men et sørgeligt Omslag begyndte ved Kristian den 4des Deltagelse i Trediveaarskrigen. Som Hertug af Holsten blev han valgt til Kredsoberst i den nedersachsiske Kreds og rykkede i Aaret 1625 ind i Tyskland for at forsvare sine Trosfæller og udvide sin Magt. Strax i Begyndelsen havde han det Uheld, paa Fæstningen Hamelns Vold at styrte med sin Hest ned i en dyb Grav, saa at han i nogen Tid svævede mellem Liv og Død. Aaret efter blev han slaaet af Tilly ved Lutter am Barenberg, og da de nordtyske Fyrster svigtede hans Sag, maatte han snart indskrænke sig til at forsvare sine egne Lande. I de to følgende Aar oversvømmede de kejserlige Tropper Holsten, Slesvig og Jylland, som led forfærdeligt ved deres Plyndringer. Kejserens General, Wallenstein, tænkte allerede paa at gjøre sig til Herre over Østersøen; men Kristian den 4de vedligeholdt sin Magt paa Havet og truede derved snart igjen den tyske Hær paa Halvøen. Desuden sluttede Gustav Adolf Forbund med Danmark, og af Frygt herfor tilbød Kejseren Kristian gunstige Fredsvilkaar. Saaledes kom det til Freden i Lübeck (1629), hvor Kristian lovede, ikke mere at blande sig i Tysklands Anliggender, men fik alle sine Lande tilbage.

Denne Krig gav den første Anledning til det uvenlige Forhold mellem Kongehuset og den gottorpske Linje, som siden bestandig udviklede sig videre. Den daværende Hertug af Holsten-Gottorp, Frederik den 3dje, en Sønnesøn af Linjens Stifter Hertug Adolf, havde nemlig ved den kejserlige Hærs Indfald skilt sin Sag fra Kongens og søgt at sikre sine egne Besiddelser. Hertug Frederik den 3dje led et stort Tab ved den frygtelige Oversvømmelse, som i Aaret 1634 ødelagde det rige Nordstrand.

Danmarks Tilstand efter Lübeckerfreden var meget sørgelig, og de svage Sider, som vare traadte mindre frem under de foregaaende Tids ydre Glans, viste sig nu i deres fulde Styrke. Adelen var ikke længere saa dygtig som i de foregaaende Menneskealdere; men dens Hovmod, Yppighed og Herskesyge blev bestandig større. De lavere Stænder begyndte derfor ogsaa at finde dens Herredømme utaaleligt og traadte offentlig frem med deres Klager. Enkelte Mænd (Professor Dybvad og senere hans Søn, Doktor Dybvad) havde allerede i den tidligere Del af Kristian den 4des Regering brugt skarpe Ytringer om Adelen, men vare blevne haardt straffede derfor. Nu indgav Borgerstanden Klageskrifter til Kongen, og denne lyttede ogsaa villig til dem, men kunde ikke sætte noget igjennem imod Stormændene. Disse vilde ikke opgive nogen af deres Herligheder, og det Forsøg, som Kongen gjorde paa at faa Vornedskabet afskaffet, mislykkedes aldeles. Ligesaa lidt vilde den rige Adel bidrage efter Evne til Statens Fornødenheder, og da Finansernes Tilstand langtfra var saa god som tidligere, greb Kristian den 4de til det uheldige Middel, at forhøje Øresundstolden paa en vilkaarlig og overdreven Maade. Dels herved, dels ved den Strænghed, hvormed han overholdt sin Højhedsret over de nordlige Have, ophidsedes Sømagterne, især Nederlandene, imod Danmark, og dette blev til stor Skade, da Forholdet til Sverige igjen begyndte at blive truende.

De Svenskes store Fremgang i Tyskland var Kristian den 4de en Torn i Øjet, og han søgte at hindre den ved at optræde som Fredsmægler. Axel Oxenstjerna, som styrede Sverige efter Gustav Adolfs Død, gav derfor pludselig Overanføreren for den svenske Hær i Tyskland, Lennart Torstenson, Befaling til at falde ind i Danmark, og i December 1643 gik denne store Feltherre uden Krigserklæring over den holstenske Grænse. Skjønt den danske Resident i Stokholm (den dygtige Peder Vibe) havde sendt gjentagne Advarsler, havde Rigsraadet dog ikke villet gjøre noget til Landets Forsvar, og Torstenson kunde saaledes næsten uden Modstand besætte Halvøen. En anden svensk Hær under Gustav Horn faldt ind i Skaane, og Planen var, at begge Hærene skulde mødes paa Øerne. For at føre dem over til disse udrustedes ikke blot hele den svenske Flaade, som atter havde hævet sig til en betydelig Styrke; men den rige og driftige Louis de Geer, Sveriges første Handels- og Fabrikherre, som var yderst forbitret over Toldplagerierne i Sundet*), lejede desuden en hel Flaade af væbnede Handelsskibe i Holland. Den gamle Kristian den 4de arbejdede imidlertid med utrættelig Iver paa Foranstaltninger til sit Riges Frelse. Først mødte han de Geers Flaade i Listerdyb og tvang den til at vende tilbage til Holland; derpaa kæmpede han mod den svenske Flaade paa Kolbergerheide ved Femern (d. 1ste Juli 1644). Den gamle Konge, som selv ledede Slaget paa Skibet Trefoldighed, blev saaret og styrtede om paa Dækket, men rejste sig snart igjen, skjønt han var bleven blind paa det ene Øje, og vedblev at føre Befalingen. Ved Mørkets Frembrud ophørte Kampen, uden at Sejren havde erklæret sig for nogen af Parterne. Et Par Dage efter lagde den svenske Flaade sig ind i Kielerfjord. Her søgte Kristian den 4de at indespærre den, men d. 1ste Avgust lykkedes det den at slippe ud. I sin Harme herover rejste Kongen Anklage mod Admiral Peder Galt, fordi han ikke havde angrebet den, og den gamle Admiral blev dømt fra Livet af Rigsraadet og henrettet. Derefter ankom de Geers Flaade i Østersøen og forenede sig med svenske Skibe: en langt mindre dansk Flaade under Pros Mund mødte dem mellem Laaland og Femern, men bukkede efter en heltemodig Kamp under for Overmagten.

---

*) Den Toldfrihed, som Sverige havde faaet ved Freden i Knærød, vilde Kristian den 4de ikke udstrække til dets efter denne Fred erhvervede Provinser, og desuden indskrænkede han den paa forskjellige Maader.

Til Lands vare de svenske Tropper imidlertid blevne foruroligede, dels af Bønderne, der hist og her under Navn af Snaphaner samlede sig i Skovene, dels af en kejserlig Hær, som under General Gallas rykkede ind i Holsten. Gallas truede med „at fange Ræven i Sækken, men langsom og ængstelig som han var, foretog han sig ikke noget alvorligt mod Torstenson, og da denne med sine fleste Tropper forlod Halvøen og drog mod Syd, fulgte han i Afstand bagefter. Torstenson sendte derpaa en Del af sin Hær tilbage til Halvøen, og skjønt denne forgjæves belejrede Rendsborg, som forsvarede sig med stor Tapperhed under Oberst Walter, blev Kristian den 4de dog nødt til at slutte Freden i Brømsebro (1645). Sverige fik uindskrænket Toldfrihed i Sund og Bælt for alle sine Besiddelser; men derimod ophævedes den hidtil gjældende almindelige gjensidige Toldfrihed. Danmark maatte afstaa Herjedalen, Jemteland, Gotland og Øsel samt som Pant for Toldfriheden Halland paa 30 Aar. Ved en særskilt Traktat med Nederlandene blev Sundtolden nedsat.

Dybt nedbøjet ved den ydmygende Fred levede Kristian den 4de endnu i 3 Aar, men disse dannede en sørgelig Slutning paa hans lange og virksomme Liv. Danmark, som i den tidligere Del af hans Regering havde været Nordens første Magt og indtaget en anselig Stilling i Evropa, var nu aldeles traadt i Skygge for Sverige; Landet var forfærdelig ødelagt og udpint;

Finanstilstanden var ussel og Misfornøjelsen med Adelen stor; men hverken Kongen eller de lavere Stænder havde dog ret Kraft eller Mod til at rejse sig mod dens Overmagt. Da Øresundstolden nu langtfra indbragte saa meget som før, foreslog Kongen at ophjælpe Finanserne ved at bortforpagte Lenene til den højstbydende og forandre Adelens Rostjeneste til en Pengeafgift; men Rigsraadet afviste med Uvilje disse Forslag. Til Landets Ulykke og Folkets Nød, som gik Kristian den 4de dybt til Hjertet, kom endnu ulykkelige huslige Forhold. Han havde første Gang været gift med en tysk Prinsesse (Anna Katharine af Brandenburg), som var død under Kalmarkrigen, og hans ældste Søn af dette Ægteskab, Kristian, var for længe siden udvalgt til Tronfølger, men døde et halvt Aar før Faderen. Den anden Søn, Frederik, havde Kristian den 3de tidligere skaffet Herredømmet over Bispedømmerne Bremen og Verden; men disse vare nu besatte af Svenskerne, som ogsaa beholdt dem ved den kort efter sluttede vestfalske Fred. — Efter Dronningens Død havde Kristian den 4de indgaaet et Ægteskab til venstre Haand med Kirsten Munk, en Datter af en jysk Herremand, der som Lensmand i Norge var bleven afsat paa Grund af Udsugelser og Bedragerier. Hun fødte ham mange Børn, men gav ham senere saa megen Grund til Klage, at hun blev forvist til en Herregaard i Jylland. Mest bekjendt blandt hendes Børn er Eleonore Kristine, som blev gift med den talentfulde, men overmodige og egennyttige Korfits Ulfeld. Denne blev kort før den sidste Krig Rigshofmester, men anvendte som saadan sin store Magt hverken til Gavn for sit Fædreland eller sin kongelige Svigerfader. Ogsaa flere andre Døtre af Kristian den 4de og Kirsten Munk blev gifte med fornemme Adelsmænd, en af dem saaledes med den kloge, men havesyge Hannibal Sehested, som paa denne Tid var Statholder i Norge.

Ved Kristian den 4des Død (1648) var hans Søn Frederik den 3dje allerede en moden Mand paa næsten 40 Aar; men han var ikke som de to foregaaende Konger forud valgt til Konge, og saaledes stod Tronen et Par Maaneder ledig, indtil den til Kongevalget udskrevne Rigsdag traadte sammen. I Mellemtiden førtes Regeringen af de 4 høje Rigsembedsmænd: Rigshofmesteren Korfits Ulfeld, den kongelige Kansler (Kristian Thomæsen Sehested), Rigsmarsken Anders Bille og Rigsadmiralen Ove Gjedde. Paa Rigsdagen valgtes Frederik den 3dje enstemmig til Konge, men maatte underskrive en haardere Haandfæstning end nogen af hans Forgængere. Foruden Stadfæstelsen af alle Adelens tidligere Forrettigheder indeholdt den bl. a. følgende Bestemmelser: 1) Rigsraadet skal tælle 23 Medlemmer, og ved Besættelsen af dets ledige Pladser ligesom af de høje Rigsembeder har Kongen kun Valget imellem 3 af Raadet indstillede Mænd. 2) Afgifterne af Lenene maa ikke forhøjes. — Ved den sidste Bestemmelse forhindredes det letteste Middel til at forbedre den fortvivlede Finanstilstand; thi den største Del af Krongodsets Udbytte tilfaldt Lensmændene. Frederik den 3dje underskrev Haandfæstningen; men i sit stille Sind nærede han Planer til at udvide sin Magt. Højst forskjellig fra sin aabne og heftige Fader forstod han at skjule sine Følelser under et spagfærdigt Ydre og koldblodig at vente, indtil Tiden modnedes. I Begyndelsen lod han saaledes Ulfeld raade; men medens denne opholdt sig næsten et helt Aar i Holland for at slutte et Forsvarsforbund, begyndte han at gribe mere ind i Regeringen. Da Ulfeld kom tilbage, fandt han ikke den Anerkjendelse, som han gjorde Fordring paa for Forhandlingernes lykkelige Tilendebringelse; ja, man begyndte endog at forberede en Undersøgelse af hans egenmægtige og mistænkelige Embedsvirksomhed under den forrige Konges Regering. Den herskesyge og pragtlystne unge Dronning Sofie Amalie af Brunsvig-Lüneburg hadede Eleonore Kristine, som i Kristian den 4des Tid havde overstraalet hende, og nægtede hende og hendes Søstre Æresbevisninger, som de tidligere havde nydt. Forbitret over alt dette trak den stolte Rigshofmester sig tilbage fra Hoffet og Forretningerne; men endnu utaaleligere blev Forholdene ham, da den ved Hoffet yndede Oberst Walter og en fræk Kvinde, Dina Winhofer, beskyldte ham og hans Hustru for at ville forgive Kongen. Vel blev Dina henrettet, og Walter maatte forlade Landet; men Ulfeld følte sig ikke længere sikker og flygtede pludselig bort med Hustru og Børn. Først begav han sig til Holland og derfra til Sverige, hvor han blev meget vel modtaget af Dronning Kristine. Ved at opofre en Del af de store Rigdomme, som han havde bortført fra sit Fædreland, kjøbte han saa vel hendes som senere hendes Efterfølger Karl Gustavs Gunst og søgte at ophidse dem til at angribe Danmark. Her blev imidlertid, da han ikke mødte efter Stævning, hans Embeder og Len overdragne til andre og hans Ejendomme lagte under Beslag. Ogsaa Kirsten Munks andre Børn og Svigersønner faldt i Unaade, og den øvrige Adel, som med Misundelse havde set dem blive begunstigede, glædede sig nu ved deres Fald, uden at tænke paa, at Stormændenes Anseelse i det hele derved svækkedes. Flere af den styrtede Slægts Medlemmer gik til Sverige; men Hannibal Sehested ydmygede sig og fandt Tilgivelse ved at opgive sine i Norge sammenskrabede Rigdomme.

Karl Gustav fulgte ikke Ulfelds landsforræderske Raad, men vendte sig mod Polen. Medens han her kæmpede med vexlende Held, begyndte man i Danmark at tænke paa Krig: man haabede, at Polen og Kejseren vilde give den svenske Hær nok at bestille, og stolede paa Forbundet med Holland, som frygtede for, at Sverige skulde blive enevældigt i Østersøen. Saaledes sejrede det krigslystne Parti med Kongen i Spidsen over de mere besindige, især ældre Herrer i Rigsraaadet, der fremhævede Manglen saa vel paa Penge som paa øvede Tropper. Paa en Rigsdag i Odense bevilgedes der betydelige Midler, især af Adelen, og Krigen blev erklæret (1657). Som Grund til Fredsbruddet anførtes bl. a., at Sverige havde bemægtiget sig Bremen og Verden, et Tab, som Frederik den 3dje ikke kunde glemme. Krigen aabnedes derfor ogsaa med, at Anders Bille besatte disse Landskaber; men imidlertid ilede Karl Gustav med sine vilde og hærdede Krigere fra Polen til Holsten. Marsken turde ikke møde ham med sine uøvede Tropper og trak sig tilbage til Jylland, hvor han med 5000 Mand kastede sig ind i den nye, endnu ikke færdige Fæstning Frederiksodde (Fredericia). Denne blev stormet af den svenske Næstkommanderende, Grev Karl Gustav Wrangel: den gamle Marsk blev haardt saaret og overgav sig med Levningerne af sine Tropper; kort efter døde han. De svenske Ryttere oversvømmede imidlertid hele Halvøen, og Ulfeld, som ledsagede sit Fædrelands Fjender, opfordrede den jyske Adel til Frafald; men selv hans egen Slægt vendte sig med Afsky fra Forræderen.

Den danske Flaade under Henrik Bjelke havde hindret Karl Gustavs Planer til at gaa over til Øerne; men i Begyndelsen af Aaret 1658 blev Kulden saa stærk, at Bælterne tillagdes. Saaledes kunde Karl Gustav gjøre sit navnkundige Tog over Isen. Fra Sønderjyllands nordligste Kyster gik han over til Fyn og derfra over Taasinge, Langeland, Laaland og Falster til Sælland. Ingensteds mødte han nogen alvorlig Modstand og nærmede sig allerede til Kjøbenhavn, hvis Fæstningsværker vare i en meget daarlig Stand. De Styrende, som saa letsindig havde begyndt Krigen, havde nu intet Mod til at møde Fjenden, og det kom til Underhandlinger i Høje Taastrnp (imellem Roskilde og Kjøbenhavn), hvor Karl Gustav var uædel nok til at lade Ulfeld optræde som sin Befuldmægtigede. Freden sluttedes kort efter i Roskilde (i Februar 1658). Danmark maatte afstaa Skaane, Halland, Bleking, Bornholm, Baahuslen og Trondhjems Len. 2000 Ryttere skulde overleveres til Svenskerne, Korfits Ulfeld gjenindsættes i sine Ejendomme og have fuld Skadeserstatning. Hertug Frederik den 3dje af Holsten-Gottorp skulde belønnes, fordi han ikke havde understøttet sin Lensherre mod sin Svigersøn Karl Gustav, og ved en bag efter afsluttet særskilt Overenskomst løstes han med sine mandlige Efterkommere fra Danmarks Lenshøjhed over Slesvig; desuden fik han et Stykke Land.

Underhandlingerne om Fredsbetingelsernes Udførelse trak sig imidlertid i Langdrag, og Karl Gustav lod sine Tropper blive i Danmark. De Danske fandt sig i den ene Uretfærdighed efter den anden; men da de ikke vilde bryde med Holland og ganske kaste sig i den svenske Konges Arme, begyndte denne, inden et halvt Aar var gaaet, igjen pludselig Krigen for fuldstændig at erobre Danmark. Med en udsøgt, men ikke talrig Hær sejlede han fra Kiel til Korsør og rykkede derfra frem mod Kjøbenhavn, som han haabede at kunne overrumple. Stadens Stilling var ogsaa fuldt saa farlig som for et halvt Aar siden. De dengang samlede Tropper vare nu for største Delen aftakkede, og man havde kun et ringe Forraad af Levnedsmidler. Da Kjøbenhavn under Kristian den 4de var blevet meget udvidet, laa de gamle Volde forladte og ubrugelige, medens de nye endnu ikke vare færdige. Men den retfærdige Harme over det troløse Fredsbrud vakte nu en ganske anden Stemning og Enighed end forrige Gang, og den første Forfærdelse blev snart afløst af mandigt Mod. Kongen erklærede, at han vilde dø i sin Rede, og Folket rejste sig til Kamp paa Liv og Død for sin Tilværelse. I de 3 Dage, som Karl Gustav brugte til at drage igjennem Sælland, arbejdede man af alle Kræfter paa at udbedre Fæstningsværkerne, stak Forstæderne i Brand, bragte Kvæg og Korn fra Omegnen ind i Staden og udlagde Stykpramme (et Slags flydende Skanser) ved Voldens Endepunkter. Til de faa Soldater, man havde kunnet samle, sluttede sig Borgere, Studenter og Matroser; thi Skibene laa aftaklede i Havnen. Enhver fik sin Plads paa Volden, hvor Kongen, ofte ledsaget af Dronningen, daglig viste sig uden at sky nogen Fare. Øverstbefalende blev Hans Schack, Anfører for Rytteriet Ulrik Kristian Gyldenløve, en uægte Søn af Kristian den 4de; i Spidsen for Borgerne stod den udmærket dygtige Borgemester Hans Nansen, en født Flensborger, og Stadshauptmaud Thuresen.

Da Karl Gustav ved sin Ankomst foran Kjøbenhavn saa, at han vilde finde Modstand, opgav han Haabet om strax at kunne bemægtige sig Staden og aabnede en regelmæssig Belejring, medens hans Flaade søgte at spærre Adgangen fra Søen. Men heldige Udfald, især under Anførsel af den raske Gyldenløve, forstyrrede flere Gange Belejringsarbejderne, og Søhelte som Peder Bredal, ødelagde nogle af de svenske Skibe*). Medens Kjøbenhavn saaledes forsvarede sig med stor Tapperhed, gik det desto daarligere paa Kronborg, hvorhen Karl Gustav havde sendt en Del af sin Hær under Wrangel. Denne forstod at skræmme den fejge Kommandant (Oberst Benfeldt) saaledes, at han overgav den velforsynede Fæstning med alle dens Krigsforraad og svære Kanoner. Herved fik Svenskerne Midler til at aabne et heftigt Bombardement paa Kjøbenhavn; men dette gjorde dog ikke stor Skade. Værre blev Manglen paa Levnedsmidler til den indesluttede Befolkning (Kjøbenhavn talte dengang omtrent 30,000 Indbyggere), og Karl Gustav gjorde nu ogsaa Landgang paa Amager, der hidtil havde ydet mange Fornødenheder. Et heldigt Udfald fra Fæstningen fordrev ham imidlertid snart igjen fra Øen, og kort efter hævedes Nøden ved den længselsfuldt ventede hollandske Flaades Ankomst. Uagtet Svenskerne vare Herrer over begge Sundets Bredder, og deres Flaader, som under Wrangel havde lagt sig ved Helsingør, talte flere Skibe end Hollændernes, lykkedes det dog disse under Admiral Opdam efter en haardnakket Kamp at bryde igjennem. I Forening med de danske Skibe, som vare løbne ud for at møde dem, havde de nu Herredømmet i Sundet, og under almindelig Jubel bragte de Levnedsmidler og Hjælpetropper til Kjøbenhavn. Strax derpaa opgav Karl Gustav den egentlige Belejring og tog Stilling ¾ Mil fra Staden (ved Brøndshøj), hvor han anlagde en fast Lejr, der kom til at ligne en By og fik Navnet Karlsstad.

---

*) Det var den samme Bredal, som et halvt Aar før ved Fyns Erobring med Kjækhed havde forsvaret og reddet sine ved Nyborg indefrosne Skibe. Saa vel han som Gyldenløve døde iøvrigt inden Enden af Aaret 1658.

Medens det ved Enden af Aaret 1658 stod saaledes til ved Kjøbenhavn, var det ogsaa i andre Egne af Landet begyndt at gaa tilbage for Karl Gustav. Brandenburgske, kejserlige og polske Hjælpetropper med Kurfyrst Frederik Vilhelm den Store i Spidsen vare rykkede ind paa Halvøen og havde med deres langt overlegne Styrke tvunget de der staaende Svenskere til at indeslutte sig i Frederiksodde. Men disse venskabelige Tropper rasede endnu værre end Fjenden mod den ulykkelige Befolkning. — Paa Bornholm rejste Indbyggerne sig (i December 1658 under Jens Kofod og Præsten Povl Anker) og dræbte i én Nat næsten alle de paa Øen fordelte Svenskere, hvorefter Besætningen paa Hammershus overgav sig. Bornholmerne overdrog derpaa deres Ø til den danske Konge og fik til Belønning flere Forrettigheder. Paa samme Tid befriedes ogsaa Trondhjems Len, og i det sydlige Norge afslog Borgerne i Halden (Frederikshald) saa vel i dette som i begge de følgende Aar, især under Anførsel af Kjøbmand Peder Normand, de Svenskes Angreb. Derimod blev en Plan til Malmøs Befrielse opdaget, og flere Borgere i denne Stad blev henrettede. Ligeledes røbedes i det følgende Aar den Plan, som Ingeniøren Ole Stenvinkel, Præsten Henrik Gerner, Ridefogederne Lorentz Tuxen og Hans Rostgaard o. a. havde lagt til at tage Kronborg tilbage. Stenvinkel blev henrettet; men de øvrige slap derfra med Livet.

Imidlertid havde Karl Gustav besluttet at vove et afgjørende Angreb paa Kjøbenhavn. Det var netop et Aar efter Toget over Bælterne og atter stærk Frost, da hans sejrvante Skarer (i Natten mellem den 10de og 11te Februar 1659) foretog Hovedstormen mod Vestervold og en mindre Storm mod Østervold, men begge Steder blev slaaede tilbage med frygteligt Tab. Fra det Øjeblik af tænkte Karl Gustav kun paa at udhungre Kjøbenhavn, som han endnu holdt indesluttet i et Aar. For at berøve Staden Tilførslen fra Møen, Falster, Laaland og Langeland søgte han nu at gjøre sig til Herre over disse Øer, og det lykkedes ham ogsaa at erobre dem, dog først efter alvorlig Modstand. Nakskov, som i forrige Vinter havde overgivet sig paa første Opfordring, forsvarede sig saaledes nu længe med haardnakket Tapperhed. — Derimod opgav Svenskerne Frederiksodde og rømmede fuldstændig Halvøen, hvorpaa den største Del af Hjælpetropperne ogsaa forlod det frygtelig ødelagte Land. En mindre Del af dem, som var bleven tilbage, gik tillige med danske og hollandske Tropper over til Fyn og slog de der staaende Svenske ved Nyborg. Indespærrede af den danske og hollandske Flaade maatte derpaa alle de svenske Tropper i Fyn overgive sig, og kun et Par af Anførerne, blandt dem en Grev Stenbock, slap i en Baad over til Sælland, hvor Karl Gustav i sin Harme modtog dem med de Ord: „Har Fanden taget Gederne, kunde han gjærne have taget Bukken med.“

Saa vidt havde Hollænderne understøttet Danmark; men nu nægtede de at sætte de sejrrige Tropper over til Sælland. Holland, England og Frankrig, af hvilke de to sidste Magter vare Sverige mere gunstige, vare nemlig paa de saakaldte Haager Concerter blevne enige om, at de nordiske Konger skulde tvinges til Fred, og at Freden i Roskilde i sine væsentligste Bestemmelser skulde opretholdes; thi de saa helst, at Sundets Bredder ikke tilhørte én Magt. Hverken Sverige eller Danmark vare villige til at underkaste sig deres Bud, og især var Karl Gustav utilbøjelig til at give efter. Men da han pludselig døde (i Februar 1660), kom det snart til Freden i Kjøbenhavn, hvorved Danmark beholdt Trondhjem og Bornholm, men i øvrigt maatte anerkjende Roskilde-Fredens Bestemmelser.

§ 2. Sverige fra 1523 til 1660.

Da Gustav den 1ste Vasa i Juni 1523 blev udvalgt til Sveriges Konge, var hans Stilling meget vanskelig. Kronens Magt var kun ringe og Pengenøden stor; men et Middel til at raade Bod paa begge Dele fandt den kloge og kraftige Konge i Reformationen. Dennes første Prædikant i Sverige var Olaus Petri (Olaf Persson), en fyrig og begavet ung Mand, som havde hørt Luther i Wittenberg. Gustav Vasa traadte i Begyndelsen ikke aabenlyst frem som Tilhænger af den nye Lære, men beskyttede dens Forkyndere og begyndte paa forskjellige Maader at gjøre Indgreb i den katholske Kirkes Forrettigheder, navnlig ved at paalægge den store Byrder. Paa Rigsdagen i Vesterås (1527) bestemtes det dernæst, at Kronens Indtægter skulde ophjælpes ved Kirkens overflødige Ejendom (denne besad $\frac{1}{3}$ af Riget), og at Guds rene Ord skulde prædikes over hele Riget. — Den sidste Bestemmelse udvikledes 2 Aar efter (paa

Kirkemødet i Ørebro) nærmere i luthersk Aand, idet den hellige Skrift erklæredes for Troens eneste Grundvold. Derimod beholdt man saa meget som muligt af de gamle Kirkeskikke og brød ikke saa bestemt med Katholicismen som snart efter i Danmark. Bispeværdigheden bevaredes, idet en i Rom indviet Biskop efter Kongens Befaling igjen indviede andre Biskopper, og Laurentius Petri (Lars Persson), en Broder til Olaus, blev den første lutherske Ærkebiskop i Upsala. Medens Olaus, der var bleven Præst i Stokholm, ved dristige Ytringer baade i sine Prædikener og i sin „svenske Krønike“ vakte Kongens Vrede, var Laurentius en fredelig og besindig Mand, som bidrog meget til Reformationens rolige Indførelse i Sverige, og hvem den ældste svenske Bibeloversættelse fornemmelig skyldes. I den svenske Literatur indtage begge Brødrene en Stilling, der kan sammenlignes med Kristiern Pedersens i Danmark.

Efter at Gustav Vasa saaledes havde knækket Gejstlighedens Vælde og lagt en stor Del af dens Ejendomme og Indtægter under Kronen, lykkedes det ham at hæve Kongemagten til en betydelig Højde. Adelen, som i Unionstiden havde haft Magten i Forening med Gejstligheden, havde lidt meget under Kristiern den 2den: nu fik den vel ved Kirkens Fald sin Del af Byttet, men ingenlunde den Overmagt som i Danmark, og Rigsraadet vendte tilbage til sin oprindelige Stilling som kongevalgt Raad. Mere Modstand fandt Gustav Vasa hos Almuen. Denne, som ved Opstandene mod Unionskongerne havde lært sin Kraft at kjende, saa snart, at den i Gustav ikke blot havde faaet en Befrier, men ogsaa en stræng og egenmægtig Herre. Fuld af Iver for at hæve sit Rige til et højere Kulturtrin greb han ind i alle Forhold og saarede herved baade Almuens Frihedsfølelse og dens Forkjærlighed for de fra Forfædrene nedarvede Tilstande. Uagtet han ofte personlig henvendte sig til Bønderne og virkede paa dem ved sin mægtige Veltalenhed, maatte han dog kæmpe med flere Oprør. Efter at disse vare dæmpede, sammenkaldte Gustav Stænderne i Vesterås (1544), og her satte han Kronen paa sit Værk ved at faa Sverige erklæret for et Arverige efter Førstefødselsretten. Fra den Tid af herskede han i Ro og kunde uhindret virke for sit Riges Vel. Efter sin Deltagelse i Grevens Fejde (se S. 140) havde han tilintetgjort Lübeckernes Enevælde over den svenske Handel, og i Slutningen af sin Regering havde han den Glæde at se Landets egne Skibe udføre dets Produkter. Ligeledes sørgede han for de andre Næringsvejes Fremme, grundede en staaende Hær og en betydelig Sømagt og kunde dog ved sin Død efterlade et fuldt Skatkammer.

I sine seneste Aar plagedes den gamle Konge af forskjellige huslige Sorger. Med sin første Hustru (Katharine af Sachsen-Lauenburg) havde han en Søn, Erik, med den anden (Margrete Lejonhufvud) flere Børn. Da Erik vakte daarlige Forhaabninger, bestemte Gustav, for at Vasaslægtens Magt ikke skulde bero paa ham alene, at hans Halvbrødre som Hertuger skulde have betydelige Landskaber til Len. Den store Konge, der ligesaa vel havde været sit Folks Lærer som dets Herre, og som med Rette kaldtes „Fædrelandets Fader", døde i Aaret 1560.

Erik, kaldet den 14de*), var en i mange Retninger vel begavet Mand, af hvem man har Digte og andre Skrifter, Musikstykker og Malerier; men hans Karakter var aldeles holdningsløs. Fuld af høje Tanker om den kongelige Værdighed anvendte han umaadelige Bekostninger paa sin Kroning og et pragtfuldt Hof, og ligeledes bortødslede han store Summer paa sine ustadige Ægteskabsplaner. Han friede samtidig til Dronning Elisabeth af England, Marie Stuart og flere Prinsesser, men fik naturligvis saaledes ingen af dem. Hans grænseløse Mistænksomhed, som blev næret ved Stjernetyderi og anden Overtro, og hans rasende Heftighed forledte ham ofte til de grusomste og nedrigste Handlinger. Ubetydelige Forseelser betragtedes som Majestætsforbrydelser og straffedes med Døden, og der indrettedes et formeligt Spionsystem med Belønninger for Angivere. Hovedmanden for alt dette var Kongens Yndling, den dygtige, men onde og samvittighedsløse Jørgen Persson, som især ophidsede ham mod Hertugerne og Adelen. I Begyndelsen syntes Erik imidlertid at begunstige denne og udnævnte ved sin Kroning de første svenske Grever og Friherrer.

---

*) Dette Tal fremkommer kun ved at medregne flere fabelagtige og opdigtede Konger.

Strax efter Eriks Tronbestigelse begyndte de langvarige Stridigheder om Estland og Livland. Sværdridderne, som ikke kunde forsvare sig mod Russernes ødelæggende Angreb, havde i de nærmest foregaaende Aar søgt Hjælp baade hos Polen, Danmark og Sverige. Den gamle Gustav Vasa havde næret Betænkelighed ved at blande sig i saa fjærne Anliggender; men Erik ilede med at sende Tropper til Estland, som gav sig under hans Herredømme. Han søgte ogsaa at vinde Besiddelser i Livland; men imidlertid havde Sværdriddernes Hærmester sluttet en Overenskomst med den polske Konge, ifølge hvilken denne gjorde Fordring paa begge Landene, og herover kom det til Krig mellem Polen og Sverige. Netop som denne var i Færd med at udbryde, ægtede Eriks Halvbroder, Hertug Johan af Finland, den polske Prinsesse Katharine Jagellonika og laante Kongen af Polen Penge. Forbitret herover lod Erik ham dømme fra Livet som Landsforræder og tvang ham til at overgive sig i Åbo. Selv slap Johan med Fængsel paa Gripsholm Slot, hvorhen hans ædle Hustru fulgte ham; men paa Vejen derhen maatte han se sine troeste Tilhængere klæde Stejl og Hjul.

Imidlertid var ogsaa den nordiske Syvaarskrig udbrudt (se S. 145). Harmfuld over den uheldige Gang, som denne fik til Lands, kastede Erik Skylden paa sine Hærførere, og efter Slaget ved Svarteraa blev saaledes Sten Sture den Yngres Sønnesøn, Niels Sture, anklaget for at have handlet imod Kongens Bud og som Landsforræder ført igjennem Stokholms Gader i et beskæmmende Optog. En saadan Fremfærd mod en af Rigets fornemste Mænd maatte naturligvis vække Uvilje hos hans Slægt og Venner, og Frygt for deres Hævn drev Erik fra den ene Yderlighed til den anden. Først blev Niels Sture igjen taget til Naade og sendt ud paa en Frierrejse for Kongen; men derefter blev flere af hans Slægtninge og Venner fængslede og anklagede som Højforrædere for de i Upsala forsamlede Stænder. Da Niels Sture kom hjem fra Udlandet, blev han ligeledes kastet i Fængsel, og i et Anfald af Raseri styrtede Kongen selv ind i dette, saarede ham med sin Dolk og lod derpaa sine Drabanter myrde ham og de fleste af de andre fængslede Herrer; bagefter underskrev Stænderne deres Dødsdom. Erik var imidlertid afsindig styrtet ud i Skoven og blev først funden 3 Dage efter. Dreven af Frygt og Angst søgte han derpaa at forsone de myrdede Herrers Slægtninge og løslod endog Johan af Fængslet. Men herved gav han de mange Misfornøjede et Overhoved, og da han kort efter ægtede sin Frille Karin Månsdatter, som iøvrigt var en god og elskværdig Kvinde, og erklærede hendes spæde Søn for Tronarving, udbrød der en Opstand under Anførsel af Johan og dennes 17aarige Broder, Hertug Karl, som alene af Brødrene lignede sin Fader i Kraft og Dygtighed (1568). Erik blev indesluttet i Stokholm og søgte forgjæves at redde sig ved at udlevere Jørgen Persson, som blev henrettet under de grusomste Pinsler; efter et tappert Forsvar maatte han snart selv overgive sig og blev af Stænderne dømt til et fyrsteligt Fangenskab.

Men Johan behandlede sin ulykkelige Broder meget grusomt: han blev slæbt fra det ene Fængsel til det andet og til sidst (efter 9 Aars Fangenskab) sandsynligvis ryddet af Vejen ved Gift.

Johan den 3dje var saaledes bleven Konge; men Hertug Karl regerede næsten uafhængigt i sit Hertugdømme (Sødermanland, Nerike og Værmeland) og fik ved sin overlegne Dygtighed ogsaa megen Indflydelse paa Rigets almindelige Anliggender. Forholdet imellem Brødrene var for det meste slet, og Johan, i hvis Karakter Haardhed var blandet med Svaghed, Stivsind med Ustadighed, søgte i Regelen at støtte sig paa Adelen.

Johan havde i sit Fængsel sysselsat sig meget med theologiske Spørgsmaal og nærede Tanker om at forene de stridende Religionspartier ved at føre Kirken tilbage til dens oprindelige Tilstand. Dronningen, som med from Iver var den katholske Kirke hengiven, havde desuden stor Indflydelse paa ham, og saaledes indlod han sig i Underhandlinger med Paven om at gjenindføre Katholicismen i Sverige, dog med visse Forandringer. For at bane Vejen hertil lod han udarbejde en ny Kirkeordning eller Liturgi, den saakaldte røde Bog, hvorved mange katholske Lærdomme og Skikke igjen indførtes. De Gejstlige, som ikke vilde antage denne, blev forfulgte med Strænghed, medens Hertug Karl i sine Provinser opretholdt den tidligere Kirkeordning.

Johans Søn Sigismund var imidlertid bleven opdragen i den katholske Lære og valgt til Konge af Polen. Ved Faderens Død (1592) blev han tillige Konge i Sverige; men indtil han kunde komme derhen, fik Hertug Karl Magten og benyttede den til at sammenkalde en Rigsdag i Upsala, hvor Johans Liturgi afskaffedes, og den lutherske Lære erklærede for Statsreligion (1593). Da Sigismund derefter kom til Sverige, var han meget misfornøjet med disse Bestemmelser, men maatte anerkjende dem for at blive kronet. Imidlertid holdt han ikke sine Løfter og søgte paa forskjellige Maader at aabne Katholicismen Adgang. Derover blev Folket forbitret, og da Kongen havde forladt Sverige, udnævntes Hertug Karl til Rigsforstander. Da Sigismund senere søgte at gjøre sin Magt gjældende og kom tilbage til Sverige med polske Tropper, blev han overvunden af sin Farbroder, og da han derefter flygtede til Polen, opsagde Stænderne ham Huldskab og Troskab. Nu begyndte en grusom og uretfærdig Forfølgelse mod Sigismunds Tilhængere: Død, Fængsel og Landflygtighed blev manges Lod, talrige Ejendomme inddroges til Fordel for Karls Venner, og paa Rigsdagen i Linkøping (1600) blev Karl, kaldet den 9de*), af Stænderne erklæret for Sveriges Konge.

Karl havde befæstet sin Magt med Vold og Grusomhed, men benyttede den derefter med stor Dygtighed og rastløs Iver til at fremme Landets Vel. Han anlagde flere Stæder, bl. a. Göteborg paa det eneste Sted, hvor Sverige dengang berørte Kattegattet. Da Sigismund vedblev at betragte sig som Sveriges retmæssige Konge, kom det til Krig mellem ham og Karl, og Kampen i Livland begyndte atter. Dernæst blandede Karl sig i Ruslands indre Stridigheder, og endelig udbrød Kalmarkrigen mod Danmark (se S. 152). Ved sin Død (1611) efterlod Karl den 9de saaledes Sverige indviklet i Krig med alle 3 Nabomagter.

Hans Søn Gustav den 2den Adolf var dengang kun 17 Aar gammel. Højt begavet og fortrinlig undervist viste han sig strax sin vanskelige Stilling voxen. Først og fremmest stræbte han efter at faa Ende paa den farlige Krig med Danmark, men maatte kjøbe Freden i Knærød dyrt (se S. 153). Imidlertid havde de svenske Feltherrer kæmpet meget heldigt i Rusland.

---

*) Om dette Tal gjælder det samme, som ovenfor er bemærket som Erik „den 14de“.

Samme Aar som Kalmarkrigen endtes, enedes Russerne om at vælge Michael Feodorevitsh Romanov til deres Czar. Gustav Adolf overtog derefter selv Anførselen imod dem og fortsatte Erobringerne, indtil det kom til Fred i Stolbova (1617), hvorved Rusland aftraadte Ingermanland og Kexholms Len og saaledes aldeles udelukkedes fra Østersøen, medens Sverige udvidedes til Ladogasøen. — Ligesaa kraftig optraadte Gustav Adolf mod Polen. Han erobrede Livland og beholdt det ved Stilstanden i Altmark (1629).

I disse Krige havde Gustav Adolf vist sig som en udmærket Feltherre og gjort mange Forbedringer i Hærens Ordning og Væbning, samt indført en hidtil ukjendt Tugt og Sædelighed blandt sine Soldater. Men han var ingenlunde blot stor i Krigen. Med sin Faders og Farfaders Kraft og Dygtighed forenede han den største Mildhed og Retfærdighed. Mange af de under Karl den 9de landsforviste Adelsmænd fik Lov til at vende tilbage til deres Fædreland, og Gustav Adolf overholdt ligesom Kristian den 4de de Forpligtelser, han ved sin Tronbestigelse havde indgaaet med Adelen; men han forstod langt bedre end den ældre Nabokonge at beherske den ved sin Personlighed. Om den store Konge dannede der sig en Kreds af Mænd, der ligesom han satte deres Ære i Tapperhed, Fædrelandskjærlighed, Gudsfrygt og Sædelighed, og fra dem udbredte der sig en ny Aand blandt den svenske Adel. Understøttet af saadanne Mænd, fremfor alle af den ædle Rigskansler Axel Oxenstjerna, gjorde Gustav Adolf en Mængde gavnlige Indretninger. Den hidtil meget ubestemte Fremgangsmaade ved Rigsdagene ordnedes saaledes, at de 4 Stænder skulde raadslaa hver for sig: vare de af ulige Mening, kunde Kongen vælge imellem de forskjellige Beslutninger. Især virkede Gustav Adolf med stor Iver for Videnskaberne og Skolevæsenet: Universitetet i

Upsala blev rigt udstyret af Kongens Arvegods, og de slette Skoler forbedredes.

I sine sidste Aar (1630—32) optraadte den heltemodige Konge paa en større Skueplads og vandt udødelig Ære ved sejrrigt at forsvare Protestantismen i Tyskland (se 4de Del S. 45 ff.). Ved sin Død efterlod han kun en 6aarig Datter, Kristine, som blev udraabt til Sveriges Dronning. Formynderregeringen overdroges til de 5 høje Rigsembedsmænd: Rigskansleren (Axel Oxenstjerna), Rigsmarsken, Rigsdrosten, Rigsadmiralen og Rigsskatmesteren. Disse stod i Spidsen for de 5 Rigskollegier, som vare stiftede under Gustav Adolf, men nu nøjere ordnedes. Axel Oxenstjerna fik Styrelsen af de udenlandske Anliggender, og de i Gustav Adolfs Skole uddannede Generaler, som den ædle Gustav Horn, den højt begavede Johan Banér, den fremfor alle udmærkede Lennart Torstenson og den dygtige Karl Gustav Wrangel, fortsatte Krigen i Tyskland (se 4de Del S. 48 ff.). Senere forplantedes den ogsaa til Danmark (se S. 156). Under disse Kampe i Udlandet led Sverige ikke meget, og Landets Tilstand forbedredes ved nyttige Foranstaltninger. Den indvandrede Nederlænder Louis de Geer forbedrede den svenske Bjærgværksdrift og bidrog i det hele meget til at udvikle Landets Næringsveje. Men Adelens Magt steg i denne Tid meget højt. Regeringen, som trængte til Penge, begyndte at sælge Krongodser til den, og den fik saaledes Magten over mange af Kronens Bønder. Mange Herrer bragte rigt Bytte hjem fra Tyskland og levede siden som Smaafyrster paa deres Borge. Blandt de prægtige Slotte, de opførte, maa man især nævne Wrangels Herresæde Skokloster, hvor han samlede en Mængde historiske Mærkværdigheder.

Da Kristine blev 18 Aar gammel, tiltraadte hun selv Regeringen (1644). Snart efter endtes Krigen med Danmark (se S. 157) og efter vidtløftige Underhandlinger endelig ogsaa Trediveaarskrigen (se 4de Del S. 51). Sverige havde vundet en i Forhold til Landets Folkemængde og Indtægter ganske overordentlig Magt og Indflydelse i Evropa; men dets indre Tilstand under Kristines Regering var ingenlunde lykkelig. Den unge Dronning var højt begavet og lærd, men ukvindelig, ødsel og lunefuld. Hun samlede omkring sig udenlandske Lærde som den store Filosof Cartesius, men ogsaa slette Lykkejægere, som virkede fordærveligt paa Sæderne. Krongodserne solgtes og bortskjænkedes i et langt større Omfang end under Formynderregeringen, og Finanserne ødelagdes ved en ødsel og uordentlig Hofholdning. Kristine vilde ikke opfylde sit Folks almindelige Ønske, at hun skulde gifte sig, men fik sin Fætter Karl Gustav (en Søn af Gustav Adolfs Søster med en Pfalzgreve af Zweibrücken) udnævnt til Tronfølger. Selv blev hun mere og mere kjed af Regeringens Byrder, og da Folkets Kjærlighed til Gustav Adolfs Datter efterhaanden veg for Misfornøjelse med hendes slette Regering, besluttede hun at nedlægge Kronen for at kunne føre et uafhængigt Liv i Syden. Da hun havde udført sit Forsæt (1654), rejste hun til Udlandet, gik over til den katholske Religion og tog sit sædvanlige Ophold i Rom. Hun levede endnu i 35 Aar, men fortrød snart, at hun havde opgivet Kongemagten, og søgte forgjæves at vinde den tilbage.

Karl den 10de Gustav, den første svenske Konge af det pfalziske Hus, var født og opdraget i Sverige; thi hans Faders Fyrstendømme bestod kun af et Slot med dertil hørende Gods. Han havde saa vel deltaget i Trediveaarskrigen som i Underhandlingerne efter dens Slutning og havde herved faaet Lejlighed til at udvikle sig baade som Feltherre og Statsmand. Den kraftige og virksomme Konge begyndte igjen at inddrage de bortødslede Krongodser; men denne paabegyndte „Reduktion“ standsedes snart ved hans krigerske Virksomhed.

Selv Kriger med Liv og Sjæl troede han, at Sverige kun ved Krig kunde haandhæve sin Magt og Anseelse, og Erobringer blev derfor hans Regerings Hovedformaal. Den polske Konge Johan Kasimir, en Søn af Sigismund, vilde ikke anerkjende ham som Sveriges Konge og gav ham saaledes Anledning til at bryde den endnu ikke udløbne lange Vaabenstilstand. I Begyndelsen havde Karl Gustav en overordentlig Fremgang og erobrede i kort Tid en stor Del af Polen. Han tvang Kurfyrst Frederik Vilhelm den Store af Brandenburg til at forene sine Tropper med de svenske og slog med denne forenede Styrke Polakkerne i et 3 Dages Slag ved Warschau (1656). Men Polakkerne rejste sig igjen med Forbitrelse, og Kurfyrsten gik over paa deres Parti. Under saadanne Forhold kunde Karl Gustav ikke i Længden holde sig i Polen, og han greb derfor gjærne Lejligheden til med Ære at forlade det udpinte Land, da Frederik den 3dje erklærede ham Krig (se S. 161). I Polen efterlod han kun Besætninger i nogle erobrede Fæstninger, og Danmark blev nu Krigens Skueplads. Toget over Bælterne førte hurtig til Freden i Roskilde, hvorved Sverige vandt nogle af Danmarks vigtigste Provinser; men da Karl Gustav brød den nylig sluttede Fred for at vinde Herredømmet over hele Norden, mødte han en kraftig Modstand, og nogle af de nye Provinser løsrev sig igjen. Vestmagterne søgte forgjæves at bevæge ham til at slutte Fred; men under et Ophold i Göteborg døde han (1660), som Gustav Adolf kun 38 Aar gammel, og Formynderregeringen, som overtog Styrelsen for hans umyndige Søn Karl den 11te, sluttede snart Fred med alle Rigets Fjender: med Danmark i Kjøbenhavn (se S. 166), med Polen i Oliva (ved Danzig), hvor Johan Kasimir opgav sine Fordringer paa Sverige, Estland og Livland, men fik de øvrige Erobringer tilbage.

§ 3. Danmark og Norge fra 1660 til 1814.

Efter Freden i Kjøbenhavn var Danmark i en ussel Tilstand: Landet var ødelagt, alle Næringsveje laa stille, og en forfærdelig Pengenød lammede aldeles Regeringen. Stemningen mod Adelen var i høj Grad forbitret, og den kjøbenhavnske Borgerstand, som havde faaet store Privilegier til Løn for Stadens tapre Forsvar, havde nu Mod til at træde op imod den. Under disse Forhold samledes de 3 Stænder i Efteraaret 1660 til en Rigsdag i Kjøbenhavn. Borgerstanden og Gejstligheden forbandt sig strax nøje med hinanden, den første ledet af den kraftige Hans Nansen, den anden af Sællands Biskop, den kloge og veltalende Hans Svane. Adelen manglede derimod dygtige Førere, og nogle af dens betydeligste Medlemmer, som Hannibal Sehested, Hans Schack og Henrik Bjelke, vare vundne af Hoffet. Dette traadte hemmelig i Forbindelse med Svane og Nansen og benyttede hertil især den snilde Kammerskriver Kristoffer Gabel.

For at afhjælpe Pengenøden foreslog Regeringen en almindelig Konsumtionsskat; men Adelen nægtede at deltage i denne og beraabte sig paa sin Skattefrihed. Efterhaanden gav den vel noget efter; men imidlertid fremkom der i de andre Stænder langt videre gaaende Forslag til Lighed i Beskatning, Bortforpagtning af alle Len og mange andre Forbedringer, og tilsidst foreslog begge de forenede Stænder efter Svanes og Nansens Tilskyndelse, at Kronen skulde gjøres arvelig. Da Rigsraadet nægtede sit Samtykke, henvendte de sig til Kongen, og denne, som hidtil forsigtig havde holdt sig tilbage, lod nu Raadet vide, at han ikke vilde afslaa et saadant Tilbud. Den forbitrede Adel vilde forlade Byen og saaledes sprænge Rigsdagen; men da man fik Underretning herom, blev Stadens Porte lukkede, og ingen fik Lov til at komme ud uden Pas fra Nansen. Vagterne forstærkedes, og Borgerskabet fik Befaling til at holde sig rede, naar Stormklokkerne klemtede. Saaledes truede gav Raadet og Adelen efter, og Kronen blev erklæret for arvelig blandt Frederik den 3djes Efterkommere baade paa Mands- og Kvindesiden. Derefter samledes et Udvalg af Raadet og Stænderne for at forhandle om de nødvendige Forandringer i Regeringsformen. Man blev snart enig om, at den ved sidste Kongevalg udstedte Haandfæstning skulde ophæves; men Spørgsmaalet var, hvilken Forpligtelse der skulde træde i Stedet. Da nu nogle adelige Medlemmer vilde gjøre alle deres gamle Rettigheder gjældende, syntes Striden mellem Stænderne at ville blusse op paa ny; men Svane forestillede Udvalget, hvor stor en Tillid og Hengivenhed man skyldte Kongen, og bevirkede ved sin glimrende Veltalenhed, at man besluttede at gjøre en Ende paa Sagen ved at overlade Regeringsformens nærmere Ordning til hans Afgjørelse. Udvalgets Betænkning billigedes af Stænderne, og Kongen løstes saaledes fra den gamle Haandfæstning uden at bindes af nogen ny.

Derefter hyldede Stænderne højtidelig Frederik den 3dje som Arvekonge; dog vedblev Rigsdagen at være samlet til henimod Jul, vedtog Love og bevilgede Skatter. Men efter at Rigsdagen var gaaet fra hinanden, udkom der i Januar 1661 en Erklæring, hvorefter Kongen skulde have „Arveret, Souverænitet og absolut Regering“ samt Ret til siden nærmere at bestemme Regeringsformen og Arvefølgen. Denne saakaldte Arveenevoldsakt blev undertegnet rundt omkring i Kongeriget Danmark, og et lignende Dokument blev udstedt for Norge. Den mest indskrænkede Valgkonge var saaledes pludselig bleven uindskrænket Arvekonge, og i de følgende Aar udarbejdedes den nye Grundlov for de to forenede Kongeriger, Kongeloven (som blev undertegnet af Frederik den 3dje 1665, men blev holdt hemmelig til efter hans Død og først i det følgende Aarhundrede udgivet i Trykken). Ifølge denne skulde Kongen bekjende sig til den kristelige Tro efter den augsburgske Trosbekjendelse og ved samme holde Landets Indbyggere, men i øvrigt have en over alle menneskelige Love (undtagen Kongeloven) ophøjet Magt saa vel i gejstlige som i verdslige Sager. Han skulde være myndig, saa snart han havde fyldt 13 Aar. Kongens ældste Søn og dennes mandlige Efterkommere skulde arve det udelelige Rige, dernæst de øvrige Sværdlinjer af Frederik den 3djes Efterkommere, efter dem Spindelinjerne.

Med Enevoldsmagtens Indførelse fulgte en fuldstændig Omdannelse af hele Statsstyrelsen. Rigsraadets Forretninger vare allerede 1660 blevne overdragne til flere Kollegier, af hvilke følgende fik Varighed: Kancelliet, Krigskollegiet, Admiralitetet, Skatkammerkollegiet samt Højesteret. I alle disse Kollegier optoges et lige stort Antal Adelige og Borgerlige, blandt dem de Mænd, der havde bidraget mest til Statsforandringen. Svane fik tillige Titel af Ærkebiskop, og Nansen blev Præsident i Kjøbenhavns Magistrat; begge belønnedes desuden med store Gaver. Hannibal Sehested blev Rigsskatmester (Præsident i Skatkammerkollegiet), Gabel Kammerraad (Medlem af samme Kollegium), Schack Præsident i Krigskollegiet, Bjelke Præsident i Admiralitetet. I Højesteret var Kongen selv Præsident; men Formændene for de øvrige Kollegier dannede Gehejme-Statsraadet, hvori de i de enkelte Kollegier forhandlede Sager paa ny skulde tages under Overvejelse og endelig afgjøres ved Kongens Billigelse. Lenene blev inddragne, og i Lensmændenes Sted traadte Stiftsbefalingsmænd og Amtmænd med fast Løn. Dels herved og dels ved nye Paalæg, som nu ogsaa ramte Adelen, tiltog Regeringens Indkomster betydelig, og den blev saaledes sat i Stand til at holde en staaende Hær paa 24,000 Mand, mest hvervede Tyskere, og at lade Flaaden forbedre. Blandt dem, der i den sidste Henseende havde størst Fortjeneste, var Nordmanden Kort Sivertsen Adeler, der havde lært Søvæsenet i Holland og i venetiansk Tjeneste havde udmærket sig mod Tyrkerne.

Medens Enevoldsmagten saaledes i flere Retninger virkede gavnligt, skuffede den derimod i andre Henseender Folkets Forhaabninger. Adelen beholdt de fleste af sine Forrettigheder, især i Forhold til Bønderne, og til at forbedre disses Stilling skete der intet. Uagtet dernæst Regeringen i det hele taget benyttede Enevoldsmagten paa en mild og retfærdig Maade, begik den dog enkelte vilkaarlige og despotiske Handlinger. Den rige Adelsmand Kaj Lykke dømtes fra Ære, Liv og Gods, fordi han i et privat Brev havde omtalt Dronningen paa en utilbørlig Maade; da han undkom, blev han henrettet in effigie. Samme Straf fik Korfits Ulfeld, som i Udlandet havde lagt Raad op imod den danske Regering. Dommen over Ulfeld, der blev fældet af Højesteret, kan vel kaldes haard, men ikke uretfærdig; men oprørende var den Maade, hvorpaa Eleonore Kristine blev behandlet: udleveret af den engelske Konge Karl den 2den blev hun kastet i et usselt Fangehul i Blaataarn, hvor man berøvede hende ethvert Middel til at lette Fængslet. Saa længe Sofie Amalie levede, var der ingen Naade for Kristian den 4des Datter, og først efter den hævngjerrige Dronnings Død (længe efter Frederik den 3djes) blev hun frigivet. I det hele udøvede Sofie Amalie ikke den heldigste Indflydelse paa Kongen, og Tonen ved Hoffet var aldeles tysk. Frederik den 3dje var Danmarks lærdeste Konge og yndede meget det latinske Sprog. Han stiftede det kongelige Bibliothek og ansatte Islænderen Torfæus til at oversætte islandske Haandskrifter paa Latin. — Under Frederik den 3dje lagdes den første

Grund til Danmarks Besiddelser i Vestindien ved Anlæggelsen af en Koloni paa St. Thomas.

Ved Frederik den 3djes Død (1670) besteg hans 24aarige Søn Kristian den 5te Tronen. Denne godmodige, men svage Konge havde i de 6 første Aar af sin Regering en udmærket Støtte i sin højt begavede Minister Griffenfeld. Denne, som egentlig hed Peder Schumacher, var Søn af en Vinhandler i Kjøbenhavn og havde allerede som ungt Menneske tildraget sig Frederik den 3djes Opmærksomhed ved sin Lærdom. Efter at have rejst udenlands i flere Aar var han bleven ansat i Kancelliet og ved det kongelige Bibliothek, hvor Frederik den 3dje daglig havde Lejlighed til at benytte hans Raad, navnlig ved Udarbejdelsen af Kongeloven, til hvilken han kan anses som Hovedforfatter. Under Kristian den 5te steg han hurtig i Magt og Ære, han blev adlet under Navn af Griffenfeld, blev Medlem af Gehejmeraadet og senere Storkansler og Greve. Ludvig den 14des Regeringssystem var dengang et Mønster for andre Fyrster, og i dettes Aand blev der i Kristian den 5tes første Regeringsaar gjort flere nye Indretninger, som især gik ud paa at støtte Kongemagten ved at knytte de højere Stænder til den. Paa Grund af den almindelige Forarmelse efter de sidste ødelæggende Krige fandt man det nødvendigt at give Herremændene Skattefrihed for Hovedgaarden, imod at de skulde indestaa for deres Bønders Afgifter: herved opmuntredes formuende Folk til at sætte deres Penge i Jordegods. Som en Modvægt mod den gamle danske Adel, der for største Delen levede uafhængig paa sine Gaarde, indførte man dernæst en ny højere Adel, der knyttedes nærmere til Hoffet som Lensadel og fik Titel af Grever og Baroner. Disse fik meget store Privilegier, som en vidtstrakt Myndighed over deres Godser, hvor Retsplejen og Bestyrelsen besørgedes af deres egne Tjenere, fremdeles Tiendefrihed og Skattefrihed, ikke blot for Hovedgaarden, men ogsaa for en Del af Bøndergodset. Bønderne befriedes derved ikke for Skat, men maatte betale den til Lensbesidderen i Steden for til Staten. Da dernæst Hoveriet forøgedes ved de store Jorder, der lagdes under de nye Sædegaarde, blev Bondestandens Vilkaar under Enevoldsregeringen endnu sørgeligere end forhen under Adelsvælden. De fleste Medlemmer af den nye Adel vare indvandrede Tyskere, og den nationale Aand, som havde udmærket den gamle Adel, veg saaledes for fremmed Indflydelse. Fremdeles indførtes Ridderordener (Elefantordenen, til hvilken der allerede findes Spor under Kristian den 1ste, og Danebrogsordenen) samt Rang. Rangforordningen bidrog til at udfylde Kløften mellem Adelige og Borgerlige, da de højere Rangklasser fik adelige Rettigheder, men fremkaldte megen Forfængelighed og Rangsyge.

Ved Griffenfelds snilde Politik lykkedes det Kristian den 5te at erhverve Grevskabet Oldenburg. Den holsten-gottorpske Hertug Kristian Albrecht (som var fulgt efter sin Fader, Hertug Frederik den 3dje), blev meget forbitret herover, og skjønt han var gift med en Søster til Kristian den 5te, forbandt han sig nøje med Sverige. Imidlertid udbrød der en evropæisk Krig, fremkaldt ved Ludvig den 14des Angreb paa Holland (1672). Griffenfeld raadede til, at Danmark skulde undgaa Brud med det mægtige Frankrig og Sverige; men Kristian den 5te ønskede at vinde Krigshæder og tilbageerobre de skaanske Provinser; desuden forstod den kloge Kurfyrst Frederik Vilhelm den Store af Brandenburg at bevæge ham til at tiltræde det mellem ham, Kejseren, Spanien og Holland indgaaede Forbund. Saaledes udbrød den skaanske Krig mellem Danmark og Sverige (1675).

Da Hertugen af Gottorp ikke vilde slutte sig til Danmark, tog Kristian den 5te ham til Fange ved en Sammenkomst i Rendsborg og tvang ham til et Forlig, hvorved han maatte overlade Kongen sin Hær og sine Fæstninger. Da Hertugen bagefter protesterede mod det tvungne Forlig, besatte Kongen hans Lande. Krigen blev derefter aabnet i Tyskland. Den svenske Fæstning Wismar blev belejret, men haardnakket forsvaret, og de danske Generaler vilde allerede opgive Belejringen; men Griffenfeld nødte dem til at fortsætte den, og i Slutningen af Aaret blev Staden indtaget.

Imidlertid havde mægtige Fjender sammensvoret sig for at styrte den borgerlig fødte Minister, som ved enkelte Uforsigtigheder gav dem Lejlighed til Angreb. Statholderen i Norge, den tapre, men raa Ulrik Frederik Gyldenløve, en uægte Søn af Frederik den 3dje, var forbitret over, at Griffenfeld havde søgt at holde Kongen borte fra hans skadelige Indflydelse, og med ham forbandt sig de tyske Adelsmænd ved Hoffet, som haabede at arve Griffenfelds Magt. Det lykkedes dem at indtage Kongen imod ham, og i Foraaret 1676 blev han pludselig fængslet og anklaget for forskjellige Forbrydelser. Uagtet han kun kunde overbevises om mindre Forseelser, blev han som Højforræder dømt fra Ære, Liv og Gods. Paa Retterstedet blev han benaadet med evigt Fængsel og blev først sat i Kastellet ved Kjøbenhavn, senere paa Munkholm ved Trondhjem; først efter 22 Aars Fangenskab blev han løsladt, men døde snart efter, samme Aar som den utaknemlige Konge (1699.)

I Aarene 1676 og 1677 førtes Krigen mellem Danmark og Sverige med stor Heftighed baade til Lands og til Søs. Kort Adeler var netop død, som Krigen begyndte; men den danske Adelsmand Niels Juel, som ligeledes havde lært Søvæsenet i Holland, traadte værdig i hans Sted. 1676 indtog han Gotland og vandt derpaa i Forening med en hollandsk Flaade under den yngre Tromp en glimrende Sejr ved Øland (d. 1ste Juni), hvor to svenske Admiralskibe sprang i Luften med en talrig Besætning. Aarsdagen derefter sejrede Juel atter under Møen, og en Maaned senere (d. 1ste Juli 1677) vandt han sin berømte Sejr i Kjøgebugt, hvor Svenskerne mistede over 20 Skibe, men Juel ikke et eneste; derefter beherskede den danske Flaade aldeles Havet.

Til Lands var Lykken desto mere afvexlende. Efter Slaget ved Øland landede Kristian den 5te i Skaane og erobrede let og hurtig saa vel dette Landskab som Bleking. Den unge svenske Konge, Karl den 11te, maatte fuld af bitter Harme trække sig tilbage for Overmagten, og allerede trængte en dansk Hær ind i Halland, medens en anden under Gyldenløve fra Norge brød ind i Baahuslen. Begge skulde forene sig og trænge videre ind i Sverige; men Karl den 11te havde imidlertid samlet en større Hær i Småland og overfaldt pludselig den danske Hær i Halland ved Halmstad. Efter haardnakket Modstand maatte denne overgive sig, og Planen til Sveriges Erobring var tilintetgjort. — Derefter rykkede Karl den 11te ind i Skaane, og det kom til Slaget ved Lund (December 1676). Paa begge Sider kæmpede saa vel Tropperne som selve Kongerne med stor Tapperhed, og længe vaklede Sejren; men da Kong Kristian til sidst forlod Slaget for efter sine Generalers Opfordring at skaane „sin dyrebare Person“, medens Kong Karl hellere vilde dø end vige uden Ære, beholdt Svenskerne Valpladsen. Følgen af det uhørt blodige Slag var Tabet af alle de danske Erobringer med Undtagelse af Landskrona og Kristianstad.

I det følgende Aar førte Kristian den 5te atter en Hær til Skaane, og 14 Dage efter Slaget i Kjøgebugt stødte begge Kongerne sammen ved Landskrona. Saa vel Kong Kristian som hans Broder Prins Jørgen kæmpede tappert; men til sidst maatte de dog trække sig tilbage til Fæstningen, uden at have udrette noget. Kort efter erobrede Gyldenløve med stor Dristighed Marstrand med Fæstningen Karlsten; men Aaret efter blev Kristianstad efter en lang Belejring tilsidst nødt til at overgive sig. — Imidlertid var der begyndt

Fredsunderhandlinger mellem de krigsførende Magter, og da Danmark til sidst stod alene tilbage, forladt af sine Forbundsfæller, som havde draget det ind i Krigen, maatte det finde sig i at slutte Fred i Fontainebleau med Frankrig og i Lund med Sverige (1679) uden at beholde det mindste af sine Erobringer: kun en ringe Pengesum og nogle Kanoner fra de Fæstninger, det tilbagegav, skulde tjene det til Erstatning.

I de 20 øvrige Aar af Kristian den 5tes Regering havde Danmark Fred; men Forholdet til Hertugen af Holsten-Gottorp truede dog længe med Krig. Vel var det ved Freden i Fontainebleau bestemt, at Hertugen skulde gjenindsættes i sine forrige Rettigheder; men først 1689 blev Kristian den 5te ved flere Magters Trusler nødt til at finde sig deri. Kristian Albrecht vendte derpaa efter lang Tids Nød tilbage til sine Lande og levede siden i fredeligt Forhold til Kongen indtil sin Død; men hans Søn Frederik den 4de sluttede sig atter bestemt til Sverige og viste en saa trodsig Opførsel mod Danmark, at Forholdet igjen blev meget fjendtligt.

Strax efter Enevoldsmagtens Indførelse havde Frederik den 3dje nedsat en Kommission til Udarbejdelse af en ny almindelig Lovbog; men denne udkom først 1683 under Navn af Kristian den 5tes danske Lov. Den fik Gyldighed for Kongeriget Danmark ligesom den næsten enslydende norske Lov for Norge; derimod vedblev den jyske Lov at gjælde i Slesvig. Paa samme Tid udarbejdedes den første almindelige Jordebog (Matrikel), ved hvilken alle Jorder ansattes til et vist Antal Tønder Hartkorn, som lagdes til Grund for Skatternes Beregning. I Spidsen for dette vigtige Arbejde stod den berømte Opdager af Lysets Hurtighed, Ole Rømer, der ogsaa gjorde sig fortjent ved mange andre gavnlige Indretninger, saasom Indførelsen af ens Maal og Vægt over hele Riget, og som Politimester i Kjøbenhavn foretog mange Forbedringer i Stadens Tilstand.

Men uagtet der saaledes i flere Retninger blev gjort betydelige Fremskridt, var Danmarks indre Tilstand i det hele dog kun sørgelig. Agerdyrkning og Kvægavl vare i dybt Forfald, meget Bøndergods laa øde, og Fæstebønderne maatte ved strænge Straffe tvinges til at blive ved deres Gaarde. For Videnskaberne viste Regeringen efter Griffenfelds Fald Ligegyldighed, og Modersmaalet blev tilsidesat for det tyske Sprog, ved Siden af hvilket nu ogsaa Fransk begyndte at vinde Indgang i den fornemme Verden. Dog levede i denne Tid den store Psalmedigter Thomas Kingo og Peder Syv, som man har kaldt „den danske Sprogforsknings Fader.“ Trostvangen var saa stærk, at man nægtede de af Ludvig den 14de fordrevne Reformerte Adgang, uagtet Dronningen, den ædle Charlotte Amalie af Hessen, var reformert. Først efter at de fleste havde nedsat sig i andre Lande, gav man dem en indskrænket Religionsfrihed.

Ved Kristian den 5tes Død (1699) besteg hans Søn Frederik den 4de Tronen. Aaret før havde Kristian den 5te ødelagt nogle af den gottorpske Hertug Frederik den 4de opførte Skanser; men Hertugen havde opført dem paa ny ved Hjælp af svenske Tropper. Han havde ægtet en Datter af Karl den 11te og stolede paa sin Svoger, den unge svenske Konge, Karl den 12te, der 2 Aar før var fulgt efter sin Fader. Kong Frederik den 4de indgik derimod et Forbund mod denne med den russiske Czar, Peter den Store, og Avgust den 2den, Kurfyrste af Sachsen og Konge i Polen. I Aaret 1700 rykkede en dansk Hær ind i de gottorpske Lande; men svenske, nordtyske og hollandske Tropper ilede Hertugen til Hjælp, og Vilhelm den 3dje af England og Holland, der var gaaet i Borgen for det 1689 mellem Danmark og Gottorp sluttede Forlig, sendte desuden en Flaade til Sundet, som forenede sig med en svensk Flaade og begyndte at bombardere Kjøbenhavn. Vel udrettede Bombardementet intet, og Kjøbenhavns Borgere med Enkedronningen i Spidsen viste mandigt Mod; men imidlertid landede Karl den 12te uden Modstand i Sælland (ved Humlebæk), og Kong Frederik, der ingen Hjælp fik af sine Forbundsfæller, maatte slutte Freden i Travendal, ved hvilken han maatte anerkjende Hertugens Ret til at anlægge Fæstninger og holde Tropper samt betale ham en Sum Penge. 2 Aar efter faldt Hertug Frederik den 4de ved Klissov i Polen (1702), og der blev indsat en Formynderregering for hans toaarige Søn Karl Frederik.

Medens Karl den 12te kæmpede i Rusland og Polen, henvendte Kong Frederik den 4de sin Opmærksomhed paa de indre Forhold. Hans Opdragelse var bleven forsømt, og uagtet han ved sin Faders Død var 28 Aar gammel, var han af dennes Yndlinger bleven holdt aldeles udenfor Regeringen. Men han havde en god naturlig Forstand og stor Lyst til Selvvirksomhed. Især søgte han at bringe Orden i Finansvæsenet og at sætte Krigsmagten i en bedre Stand. Foruden de hvervede Tropper indførte han en Landmilits: hele Landet inddeltes i Lægder, og hvert Lægd skulde stille en Soldat til 6 Aars Krigstjeneste. Aaret efter (1702) ophævedes Vornedskabet paa Øerne; herefter maatte Bønder ikke sælges, ej heller vilkaarlig sættes fra deres Gaarde og tvinges til at overtage øde Gaarde, men skulde for Livstid beholde deres Gaard i Fæste. Paa de Øer, hvor Vornedskabet hidtil havde hersket, forbedredes saaledes Bondestandens Stilling, betydeligt. En Del af Landtropperne udlejedes under den spanske Arvefølgekrig til fremmed Krigstjeneste, og de danske Regimenters Tapperhed bidrog ikke lidet til Eugens og Marlboroughs Sejre.

Imidlertid begyndte Danmark igjen at deltage i den store nordiske Krig (1709). Frederik den 4de havde gjort en Rejse til Italien og fornyede paa Hjemvejen sit

Forbund med August den 2den, senere ligeledes med Peter den Store. En dansk Hær havde i Begyndelsen Fremgang i det for Tropper blottede Skaane; men dettes udmærket dygtige Guvernør, Grev Magnus Stenbock, ilede til Småland og samlede en Hær, der tildels bestod af Bønder, klædte i Skindpelse og Kofter, som han i Hast indøvede. Den danske Hær maatte trække sig tilbage, og det kom til Slag ved Helsingborg (1710). Den danske General, Jørgen Rantzau, der havde udmærket sig som Rytteranfører under Marlborough, forlod ubesindigt sin faste Stilling og gjorde et hidsigt Angreb mod Rytteriet, men blev fuldstændig slaaet af Stenbock med hans foragtede „Gedehyrder og Træskoryttere“. — Samme Aar forefaldt en Kamp i Kjøgebugt, hvor Nordmanden Ivar Hvitfeld sprang i Luften med sit Linjeskib Danebrog for ikke at bringe den øvrige Flaade i Fare.

I Aaret 1711 lammedes Krigsførelsen af en frygtelig Pest, som bortrev over $\frac{1}{3}$ af Kjøbenhavns Befolkning; men 1712 erobrede de Danske de fleste svenske Besiddelser i Tyskland. Det lykkedes imidlertid Stenbock at føre en Hær over til Pommern, hvorfra han rykkede frem igjennem Meklenburg. Her kom det ved Gadebusch til det sidste store Feltslag mellem Danske og Svenske (d. 20de December*) 1712). De Danske havde indtaget en gunstig Stilling under Anførsel af General Scholten, som havde udmærket sig i Arvefølgekrigen; men da der ankom en sachsisk Rytterafdeling, og dennes Anfører foreslog en anden Stilling, lod Kong Frederik, som selv var tilstede, foretage en Forandring i det sidste Øjeblik. Heraf benyttede Stenbock sig, og efter en haardnakket Kamp maatte de Danske vige; Kongen var en af de sidste, der forlod Valpladsen. Sejrherrens Stilling var imidlertid meget vanskelig, da Sachserne og Russerne rykkede frem og forenede sig med Levningerne af den danske Hær. Nytaarsdag 1713 rykkede han ind i Holsten og plettede her sin Helteære ved at afbrænde den aabne Stad Altona; derefter gik han over Ejderen og blev indladt i den gottorpske Fæstning Tønning, men maatte snart overgive sig med hele sin Hær til de Danske. Frederik den 4de havde imidlertid taget de gottorpske Lande i Besiddelse og vedblev at belejre Tønning, ved hvis Overgivelse (1714) det ogsaa viste sig, at Fæstningens Porte vare blevne aabnede for Stenbock ifølge Befaling af Hertug Karl Frederiks Formynder og Farbroder, Kristian Avgust, Biskop af Lübek*), som ledede s af den snedige Ministen Görtz.

---

*) Fra 1700 stemme Dagene med vor nuværende Kalender, medens de før den Tid ere angivne efter den da brugelige julianske Kalender.

I Slutningen af Aaret 1714 vendte Karl den 12te endelig tilbage fra Tyrkiet og ankom til Stralsund. De Forsøg, som blev gjorte paa at bringe ham Undsætning fra Sverige, tilintetgjordes af den danske Sømagt, som i Aaret 1715 vandt gjentagne Sejre, og ved Juletid maatte Kong Karl paa en lille Jagt flygte over til Skaane, hvorefter Stralsund overgav sig. Den utrættelige Helt samlede derpaa i Hast en Hær og tænkte paa at gaa over Isen til Sælland; men Tøvejr hindrede denne Plans Udførelse, og han vendte sig derfor mod Norge (1716). Dette Land var kun daarlig forsynet med Tropper; men Indbyggernes Heltemod erstattede Savnet (Anna Kolbjørnsdatter i Norderhov Præstegaard o. a.), og Kong Karl maatte snart igjen trække sig tilbage til Grænsen. Her angreb han Frederikshald, som nu dækkedes af Klippefæstningen Frederikssten; men Borgerne med Kjøbmand Peder Kolbjørnsen (Anna Kolbjørnsdatters Broder) i Spidsen stak selv Ild paa deres

---

*) Bispedømmet Lübeck indbefattede Eutin med tilhørende Distrikt i Holsten.

Stad og tvang ham til at trække sig tilbage. Han ventede nu paa en Transportflaade, der skulde bringe ham Belejringsskyts og andre Fornødenheder; men denne blev i Havnen Dynekilen i Baahuslen ødelagt af Søhelten Tordenskjold, og strax derpaa forlod Karl den 12te Norge. Tordenskjold, som egentlig hed Peder Vessel, var født i Trondhjem og havde allerede gjort sig berømt ved flere æventyrlige Bedrifter: efter det glimrende Udfald af det mageløs dristige Anfald paa Dynekilen blev han i sit 25de Aar udnævnt til Kommandør.

Samme Aar ankom Peter den Store med en betydelig Hær til Sælland for efter Aftale at understøtte et dansk Angreb paa Skaane; men da han efter først at have været meget ivrig pludselig erklærede, at det var blevet for sildigt, maatte han efter Frederik den 4des Forlangende tilsidst igjen føre sin Hær bort. Forholdet til Rusland blev herefter meget tvivlsomt, og Peter den Store begyndte at nærme sig til Sverige; men efter Karl den 12tes Død for Frederikshald (1718) indtraadte igjen det gamle Forhold, og medens Russerne ødelagde det østlige Sverige, trængte de Danske fra Norge ind i det vestlige. Tordenskjold ødelagde ikke blot den svenske Flaade i Marstrands Havn, men bragte endog med en ubetydelig Styrke den næsten uindtagelige Klippefæstning Karlsten til at overgive sig (1719); derefter blev han udnævnt til Viceadmiral. Endelig kom det til Fred mellem Danmark og Sverige i Frederiksborg (1720)*). Sverige maatte betale en Sum Penge, opgive Toldfriheden i Sundet og anerkjende det gottorpske Slesvigs Indlemmelse i Danmark, for hvilken de fredsmæglende Magter, England og Frankrig, gik i Borgen.

Saaledes var hele Slesvig endelig igjen indlemmet i Danmarks Rige, og Hertugdømmets Befolkning med de sønderborgske Fyrster og det slesvigske Ridderskab i

---

*) Slottet Fredensborg, som dengang var under Bygning, har deraf faaet sit Navn.

Spidsen aflagde Hyldingsed til Kongen og lovede at lyde ham og hans Efterfølgere efter Kongeloven (1721). Men Hertugdømmet vedblev at styres som et eget Land, og der blev ikke gjort noget for at standse den af Gottorperne begunstigede Fortyskning; tvært imod fortsattes denne ogsaa under de danske Konger. — Hertug Karl Frederik fik efter Freden sine holstenske Besiddelser tilbage og tog sit Sæde i Kiel, men vilde ikke anerkjende Afstaaelsen af Slesvig. Forladt af Sverige søgte han Beskyttelse i Rusland, hvor han blev gift med Peter den Stores og Katharinas den 1stes Datter, Anna, og under Katharinas Regering (1725—27) truede Rusland med Krig; men Faren ophørte ved Katharinas Død.

Frederik den 4de viste megen Omhu for Folkeoplysningen og Kristendommens Udbredelse. Undervisningen paa Landet besørgedes hidtil paa de fleste Stede af omvandrende Skolelærere; men nu opførtes der Skolebygninger og blev sørget for en bedre Undervisning. Missionærer udsendtes til Ostindien og Finmarken, og den ædle Hans Egede begyndte at prædike Kristendommen i Grønland. Derimod havde Frederik den 4de ikke stor Interesse for Videnskaberne. Imidlertid fremtraadte under ham den lærde Historieforsker Hans Gram, og Islænderen Arne Magnussen samlede talrige Haandskrifter paa sin Fødeø. Men af langt større Betydning end af alle andre Forfattere var Nordmanden Ludvig Holberg, som i sit komiske Heltedigt Peder Paars og sine Komedier med glimrende Vid og Lune spottede over sin Tids Daarligheder. I Slutningen af Frederik den 4des Regering hjemsøgtes Kjøbenhavn af en frygtelig Ildebrand, der ødelagde over Halvdelen af Byen (1728).

Ved Frederik den 4des Død (1730) besteg hans 30aarige Søn Kristian den 6te Tronen. Han havde ikke staaet i noget godt Forhold til Faderen paa Grund af dennes andet Ægteskab (med Anna Sofie Reventlov), hvilket Kong Frederik havde indgaaet, medens hans første Hustru (Louise af Meklenburg) endnu levede. Kristian den 6te var en gudfrygtig og retsindig Mand med den bedste Vilje til at fremme sit Folks Vel, men lod sig beherske af sin Dronning, Sofie Magdalene, en stolt og pragtsyg tysk Prinsesse (fra Baireuth), som viste Foragt mod alt Dansk og bortøslede Statens Indtægter til tyske Prinser og Lykkejægere. Umaadelige Summer anvendtes til pragtfulde Slotte, som Kristiansborg, der afløste det gamle Kjøbenhavns Slot, og Hirschholm, som opførtes i en Mose. Hoffet holdt sig strængt adskilt fra Folket, og Kongen viste sig kun omgivet af Soldater. Ved Siden af Hoffærdigheden herskede, især under Indflydelse af den tyske Hofpræst Bluhme, en mørk og sygelig Religiøsitet: der udkom en Sabbatsforordning, som ved Straffe fremtvang Kirkegang og forbød enhver Fornøjelse, og Følgen heraf blev naturligvis Skinhellighed og Hykleri. Endnu en sørgelig Side ved Kristian den 6tes Regering var Forværrelsen af Bondestandens Vilkaar, idet Stavnsbaandet blev indført: Bønderne skulde fra deres 14de til det 36te Aar forblive paa det Gods, hvor de hørte hjemme, og Herremændene fik Myndighed til at udskrive, hvem de vilde, til Soldat.

Imidlertid havde denne Regering ogsaa sine gode Sider. Handel og Industri fremmedes; der oprettedes en Bank i Kjøbenhavn, det ostindiske Kompagnis Handel udvidedes til Kina, og den vestindiske Handel fik større Betydning, efter at Øen St. Croix var kjøbt af Frankrig. Flaaden og alle dertil hørende Anlæg bragtes i en fortrinlig Stand af den dygtige Grev Danneskjold Samsø (en Søn af Kristian den 5tes uægte Søn, Kristian Gyldenløve). Konfirmationen indførtes (1736), og Almueundervisningen forbedredes. En Del af de talrige smaa Latinskoler ophævedes, for at de øvrige kunde faa en bedre Indretning, og Kjøbenhavns Universitet hævede sig af det Forfald, hvori det i den sidste Tid var nedsunket.

Holberg, der under denne Regering ikke kunde lade opføre Komedier, skrev sin Danmarks Historie, og den lærde Langebek traadte i Grams Fodspor.

Den svagelige Kristian den 6te døde allerede 1746, og hans 25aarige Søn Frederik den 5te besteg Tronen. Folket hilsede med Jubel den venlige og jævne unge Konge og hans elskværdige unge Dronning, Louise af England; Frihed og Munterhed afløste den under Kristian den 6te herskende Tvang og Alvor, og den danske Skueplads blev igjen aabnet. Men Frederik den 5te var en lidet begavet og lidet selvvirksom Konge, som mere og mere hengav sig til raa Udsvævelser. Heldigvis gjorde hans Yndling, Adam Gottlob Moltke, i det hele sin Indflydelse gjældende i en god Retning, og duelige Ministre styrede Landet, især den ædle Johan Hartvig Ernst Bernstorff, en af de mest fortjente blandt de talrige i dansk Statstjeneste indtraadte Tyskere.

Frederik den 5tes 20aarige Regering var ligesom den foregaaende fredelig; dog gjorde Syvaarskrigen det nødvendigt, i flere Aar at holde en Hær i Holsten for at sikre Grænsen, og under den samtidige Søkrig indgik Danmark og Sverige en væbnet Nevtralitetstraktat for at beskytte Handelen. Da dernæst den af Had til Danmark opfyldte holsten-gottorpske Hertug Karl Peter Ulrik, en Søn af Karl Frederik, i Aar 1762 var bleven russisk Kejser under Navn af Peter den 3dje, var en Krig med Rusland i Færd med at udbryde. En russisk Hær nærmede sig allerede den holstenske Grænse, og 40,000 Danske vare rykkede ind i Meklenburg for at møde den, medens en dansk Flaade krydsede i Østersøen, da pludselig Peters Afsættelse og Mord fjærnede den truende Fare. Men alle disse Rustninger havde foraarsaget store Udgifter, og den forhen ubetydelige Statsgjæld voxede under Frederik den 5te til 20 Mill. Rdl. Dertil bidrog i øvrigt ogsaa den ødsle Hofholdning og den store Rundhaandethed, som Regeringen viste ved Understøttelsen af Industri, Kunst og Videnskab. Fabrikker opelskedes ved kunstige Midler, som Indførselsforbud, Enerettigheder og Pengeunderstøttelser, Kunstakademiet indrettedes, og pragtfulde Bygninger opførtes, bl. a. den ikke fuldendte Marmorkirke. Sorø Akademi gjenoprettedes, især ved Holbergs Hjælp, og mange udmærkede Mænd virkede her i den nærmest følgende Tid. Mange fremmede Lærde indkaldtes, især fra Tyskland, som Digteren Klopstock, Geografen Karsten Niebuhr, som blev sendt til Arabien, og den store Botaniker og Statsøkonom Oeder. Naturvidenskaben og Statsøkonomien begunstigedes i det hele særdeles, og da Moltke havde skaffet disse Fag Censurfrihed, kom de derved fremkaldte Undersøgelser om Agerdyrkningens Forbedring snart ogsaa til at omfatte Bondestandens Vilkaar. Enkedronning Sofie Magdalene, Bernstorff og andre Godsejere begyndte at ophæve Hoveriet og give deres Bønder Selvejendom eller Arvefæste; men Regeringen foretog endnu intet til Bondestandens Befrielse. Tvært imod forværrede den mange Bønders Tilstand ved at begynde paa at sælge Krongodserne; thi disse faldt nu for største Delen i Hænderne paa Folk, som oprettede nye Herregaarde og udsugede Bønderne. Mange Penge spildtes ved det mislykkede Forsøg paa at opdyrke Jyllands Heder ved tyske Nybyggere.

Ved Frederik den 5tes Død (1766) besteg hans 17aarige Søn Kristian den 7de Tronen, og samme Aar ægtede han den endnu yngre engelske Prinsesse Karoline Mathilde (en Broderdatter af hans Moder. Dronning Louise). Den unge Konge var ikke uden Evner, men blottet for enhver ædlere Følelse og hengav sig til vilde Udsvævelser, som hurtig ødelagde ham paa Sjæl og Legeme. Hans forrige Lærer, den ædle Schweizer Reverdil, der blev udnævnt til Kabinetssekretær, havde i Begyndelsen nogen Indflydelse, som han især benyttede til at virke for Bondestandens Befrielse, men fik pludselig sin Afsked. Vilkaarlige Afskedigelser hørte i det hele til Dagens Orden, og der indtraadte saaledes en stor Ustadighed i Statsstyrelsen. Dog bevarede Bernstorff i nogle Aar sin Indflydelse, især som Udenrigsminister, og det lykkedes ham Aaret efter Kristian den 7des Tronbestigelse at afslutte den vigtige Traktat med den russiske Kejserinde Katharina den 2den, ved hvilken hun paa sin umyndige Søn Povls Vegne lovede at afstaa den gottorpske Del af Holsten og opgive Fordringerne paa Slesvig imod at erholde Oldenburg.

Men paa en Udenlandsrejse, som Kongen foretog i Aaret 1768, forstod den tyske Læge Johan Frederik Struensee at vinde hans Gunst, og efter Hjemkomsten steg denne ærgjerrige Mand højere og højere, især efter at han ganske havde vundet Dronningen for sig. Da det endelig lykkedes ham at styrte Bernstorff (1770), var han i Virkeligheden Statens Herre, skjønt han først Aaret efter blev udnævnt til Gehejme-Kabinetsminister. Kongen var nu nedsunken i fuldstændig Sindssvaghed og var blot et Redskab i sine Omgivelsers Hænder. Til at passe paa ham ansatte Struensee sin Ven Enevold Brandt, der ligesom han selv fik Titel af Greve. Al Myndighed samledes i den enevældige Kabinetsministers Haand, og medens Kongens uindskrænkede Magt hidtil kun udøvedes igjennem Gehejme-Statsraadet og Kollegierne, blev den nu aldeles despotisk. Gehejme-Statsraadet ophævedes, Kollegierne mistede al Indflydelse, og Kabinetsordrer med Struensees Underskrift fik Gyldighed som kongelige Forordninger.

Den overordentlige Magt, som Struensee saaledes havde erhvervet, anvendte han til at gjøre den saakaldte „nye Filosofis“ Grundsætninger gjældende og bekæmpe forældede Tilstande af enhver Art: hans Statsstyrelse har saaledes samme Karakter som Kejser Josef den 2dens i Østerrig, Pombals i Portugal og mange andre samtidige Statsmænds. Der blev indført en uindskrænket Trykkefrihed, Finansbestyrelsen forbedredes ved at samle alle Indtægter i en fælles Kasse og indføre Besparelser, flere smaa Domstole i Kjøbenhavn forenedes til Hof- og Stadsretten, Levningerne af Torturen afskaffedes, og det blev forbudt at ansætte fornemme Mænds Tjenere som Embedsmænd. En Landvæsenskommission, af hvilken Oeder blev Medlem, begyndte at gjøre Skridt til Bondestandens Befrielse, Sorø Akademi aabnedes for Uadelige, og der udkastedes Planer til Universitetets Omdannelse. Overflødige Helligdage afskaffedes, Mængden fik Adgang til forskjellige Adspredelser og Nydelser, og Hoffet deltog i saadanne paa en Maade, som stred imod den tidligere Etikette. Det fordærvelige Tallotteri indførtes, og flere andre Forordninger syntes udsprungne af den Foragt for Religion og Sædelighed, som Struensee selv nærede. Men ogsaa de gavnlige Forandringer blev ofte gjennemførte uden Hensyn til de bestaaende Forhold og paa en vilkaarlig og voldsom Maade. Talrige Embedsmænd blev afsatte uden Lov og Dom og fik ingen eller kun en meget ringe Pension, medens Struensee lod sig og Brandt udbetale store Pengesummer. Det danske Sprog blev aldeles tilsidesat: Forordninger udstedtes paa Tysk og Ansøgninger maatte skrives i dette Sprog. Alt dette fremkaldte en almindelig Misfornøjelse, og Trykkefriheden benyttedes saa stærkt imod dens Ophavsmand, at han atter maatte indskrænke den. Ved enkelte Lejligheder brød Forbitrelsen ud i Uroligheder: norske Matroser drog saaledes ud til Hirschholm for at forlange deres Løn, og Lillejuleaften 1771 gjorde Fodgarden Oprør. Under disse Begivenheder viste Struensee en Svaghed, som gav hans Fjender Mod til at sammensværge sig for at styrte ham. Deltagere i Sammensværgelsen vare: Kongens Stifmoder, Enkedronning Juliane Marie, hendes Søn, den ubetydelige Arveprins Frederik, dennes Sekretær og tidligere Lærer, den lærde og fædrelandssindede Ove Høegh Guldberg, og flere mindre hæderlige Mænd, der nærede personligt Had til Struensee.

Den 17de Januar 1772 trængte de Sammensvorne efter et Hofbal om Natten ind i Kongens Sovekammer og fik ham til at underskrive en Fængselsordre mod Dronningen, Struensee og Brandt. De to sidste blev dømte som Majestætsforbrydere og henrettede paa en barbarisk Maade, medens Dronningen blev skilt fra Kongen og ført til Celle i Hannover, hvor hun faa Aar efter døde. Med Struensee fjærnedes flere dygtige Mænd, som han havde ansat, tildels paa en haard og uretfærdig Maade. Gehejme-Statsraadet gjenoprettedes, og Arveprinsen blev dets Formand; men Guldberg blev Sjælen i Regeringen, skjønt han først blev udnævnt til Minister kort før sit Fald (1784). De 12 Aar fra 1772 til 1784 kaldes derfor den Guldbergske Periode. Guldberg var i enhver Henseende en Modsætning til Struensee: han var gudfrygtig, alvorlig og arbejdsom, men hildet i forældede Anskuelser. Der indtraadte derfor en fuldstændlg Reaktion, og med Undtagelse af Hof- og Stadsretten og Tallotteriet ophævedes næsten alle Struensees Indretninger. Pressen blev lagt i de strængeste Baand og givet til Pris for Politiets Vilkaarlighed. Finansbestyrelsen blev igjen adsplittet, og Statgjælden steg uagtet Rigets fredelige og gunstige Forhold. Landvæsenskommissionen ophævedes, og Bondestandens Vel tilsidesattes for Herremændenes Ønsker. Men ogsaa i en god Retning fremtræder Modsætningen til den forrige Styrelse. Modersmaalet blev behandlet med Agtelse og fik en Plads i Latinskolerne, ligesom der indførtes dansk Kommando ved Hæren. Indførelsen af Indfødsretten satte en Grænse for Fremmedes Ansættelse i Embeder. Videnskaberne beskyttedes af Guldberg, men endnu mere af den ædle Rigmand Peter Frederik Suhm, som tillige selv forfattede en lærd Danmarks Historie og mange andre Skrifter. Derimod blev der ikke gjort noget for Digtere som Johannes Ewald og Herman Wessel.

1773 blev Andreas Peter Bernstorff, en Brodersøn af den kort før afdøde Johan Hartvig Ernst, Udenrigsminister og bragte samme Aar det af Farbroderen afsluttede Mageskifte med Rusland til Udførelse. Hele Holsten (med Undtagelse af Bispedømmet Lübeck) forenedes saaledes under Kongens Herredømme, medens Storfyrst Povl overlod Oldenburg til Biskoppen af Lübeck, Frederik Avgust, en Søn af Kristian Avgust. I Forbindelse med Mageskiftet stod et nøje Forbund med Rusland; men Bernstorff søgte dog at bevare en selvstændig Politik lige over for den mægtige Forbundsfælle. Dette viste sig især i den nordamerikanske Frihedskrig. Under denne blomstrede Danmarks og Norges Handel, især den ostindiske og vestindiske samt Fragthandelen paa Middelhavet højlig, men var udsat for mange Farer ved de krigsførende Magters, især Englands Indgreb. Bernstorff førte i denne Anleduing mange Underhandlinger saa vel med England som med de nevtrale Magter, Rusland og Sverige, og i Aaret 1780 kom det til et væbnet Nevtralitetsforbund med de sidste. Men paa samme Tid sluttede han en Overenskomst med England om, hvad der skulde forstaas ved Kontrebande, som ikke maatte indføres til dets Fjenders Havne, og herover blev den russiske Regering saa forbitret, at Arveprinsen og Guldberg for at tilfredsstille den lod ham gaa af.

Bernstorff levede derefter paa sine Godser i Meklenburg; men imidlertid voxede Kristian den 7des Søn, Kronprins Frederik, til og fattede tidlig den Beslutning at overtage Regeringen for sin Fader. Han traadte hemmelig i Forbindelse med Bernstorff og nogle af dennes Venner, og da han 16 Aar gammel efter sin Konfirmation traadte ind i Statsraadet, lykkedes det ham at faa Kongens Underskrift paa flere Ordrer, ved hvilke de fleste Ministre fik deres Afsked, nye udnævntes, og det bestemtes, at Kronprinsen herefter skulde medundertegne enhver kongelig Befaling. Enkedronningen, som forgjæves søgte at trænge ind til Kongen for at øve sin vante Indflydelse paa ham, maatte med sin Søn trække sig tilbage fra Regeringen, og Guldberg blev sendt som Stiftamtmand til Aarhus (1784).

Kronprins Frederik, som fra nu af til sin Død (indtil 1808 i sin Faders Navn, siden som Konge, i alt 55 Aar) stod i Spidsen for Danmarks Regering, var ærlig, jævn og arbejdsom; han var retfærdig mod alle og elskede sit Folk, som igjen elskede ham med trofast Kjærlighed. De første 13 Aar (1784—97) vare en lykkelig Tid for „Tvillingriget". Den udmærket dygtige Bernstorff var i denne Periode Regeringens ledende Aand og nød en ubegrænset Tillid saa vel hos den unge Kronprins som hos Folket. Freden forstyrredes rigtignok 1788, da den svenske Konge, Gustav den 3dje, angreb Rusland, og Danmark ifølge sit Forbund med dette Rige sendte en Hær fra Norge ind i Sverige. Under Anførsel af Landgrev Karl af Hessen (gift med Kristian den 7des Søster og senere Kronprinsens Svigerfader) rykkede denne frem i Baahuslen, men med en Skaansel og Mandstugt, som stod i stærk Modsætning til tidligere Indfald. En mindre Styrke maatte overgive sig; men England og Preussen nødte snart Danmark til at standse Fjendtlighederne. Derimod vedligeholdt Bernstorff med stor Klogskab og Fasthed Danmarks Nevtralitet under den franske Revolutionskrig og afviste med ædel Stolthed det Tryk, som de mod Frankrig fjendtlige Stormagter søgte at øve paa den danske Regering. Uagtet Englænderne ofte opbragte danske Handelsskibe, som de beskyldte for at bringe Kontrebande til Frankrig, naaede Danmarks Handel dog i denne Tid en hidtil ukjendt Højde. For at sikre den sluttedes der et væbnet Nevtralitets-Forbund med

Sverige (1794), og en velvillig Stemning begyndte at afløse det gamle Nationalhad mellem de nordiske Riger.

I det Indre blev der i denne Tid gjort en Mængde Forbedringer, og efter Revolutionen fra oven under Struensee og Reaktionen under Guldberg fulgte nu de sindige og retfærdige Reformers Periode. Først og fremmest stræbte Kronprinsen og hans Raadgivere at afryste Bondestandens Lænker og ophjælpe Agerdyrkningen. Begyndelsen skete med de kongelige Godser i Nordsælland, hvor Markerne blev udskiftede og Gaardene udflyttede, Hoveriet ophævedes, Selvejendom indførtes, og en Mængde Skoler oprettedes. Derefter nedsattes den store Landbokommission, af hvilken den ædle Grev Kristian Ditlev Reventlov og den dygtige Nordmand Kristian Kolbjørnsen vare de vigtigste Medlemmer, og der udkom en Række af Forordninger, der lagde Grunden til de umaadelige Fremskridt, som den danske Bondestand fra den Tid af har gjort i Frihed, Velstand og Oplysning. Medens Fæstebønderne hidtil ofte havde maattet overtage usle Gaarde og, naar de havde drevet dem op, under et eller andet Paaskud vare satte fra dem, blev der nu truffet Foranstaltninger imod disse Misbrug. Det ligeledes ofte misbrugte Begreb om Bondens Hørighed og Lydighed under Herremanden blev nærmere bestemt, og alle de hidtil anvendte barbariske Tvangsmidler, som Træhest, Halsjærn og Hundehul, blev forbudte. 1788 ophævedes Stavnsbaandet, og Værnepligten kom til at paahvile hele Bondestanden efter Folketallet. Saaledes ophørte de Misbrug, som Godsejernes Udskrivningsret havde fremkaldt. Hværvningen ophørte, og den danske Hær kom til at bestaa af lutter Indfødte. Selvejendom fremmedes ved forskjellige Foranstaltninger, saa at der i den følgende Tid opstod Tusinder af Selvejergaarde. Senere ophævedes ogsaa det i en Del af Hertugdømmerne herskende Livegenskab.

Danmark forbød Negerhandelen tidligere end nogen anden Stat (1792), og Jøderne begyndte at faa borgerlige

Rettigheder, Handelen paa Finmarken blev frigivet, og der anlagdes Kjøbsteder i det fjærne Land. Retstilstanden forbedredes ved Oprettelsen af Forligelseskommissioner og den af Kolbjørnsen udarbejdede Forordning om Rettens vedbørlige og hurtige Pleje. Trykkefriheden gjenoprettedes, idet alle Pressesager henlagdes under Domstolene; først efter den frisindede Bernstorffs Død blev den i Aaret 1799 igjen indskrænket ved haarde Straffebestemmelser, og et Par Forfattere (Peter Andreas Heiberg og Malte Brun) blev landsforviste. I øvrigt havde der i Aarhundredets Slutning hersket stor Tilfredshed i Danmark og Norge. Velstand og Velvære udbredte sig mere og mere, mange Fordomme blev nedbrudte, og der blev gjort meget for Oplysningen; men paa den anden Side manglede Tiden Dybde og Alvor. Den største Digter i denne Periode var Jens Baggesen; men den største Indflydelse i Literaturen udøvede Knud Lyne Rahbek, især ved sine Tidsskrifter.

Efter A. P. Bernstorffs Død (1797) blev Stridighederne med England alvorligere, og i Aaret 1800 opbragte en engelsk Flaade endog efter tapper Modstand en dansk Fregat, som ikke vilde tillade den at undersøge Handelsskibe, der sejlede under dens Beskyttelse (Konvoy). Imidlertid kom det dog snart efter til en Overenskomst, ifølge hvilken Fregatten tillige med dens Konvoy skulde frigives, men Danmark lovede ikke at lade sine Handelsskibe konvoyere, indtil det omtvistede Spørgsmaal var bleven afgjort ved nærmere Forhandling. Men kort efter indbød den russiske Kejser Povl, som var bleven meget ilde stemt mod England, Danmark, Sverige og Preussen til at danne et væbnet Nevtralitets-Forbund. Den danske Regering, som selv havde ønsket et saadant, gik ind paa hans Opfordring; men uheldigvis optraadte Kejser Povl samtidig aabenlyst fjendtlig mod England og lagde Beslag paa alle engelske Skibe i russiske Havne. Den engelske Regering gjengjældte dette med at lægge ikke blot russiske, men ogsaa danske og svenske Skibe under Beslag og lod en Flaade under Parker og Nelson afgaa til Sundet for at tvinge Danmark til at træde ud af Forbundet. Nelson angreb den danske Forsvarslinjes sydlige Del, som laa i Kongedybet og for største Delen bestod af ubevægelige Blokskibe (Skærtorsdag den 2den April 1801). De danske Sømænd forsvarede sig under Anførsel af Olfert Fischer heltemodigt mod den dobbelte Overmagt, og uagtet den største Del af Forsvarslinjen blev ødelagt, havde Nelson dog ogsaa lidt meget og var kommen i en højst betænkelig Stilling. Da tog han sin Tilflugt til en Krigslist: han sendte en Parlamentær i Land med et Brev, hvori han truede med at sætte Ild paa de tagne Skibe uden at kunne redde deres Besætning, hvis Skydningen fra dansk Side ikke ophørte. Kronprinsen lod sig herved bevæge til Underhandling, og der blev sluttet en Vaabenstilstand. Imidlertid var Kejser Povl bleven myrdet, og Rusland indgik snart efter en Overenskomst med England, hvorved det blev bestemt, at det nevtrale Flag ikke skulde dække fjendtlig Ejendom, og at de krigsførende Magters Orlogsmænd skulde have Ret til at visitere Konvoyer. Det opgav saaledes den væbnede Nevtralitets Grundsætninger, og de nordiske Riger blev nødte til at følge Exemplet.

Slaget den 2den April havde ikke været sejrrigt; men den heltemodige Kamp havde fremkaldt en patriotisk Begejstring, som virkede styrkende og oplivende paa Nationen. Der fremtraadte Digtere som Oehlenschlæger og Grundtvig, og i det hele fik Literaturen et mere nordisk Præg. De Tab, Handelen havde lidt ved den korte Krig, blev snart forvundne, og under de følgende Aars evropæiske Krige gik Englands Handel paa Tyskland for en stor Del over Danmark, især over Tønning. Men i Længden blev Nevtralitetens Vedligeholdelse umulig. Den danske Regering, hvis Udenrigspolitik blev ledet af A. P. Bernstorffs Sønner, frygtede snarest Overgreb fra fransk Side og holdt med stor Bekostning en Hær i Holsten for at dække Grænsen. Da sluttedes Freden i Tilsit mellem Frankrig, Preussen og Rusland (1807), og ved denne vedtoges det i en hemmelig Artikel, at Frankrig og Rusland vilde opfordre (d. v. s. tvinge) Danmark til at lukke sine Havne for England og erklære det Krig. Den engelske Regering, som ikke troede, at Danmark vilde kunne modstaa to Stormagters Fordring, besluttede at komme dem i Forkjøbet og sendte en stor Flaade til Sundet og Bæltet. Admiral Gambier var Flaadens Overanfører; i Spidsen for de 30,000 medfølgende Landgangstropper stod General Cathcart og under ham Wellesley (den senere saa navnkundige Hertug af Wellington.) Den danske Regering havde ikke lyttet til gjentagne Advarsler og havde ladet sine Tropper blive i Holsten. Imidlertid blev Sælland omringet, og en engelsk Sendemand (Jackson) indfandt sig i Kiel hos Kronprinsen, hvem han tilbød Englands Understøttelse mod Frankrig, imod at den danske Flaade indtil Fredens Gjenoprettelse skulde overgives til engelsk Varetægt. Kronprinsen afslog det krænkende Tilbud og ilede til Kjøbenhavn, hvor han blev modtaget med Begejstring. Men uheldigvis forlod han strax igjen Staden efter at have overgivet Anførselen til den gamle General Peymann. Denne hæderlige, men lidet dygtige Olding lod de engelske Tropper uhindrede gjøre Landgang ved Vedbæk og rykke frem mod Kjøbenhavn, som snart blev indesluttet. Flere Udfald gav vel Livjægerne og andre af Stadens Forsvarere Lejlighed til at vise deres Heltemod, men bragte intet Udbytte, og nogle næsten værgeløse Landeværnsmænd blev let adsplittede af Wellesley ved Kjøge. Efter at Englænderne endnu engang forgjæves havde gjentaget deres Tilbud, aabnede de d. 2den September et frygteligt Bombardement, som varede i 4 Dage og anrettede umaadelig

Skade. Da indlod Peymann sig endelig paa Underhandlinger og indgik en Kapitulation, hvorved hele den skjønne Flaade, Danmarks Stolthed og bedste Værn, blev overgivet som Ejendom til Englænderne. Kun enkelte Skibe, som netop vare borte fra Kjøbenhavn, blev reddede; iøvrigt ødelagde Ransmændene hvad de ikke kunde medtage, og foruden Fartøjerne bortførte de ogsaa Arsenalernes rige Forraad.

Efter denne Voldsdaad tilbød den engelske Regering endnu Danmark Valget mellem Forbund, Nevtralitet eller Krig. I første Tilfælde stillede den Flaadens Tilbagegivelse efter Fredens Gjenoprettelse i Udsigt, medens den i sidste Tilfælde truede med at virke for Norges Adskillelse fra Danmark. Nu at slutte Forbund med England stred imod den almindelige Følelse og var desuden det samme som at erklære Frankrig Krig; men heller ikke Nevtralitet vilde Napoleon tilstede, og Kronprinsen forbandt sig derfor med ham og den russiske Kejser Alexander, som forkyndte, at han vilde afbryde al Forbindelse med England, indtil dette havde fyldestgjort Danmark. Da først erklærede England Krig, og da den svenske Konge, Gustav den 4de, var dets Forbundsfælle og Napoleons bitre Fjende, kom det Aaret efter (1808) ogsaa til Krig mellem Danmark og Sverige. For at understøtte Ruslands Angreb paa Finland ved at angribe Skaane fra dansk Side rykkede en fransk Hær, af hvilken omtrent Halvdelen bestod af Spaniere, under Bernadotte, Prins af Pontecorvo, ind i Danmark. Kristian den 7de, som dengang opholdt sig i Rendsborg, blev meget forskrækket ved Synet af disse Tropper og døde strax efter deres Indmarche.

Frederik den 6te besteg Tronen under de sørgeligste og vanskeligste Forhold. Hundreder af danske og norske Koffardiskibe, som vare spredte paa alle Have, vare med deres kostbare Ladninger, tildels allerede før Krigens Udbrud, opbragte af Englænderne, og den blomstrende Handel var med ét Slag tilintetgjort. Efter Flaadens Tab blev Forbindelsen med Norge meget vanskelig, og dets Styrelse maatte overdrages til en egen Regeringskommission. Dennes Formand, Prins Kristian Avgust af Avgustenborg, vandt ved sin Dygtighed og Nedladenhed i høj Grad Nordmændenes Yndest, medens de begyndte at føle sig mere uafhængige af Danmark og vare misfornøjede over den mangelfulde Korntilførsel. Den danske Regering havde nemlig selv overtaget denne og gjorde store Anstrængelser for at afhjælpe Norges Nød, men var ikke heldig i Valget af Midlerne. Pengevæsenet begyndte at komme i Forvirring, og Landets Byrder forøgedes ved Underholdningen af den franske Hær, som blev liggende i Danmark. Engelske Krigsskibe forhindrede den nemlig fra at komme over Store-Bælt, og da det sidste af de gamle danske Linjeskibe, Prins Kristian Frederik, som i 1807 havde været i Norge, fik Ordre til at fordrive disse, blev det under Sællands Odde angrebet af en tredobbelt engelsk Styrke og bukkede under efter en heltemodig Kamp. Dets Fører var den tapre Jessen; blandt de faldne Officerer var den unge Villemoes, som allerede havde udmærket sig den 2den April 1801. Den fransk-spanske Hær vedblev saaledes at være spredt omkring i Danmark; men da der var udbrudt Oprør mod Napoleon i Spanien, gjorde ogsaa Spanierne i Danmark Opstand, og den største Del af dem undslap under Marqvis de la Romana paa engelske Skibe til deres Fædreland; de øvrige blev afvæbnede og førte som Fanger til Frankrig. Senere forlod ogsaa de franske Tropper Danmark, og der blev saaledes ikke noget af Landgangen i Skaane.

Derimod førtes der Krig paa den norske Grænse. De Svenske blev her drevne tilbage af Prins Kristian Avgust; men i det følgende Aar (1809) fik denne Krav paa deres Taknemlighed, idet han lovede ikke at angribe Sverige, medens den Hær, som skulde forsvare Grænsen imod ham, drog til Stokholm for at afsætte Gustav den 4de. Da dette var udført, valgtes Kristian Avgust til svensk Tronfølger, og efter at Rusland uden at tage Hensyn til Danmark havde sluttet Fred med Sverige imod at erholde Finland, kom det i Slutningen af Aaret ogsaa til Freden i Jønkøping mellem Danmark og Sverige, ved hvilken alt blev som før Krigen.

Imidlertid fortsattes den lidet blodige, men for Danmarks og Norges Velstand ødelæggende Krig med England. Der byggedes en Mængde Kanonbaade og andre Smaaskibe, tildels ved frivillige Gaver, og disse beskyttede ikke blot Kystfarten, men kæmpede ofte heldigt mod de store engelske Orlogsmænd. I øvrigt bestod Krigen mest i gjensidige Kaperier, og de danske Krigsskibe og Kapere gjorde ofte et rigt Bytte. Men under alt dette forvirredes Pengevæsenet mere og mere. Statsgjælden forøgedes til omtrent 100 Mill. Rd., og da Regeringen ikke længere kunde faa Penge at laane, udstedte den Papirspenge for en endnu større Sum uden at være i Besiddelse af en dertil svarende Værdi. Følgen heraf var, at Papirspengene efterhaanden sank dybt under deres paalydende Værdi. Regeringen maatte derfor til sidst gribe til det Middel at nedsætte deres Værdi saaledes, at 6 Rd. af de hidtil gjældende Courantsedler skulde gjælde lige med 1 Rbd. af de nye Rigsbanksedler, der udstedtes af en nyoprettet Rigsbank (1813). De nye Sedler grundedes i Mangel af rede Penge paa hele Landets urørlige Formue, saaledes at 6 Procent af denne (Jorder, Bygninger, Tiender) overdroges til Banken (Bankhæftelsen)*).

---

*) 5 Aar senere blev den kongelige Bank forandret til en Nationalbank med en af Regeringen uafhængig Styrelse, hvorved Nationen er bleven sikret imod, at der nogensinde vil blive udstedt Sedler uden tilsvarende Værdi.

I nogle Aar havde Danmark nu haft Krig til Søs og Fred til Lands. Men da Napoleon i Aaret 1812 angreb Rusland, kjøbte Kejser Alexander Sveriges Hjælp ved at love det sin Bistand til at erhverve Norge. Da Frederik den 6te fik Underretning om disse troløse Planer, aabnede han med Napoleons Samtykke Underhandlinger med England og Rusland og søgte at undgaa den truende Ulykke ved at tiltræde Forbindelsen med Frankrig. Men da han intet kunde udrette, forbandt han sig igjen nøjere med Napoleon (1813). Omtrent 10,000 Danske under Anførsel af Kongens Svoger, Prins Frederik af Hessen, forenede sig med den franske Hær i Nordtyskland under Marskalk Davoust og kæmpede hæderligt i flere Smaatræfninger. Men efter Napoleons Nederlag ved Leipzig trængte den svenske Kronprins Karl Johan ind i Holsten, og den lille danske Hær maatte trække sig tilbage for den mere end femdobbelte Overmagt. Efter at være gaaet over Ejderen slog den de tyske Tropper ved Sehested (d. 10de December 1813) og banede sig saaledes Vej til Rendsborg.

De danske Tropper havde vist glimrende Tapperhed, og en langt større Styrke stod rustet, for største Delen i Fyn, men Frederik den 6te benyttede ikke den Kamplyst, som besjælede hans Folk. Der blev aabnet Underhandlinger, og allerede i Januar 1814 sluttedes Freden i Kiel, ved hvilken Norge blev afstaaet til Sverige imod Svensk Pommern med Rygen, som Aaret efter igjen bortbyttedes til Preussen for Lauenburg og en Sum Penge. Fremdeles afstod Danmark Helgoland til England og forpligtede sig til at deltage i Krigen mod Napoleon. Frederik den 6te løste derpaa Nordmændene fra deres Troskabsed, og saaledes ophørte Forbindelsen mellem de to Brødrefolk, som vare knyttede til hinanden ved Fællesskab i Sprog, Lovgivning og historiske Minder, ligesom ved mangfoldige Slægtskabs- og Venskabsforbindelser.

Midt under Krigen og alle de Ulykker, som havde hjemsøgt Landet, havde Regeringen fortsat sine Reformer i det Indre, og der var især gjort meget for at hæve saa vel Almueskolen som den højere Undervisning. I Aaret 1811 stiftedes Universitetet i Kristiania, hvorved Nordmændene fik et længe næret Ønske opfyldt.

§ 4. **Sverige fra 1660 til 1814.**

Den i Karl den 11tes Mindreaarighed herskende Formynderregering var delt i Partier, som skiftevis havde Overhaanden, og dens Politik var derfor meget vaklende. Først sluttede Sverige Trippelalliancen med Holland og England mod Ludvig den 14de (se 4de Del S. 106); men det varede ikke længe, før end den svenske Regering, vundet ved rige Gaver til dens enkelte Medlemmer og store Subsidier til Statskassen, igjen gik over paa fransk Side og blev Ludvig den 14des Allierede i Krigen mod Holland (1672). Samme Aar tiltraadte Karl den 11te selv Regeringen; men den 17aarige, endnu meget umodne og udannede Yngling overlod i de nærmest følgende Aar Styrelsen til Rigskansleren og Raadet. Efter længere Tids Nølen begyndte Sverige endelig virksomt at deltage i Krigen ved et Angreb paa Brandenburg; men den slet udrustede og slet anførte Hær blev slaaet ved Fehrbellin (1675). Samme Aar forbandt Danmark sig med Sveriges Fjender, og den skaanske Krig udbrød (se S. 182). Under sit Riges store Nød og Fare viste den unge Konge et ubøjeligt Mod og en utrættelig Virksomhed, og støttet af Ludvig den 14de, som med ridderligt Højmod ikke vilde lade sin Forbundsfælle i Stikken, slap Sverige næsten uden Tab fra den i det hele uheldige Krig (1679).

Efter Freden var Sverige næsten i samme Stilling som Danmark i 1660. Finansnøden var stor og Stemningen mod Adelen meget ophidset. Denne besad $\frac{5}{6}$ af hele Landets Grundejendom, og de adelige Slægters Antal var i den sidste Menneskealder voxet til det tredobbelte. Rigsraadet og Højadelen var forhadt af den lavere Adel, og Hæren var Kongen hengiven. Under saadanne Omstændigheder kunde Karl den 11te paa Rigsdagen i Stokholm 1680 og flere følgende Rigsdage uden Vanskelighed gjennemføre de største Forandringer. Den hidtil gjældende, især af Axel Oxenstjerna nærmere bestemte Regeringsform blev erklæret for ugyldig, og der overdroges Kongen en uindskrænket Magt. De høje Rigsembeder afskaffedes, og Rigsraadet forandredes til et kongeligt Raad, som kun fik Ret til at sige sin Mening, naar Kongen spurgte det. Imidlertid benyttede Karl den 11te ikke som Frederik den 3dje i Danmark sin Magt til aldeles at udelukke Folket fra Deltagelse i Statsstyrelsen: tvært imod sammenkaldte han som før Rigsdage og lod Stænderne vedtage de fornødne Skatter.

Da Karl den 12te selv tiltraadte Regeringen, vare hans Formyndere blevne fritagne for alt Ansvar; men nu maatte de ikke desto mindre aflægge Regnskab for deres Styrelse og udbetale umaadelige Summer til Erstatning for hvad der under denne var bortødslet. Men langt større Indtægter vandt Statskassen ved Gjenoptagelsen af den under Karl den 10de paabegyndte, men siden standsede Reduktion. Man begyndte med at inddrage de større bortskjænkede Krongodser, især alle Grevskaber og Friherskaber, gik derpaa over til de mindre Godser og nøjedes snart ikke med de bortskjænkede, men angreb ogsaa de solgte eller pantsatte, som blev deres Besiddere fratagne mod liden eller ingen Erstatning. Omtrent Halvdelen af Adelens Jordegods blev paa denne Maade lagt under Kronen, og mange af de rigeste Slægter sank ned i Fattigdom. Reduktionen udstraktes ogsaa til Bilandene paa hin Side Østersøen, og især blev den livlandske Adel behandlet meget haardt. Livlænderen Patkul, der optraadte som dennes ivrigste Forkæmper, blev behandlet som Majestætsforbryder og, da han flygtede, dømt fra Ære, Liv og Gods.

De store Pengemidler, som Karl den 11te saaledes havde tilvejebragt med en forfærdelig Haardhed og ofte med aabenbar Uretfærdighed, anvendte han med Klogskab og Dygtighed til Rigets Vel. Han var en Fjende af al Overdaadighed og indførte en stræng Orden og Sparsommelighed i Statsstyrelsen. Statens store Gjæld blev betalt, og ved sin Død kunde han efterlade et fuldt Skatkammer. Hæren indrettedes paa en ny Fod, idet Bønderne mod at slippe for Udskrivning paatog sig efter et vist Forhold at underholde Soldaterne, af hvilke enhver fik en Husmandsplads. Den saaledes dannede, saakaldte inddelte Hærs Officerer og Underofficerer fik Krongaarde til Afbenyttelse. Den i den skaanske Krig ødelagte Flaade blev igjen sat i en god Stand, og en ny Krigshavn blev anlagt i Karlskrona. Karl var en oprigtig Kristen og sørgede omhyggelig for den svensk-lutherske Kirke, ligesom han med stor Nidkjærhed virkede for Almuens Oplysning. Universitetet i Lund var allerede stiftet under Formynderregeringen, for at Skaaningerne ikke skulde sende deres Børn til Kjøbenhavn, og Karl fortsatte med stor Iver og Fasthed Bestræbelserne for at knytte de forrige danske Provinser til Sverige, navnlig ved at indføre svensk Sprog i Kirke og Skole.

Den haarde og raa, men kraftige og ufordærvede Karl den 11te var gift med Kristian den 5tes yngste Søster, den milde og fromme Ulrike Eleonore, som var i høj Grad elsket af det svenske Folk. Deres Søn var Karl den 12te. Denne var ved sin Faders Død (1697) kun 15 Aar gammel, men blev ikke desto mindre endnu i samme Aar erklæret for myndig. Den unge Konge havde nydt en bedre Opdragelse og havde et lettere Nemme end Faderen; han lignede ham i Kraft og rene Sæder og var ligesom han en Ven af Bjørnejagter og voldsomme Legemsøvelser; men medens Karl den 11te med al sin Heftighed dog havde været modtagelig for Fornuftgrunde, var Sønnen aldeles ubøjelig og selvraadig. I sit ungdommelige Overmod hengav han sig undertiden til de vildeste og mest halsbrækkende Optøjer og bortødslede i et Par Aar den rige Skat, hans Fader havde efterladt. Til begge Dele blev han efter Fortællingen især forført af Hertug Frederik den 4de af Holsten Gottorp, som blev gift med hans ældste Søster.

Under disse Omstændigheder troede Nabomagterne, at Tiden var kommen til at vinde tilbage hvad de havde tabt til Sverige, og det kom til et Forbund mellem dem (se S. 186). Saaledes udbrød den store nordiske Krig (1700). Men Karl den 12te, i hvem Nabokongerne havde set en letsindig Dreng, viste sig nu pludselig som en alvorlig Mand: han opgav alle sine Fornøjelser og kastede sig med al sin Kraft paa Krigen. Efter hurtig at have tvunget Danmark til Freden i Travendal, sejlede han over Østersøen for at bekæmpe sine andre Fjender. Først gik han mod Peter den Store, som var falden ind i Ingermanland og belejrede Narva med en stor Hær. Med 8000 Mand stormede Karl Russernes befæstede Lejr og vandt en glimrende Sejr over de mange Gange talrigere, men uøvede og slet anførte Fjender. Peter den Store havde selv i det afgjørende Øjeblik forladt sin Hær og overgivet Anførselen til en Udlænding, hvem Russerne ikke vilde adlyde; ja han og flere fremmede Officerer maatte give sig i svensk Fangenskab for at undgaa deres egne Troppers Raseri. Mange tusinde Russere faldt eller druknede i Floden Narova; de øvrige kapitulerede og blev med Undtagelse af de højere Officerer sendte bort dels med, dels uden Vaaben; men Kanoner, Faner og Krigskassen faldt i Svenskernes Hænder. Sejren ved Narva udbredte Karl den 12tes Ry over hele Evropa, men havde i Længden skadelige Følger, idet den opfyldte ham med en ubegrænset Selvtillid og Ringeagt, saa vel for sine Generalers Raad, imod hvilke han havde gjort det vovelige Angreb, som for en Fjende, der forekom ham saa lidet farlig, at det næppe var Umagen værd at fortsætte Krigen imod ham.

Derimod higede han nu efter at straffe og ydmyge Avgust den 2den, til hvem han havde fattet et brændende Had, saa at han slet ikke vilde indlade sig i Underhandlinger med ham og foresatte sig at berøve ham Polens Trone. Avgust var under den danske Krig rykket ind i Livland med en sachsisk Hær, men allerede før Slaget ved Narva gaaet tilbage over Dyna. I Aaret 1701 gik nu Karl over denne Flod nedenfor Riga og slog de ligeoverfor opstillede talrige Sachsere og Russere. Polakkerne havde holdt sig tilbage fra Krigen; men Karl vilde ikke anerkjende deres Nevtralitet, saa længe Avgust var deres Konge. Han trængte derfor ind i Polen, hvor han vandt flere Sejre, bl. a. ved Klissov (1702). Til sidst maatte Avgust flygte til Sachsen, og Karl gav Polakkerne en ny Konge i Stanislaus Leczinsky (1704). Derefter forfulgte han Avgust til Sachsen og tvang ham til Freden i Alt-Ranstädt (1706), ved hvilken han maatte frasige sig Polens Trone, anerkjende Stanislaus, opgive Forbundet med Rusland og udlevere Patkul, som senere blev henrettet paa en barbarisk Maade. Først Aaret efter forlod Karl Sachsen efter at have tvunget den tyske Kejser til at give de schlesiske Protestanter fri Religionsøvelse.

Imidlertid havde de ringeagtede Russere erobret Ingermanland tillige med den største Del af Estland og Livland, og den dygtige svenske General Levenhaupt havde kun med stor Møje holdt sig ved Riga. Endelig brød nu Karl op fra Sachsen og gik mod Russerne for ogsaa at afsætte deres Hersker. Han vilde derfor ikke nøjes med at gaa til Livland og gjenerobre sine Lande ved den finske Bugt, men besluttede at drage til Moskva, Levenhaupt skulde støde til ham fra Nord, og fra Syd ventede han en betydelig Forstærkning, som var lovet ham af den med Peter den Stores Herredømme misfornøjede Kosakhetman Mazeppa. En Tid lang drog Karl nu ligefrem uden at gaa nogen af dem imøde; men efter gjentagne Opfordringer fra den af Russerne truede Mazeppa besluttede han sig endelig til at drage til Ukraine, hvorved han fjernede sig langt fra Levenhaupt. Denne blev imidlertid angreben af en langt overlegen russisk Styrke under Czaren selv og slog sig vel efter en haardnakket Kamp igjennem, men maatte opgive de rige Forraad, som han førte med til Kongens Hær. Kun med Halvdelen af sine udmattede Tropper naaede han til sidst denne. Heller ikke Mazeppa bragte den forventede Hjælp; thi inden Karl kunde komme ham til Undsætning, havde Russerne ødelagt hans Land og besat hans Fæstninger, saa at han kun som Flygtning med en ringe Styrke kom til den svenske Lejr. Under disse Forhold indtraf en frygtelig stræng Vinter: flere tusinde Svenske frøs ihjel, og endnu flere omkom af Hunger og Nød. Desuagtet vilde Karl ikke høre et Ord om Tilbagetog, men vedblev at rykke frem og begyndte at belejre Staden Pultava. Da ankom Peter den Store med en langt overlegen Hær, og det kom til det afgjørende Slag (1709). Karl selv var kort i Forvejen bleven haardt saaret i Foden, saa at han maatte lade sig føre i en Bærestol. Hans Hær manglede alt, endog Krudt og Kugler, saa at man ikke kunde benytte Kanonerne. Uagtet derfor de Svenske kæmpede med Fortvivlelsens Mod, maatte de dog bukke under. En stor Mængde faldt, og et Par Dage efter maatte Levenhaupt overgive sig med Levningerne, medens Kongen med en mindre Afdeling undkom over Dnjepr til Tyrkiet.

Slaget ved Pultava tilintetgjorde for stedse Sveriges Overmagt i Nordevropa, medens Rusland fra nu af begyndte at hæve sig til en for de nordiske Riger farlig Højde. Den Hær, der nu i en Række af Aar havde indjaget alle Fjender Skræk, var ødelagt, og alle Frugter af dens Sejre vare forspildte. Avgust den 2den og Frederik den 4de havde kort før Slaget fornyet deres Forbund mod Sverige og begyndte nu igjen Krig. Avgust fordrev snart Stanislaus fra Polen, de Danske angreb Skaane (se S. 188), og Russerne erobrede Riga, Reval og Viborg. Under alt dette opholdt Karl sig i Tyrkiet, hvor han var bleven modtaget med stor Gjæstfrihed og havde taget Bolig i Nærheden af Bender. Hans Stolthed oprørte sig mod at vende tilbage som en overvunden Flygtning, og han holdt haardnakket fast ved det Haab, i Spidsen for en stor tyrkisk Hær at drage igjennem Polen, atter at afsætte Avgust og slaa Russerne. Det lykkedes ham virkelig ogsaa at faa Tyrkerne ophidsede til en Krig mod Rusland, og da Peter den Store i Tillid til Hospodaren i Moldau var gaaet over Pruth, blev han indesluttet af en langt overlegen tyrkisk Magt; men Storveziren Mehemet Baltadshi lod sig bestikke og sluttede Freden i Hush (1711), i hvilken der intet Hensyn blev taget til Karl. Denne vedblev imidlertid med ubøjeligt Stivsind at opholde sig i Tyrkiet, og alle Sultanens Bestræbelser for at faa den besværlige og kostbare Gjæst til at rejse forblev frugtesløse. Tilsidst tabte Sultanen Taalmodigheden og befalede Pashaen i Bender og Tatarkanen at tage ham til Fange. Efter forgjæves at have forsøgt alle Forestillinger, angreb disse tilsidst den svenske Lejr med en hel Hær af Janitsharer og Tatarer. De fleste af Karls Folk nedlagde Vaabnene; men „Jærnhovedet“, som Janitsharerne kaldte ham, forsvarede sig som en Rasende i sit Hus med henved 50 Mand. Først da Taget blev antændt over hans Hoved, og han ved at gaa over til et andet Hus snublede over sine Sporer, blev han overmandet og fanget. Sultanen havde først haft i Sinde at sende ham bort fra Tyrkiet, men forandrede dog igjen sin Beslutning og gav ham Bolig i Demotika (Syd for Adrianopel), hvor han endnu tilbragte lang Tid i fuldstændig Uvirksomhed. Først 1714, efter 5 Aars Ophold i Tyrkiet, besluttede han sig endelig til at rejse og tilbagelagde derpaa med en eneste Ledsager til Hest Vejen igjennem Ungarn og Tyskland til Stralsund i lidt over 14 Dage.

Imidlertid var Sverige kommet i en meget sørgelig Forfatning. Raadet, som skulde styre Landet i Kongens Fraværelse, havde ikke tilstrækkelig Myndighed; de idelige Udskrivninger til Hæren havde i Forening med Pesten blottet Riget for krigsdygtigt Mandskab, Folket kunde ikke bære de forøgede Skatter, og Jordbruget forfaldt. Russerne havde erobret Finland, de Danske Bremen og Verden, og det nevtrale Preussen havde besat Stettin med Odermundingerne under Paaskud af at ville give det tilbage til Sverige efter Krigens Ophør. Da Karl var kommen til Stralsund, begyndte han at fordrive Preusserne med væbnet Magt, og saaledes fik han ogsaa Krig med dem. Samme Aar (1715) kjøbte Georg den 1ste, Kurfyrste af Hannover, som nylig var bleven Konge i England, Bremen og Verden af Danmark og sluttede sig ligeledes til Sveriges Fjender. Stralsund blev derpaa belejret af Danske, Sachsere og Preussere, men haardnakket forsvaret af Karl. Først da Forsvarets Fortsættelse blev aldeles umulig, forlod han Fæstningen og vendte endelig efter mere end 15 Aars Fraværelse tilbage til Sverige.

Hans ulykkelige Folk sukkede efter Fred; men da Karls Stivsind og Stolthed hindrede enhver Overenskomst, fandt det sig med beundringsværdig Opofrelse endnu i 3 Aar i de umaadelige Byrder, som han uden Skaansel paalagde det. Selv beskæftigede han sig kun med Krigen, især med Indfald i Norge (se S. 189), medens han overlod hele den indre Styrelse til den snedige og samvittighedsløse forhenværende gottorpske Minister, Baron Görtz. Denne skaffede Penge til Krigen ved at udstede Kobbermønter, som skulde gjælde lige med Sølvdalere, og ved mange Indgreb i Ejendomsretten, men indsaa dog, at det var nødvendigt at slutte Fred med nogen af Sveriges talrige Fjender. Han begyndte derfor at indlede Underhandlinger med Peter den Store, som var misfornøjet med sine Forbundsfæller, fordi de ikke vilde indrømme ham nogen Part i de fra Sverige tagne tyske Lande. I Forening med den spanske Minister Alberoni udkastede Görtz vidt svævende Planer til at gjenindsætte Stuarterne i England og Stanislaus Leczinsky i Polen, dele det danske Rige o. s. v., og der aabnedes til sidst virkelig en Fredskongres mellem Sverige og Rusland paa Ålandsøerne; men Karl stillede som sædvanlig aldeles uantagelige Betingelser.

Imidlertid udtømte han sit Riges sidste Kræfter for at gjøre et nyt Angreb paa Norge (1718). Medens General Armfelt fra Jemteland rykkede ind i det Trondhjemske, besluttede han selv for anden Gang at belejre Frederikssten. En Søndag Aften (i December) var han med sin sædvanlige Dumdristighed steget op fra Løbegravene og lænede sig over Brystværnet, saa at han baade kunde se Fæstningen og sine arbejdende Soldater. I denne udsatte Stilling blev han dræbt af en Kugle, som gjennemborede hans Hoved: at den kom fra Fæstningen, er der ikke den mindste Grund til at tvivle om. Han døde ugift i sit 37te Aar, og med ham endte det pfalziske Hus, som havde skjænket Sverige 3 mærkelige Konger. Den første havde hævet det til Magtens Tinde, den anden havde befæstet det i det Indre; men den tredje havde bragt det til Undergangens Rand, og dog er netop han ved sin æventyrlige Tapperhed bleven sit Folks Yndlingshelt.

Ved Karl den 12tes Død fik hans Svoger Prins Frederik af Hessen (gift med hans yngre Søster, Ulrike Eleonore) Overanførselen over Hæren og lod den strax rykke ud af Norge. Armfelt fik ligeledes Befaling til at trække sig tilbage; men Frost og Snefog ødelagde undervejs en stor Del af hans Tropper (paa Tydalsfjældene i Januar 1719). Imidlertid søgte saa vel Karl Frederik af Holsten-Gottorp, en Søn af Karls afdøde ældre Søster, som Ulrike Eleonore at gjøre deres Arveret til Tronen gjældende; men den i Stokholm sammenkaldte Rigsdag vilde ikke erkjende nogen af dem for arveberettigede. Det holstenske Hus var forhadt i Sverige, og den almindelige Stemning var for at vælge Ulrike Eleonore til Dronning, men tillige at afskaffe den uindskrænkede Kongemagt, som havde forvoldt saa store Ulykker. Karl den 12tes stolte Søster, som allerede havde ladet sig udraabe til Dronning, maatte derfor frasige sig Arveretten og af Stænderne modtage Kronen næsten uden al kongelig Magt. Den nye Regeringsform, som saaledes afløste Enevoldsmagten og holdt sig i noget over 50 Aar (den saakaldte Frihedstid), var i Virkeligheden republikansk. Den højeste Magt tillagdes udtrykkelig Folket, som udøvede den paa Rigsdage, der skulde træde sammen hvert tredje Aar. Enhver af de 4 Stænder havde paa disse sin Stemme, og de fleste Sager afgjordes ved Flertallet, saa at 3 Stænders Enighed var tilstrækkelig. Men Stænderne overdrog en Del af deres Myndighed til et hemmeligt Udvalg, hvis Medlemmer bestod af Adelsmænd, Præster og Borgere. Imellem Rigsdagene udøvedes Magten af Rigsraadet, hvis Medlemmer valgtes af Kongen, men efter de samme 3 Stænders Indstilling. I Raadet afgjordes alle Sager ved Flertallet, og Kongen havde kun 2 Stemmer. Den saaledes næsten til et tomt Navn indsvundne kongelige Værdighed overdrog Ulrike Eleonore efter et Aars Forløb (1720) med Stændernes Samtykke til sin elskede Mand, den svage og letsindige Frederik af Hessen. Hertug Karl Frederik forlod Sverige, og den af ham og alle forladte Görtz blev dømt til Døde og henrettet.

Den nye Regering ønskede Fred, og allerede 1719 sluttedes en saadan med Hannover, som fik Bremen og

Verden mod en Sum Penge, hvorefter England lovede Hjælp mod Russerne. Disse havde imidlertid paa det grusomste hærjet Sveriges østlige Kyster og opbrændt en Mængde Stæder, Landsbyer og Gaarde; men nu ankom en engelsk Flaade til Østersøen for at dække Sverige, hvilket den dog kun til en vis Grad udførte, da den engelske Regering ikke vilde indlade sig i Krig med Rusland. Engelsk Mægling skaffede dernæst Sverige taalelige Vilkaar i Freden med Preussen, som mod en Sum Penge fik Stettin med Odermundingerne og den sydlige Del af Forpommern; samt i Freden med Danmark (se S. 190). Ogsaa med Avgust den 2den blev der sluttet Stilstand. Saaledes var Rusland alene tilbage; men 1721 nødte nye Ødelæggelser Sverige til at slutte Freden i Nystad, hvor det mod en Sum Penge afstod Livland, Estland, Øsel, Ingermanland og Viborg Len i Finland.

Efter den store nordiske Krigs Ende fulgte nu en tyveaarig Fredsperiode, i hvilken Sverige igjen hævede sig stærkt. Krigens Saar lægedes, Folkemængden tiltog, Landet blev igjen opdyrket, alle Næringsveje fremmedes, og Videnskaberne blomstrede. Navnkundig fremfor alle Tidens Forfattere er Botanikeren Linné; en anden Naturforsker, Svedenborg, er mere bekjendt som Sværmer og Aandeseer. Den Mand, som næsten i hele denne Periode ledede Sveriges Anliggender, var den hæderlige og dygtige Arvid Horn. Men imod ham dannede der sig et Parti med Karl Gyllenborg i Spidsen, som betegnede Horn og hans Venner som gamle Nathuer, der tilsidesatte Sveriges Ære for at vedligeholde Freden med Rusland: de burde vige for en yngre og raskere Slægt, som vovede at gaa mod Fjenden med Hatten, Frihedens Tegn, paa Hovedet. Saaledes opkom Partinavnene: Huer (Mössor) og Hatte. Rigsdagene blev Skuepladsen for stormende Partikampe og forargelige Bestikkelser af udenlandske Magter, og tilsidt sejrede Hattene, hvis

Formand Gyllenborg afløste Horn som Leder af de offentlige Anliggender. I Tillid til franske Subsidier erklærede derpaa Rigsstænderne Rusland Krig, endnu før end de nødvendige Rustninger vare halvt færdige (1741).

Krigen førtes meget uheldigt, og hele Finland blev besat af Russerne. Det svenske Folk, som havde smigret sig med Haabet om at gjenvinde de tabte Østersøprovinser, vare ude af sig selv af Harme og Skræk, og under disse Indtryk samledes en Rigsdag. To Generaler, som havde vist Uduelighed og Mangel paa Mod, blev henrettede. Fredsspørgsmaalet traadte dernæst i Forbindelse med Valget af en Tronfølger. Dronning Ulrike Eleonore var nemlig død barnløs strax efter Krigens Begyndelse, og Kongen var allerede en gammel Mand. Man søgte nu at vinde den russiske Kejserinde Elisabeth ved at vælge hendes Søstersøn Karl Peter Ulrik af Holsten-Gottorp (Karl Frederiks Søn); men da denne netop var bleven udnævnt til russisk Tronfølger og var gaaet over til den græske Kirke, kunde han ikke modtage Valget. Derefter blev der Spørgsmaal om, enten at vælge den danske Kronprins Frederik (senere Kong Frederik den 5te) eller Biskoppen af Lübeck, Adolf Frederik, en Søn af Kristian Avgust. Kong Kristian den 6te af Danmark tilbød Hjælp imod Rusland, dersom man vilde vælge hans Søn; men for at undgaa den saaledes truende Forening af de nordiske Riger lovede Kejserinde Elisabeth at tilbagegive den største Del af sine Erobringer, hvis man vilde vælge Adolf Frederik. Bondestanden ønskede den danske Prinses Valg, og Dalkarlene drog endog bevæbnede til Stokholm for at fremtvinge dette, men blev drevne tilbage med Magt. Dagen efter valgte Stænderne Adolf Frederik til Tronfølger, og derpaa sluttedes Freden i Åbo (1743), hvor Sverige slap med at afstaa et lille Stykke af Finland. Kristian den 6te rustede sig vel for at understøtte det danske Parti i Sverige, men afskrækkedes snart ved Ruslands Trusler.

Efter Frederik af Hessen († 1751) fulgte saaledes Adolf Frederik, den første svenske Konge af det holsten-gottorpske Hus. I den første Halvdel af denne godmodige og svage Konges tyveaarige Regering havde Hattene Overhaanden, i den sidste Halvdel for det meste Huerne. Det herskende Parti søgte altid at berøve Kongen de ringe Levninger af Magt, han endnu havde tilbage, medens Modpartiet gjærne forbandt sig med Hoffet. Under Hattenes Herredømme stiftedes der endog en Sammensværgelse for at udvide Kongemagten; men Planen blev røbet, og Hovedmændene, blandt dem Grev Brahe og Baron Horn, blev henrettede (1756). Kongen og Dronningen maatte ved denne Lejlighed udstaa bitre Ydmygelser, og kort efter maatte de finde sig i, at Stænderne, vundne af franske Penge, besluttede at deltage i Syvaarskrigen mod Dronningens Broder Frederik den 2den af Preussen. Sveriges Deltagelse i Krigen var kun lidet hæderlig, og da endelig Huerne fik Overhaanden, blev der sluttet Fred i Hamburg (1762), ved hvilken alt blev som før. Der hvilede en trykkende og misfornøjet Stemning over Landet, da Adolf Frederik døde (1771).

Hans 25aarige, højt begavede og ærgjerrige Søn, Gustav den 3dje, var dengang i Frankrig, hvor han stod i et meget venskabeligt Forhold til Hoffet og fik Løfte om Pengeudderstøttelse til en Statsforandring. Ikke desto mindre underskrev han uden Betænkelighed den ham forelagte Forpligtelse til at overholde den bestaaende Forfatning. Efter at være kommen hjem skuffede han ved sin store Forstillelsesevne de magthavende Huer, som ved deres Overmod drev Hattene over paa hans Side. Folket glædede sig over endelig igjen at have faaet en indfødt Konge, og ved sit indtagende Ydre og sin glimrende Veltalenhed vandt han mange for sig, medens Rigsdagen havde mistet al Anseelse og Tillid ved idelig at lade sig omstemme af de herskende Partier og paavirke af Bestikkelser. Ligesom Enevoldsmagtens Misbrug havde medført dens Fald, saaledes var nu den Tid kommen, da Frihedens Misbrug igjen fremkaldte Kongemagtens Udvidelse.

Kongen vandt Tropperne for sig, Rigsraaderne og Huernes Ledere blev fængslede, og der forelagdes de af Soldater og Kanoner omringede Stænder et Udkast til en ny Forfatning, som blev antaget uden Modstand (1772). Kongen fik ifølge denne hele den udøvende Magt og delte den lovgivende med Stænderne, som han kunde sammenkalde, naar han vilde. Han kunde slutte Fred og Forbund, men ikke begynde nogen Angrebskrig uden Stændernes Samtykke. Rigsraadet mistede sin store Magt og blev afhængigt af Kongen, ikke, som hidtil, af Stænderne. Saaledes gjennemførtes den saakaldte Revolution af 1772 uden Blodsudgydvlse, og Gustav benyttede sin Sejr med Mildhed og Maadehold. De Fængslede blev strax igjen frigivne, og Kongen stræbte at bringe det gamle Partihad tillige med Partibenævnelserne i Forglemmelse.

En lykkelig Tid syntes nu at oprinde for Sverige. Der blev gjort mange nyttige Indretninger, og Næringsvejene fremmedes, især Handelen, for hvilken der indtraadte en gunstig Periode ved den nordamerikanske Frihedskrig og den væbnede Nevtralitet (1780). Kongen viste stor Omsorg for de skjønne Videnskaber og Kunster og stiftede det svenske Akademi, som skulde virke for Sprogets og Smagens Renhed. Flere Digtere fulgte strængt dets Regler; men betydeligere end disse var den geniale Bellmann. — Den almindelige Begejstring for Gustav den 3dje tabte sig imidlertid snart. Han var altfor urolig og forfængelig til grundigt at fuldende hvad han begyndte paa, og det kom ham mest an paa udvortes Glans. Det franske Hof var hans Mønster, og med sine Omgivelser førte han et ryggesløst Liv, som ved sit Exempel virkede fordærveligt paa den svenske Nation. Medens Folket sukkede under Nød og Dyrtid, holdt han pragtfulde Fester og foretog en kostbar Udenlandsrejse.

Gustav higede efter at spille en stor Rolle i Verdensbegivenhederne og vinde Ære ved Krigsbedrifter. En Lejlighed hertil syntes at tilbyde sig, da Katharina den 2den af Rusland havde begyndt Krig med Tyrkerne, men England og Preussen ønskede at standse hendes Fremgang. Uden at tage Hensyn til Forfatningens Bestemmelse om Angrebskrige rykkede Gustav derfor frem mod den russiske Grænse. Da vægrede pludselig en stor Del af den svenske Hærs Officerer sig ved at følge Kongen i en Angrebskrig. som var begyndt uden Stændernes Samtykke. Han nødsagedes saaledes til at opgive Angrebet paa Rusland, og da tillige en dansk Hær faldt ind i Sverige (se S. 199), forlod han Finland, holdt ophidsende Taler til det svenske Folk og ilede derpaa til det af de Danske truede Gøteborg. Ved Preussens og Englands Mellemkomst fik han imidlertid snart frie Hænder paa denne Side og samlede derpaa en Rigsdag i Stokholm. Her lod han nogle af de mest ansete Adelmænd fængsle og benyttede den almindelige Forbitrelse over Officerernes Fremfærd i Finland til at forelægge en ny Forfatningslov, Sikkerhedsakten, hvorved hans Magt blev meget forøget. Navnlig fik Kongen fuld Myndighed til at begynde Krig, og Stænderne fik kun Lov til at behandle hvad han forelagde dem; dog beholdt de Skattebevillingsretten. Rigsraadet blev afskaffet. Uagtet Adelens Modstand og nogen Betænkelighed hos de andre Stænder satte Gustav Sikkerhedsakten igjennem, men rigtignok ikke paa en ganske lovlig Maade (1789).

Derefter tog han igjen fat paa Krigen med Rusland; men det gunstige Øjeblik var gaaet tabt. Den Aaret før næsten forsvarsløse Grænse var nu dækket af overlegne Stridskræfter, og de svenske Vaaben havde ingen Fremgang. Ved Freden i Verelä (1790) blev alt som før Krigen.

Gustav den 3djes urolige Aand var imidlertid ikke bleven tilfredsstillet. Da det franske Folk paa denne Tid rejste sig mod sine Herrer, og de fra Paris udgaaende Frihedsideer syntes at kunne blive farlige for Kongemagten, fattede han den Plan at sætte sig i Spidsen for et Tog mod Frankrig, hvortil Katharina den 2den lovede Subsidier. Men imidlertid havde nogle Adelsmænd (Greverne Ribbing og Horn, General Pechlin o. a.) indgaaet en Sammensværgelse mod hans Liv. Den afskedigede Kaptejn Anckarström paatog sig Udførelsen og saarede paa en Maskerade i Operahuset Kongen ved et Pistolskud, hvoraf han 13 Dage efter døde (1792). Anckarström blev henrettet; de øvrige Sammensvorne forvistes eller fængsledes.

Gustav den 3dje havde før sin Død indsat en Formynderregering for sin Søn Gustav den 4de Adolf. I Spidsen for denne stod Gustav den 3djes Broder, Hertug Karl af Sødermanland, en svag Mand, hvis Hovedinteresse var Frimureriet. Den nye Regering forlod aldeles Gustav den 3djes Politik: den opgav Forbindelsen med Rusland, traadte i venskabeligt Forhold til den franske Republik og sluttede et Nevtralitetsforbund med Danmark (1794). Gustav den 3djes Yndling Armfelt, som var bleven fortrængt fra den ham tiltænkte Indflydelse paa Regeringen, udkastede en Plan til at styrte Hertugen; men denne blev opdaget, og Armfelt maatte flygte til Rusland, hvorefter han blev dømt som Landsforræder. Men efter at Gustav den 4de i sit 18de Aar selv havde tiltraadt Regeringen (1796), blev han tilbagekaldt og gjenindsat i sine Værdigheder.

Gustav den 4de dannede i mange Henseender en Modsætning til sin Fader: han var religiøs, sædelig og redelig, men indskrænket og fuld af et Stivsind og en

Selvraadighed, som mindede om Karl den 12te. Denne Konge var ogsaa i det Ydre hans Forbillede; men han manglede aldeles hans Kraft og krigerske Dygtighed. Opfyldt af overspændte Begreber om en Konges Rettigheder og et brændende Had til de nye franske Ideer troede han sig kaldet af Gud til at optræde som Forkæmper mod disse. Saaledes optog han igjen sin Faders Planer til det bourbonske Kongehuses Gjenindsættelse og opholdt sig længe i Tyskland for at stifte et Forbund mod Napoleon, i hvem han saa det store Dyr i Johannes Aabenbaring. Da den 3dje Koalition mod Frankrig blev afsluttet (1805), tiltraadte han derfor med Glæde denne, men udrettede intet i Krigen. Napoleon vilde gjærne skaane Sverige; men da Gustav paa ingen Maade vilde slutte Fred med ham, blev Svensk Pommern under den følgende Krig mellem Frankrig og Preussen besat af franske Tropper (1807). Nogle Aar før havde Gustav solgt Wismar til Meklenburg.

Ved Freden i Tilsit forbandt Kejser Alexander sig nøje med Napoleon, og da Sverige holdt fast ved sit Forbund med England, blev en Krig med Rusland uundgaaelig. Ikke desto mindre forsømte Gustav alle Anstalter til at forsvare Finland, og da Russerne i Begyndelsen af Aaret 1808 uden foregaaende Krigserklæring gik over Grænsen, mødte de ingen alvorlig Modstand. Finnerne brændte af Begjærlighed efter at forsvare deres Land; men den Overanfører, som Kongen sendte dem, manglede baade Mod og Dygtighed. Han trak sig altid helst tilbage og hindrede saaledes sine tapre Underanførere (Adlercreutz, Döbeln, Sandels) i at benytte de Sejre, som de oftere vandt. Men den største Ulykke var Sveaborgs Tab. Denne stærke Fæstning blev med sine 2000 Kanoner og rige Forraad, en Besætning paa over 6000 Mand og den der liggende Skjærgaardsflaade næsten uden Kamp overgivet til Russerne af modløse og misfornøjede, tildels ogsaa bestukne Officerer.

Imidlertid havde ogsaa Danmark erklæret Sverige Krig (se S. 204), og der maatte opstilles Tropper saa vel i Skaane som paa den norske Grænse. England tilbød vel Hjælpetropper; men Gustav afviste i sin Egenraadighed disse, da han ikke kunde faa Lov til at anvende dem, hvor han vilde. Derimod bragte han den svenske Hær op til et stort Tal; men en stor Del af den gik paa Grund af daarlige Foranstaltninger til Grunde ved Nød og Sygdom uden at have set nogen Fjende, og i Steden for at bringe den finske Hær, som med Heltemod og Udholdenhed kæmpede mod Overmagten, en kraftig Undsætning, splittede Kongen sine Kræfter paa ustadige og planløse Smaaforetagender. Inden Aarets Ende maatte saaledes hele Finland rømmes.

Siden 1721 havde Sverige ikke været i en saa fortvivlet Tilstand: Næringsvejene laa næsten ganske stille, og Finansnøden var stor. Under disse Forhold blev det mere og mere aabenbart, at Landet kun kunde reddes ved den uduelige og næsten indtil Vanvid stivsindede Konges Fjærnelse. Bevægelsen brød ud i Vestarmeen, af hvilken en Del under Anførsel af Oberstlieutenant Georg Adlersparre forlod Grænsen og drog imod Stokholm (1809). Kongens Venner raadede ham til at sammenkalde Stænderne; men han vilde ikke høre et Ord om at give efter, og det saa ud til, at en Borgerkrig skulde gjøre Landets Ulykke fuldstændig. Da begav General Adlercreutz, der var kommen tilbage fra Finland, sig med nogle faa Ledsagere op paa Slottet og fængslede Kongen, uden at nogen løftede en Arm til hans Forsvar. Samme Dag blev Hertug Karl af Sødermanland som Rigsforstander sat i Spidsen for Regeringen, og Stænderne sammenkaldtes. Disse erklærede Gustav den 4de og hans Efterkommere for udelukkede fra den svenske Trone og udnævnte Rigsforstanderen til Konge under Navn af Karl den 13de, imod at han skulde antage den af dem vedtagne nye Regeringsform.

Ifølge denne blev Kongen eneraadende i alle ydre Anliggender, men skulde i alle Sager først høre sit ansvarlige Statsraad. Stænderne, som skulde samles hvert 5te Aar, fik Skattebevillingsret og Del i den lovgivende Myndighed samt et omfattende Tilsyn med alle Statsstyrelsens Grene.

Efter et mislykket Forsøg paa at vinde Finland tilbage blev der sluttet Fred i Frederikshamn med Rusland, som fik hele Finland med Ålands-Øerne og et Stykke af Lapland; ligeledes med Danmark i Jönköping og med Frankrig, som tilbagegav Svensk Pommern, imod at Sverige skulde lukke sine Havne for Englænderne. Gustav den 4de blev sendt ud af Landet og levede senere under Navn af Oberst Gustavson i Tyskland og Schweiz. Da Karl den 13de allerede var en gammel Mand og ikke havde nogen Børn, ilede man med at vælge en Tronfølger. Valget faldt paa Prins Kristian Avgust af Avgustenborg (se S. 205), og efter Freden i Jönköping kom denne til Sverige, hvor han blev adopteret af Kongen og antog Navnet Karl Avgust. Men allerede næste Foraar (1810) døde han pludselig paa en Rejse i Skaane. Der udbredte sig det Rygte, at han var bleven forgivet, og Grev Axel Fersen, paa hvem der uden Grund blev kastet Mistanke, blev ved hans Begravelse paa en afskylig Maade myrdet af Folkemassen paa Stokholms Gader. Derefter blev der sammenkaldt en overordentlig Rigsdag i Ørebro, hvor man i hans Sted hverken valgte hans Broder, Hertug Frederik Kristian af Avgustenborg, eller Kong Frederik den 6te, om hvilke der først var Tale, men den franske Marskalk Bernadotte, Prins af Pontecorvo. Saa snart denne kraftige Mand, der som svensk Kronprins antog Navnet Karl Johan, var kommen til Sverige, fik han Herredømmet i den svage Konges Navn.

Skjønt Karl Johan var en Franskmand, var han dog ingen Ven af Napoleon, og Forholdet imellem dem blev snart meget spændt. Vel maatte Sverige for et Syns Skyld erklære England Krig; men der øvedes ingen Fjendtligheder, og den svenske Regering hindrede ikke Handelen med Englænderne. Endelig forbandt Sverige sig endog med Rusland og England imod Frankrig og fik til Gjengjæld Løfte om Norge (1812). Efter Napoleons Uheld i Rusland førte Karl Johan en svensk Hær over til Tyskland og fik Anførelsen over de Allieredes Nordarmé (1813). Han sejrede i flere Slag over Napoleons Generaler og deltog derefter i Hovedslaget ved Leipzig. Derpaa drog han til Holsten og tvang Frederik den 6te til Freden i Kiel, hvor Norge blev afstaaet til Sverige mod Svensk Pommern (se S. 207).

§ 5. Sverige og Norge fra 1814 til den nyeste Tid.

Da Efterretningen om Kielerfreden kom til Norge, vakte den stor Forbitrelse. Vel fandtes der et lille Parti med Grev Herman Wedel-Jarlsberg i Spidsen, som ønskede en Forbindelse med Sverige; men den almindelige Stemning var stærk Uvilje mod Foreningen med den hidtil som Arvefjende betragtede Nabomagt. Folket samlede sig derfor om den Aaret før udnævnte Statholder, Prins Kristian Frederik, Arveprins Frederiks ælste Søn, som ved sit indtagende Ydre og sin store Dannelse og Veltalenhed allerede havde vundet almindelig Tillid og Kjærlighed. Efter Samraad med en Forsamling af ansete Mænd antog den unge Fyrste Titel af Norges Regent, erklærede, at det norske Folk ikke var bundet ved Kielerfreden, men efter at være løst fra sin Ed til Danmarks Konge, havde faaet Ret til selv at bestemme sin Regeringsform, og sammenkaldte dertil en Rigsforsamling paa Ejdsvold. Denne vedtog allerede d. 17de Maj (1814) Norges Grundlov, ifølge hvilken et Storting fik den lovgivende Magt, og Kongen kun fik et suspensivt Veto, og valgte derpaa Kristian Frederik til Norges Konge. Men da Karl Johan med en svensk Hær brød ind i Landet, og Stormagterne truede med at understøtte ham, mistvivlede den fredelige og blødhjærtede Kristian Frederik om et heldigt Udfald og troede ikke at burde opofre de ham hengivne Nordmænds Blod for en fortvivlet Sag. Han undgik derfor en alvorlig Kamp som Folket og Hæren ønskede, og sluttede en Overenskomst i Moss med Karl Johan. Her lovede han at nedlægge Regeringen og sammenkalde et Storting, med hvilket den svenske Regering skulde underhandle paa det Grundlag, at Norge vel skulde forenes med Sverige under en fælles Konge, men være et selvstændigt Rige og beholde sin frie Forfatning. Kristian Frederik forlod derpaa Norge, og Stortinget gik ind paa Foreningen med Sverige, medens den svenske Konge anerkjendte Norges Grundlov med de faa Forandringer, som Unionen gjörde nødvendige. Ved begge Fyrsters Maadehold blev Skandinavien saaledes forskaanet for en forbitret Kamp, der endnu mere vilde have opflammet det gamle Nationalhad, medens dette nu efterhaanden afløstes af venlige Følelser, ikke blot mellem de to forenede Riger, men ligesaa vel mellem Svenske og Danske.

Den gamle Karl den 13de døde 1818, og Karl den 14de Johan blev hans Efterfølger. Denne kloge og kraftige Regent bragte begge Rigers Finanser i god Orden og befordrede paa mange Maader deres materielle Udvikling. Af stor Betydning for Sverige var især Götakanalens Anlæggelse. Men Karl Johan vedblev altid at være en Fremmed i Norden og gjorde ikke noget for den folkelige Udvikling. I Sverige holdt han paa den bestaaende Forfatning med dens forældede Stændervæsen, medens han i Norge stræbte efter at faa Kongemagten udvidet. Derved kom han oftere i Strid med Stortinget, som ikke vilde gaa ind paa hans Forslag (f. Ex. til et absolut Veto og Kongens Ret til at afsætte alle Embedsmænd), men derimod nødte ham til at finde sig i Adelens

Afskaffelse, som blev vedtaget paa 3 Storting efter hinanden.

Ved Karl Johans Død (1844) besteg hans Søn Oskar den 1ste Tronen. Denne ædle og milde Konge tilfredsstillede Nordmændene ved at indrømme dem et eget Unionsflag og andre ydre Tegn paa Uafhængighed og forelagde de svenske Stænder et Forslag til en Reform af Forfatningen. Dette vandt ikke Bifald; men den offentlige Mening udtalte sig mere og mere for en Reforms Nødvendighed. I sine sidste Aar maatte Kong Oskar paa Grund af Sygdom overlade Regeringen til sin ældste Søn, der ved hans Død (1859) besteg Tronen under Navn af Karl den 15de. Under ham lykkedes det endelig at gjennemføre en Forfatningsforandring efter et fra Ministeren Louis de Geer udgaaet Forslag (1866). I Steden for de 4 Stænder indførtes der 2 Kamre, af hvilke det første vælges af Kommunalraad og ikke faar noget Vederlag, medens Valgretten til det andet beror paa en lav Census. For Sveriges materielle Udvikling er der i den nyeste Tid gjort meget ved storartede Jærnbaneanlæg. Efter Karl den 15des Død (1872) er hans Broder Oskar den 2den bleven Sveriges og Norges Konge.

Videnskaber og Kunster hævede sig i denne Periode i flere Retninger. Kemikeren Berzelius har vundet et Navn over hele Evropa; Fryxell og Gejer have hver paa sin Vis fortræffelig skrevet Sveriges Historie, og den sidste har tillige udmærket sig som Digter. Af andre Digtere maa især nævnes: Tegnér, Atterbom og Finlænderen Runeberg. — Ogsaa i Norge har der efter Adskillelsen fra Danmark begyndt at udvikle sig en egen Literatur. Blandt dennes betydeligste Forfattere kunne nævnes: Naturforskeren Hansteen, Historieskriveren Peter Andreas Munch samt Digterne Welhaven, Wergeland, Bjørnstjerne Bjørnson og Ibsen.

§ 6. Danmark fra 1814 til den nyeste Tid.

Efter Freden i Kiel deltog Frederik den 6te i Wienerkongressen og tiltraadte som Hertug af Holsten og Lauenburg det nyoprettede tyske Forbund. I Forbundsakten blev det bestemt, at enhver Forbundsstat skulde have sin Stænderforfatning. Heraf tog det slesvigholstenske Ridderskab, understøttet af Professorer ved Kiels Universitet, Anledning til at forlange Gjenoprettelsen af den fordums fælles Landdag for Slesvig og Holsten, som ikke havde bestaaet i de sidste 100 Aar. Men Frederik den 6te afviste bestemt en saadan Forbindelse mellem det tyske Holsten og det danske Slesvig. Han havde allerede tidligere faaet Øjnene op for den store Uretfærdighed, at de dansktalende Slesvigere havde tysk Forretningssprog, ja tildels endog Kirke- og Skolesprog, og havde i Aaret 1810 befalet, at det danske Sprog skulde indføres ved Gudstjeneste, Skoleundervisning og Rettergang overalt, hvor det var Folkets Sprog. Men det slesvigholstenske Kancelli bragte efterhaanden denne for Danmarks Velfærd saa vigtige Sag aldeles i Glemme, og Kongen var svag nok til at lade den dø hen. Derimod vægrede han sig bestemt ved at indrømme nogen politisk Forbindelse mellem Hertugdømmerne, og da Ridderskabet senere klagede til den tyske Forbundsdag, afviste denne deres Besværing.

Til at gjøre Forslag om en Forfatning for Holsten var der nedsat en Kommission; men i en Række af Aar bragte dennes Forhandlinger intet Udbytte. Da udbrød Julirevolutionen i Paris 1830, og den politiske Bevægelse naaede igjennem Tyskland ogsaa til Danmark. Friseren Uwe Lornsen udgav et Flyveskrift, hvori han forlangte Oprettelsen af en selvstændig Stat Slesvig-Holsten, som kun skulde staa i Personal-Union med Danmark. Hans overdrevne Fordringer fandt ikke mange Tilhængere;

men Frederik den 6te besluttede nu at give alle sine Undersaatter en lovlig Indflydelse paa Statens Styrelse. D. 28de Maj 1831 udstedte han en Forordning, ifølge hvilken Østifterne, Nørrejylland, Slesvig og Holsten hver for sig skulde have deres raadgivende Stænderforsamling. 3 Aar efter udkom de nærmere Bestemmelser om Stænder-Indretningen; men samtidig blev Kongen af sine tyske Raadgivere forledt til at indføre flere Fælles-Indretninger for Slesvig og Holsten, navnlig en Provinsialregering paa Gottorp og en Overappellationsret i Kiel.

I Oktober 1835 aabnedes Stænderforsamlingerne i Roskilde og Itzehoe, et halvt Aar senere de i Viborg og Slesvig. I Roskilde og Viborg var den store Retslærde Anders Sandøe Ørsted kongelig Kommissarius. En Hovedgjenstand for Stændernes Behandling var Finansvæsenet, hvis Tilstand først nu blev offentlig bekjendtgjort. Landets Velstand var, især i de nærmeste Aar efter 1820, sunket saa dybt, at mange Jordbrugere maatte gaa fra deres Ejendomme, fordi de ikke kunde betale deres Skatter; men i de sidste Aar havde Velstanden igjen begyndt at hæve sig. Ikke desto mindre var Statsgjælden stegen til over 130 Mill. Rbd. Imod denne og andre Misligheder gjorde ikke blot Stænderne Forestillinger; men den offentlige Mening begyndte nu ogsaa mere og mere at udtale sig gjennem Pressen. Regeringen var imidlertid altfor hildet i gammeldags Anskuelser til at kunne finde sig i nogen Kritik, og Trykkefriheden blev imod Stænderforsamlingernes Raad underkastet flere Indskrænkninger. Dette vakte vistnok Misfornøjelse; men kjærlig Ærbødighed mod den gamle Konge hindrede ethvert stærkere Udbrud af Stemningen. Da han døde (d. 3dje December 1839), bar taknemlige Bønder ham til Gravkapellet i Roskilde Domkirke, og uagtet hans Svagheder og de store Ulykker, der under ham havde hjemsøgt Riget, sørgede det danske Folk dog over ham som over en Fader.

Da Frederik den 6te ikke havde nogen Sønner, fulgte hans Fætter Kristian den 8de (Kristian Frederik) ham paa Tronen. Lige over for ham, hvis Navn var knyttet til Norges Grundlov, var man ikke saa tilbageholdende som under den gamle Konge, og talrige Adresser opfordrede ham til at give Danmark en fri Forfatning. Da Kristian den 8de ikke tilfredsstillede de i denne Retning nærede Forventninger, blev Stemningen imod ham mindre god, og det „liberale“ Parti, som stræbte efter en friere Udvikling af Statslivet, fremtraadte mere end hidtil i aaben Opposition mod Regeringen. Denne forfulgte Pressen og betragtede i det hele enhver livligere Bevægelse i Folket med en ængstelig Mistænksomhed. Derimod foretog den flere Forbedringer i Bestyrelsen. I Finansvæsenet indførtes en hidtil ukjendt Orden og Offentlighed, og da Velstanden tillige i denne Tid hævede sig stærkt, lykkedes det at bringe Statsgjælden ned til lidt over 100 Mill. Rbd. Kommunalvæsenet fik en friere Udvikling, de første Jærnbaner anlagdes, og Kolonierne i Ostindien blev solgte til England.

Af større Betydning end alt dette var imidlertid Udviklingen af de slesvigske Forhold. Ifølge et Andragende fra den slesvigske Stænderforsamling bestemte Kongen, at Dansk skulde være Rets- og Forvaltningssproget i de Dele af Hertugdømmet, hvor det var Kirke- og Skolesprog. Men den næste slesvigske Stænderforsamling androg paa, at denne Forordning igjen maatte blive taget tilbage, og det „slesvigholstenske“ Parti, som havde Overvægten saa vel i denne som i den holstenske Stænderforsamling, optraadte nu i det hele med en stor Frækhed. Det stræbte efter at løsrive Slesvig fra Danmark og danne en ny Stat „Slesvigholsten“, som skulde have sin egen Forfatning og, naar den mandlige Linje af Kongehuset uddøde, ogsaa sin egen Regent. Som den, der var nærmest til denne nye Krone, sluttede

Hertug Kristian af Avgustenborg, en Søn af den ovenfor (S. 226) nævnte Hertug Frederik Kristian, sig ivrigt til Partiet og arbejdede ved alle Midler paa at kue Danskheden i Slesvig. Ved hans Side stod hans Broder, Prins Frederik, og denne blev ikke desto mindre af Kristian den 8de udnævnt til Statholder i Hertugdømmerne. Dersom Kongen havde troet ved dette Skridt at forsone det slesvigholstenske Parti, viste det sig snart, at han havde forregnet sig. Bevægelsen steg tvært imod højere og højere. Den slesvigske Stænderforsamling vilde ikke engang taale det danske Sprog i sin Midte, og den Deputerede Peter Hjort Lorenzen fra Haderslev, som kjækt traadte op imod denne Anmasselse, blev udvist af Forsamlingen. Den Behandling, som de danske Nordslesvigere maatte lide, vakte imidlertid stor Forbitrelse i Kongeriget, og det liberale Parti fik især fra denne Tid tillige en national Retning. Kongen saa med Ængstelse de stærke Modsætninger, som truede med at fremkalde Rigets Opløsning, men haabede at kunne dæmpe dem, naar den Tvivl, der var rejst om en fælles Arvefølge, blev hævet. Efter forskjellige Undersøgelser og Forhandlinger med fremmede Magter udgav han derefter et aabent Brev (1846), hvori det erklæredes for utvivlsomt, at der i Slesvig gjaldt samme Arvefølge som i Kongeriget; for nogle Dele af Holsten var det vel ikke saa afgjort; men Regeringens Bestræbelser vare rettede paa at faa den samme Arvefølge anerkjendt for hele Monarkiet. Da det slesvigholstenske Parti traadte trodsigt op mod det aabne Brev, brød Kristian den 8de endelig bestemt med det, afsatte Prinsen af Avgustenborg fra Statholderskabet og overdrog Hertugdømmernes Styrelse til den kraftige Grev Karl Moltke, som satte en Grænse for de statsopløsende Bestræbelser.

Ved Kristian den 8des Død (d. 20de Januar 1848) besteg hans Søn Frederik den 7de Tronen, og allerede 8 Dage efter udkom en Bekjendtgjørelse om en friere Forfatning for hele Riget. Denne var udarbejdet i Kristian den 8des Aand og af hans gamle Ministre, men tilfredsstillede hverken Kongeriget eller Hertugdømmerne. De sidste vare i høj Grad begunstigede; men Slesvigholstenerne vare imod enhver Forbindelse med Kongeriget. Kort efter udbrød Februar-Revolutionen i Paris, og i Tyskland fulgte den ene Omvæltning efter den anden. Det slesvigholstenske Parti troede nu, at Tiden var kommen til at gjennemføre Hertugdømmernes Løsrivelse, og i Marts 1848 udbrød det længe forberedte Oprør. En Forsamling i Rendsborg (d. 18de Marts) vedtog at sende en Deputation til Kjøbenhavn, som skulde fordre Oprettelsen af en slesvigholstensk Stat i Personal-Union med Danmark og Slesvigs Indlemmelse i det tyske Forbund, medens en anden Deputation tillige skulde forebringe den sidste Begjæring i Frankfurt. Da Efterretningen herom kom til Kjøbenhavn, vaktes det danske Folk til Handling. En umaadelig Skare drog op til Slottet for at bede Kongen om at omgive sig med Mænd, som vilde bevare Slesvig i Forbindelse med Kongeriget under en fri Forfatning. Frederik den 7de svarede, at han allerede havde afskediget sine gamle Ministre, og under almindelig Begejstring sluttede Konge og Folk sig sammen til Fædrelandets Redning. I Spidsen for det nye Ministerium traadte en af de gamle Ministre, den ædle Grev Moltke til Bregentved; men blandt dets Medlemmer vare flere af den tidligere Oppositions Forkæmpere, som Monrad, Tscherning og Orla Lehmann. Den slesvigholstenske Deputation fik det Svar, at Kongen hverken havde Ret eller Vilje til at indlemme Slesvig i det tyske Forbnnd, men at Holsten som tysk Forbundsstat skulde faa en selvstændig fri Forfatning.

Men imidlertid havde der allerede dannet sig en provisorisk Regering i Kiel; Prinsen af Avgustenborg havde overrumplet Rendsborg og med fræk Løgn erklæret Kongen for ufri, og Hertugen var ilet til Berlin, hvorfra han bragte den preussiske Konges Løfte om Bistand. Oprøret maatte saaledes dæmpes med væbnet Magt. De danske Tropper rykkede strax ind i Slesvig og slog Oprørerne ved Bov og Flensborg (d. 9de April). Men preussiske og andre tyske Tropper ilede dem til Hjælp og angreb første Paaskedag (d. 23de April) den danske Hær ved Slesvig. De Danske kæmpede heltemodig mod Overmagten, men maatte til sidst trække sig tilbage over Flensborg til Als. Den preussiske General Wrangel trængte derpaa ind i Nørrejylland, medens de danske Krigsskibe blokerede Tysklands Havne. Preusserne trak sig dog snart igjen tilbage fra Jylland, og de danske Tropper, der imidlertid havde forstærket sig, gik over fra Als og Sundeved og leverede der heldige Slag (d. 28de Maj og d. 5te Juni). Mange Frivillige deltog i disse Kampe, ikke blot fra Danmark, men ogsaa fra Norge og Sverige, hvor man følte en levende Deltagelse for Broderfolkets Sag. Den svenske Konge sendte ogsaa Tropper til Fyn, men lod dem ikke deltage i Kampen. Derimod mæglede han en Vaabenstilstand i Malmø.

Samme Efteraar samledes en grundlovgivende Rigsforsamling i Kjøbenhavn, og Danmark fik en i høj Grad fri Forfatning ved Grundloven af 5te Juni 1849. Kongen delte ifølge denne den lovgivende Myndighed med en Rigsdag, sammensat af to Kamre, et Folketing og et Landsting, det første dannet ved umiddelbare Valg uden Census, det andet ved middelbare Valg med en Valgbarhedscensus. Denne Forfatning kom imidlertid kun til at omfatte Kongeriget; thi Slesvig var endnu ikke gjenvundet.

Den under Vaabenstilstanden herskende slesvigholstenske Regering havde behandlet den tro danske Befolkning i Nordslesvig paa den skammeligste Maade, og Danmark havde derfor igjen begyndt Krigen i April 1849. Strax i Begyndelsen led den danske Sømagt et stort

Tab, da Linjeskibet Kristian den 8de sprang i Luften, og Fregatten Gefion maatte overgive sig, efter at de uforsigtig vare løbne ind i Ekernførde Havn (Skjærtorsdag). Til Lands trak de danske Tropper sig tilbage for de indtrængende Tyskere, dels til Als, dels til Jylland. Efter en blodig Kamp ved Kolding (Aarsdagen efter Slaget ved Slesvig) begyndte Oprørerne at belejre Fredericia, medens Preusserne og andre tyske Tropper forfulgte General Rye lige til Aarhus. Men efter at danske Tropper fra Jylland, Fyn og Als stille og hurtig havde samlet sig i Fredericia under Overgeneral Bülow, gjorde de d. 6te Juli et stort Udfald paa Oprørernes Skanser. Med et mageløst Mod stormede de danske Soldater disse, tog en Mængde Fanger og gjorde et stort Bytte. Blandt de mange Faldne var den tapre Olaf Rye, af Fødsel en Nordmand. — Strax efter sluttedes den anden Vaabenstilstand, ifølge hvilken de tyske Tropper drog hjem, Oprørerne trak sig tilbage til Holsten, og Slesvig skulde styres af en dansk, en preussisk og en engelsk Kommissær, medens den sydlige Del af Hertugdømmet skulde besættes af preussiske, den nordlige af svenske og norske Tropper.

Omtrent et Aar efter (1850) blev der sluttet Fred med Tyskland i Berlin, og de nevtrale Tropper drog bort; men Oprørerne, understøttede af tyske Frivillige, brød under General Willisen ind i Slesvig. De indtog en stærk Stilling ved Isted, hvor den danske Hær under General Krogh angreb den (d. 25de Juli). Det var det blodigste Slag i hele Krigen og det største, den danske Hær nogensinde har leveret: længe var det uafgjort; men til sidst maatte Oprørerne vige for de Danskes uforsagte Angreb og trække sig tilbage til Rendsborg. Den danske Hær indtog derpaa en fast Stilling ved det gamle Danevirke, og da Willisen angreb dens Fløje, først ved Mysunde og derpaa ved Frederiksstad, blev han kastet tilbage med stort Tab. Især led Oprørerne frygteligt ved Stormen paa Frederiksstad, som forsvaredes med en ringe Styrke af Nordmanden Helgesen. — Ifølge Bestemmelserne ved Freden i Berlin kunde den danske Hær ikke forfølge Sejren ind i Holsten; men det tyske Forbund skulde her gjenoprette den lovlige Orden. I Begyndelsen af Aaret 1851 rykkede saaledes en østerrigsk Hær ind i Hertugdømmet, og Oprørernes Hær og Regering opløstes; men Østerrigerne blev staaende i Holsten for at gjøre Tysklands Indflydelse gjældende under den nye Ordning af det danske Monarkis Forfatningsforhold.

Slesvig var efter Slaget ved Isted først blevet styret af den hidtilværende danske Regeringskommissær Tillisch og fik derpaa sit eget Ministerium. Dansk Sprog og Nationalitet fik nu lige Ret med tysk, og den for 40 Aar siden af Frederik den 6te paatænkte Foranstaltning blev endelig gjennemført. Men de tyske Magter vilde ikke tilstede, at Slesvig blev bragt i en nærmere Forbindelse med Kongeriget, og efter flere derved foranledigede Ministerskifter dannedes i Januar 1852 et nyt Ministerium, i hvilket Bluhme fik Forsædet og Karl Moltke blev Minister for Slesvig. Strax efter udkom en kongelig Kundgjørelse af 28de Januar, ifølge hvilken Slesvig og Holsten skulde have hvert sin besluttende Stænderforsamling for sine særlige Anliggender, medens Kongeriget beholdt sin Rigsdag; hvorledes Forfatningen skulde ordnes for de fælles Anliggender, forbeholdtes senere Bestemmelser. Slesvig fik saaledes ingen Del i den i Kongeriget indførte store Frihed og Lighed; men paa den anden Side ophævedes ogsaa det tidligere Fællesskab med Holsten i Styrelse og Retspleje. Efter at de tyske Magter vare blevne tilfredsstillede ved disse Bestemmelser, forlod de østerrigske Tropper endelig Holsten.

Imidlertid var der ogsaa plejet Underhandlinger om Arvefølgespørgsmaalet, og ved en Traktat i London stadfæstede de 5 Stormagter tillige med den svensknorske Regering en imellem det danske Kongehuses Medlemmer afsluttet Overenskomst, ifølge hvilken det samlede danske Monarki, naar den mandlige Linje af Kongehuset uddøde, skulde tilfalde Prins Kristian af Glyksborg og efter ham hans mandlige Afkom i hans Ægteskab med Kristian den 8des Søsterdatter, Prinsesse Louise af Hessen. Senere indførtes en Fællesforfatning (1855), og det Rigsraad, som ved den fik Del i den lovgivende Magt for alle Fællesanliggender, blev snart efter sammenkaldt. Men allerede i dets første Samling fremkom 11 Medlemmer fra Hertugdømmerne, mest af det slesvigholstenske Ridderskab, med det Andragende, at Fællesforfatningen skulde forelægges Stænderforsamlingerne til Betænkning, og da dette Forslag blev forkastet, begyndte Tyskland igjen at indblande sig i Danmarks Anliggender. Ministeriet var imidlertid oftere blevet forandret, og til sidst blev Hall Konsejlspræsident og Udenrigsminister. Saa vel den holstenske Stænderforsamling som den slesvigske Stænderforsamlings Flertal optraadte mere og mere i slesvigholstensk Aand, og det tyske Forbund truede med at besætte Holsten. Efter mange Indrømmelser besluttede den danske Regering endelig at udsondre Holsten og at give en ny Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig. Denne var netop vedtaget af Rigsraadet, da Kong Frederik den 7de døde paa Slottet Glyksborg, begrædt og savnet af det danske Folk (den 15de November 1863).

Under Frederik den 7des milde og folkelige Regering havde Danmark, især Kongeriget, gjort store Fremskridt i alle indre Forhold. Der var især virket for almindelig Lighed i Rettigheder og Byrder, og Bondestanden var stillet paa lige Fod med de øvrige Statsborgere. Bl. a. var der indført almindelig Værnepligt. Der var indført fuldstændig Trykkefrihed og en forøget Næringsfrihed, ligesom de kirkelige Forhold vare ordnede paa en friere Maade. Der var anlagt flere Jærnbaner og talrige Telegraflinjer, opført Hospitaler og mange andre offentlige Bygninger, og Øresundstolden var mod Erstatning ophævet ved Traktater med de forskjellige søfarende Nationer. Velstanden var voxet, Finanstilstanden forbedret, og Statsgjælden, som naturligvis var bleven forøget ved Krigen, var ved Frederik den 7des Død igjen bragt ned under 100 Mill. Det var saaledes intet Under, at Folket betragtede hans Regering som en lykkelig Tid, og at Kongen selv med sit jævne danske Sind i høj Grad vandt dets Kjærlighed.

Ved Frederik den 7des Død besteg Kristian den 9de i Overensstemmelse med Londonertraktaten Tronen; men allerede Dagen efter optraadte Prins Frederik af Avgustenborg, en Søn af den ovenfor (S. 233) omtalte Hertug Kristian, som Prætendent til Hertugdømmerne. Hans Fader havde efter den slesvigske Treaarskrig mod en stor Pengeerstatning overladt den danske Regering sine Ejendomme og ved sit fyrstelige Ord og Ære for sig og sine Arvinger lovet ikke at foretage noget mod det danske Monarkis Rolighed og den for samme vedtagne Tronfølge; men ikke desto mindre fandt Prætendenten strax Understøttelse ikke blot hos Oprørspartiet i Holsten og det ved dettes Løgne ophidsede tyske Folk, men ogsaa hos flere tyske Regeringer. Preussen og Østerrig holdt underfundigt Arvespørgsmaalet aabent, medens de søgte et Paaskud til at blande sig i Danmarks indre Anliggender ved at forlange Tilbagetagelsen af den nye Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig, som Kristian den 9de 3 Dage efter sin Tronbestigelse havde stadfæstet. Det tyske Forbund iværksatte nu den Exekution, hvormed det allerede under Frederik den 7de havde truet, og lod et Korps af Sachsere og Hannoveranere rykke ind i Holsten, som uden Modstand blev rømmet af de danske Tropper. Prætendenten udraabtes af Oprørspartiet i Holsten til Hertug og tog sit Sæde i Kiel.

Den danske Hær samlede sig imidlertid i Sydslesvig, hvor det gamle Danevirke havde rejst sig i en ny Skikkelse; men Ministeriet Monrad, som paa Aarets sidste Dag afløste Ministeriet Hall, tilbød at forsøge paa at bevirke Novemberforfatningens Tilbagetagelse. De tyske Magter vilde imidlertid ikke indrømme den fornødne Frist, til at det kunde ske paa en lovlig Maade, og forhindrede saaledes selv den danske Regering i at opfylde deres Fordringer.

D. 1ste Februar 1864 overskred de preussiske og østerrigske Tropper Ejderen, og efter nogle mindre Kampe trak den danske Hær sig allerede d. 5te Februar tilbage fra Danevirke. Ved Oversø (Sankelmark) opholdt en Brigade ved en heltemodig Kamp de forfølgende Østerrigere, og den danske Hovedstyrke kunde saaledes trække sig tilbage til Dybbøl og Als, medens en mindre Afdeling gik Nord paa. Fjenderne besatte derpaa snart den største Del af Halvøen, og de af de tyske Stormagter indsatte Civilkommissærer for Hertugdømmet Slesvig optraadte med skændig Vold mod alt Dansk. I den befæstede Stilling paa Dybbøl Banker udholdt den danske Hær med beundringsværdig Sejghed en langvarig Belejring; men da det overlegne preussiske Artilleri havde nedskudt Forsvarsværkerne, kunde de Danske ikke modstaa de langt talrigere Fjenders Stormløb og blev med betydeligt Tab drevne tilbage til Als (d. 18de April). Til Søs spærrede den danske Flaade de preussiske Havne ved Østersøen og kæmpede i Nordsøen heldig med en preussisk-østerrigsk Eskadre, som maatte frelse sig ind til Helgoland (den 9de Maj). Samme Dag sluttedes ved Englands Mægling en Vaabenstilstand; men da Fredsunderhandlingerne i London strandede, begyndte Krigen igjen, og Preusserne bemægtigede sig ved en dristig Landgang Øen Als (d. 29de Juni).

Ethvert Haab om Hjælp fra andre Magter var forsvundet, og Ministeriet Bluhme, som kort efter afløste

Ministeriet Monrad, søgte strax en Vaabenhvile. Denne fulgtes af en længere Vaabenstilstand, under hvilken Jylland blev holdt besat af Fjenden, i Forbindelse med Fredspræliminærer, ved hvilke Kong Kristian den 9de afstod Slesvig, Holsten og Lauenburg til Østerrig og Preussen. Afstaaelsen stadfæstedes ved Freden i Wien (Oktober 1864); dog beholdt Danmark Ærø og det nordøstlige Hjørne af Slesvigs Fastland imod at aftræde de Syd for Manø liggende Øer og jyske Enclaver. De slesvigske Civilkommissærer overtog derefter ogsaa Styrelsen af Holsten; men medens Tyskerne havde været enige om at plyndre Danmark, kom de snart i Strid om, hvo der skulde blive Herre i de røvede Lande. Oprørspartiet blev skuffet i sine Forhaabninger om Oprettelsen af en egen slesvigholstensk Stat under den avgustenborgske Prætendent, og Preussens Bestræbelser for at bringe Hertugdømmerne under sig fremtraadte mere og mere aabenlyst.

Striden imellem Preussen og Østerrig blev bestandig heftigere, og i Sommeren 1866 kom det endelig til Krig. I denne sejrede Preusserne hurtig, og ved Freden i Prag blev det bestemt, at Slesvig og Holsten skulde indlemmes i Preussen, dog med den Indskrænkning, at Nordslesvig skulde tilbagegives til Danmark, naar dets Befolkning ved en fri Afstemning erklærede sig derfor. De trofaste Nordslesvigere, som med urokkelig Tillid havde bevaret Haabet om at komme tilbage til Danmark, fik saaledes en traktatmæssig Ret til at faa dette Haab opfyldt og ventede nu med Længsel paa, at Preussen skulde indfri sit Løfte; men i dets Sted blev Preussen og Østerrig (1878) enige om at ophæve denne Forpligtelse.

I Danmarks indre Forhold spillede vidtløftige Grundlovsforhandlinger efter Freden i Wien i et Par Aar Hovedrollen. Efter Slesvigs Afstaaelse var der nemlig ingen Mening i at beholde en Fællesforfatning for nogle Anliggender og en særlig Forfatning for andre; det gjaldt derfor om at sammensmelte Novemberforfatningen med Grundloven af 5te Juni. Da Ministeriet Bluhme ikke kunde gjennemføre sit Forslag, traadte det tilbage for et nyt Ministerium med Grev Frijs til Frijsenborg i Spidsen, og den af dette forelagte „gjennemsete Grundlov af 5te Juni 1849“ blev efter megen Kamp endelig vedtaget og stadfæstet af Kongen (d. 28de Juli 1866). Den væsentligste Afvigelse fra den oprindelige Grundlov bestaar i Landstingets Sammensætning. Af dettes Medlemmer vælges nu en mindre Del af Kongen, de øvrige af Valgmænd i Forening med de højstbeskattede Vælgere paa Landet. I materiel Henseende er Danmark i den nyeste Tid gaaet meget frem. Agerdyrkning og Kvægavl, Industri og Handel have taget et stærkt Opsving, Velstanden er forøget, og Statsindtægterne ere stegne.

Den danske Kunst og Videnskab har efter Adskillelsen fra Norge i mange Retninger haft en meget blomstrende Tid. Omkring Nordens største Digter, Adam Oehlenschlæger, fremstod talrige yngre Digtere, som Ingemann, Sten Blicher, Hauch, Johan Ludvig Heiberg, Kristian Winther, Hertz, Andersen, Fr. Paludan-Müller. Elektromagnetismens Opdager Hans Kristian Ørsted, Sproggranskeren Rask, Filologen Madvig og andre Videnskabsmænd vandt evropæisk Berømmelse. Et kraftigere religiøst og kirkeligt Liv vaktes især ved Mynsters Prædikener, ved Kampen mellem Grundtvig og Clausen og senere ved Martensens og Søren Kierkegaards Fremtræden. For Undersøgelsen af Nordens Historie og Oldsager er der gjort særdeles meget, bl. a. af Rafn, N. M. Petersen, Thomsen (hvem det oldnordiske Museum skylder sin store Betydning), Wegener, Allen, C. Paludan-Müller, Worsaae. Danmark har frembragt den nyere Tids største Billedhugger, Thorvaldsen, og efter ham bl. a. Bissen og Jerichau. En dansk Malerskole er grundet af Eckersberg, og talrige yngre Malere, blandt hvilke vi blot ville nævne Marstrand, ere traadte i hans Fodspor.

Rettelse.

S. 61, L. 4 fra neden. Sætningen: „Folkemængden — oversteget“ udgaar.

Indhold.

Side

Første Afsnit. Oldtiden ..... 7.
§ 1. Oldtidslevninger og Folkestammer ..... 7.
§ 2. Sagnhistorie ..... 10.
§ 3. Norden, især Danmark, i Berøring med Syden og Vesten (777—940) ..... 13.
§ 4. Norge til c. 950 ..... 18.
§ 5. De nordiske Riger i den sidste Halvdel af det 10de Aarhundrede ..... 22.

Andet Afsnit. Middelalderen ..... 28.
§ 1. De nordiske Riger i den første Halvdel af det 11te Aarhundrede ..... 28.
§ 2. Danmark fra Midten af det 11te Aarhundrede til de 3 nordiske Rigers Forening ..... 35.
§ 3. Norge fra Midten af det 11te Aarhundrede til de 3 nordiske Rigers Forening ..... 87.
§ 4. Sverige fra Midten af det 11te Aarhundrede til de 3 nordiske Rigers Forening ..... 99.
§ 5. De 3 nordiske Riger under Unionen ..... 104.

Tredje Afsnit. Den nyere Tid ..... 132.
§ 1. Danmark og Norge fra 1523 til 1660 ..... 132.
§ 2. Sverige fra 1523 til 1660 ..... 166.
§ 3. Danmark og Norge fra 1660 til 1814 ..... 177.
§ 4. Sverige fra 1660 til 1814 ..... 208.
§ 5. Sverige og Norge fra 1814 til den nyeste Tid 227.
§ 6. Danmark fra 1814 til den nyeste Tid ..... 230.

Stamtavle 1.

- **Gorm den Gamle**, g. m. Tyre Danebod.
  - Knud Danaast.
    - Guldharald.
  - **Harald Blaatand.**
    - **Svend Tveskjæg**, g. m. 1 Gunhild, 2 Sigrid Storraade.
      - 1 **Knud den Store**, g. m. 1 Alfifa, 2 Emma.
        - 1 Svend.
        - 1 Harald Harefod.
        - 2 **Hardeknud.**
      - 1 **Harald.**
      - 2 Estrid, g. m. Ulf Jarl.
        - **Svend Estridssøn.**
          - Sigrid g. m. Gotskalk, Obotriternes Konge.
            - Henrik, Obotriternes Konge.
          - **Harald Hejn**, g. m. Margrete.
          - **Knud den Hellige**, g. m. Edele.
            - Karl den Danske, Greve af Flandern.
          - **Oluf Hunger.**
          - Ingerid, g. m. Olaf Kyrre.
          - **Erik Ejegod**, g. m. Bodild.
            - Harald Kesja, (uægte).
            - Ragnhild, (uægte), g. m. Hagen den Norske.
              - **Erik Lam.**
            - **Erik Emun** (uægte).
              - **Svend Grade.**
            - Knud Lavard, g. m. Ingeborg.
              - **Valdemar I.**
          - Benedikt.
          - **Niels**, g. m. Margrete Fredkulla.
            - Magnus den Stærke.
              - **Knud Magnussøn.**
                - Biskop Valdemar.
        - Asbjørn Jarl.
          - Margrete, g. m. Harald Hein.
    - Tyre, g. m. Olaf Trygvessøn.

Valdemar 1 den Store, g. m. Sofie.

- Sofie, g. m. Sigfrid af Orlamünde.
  - Albert af Orlamünde.
- **Knud Valdemarssøn.**
- **Valdemar 2 Sejr**, g. m. 1 Dagmar, 2 Berengaria
  - 1 Valdemar den Unge.
  - 2 **Erik Plovpenning.**
  - 2 **Abel**, g. m. Mechtilde af Holsten.
    - Valdemar 3
    - Erik.
      - Valdemar 4.
        - Erik, g. m. Agnes, Søster til Grev Gert.
          - Valdemar 5.
            - Henrik.
          - Helvig, g. m. Valdemar Atterdag.
  - 2. **Kristoffer 1.** g. m. Margrete Sprænghest.
    - **Erik Glipping**, g. m. Agnes af Brandenburg.
      - **Erik Menved**, g. m. Ingeborg.
      - **Kristoffer 2.**
        - Otto.
        - **Valdemar Atterdag.** g. m. Helvig.
          - Kristoffer.
          - Ingeborg, g. m. Henrik af Meklenburg.
            - Albrecht den Yngre.
            - Marie, g. m. Hertug Vartislav af Pommern.
              - **Erik af Pommern**, g. m. Filippa.
              - Katharina, g. m. Pfalzgrev Johan af Bajern.
                - **Kristoffer af Bajern**, g. m. Dorothea af Brandenburg.
          - **Margrete**, g. m. Hakon 6.
            - **Oluf.**
      - Margrete, g. m. Birger Magnussøn.
      - Rikiza, g. m. Nikolaus af Werle-
        - Sofie, g. m. Grev Gert.
          - Henrik ferreus.
            - Gerhard 6.
              - Henrik.
              - Adolf 8.
              - Helvig, g. m. Diderik den Lykkelige, Greve af Oldenburg.
                - **Kristiern 1.**
                - Morits.
                - Gerhard.
          - Klavs.
          - Elisabeth.
  - Nikolaus (uægte), g. m. Oda af Schwerin.
    - Nikolaus, Greve af Nørre-Halland.
      - Jakob, Greve af Nørre-Halland.
- Ingeborg, g. m. Philip Avgust af Frankrig.
- Helene, g. m. Vilhelm af Lüneburg.
  - Otto af Lüneburg.

Stamtavle III.

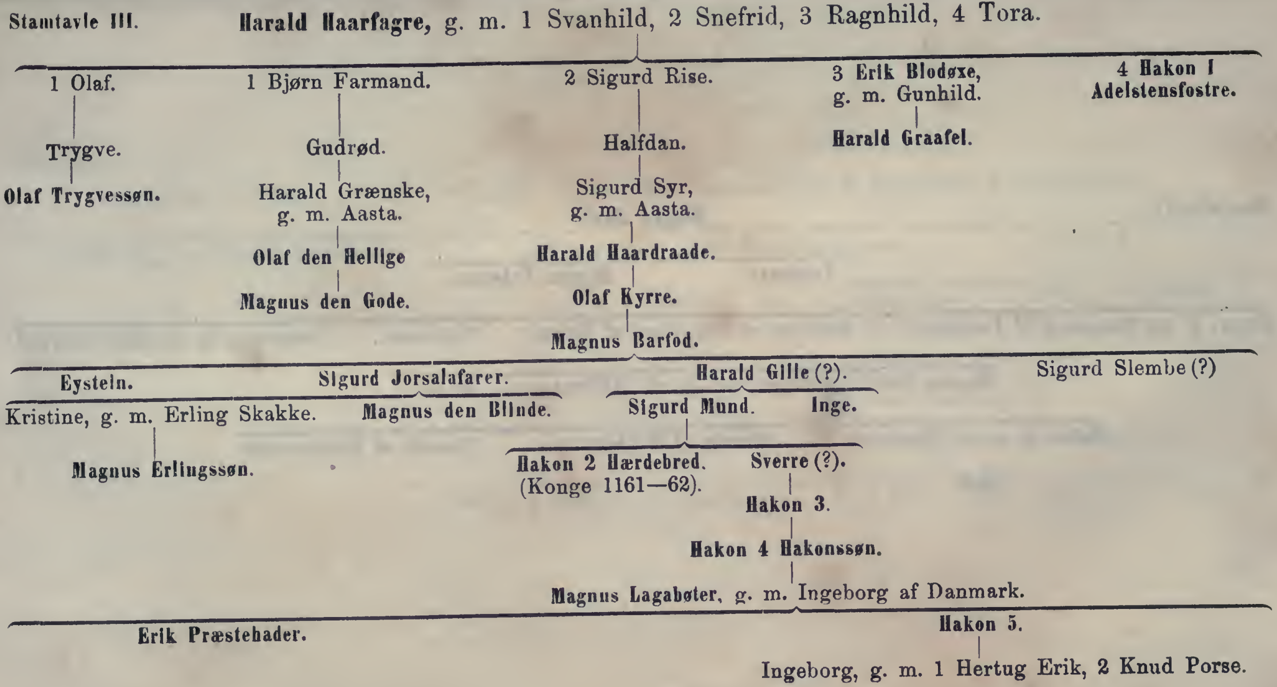
Harald Haarfagre, g. m. 1 Svanhild, 2 Snefrid, 3 Ragnhild, 4 Tora.
1 Olaf.
1 Bjørn Farmand.
2 Sigurd Rise.
3 **Erik Blodøxe,** g. m. Gunhild.
4 **Hakon I Adelstensfostre.**
Trygve.
Gudrød.
Halfdan.
Harald Graafel.
Olaf Trygvessøn.
Harald Grænske, g. m. Aasta.
Sigurd Syr, g. m. Aasta.
Olaf den Hellige
Harald Haardraade.
Magnus den Gode.
Olaf Kyrre.
Magnus Barfod.
Eystein.
Sigurd Jorsalafarer.
Harald Gille (?).
Sigurd Slembe (?)
Kristine, g. m. Erling Skakke.
Magnus den Blinde.
Sigurd Mund.
Inge.
Magnus Erlingssøn.
Hakon 2 Hærdebred. (Konge 1161—62).
Sverre (?).
Hakon 3.
Hakon 4 Hakonssøn.
Magnus Lagabøter, g. m. Ingeborg af Danmark.
Erik Præstehader.
Hakon 5.
Ingeborg, g. m. 1 Hertug Erik, 2 Knud Porse.

Stamtavle IV.

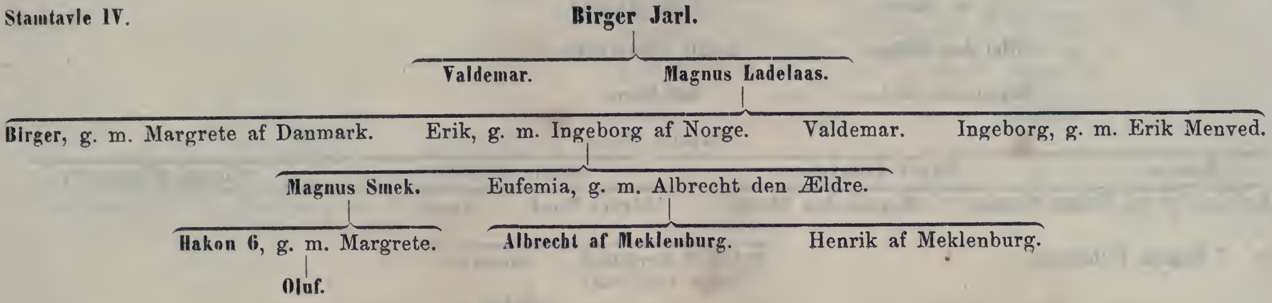
Birger Jarl.
Valdemar.
Magnus Ladelaas.
Birger, g. m. Margrete af Danmark.
Erik, g. m. Ingeborg af Norge.
Valdemar.
Ingeborg, g. m. Erik Menved.
Magnus Smek.
Eufemia, g. m. Albrecht den Ældre.
Hakon 6, g. m. Margrete.
Albrecht af Meklenburg.
Henrik af Meklenburg.
Oluf.

Stamtavle V.

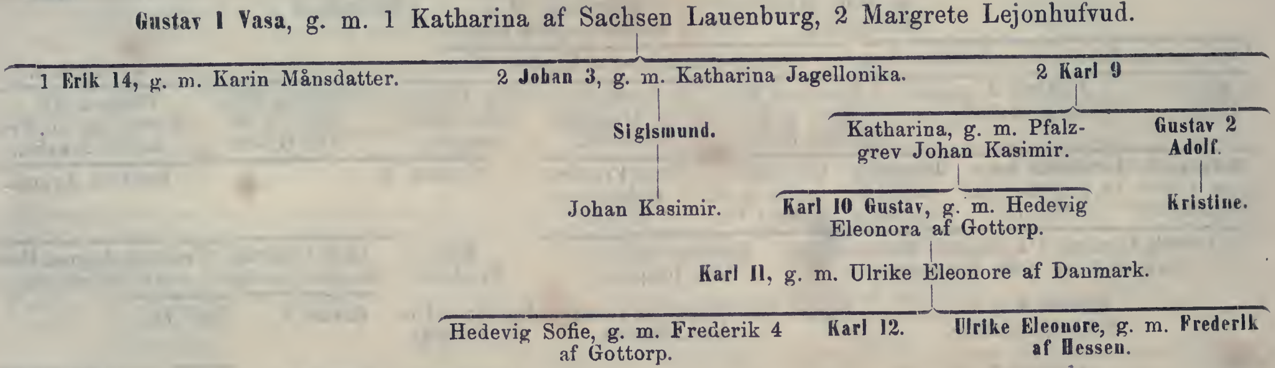

Gustav 1 Vasa, g. m. 1 Katharina af Sachsen Lauenburg, 2 Margrete Lejonhufvud.

1 **Erik 14**, g. m. Karin Månsdatter.

2 **Johan 3**, g. m. Katharina Jagellonika.

Sigismund.

Johan Kasimir.

2 **Karl 9**

Katharina, g. m. Pfalzgrev Johan Kasimir.

Gustav 2 Adolf.

Kristine.

Karl 10 Gustav, g. m. Hedevig Eleonora af Gottorp.

Karl 11, g. m. Ulrike Eleonore af Danmark.

Hedevig Sofie, g. m. Frederik 4 af Gottorp.

Karl 12.

Ulrike Eleonore, g. m. **Frederik af Hessen.**

Stamtavle VI.

Kristiern 1, g. m. Dorothea af Brandenburg.

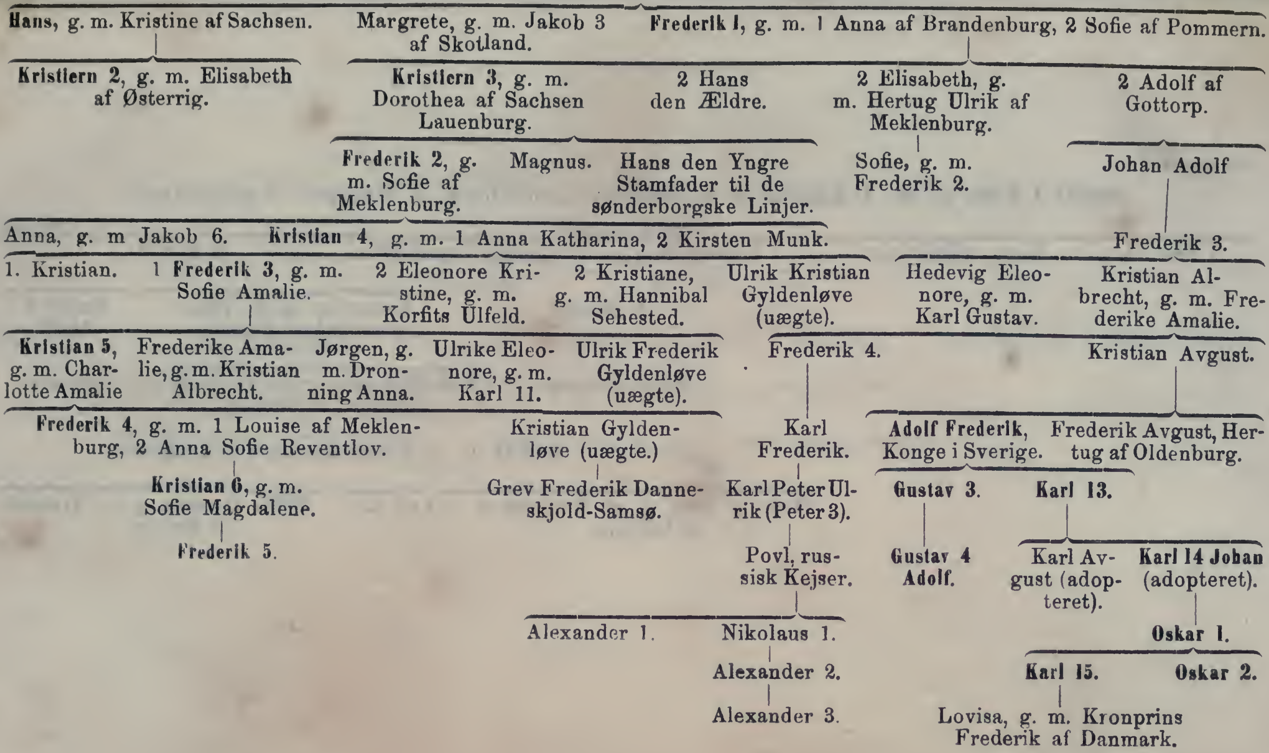

Hans, g. m. Kristine af Sachsen. — Margrete, g. m. Jakob 3 af Skotland. — **Frederik 1**, g. m. 1 Anna af Brandenburg, 2 Sofie af Pommern.

Kristiern 2, g. m. Elisabeth af Østerrig. — **Kristiern 3**, g. m. Dorothea af Sachsen Lauenburg. — 2 Hans den Ældre. — 2 Elisabeth, g. m. Hertug Ulrik af Meklenburg. — 2 Adolf af Gottorp.

Frederik 2, g. m. Sofie af Meklenburg. — Magnus. — Hans den Yngre Stamfader til de sønderborgske Linjer. — Sofie, g. m. Frederik 2. — Johan Adolf

Anna, g. m Jakob 6. — **Kristian 4**, g. m. 1 Anna Katharina, 2 Kirsten Munk. — Frederik 3.

1. Kristian. — 1 **Frederik 3**, g. m. Sofie Amalie. — 2 Eleonore Kristine, g. m. Korfits Ulfeld. — 2 Kristiane, g. m. Hannibal Sehested. — Ulrik Kristian Gyldenløve (uægte). — Hedevig Eleonore, g. m. Karl Gustav. — Kristian Albrecht, g. m. Frederike Amalie.

Kristian 5, g. m. Charlotte Amalie — Frederike Amalie, g. m. Kristian Albrecht. — Jørgen, g. m. Dronning Anna. — Ulrike Eleonore, g. m. Karl 11. — Ulrik Frederik Gyldenløve (uægte). — Frederik 4. — Kristian Avgust.

Frederik 4, g. m. 1 Louise af Meklenburg, 2 Anna Sofie Reventlov. — Kristian Gyldenløve (uægte.) — Karl Frederik. — **Adolf Frederik**, Konge i Sverige. — Frederik Avgust, Hertug af Oldenburg.

Kristian 6, g. m. Sofie Magdalene. — Grev Frederik Danneskjold-Samsø. — Karl Peter Ulrik (Peter 3). — **Gustav 3.** — **Karl 13.**

Frederik 5. — Povl, russisk Kejser. — **Gustav 4 Adolf.** — Karl Avgust (adopteret). — **Karl 14 Johan** (adopteret).

Alexander 1. — Nikolaus 1. — **Oskar 1.**

Alexander 2. — **Karl 15.** — **Oskar 2.**

Alexander 3. — Lovisa, g. m. Kronprins Frederik af Danmark.

Stamtavle VII.

Frederik 5, g. m. 1 Louise af England, 2 Juliane Marie af Brunsvig.

- 1 Sofie Magdalene, g. m. Gustav 3.
- 1 **Kristian 7,** g. m. Karoline Mathilde.
  - Frederik **6,** g. m. Marie Sofie Frederike.
    - Karoline, g. m. Frederik Ferdinand.
    - Vilhelmine, g. m. 1 Prins Frederik (Frederik d. 7de), 2 Hertug Karl af Glyksborg.
  - Louise Avgusta, g. m. Hertug Frederik Kristian af Avgustenborg.
    - Karoline Amalie, g. m. Kristian 8.
    - Hertug Kristian af Avgustenborg.
      - Frederik, Prætendent.
    - Prins Frederik af Avgustenborg (Nør).
- 1 Louise, g. m. Landgrev Karl af Hessen.
  - Frederik af Hessen.
  - Marie Sofie Frederike, g. m. Frederik 6.
- 2 Arveprins Frederik.
  - **Kristian 8,** g. m. 1 Charlotte af Meklenburg, 2 Karoline Amalie.
    - **Frederik 7,** g. m 1 Vilhelmine, 2 Mariane af Meklenburg Strelitz, 3 (morgan.) Louise Grevinde Danner.
  - Charlotte, g. m. Landgrev Vilhelm af Hessen.
    - Louise, g. m. **Kristian 9** (Prins af Glyksborg).
      - Frederik, Kronprins, g. m. Lovisa af Sverige.
      - Alexandra, g. m. Prinsen af Wales.
      - Georg, Konge i Grækenland.
      - Dagmar, g. m. Alexander 3 af Rusland.
      - Tyra, g. m. Hertugen af Cumberland.
      - Valdemar.
    - Frederik.
  - Frederik Ferdinand, g. m. Karoline.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

Oversigt
over
Verdenshistorien
til Afslutning af den historiske Undervisning i de lærde Skoler.

Af

S. B. Thrige.

Indb. 2 Kr.

Lærebog i Historien
til Brug for de første Begyndere.

Af

Georg St. Bricka.

I. **Verdenshistorien** i fragmentarisk Fremstilling. 2den gjennemsete Udgave. Indb. 2 Kr. 50 Øre.
II. **Nordens Historie,** fortalt for de første Begyndere. 2den forøgede Udgave. Indb. 1 Kr. 75 Øre.

VERDENSHISTORIE
efter
CESARE CANTÚ:
„Storia universale“, niende italienske Originaludgave
frit bearbejdet ved
E. Holm og Ph. Weilbach.

I—VII Bind og Register. Pris 53 Kr. 50 Øre, indb. 69 Kr.

For at lette Anskaffelsen, kan Værket faaes i 53 Hefter à 1 Kr. og 1 Hefte à 50 Øre med kortere eller længere Tids Mellemrum, efter Aftale med vedkommende Boghandler.

Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.
(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. F. Hegel & Søn. C. C. Lose.)

ORDBØGER:

Svensk—dansk-norsk Haand-Ordbog af *A. Larsen.* 3 Kr. 75 Øre; indb. 4 Kr. 50 Øre.

Dansk-norsk—engelsk Ordbog af *A Larsen.* Indb. 4 Kr. 50 Øre.

Engelsk-dansk Ordbog af *S Rosing.* 5te forøgede Udgave. Indb. 5 Kr.

Latinsk-dansk Ordbog af *J. Th. Jensen.* 1ste Bind 4 Kr. 50 Øre.

Real-Ordbog til Brug for Disciplene i de lærde Skoler, af Dr. *Ingerslev.* 1 Kr.

Græsk-dansk Ordbog til Skolebrug, af Dr. *Ingerslev.* 3 Kr. Indb. 4 Kr.

Tysk—dansk-norsk Haandordbog ved *J. Kaper.* Indb. 4 Kr.

Dansk—norsk-tysk Haandordbog ved *J. Kaper.* 2den forbedrede og forøgede Udgave. Indb. 4 Kr.

Fransk-dansk Haand-Ordbog ved *L. S. Borring.* 2den forbedrede og forøgede Udgave. 2 Dele. 6 Kr.

Dansk-norsk—fransk Ordbog. Af *Thor Sundby* og *Euch. Baruël.* 2 Dele. 10 Kr., indb. i 2 Bind 11 Kr. 50 Øre.

Fransk—dansk-norsk Haandordbog. Ved *Chr. Sick.* 7 Kr. 50 Øre; indb. 8 Kr. 50 Øre.

Dansk Synonymik eller **Forklaring af eenstydige danske Ord** ved *Peter Erasmus Müller.* 3die Udgave ved *F. P. J. Dahl.* 7 Kr.

4de Udgave af

FORTÆLLINGER

af

FÆDRELANDETS HISTORIE.

Ved

FREDERIK BARFOD.

2 Dele. — 8 Kr.; eleg. indb. i 2 Bind 11 Kr. 50 Øre.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

D 103 T47 v.3

Thrige, Søren Bloch
Laerebog i verdenshistorien ti brug for de laerde skoler